

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**1895-1923 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA
YER ALAN TÜRK ŞİİRİNDE “ANADOLU”**

Doktora Tezi

Handan GÜRBÜZ YENİ

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ**

Ocak 2024, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

1895-1923 Yılları Arasında Süreli Yayınlarda Yer Alan Türk Şiirinde “Anadolu” adlı Doktora tezim tarafımca incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Handan GÜRBÜZ YENİ

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program Adı: Doktora

Tez Başlığı: 1895-1923 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA YER ALAN TÜRK ŞİİRİNDE “ANADOLU”

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 228 sayfalık kısmına ilişkin 17/01/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %3’tür.

Filtrelemeye **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim 17.01.2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ

İmza

Öğrenci: Handan GÜRBÜZ YENİ

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

1895-1923 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA YER ALAN
TÜRK ŞİİRİNDE “ANADOLU” başlıklı Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Handan GÜRBÜZ YENİ

İmza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ

İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ danışmanlığında **Handan GÜRBÜZ YENİ** tarafından hazırlanan **1895-1923 Yılları Arasında Süreli Yayınlarda Yer Alan Türk Şiirinde “Anadolu”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı’nda **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

17/01/2024

JÜRİ

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Cem Şems TÜMER	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Hüsrev AKIN	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Erdoğan ERBAY	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun/.../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Yeni Türk şiirinde Anadolu, dönemin sosyal, siyasi, kültürel unsurlarının etkisiyle eserlerde sıklıkla işlenir. Buna rağmen Anadolu konusuyla ilgili yapılan çalışmalar genellikle belli şairlerin ya da belli şiirlerin üzerinde yoğunlaşmıştır.* Üstelik çalışmaların çoğunda “Anadolu” teması ele alınırken süreli yayınlar yerine şairlerin kitaplarına başvurulmuştur. Bu çalışmada böyle bir yol izlemek yerine gözden kaçacak herhangi bir şiir olmaması için 1895-1923 yılları arasındaki süreli yayınlar taranmıştır.

Çalışmada, 1895-1923 yılları arasında süreli yayınlarda yer alan şiirlere Anadolu’nun nasıl kaynak oluşturduğu, şairler tarafından hangi yönleriyle ve niçin ele alındığı, Anadolu insanının ve yaşam koşullarının şiirlerde nasıl yer aldığı, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel dokusunun şairlerin Anadolu’ya yönelmesinde ne denli etkili olduğu gösterildi.

1895-1923 yılları arasında süreli yayınlarda yer alan şiirlerde Anadolu’nun hangi amaçlarla ve nasıl ele alındığının tespitine yönelik bu çalışmada doküman analizi ve tarama modeli kullanılarak süreli yayınlarla ilgili yazılmış kaynak kitap, makale, bildiri ve tezlerden elde edilen dağınık veriler bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlandı. Yine tarama yöntemi aracılığıyla süreli yayınların sayıları tek tek incelenerek Anadolu’yu işleyen şiirler ortaya çıkarıldı. Böylece Türk şiirinde Anadolu hakkında genel bir yargıya varıldı.

Çalışmada 1895-1923 yılları arasında yayınlanan 926 süreli yayın örneklem olarak kullanıldı. Süreli yayınların listesi Ek-1’de yer almaktadır. Liste oluşturulurken Hasan Duman’ın *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928** adlı çalışması başta olmak üzere, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nin alfabetik süreli yayın listesiyle, çalışmanın tarih aralığını kapsayan süreli yayınlarla ilgili yapılan makale ve tez çalışmalarından yararlanıldı.* Listenin hazırlanmasının ardından süreli yayınlara

* Bugüne kadar Türk şiirinde Anadolu konusunda iki doktora tezi yapılmıştır. Biri Eylem Saltık’a diğeri de Selim Temo’ya aittir. Eylem Saltık’a ait olan *Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Şiirinde “Anadolu”* adlı tezde Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde Anadolu konusu incelenirken Selim Temo’nun *Türk Şiirinde Taşra* adlı eserinde şiirlerde vatan-taşra ilişkisi ele alınmıştır. Bu yönüyle bu çalışma hem önceki çalışmaların bütünleyicisi olacak hem de alanyazına bir katkı sağlayacaktır.

* Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, I-II (Ankara: Özkan Matbaacılık, 2000).

* Dinçer Apaydın, “Dergâh (1921)’tan Varlık (1933)’a Türk Şiiri”, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017); Aydan Ener Su, “1900-1928 Yılları Arası Mizah Gazate Ve Dergilerin İncelenmesi”,

Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin ÖZEĞE ile Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Süreli Yayın Koleksiyonundan, Millî Kütüphane'den, İSAM'dan, İzmir Millî Kütüphane'den, APİKAM'dan, Atatürk Kitaplığı Belediye Kütüphanesi'yle TBMM Kütüphanesi'nden ulaşıldı.

Çalışmada öncelikle Türk şiirinde Anadolu'ya yönelişin sosyal, siyasi, kültürel nedenleriyle ilgili ayrıntılı ve nitelikli bilgi sahibi olmak için konuyla birebir ilgisi olan kitap, makale, bildiri ve tezler detaylıca incelendi ve bu kaynakların okunmasından sonra çalışmanın teorik bölümü oluşturuldu. Daha sonra çalışmaya kaynaklık edecek olan süreli yayınlar incelenerek Anadolu'yla ilgili şiirler tespit edildi. Çalışmadaki mecmualardan bazıları kütüphane kayıtlarında olmasına rağmen arşivlerde bulunamadı. Yine bazı mecmuaların da tüm sayılarına ulaşılamadı. Karşılaşılan bu durumların çalışmanın varmak istediği neticeyi engellediği söylenemez. İncelenen mecmualarda yer alan şiirlerden yola çıkılarak Türk şiirinde Anadolu'nun yeri, Anadolu insanı; yaşam koşulları ve hayata bakışları hakkında yorumlar yapıldı. Tezin bütün bölümleri tamamlandıktan sonra sonuç kısmında elde edilen bulgulara yer verildi.

Çalışmada örnek olarak kullanılan şiirlerin tamamına yer verilmedi. Bu durumun anlaşılması için şiirlerde atlanan mısralar, beyitler ya da dörtlükler parantez içi üç noktayla gösterildi. Şiirlerde yer alan köşeli parantez ise mecmualarda eksik olan harflerin tarafımızca tamamlandığını göstermek için kullanıldı. Bunun dışında şiirlerde

(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017); Ruhi İnan, "Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergileri ve Gazeteleri (Tahlilî Fihrist 1923-1940)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012); haricinde YÖK'ün tez veri girişindeki müstakil mecmua tahlil-fihrist ve inceleme çalışmalarından yararlanıldı. Çalışmada Türk şiirinde Anadolu temasıyla ilişkili olabilecek makalelerden de faydalandı. A. Emir Osmanoglu, "Faruk Nafiz ve Gurbet", *Türk Edebiyatı*; Ahmet Demir, "Ziya Gökalp'in Küçük Mecmua'daki Şiirlerinde Milli Mücadele", *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*; Alemdar Yalçın, "Halide Nusret Ve Anadolu", *Töre Dergisi*; Bünyamin Ayhan, "Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma Ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; Gökhan Tunç, "Beş Hececilerin Şiirlerine Kaynak Olarak Anadolu Köyleri"; Hakan Sazyek, "Cumhuriyetin Eşiğinde Şiirimizin Genel Durumu", *Türk Edebiyatı Tarihi*; Mehmet Halil Sağlam, "Sabahattin Ali'nin Şiirlerinde Dağ İmgesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*; Mehmet Kaplan, "Cumhuriyet Devrinde Memleket Şiirleri ve Faruk Nafiz Çamlıbel", *Kültür ve Sanat*; Mehmet Kaplan, "Yeni Türk Şiirinde Anadolu: Yola Çıkış", *Türk Yurdu*; Mehmet Kaplan, "Yeni Türk Şiirinde Ankara", *Türk Yurdu*; Mehmet Kaplan, "Yeni Türk Şiirinde Bursa", *Türk Yurdu*; Mehmet Kaplan, "Yeni Türk Şiirinde Dağlar", *Türk Yurdu*; Mehmet Kaplan, "Yeni Türk Şiirinde Köy ve Köylü", *Türk Yurdu*; Cem Şems Tümer, "II. Abdülhamit Dönemi Edebiyatı'nda Değişen Tabiat Temasının Yansıması Olan "Dağlara" Redifli Şiirler", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*; Murat Dündar, "Şiirimizin Anadolu'yla Yüzleşmesi, Faruk Nafiz Çamlıbel", *Türk Edebiyatı*; Nuri Sağlam, Faruk Nafiz'in Şiirlerinde Anadolu Ve Anadolu İnsanı", *Journal Of Turkish Studies*; Yahya Kemal Beyatlı, "Memlekettten Bahseden Edebiyat", *Edebiyata Dair*.

parantez içinde yer alan kelimeler metnin orijinalinde yer aldığı için bunlara müdahale edilmedi.

Çalışmada yer alan şiirlerin yayınlanma tarihi mecmualardaki orijinal hâliyle verildi. Ayrıca bu tarihlerin hemen yanında Miladi takvime çevrilmiş hâli de gösterildi. Şiirlerin yayınlanma tarihlerinin Miladi takvime göre çevrilmiş hâllerinde Türk Tarih Kurumunun tarih çevirme kılavuzundan yararlanıldı.

Çalışmada başka kaynaklardan yapılan alıntılara orijinal şekilde yer verildi. Bu sebeple alıntılardaki noktalama işaretlerine ve uzatmalı ünlü kullanımına müdahale edilmedi. Yapılan alıntılarda yer alan parantez içi üç nokta bir veya birkaç cümle için atlandığını ifade etmek için kullanıldı. Alıntılar, tırnak içinde verildi.

Bu çalışmada bilgisini, desteğini, kaynaklarını benden bir an olsun esirgemeyen, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ'a, çalışmaya başlarken kıymetli görüşlerini bizimle paylaşıp ufukumuzu genişleten Prof. Dr. Erdoğan ERBAY'a, TİK'te yer alarak çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan Doç. Dr. Hüsrev AKIN'A ve Prof. Dr. Cem Şems TÜMER'e; İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda yer alan Osmanlı süreli yayınlarının arşiv belgelerini çalışmamda kullanmam için veren Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA'ya; bu zamana kadar hep yanımda olan annem Güler GÜRBÜZ ve babam Sezai GÜRBÜZ'e; beni lisans sürecimden bugüne dek destekleyen kıymetli eşim Nihat YENİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmada süreli yayınlara ulaşırken bana kolaylık sağlayan, sabırlarıyla yaptıkları işin hakkını verdiklerini gösteren APIKAM'da Kütüphane ve Arşiv Görevlisi meslektaşım Mert Can ÖZATA'ya; İzmir Millî Kütüphane'de Arşiv Sorumlusu Uğur KEÇELİOĞLU'na; Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde Seyfettin ÖZEĞE koleksiyonunda çalışan Arşiv Sorumlularına, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Süreli Yayın Koleksiyonu'ndaki çalışanlara teşekkürü bir borç bilirim.

Handan GÜRBÜZ YENİ, Erzincan, 2024

1895-1923 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA YER ALAN TÜRK ŞİİRİNDE “ANADOLU”

Handan GÜRBÜZ YENİ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Ocak 2024

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi A. Fikret KILIÇ

ÖZET

Bu çalışmada 1895’ten 1923 yılına kadar olan sürede Anadolu konusunun Türk şiirine yansımaları araştırıldı. Çalışmada öncelikle belirtilen yıllar arasında yayınlanan mecmualar tespit edildi. Ardından bu mecmualar taranarak Anadolu konusunu işleyen şiirler ortaya çıkarıldı. Sonrasında ise şiirler, uygun başlıklar altında değerlendirildi.

Çalışma Giriş bölümü hariç dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Anadolu’ya yönelişin nedenleri dönemin sosyal, siyasî, edebî, kültürel hareketlerinden yola çıkılarak ifade edildi. Birinci bölümde Türk şiirinin Anadolu’ya tam anlamıyla yönelmeden önce vatan konusunu nasıl ve ne şekilde ele aldığı belirtilmeye çalışıldı. İkinci bölümde Anadolu coğrafyasını işleyen şiirler ele alındı. Anadolu coğrafyası dağlar, denizler ve şehirler olmak üzere üç ayrı alt başlık altında incelendi. Coğrafi unsurların şiirlerde hangi işlevler doğrultusunda yer aldığı tespit edildi. Üçüncü bölümde “Köyde Hayat” başlığı altında köydeki günlük yaşam, kültürel hayat, toplumsal ve sosyal yapı ayrıca merkezi idarenin köylüye karşı tutumu gibi konular incelendi. Dördüncü bölümde ise “Anadolu İnsanı” başlığı altında kadınların, erkeklerin, çocukların ailedeki ve sosyal hayattaki yerine; eğitim meselesine, cephede ve cephe gerisinde vatani işgalden kurtarma mücadelelerine, işgalin onları nasıl etkilediğine ve gurbet konusuna yer verildi. Sonuç bölümünde ise Anadolu konusunun Türk şiirindeki rolü tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Vatan, Anadolu, Anadolu insanı, şiir, süreli yayınlar

“ANATOLIA” IN TURKISH POETRY IN PERIODICALS BETWEEN THE YEARS 1895-1923

Handan GÜRBÜZ YENİ

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

PhD Dissertation, January 2024

Supervisor: Asst. Prof. Dr. A. Fikret KILIÇ

ABSTRACT

In this study, the reflection of the Anatolian theme on Turkish poetry from 1895 to 1923 is investigated. Firstly, the journals published between the specified years are determined. Then, these magazines are scanned and the poems dealing with the Anatolian subject are revealed. Afterwards, the poems are evaluated under appropriate titles. The study consists of four separate parts, excluding the introduction part. In the introduction part, the reasons for the orientation to Anatolia are expressed based on the social, political, literary and cultural movements of the period. In the first part, it is aimed to be stated how and in what way Turkish poetry dealt with the subject of homeland before turning to Anatolia completely. In the second part, poems dealing with Anatolian geography are discussed. The geography of Anatolia is examined under three different subheadings: mountains, seas and cities. It is determined in which functions the geographical elements take place in the poems. In the third chapter, under the title of "Life in the Village", subjects such as daily life in the village, cultural life, social-social structure are examined. In the fourth chapter, under the title of "Anatolian People", the place of women, men and children in the family and social life; the issue of education, the struggle to save the homeland from the occupation at the front and behind the front, how the occupation affected them and the subject of expatriation are included. In the conclusion part, the role of the Anatolian theme in Turkish poetry is determined.

Keywords: Homeland, Anatolia, Anatolian people, poetry, periodicals

İÇİNDEKİLER

1895-1923 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA YER ALAN TÜRK ŞİİRİNDE “ANADOLU”

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFYADAN VATANA

1.1. Vatana Duyulan Bağlılığın İfadesinde Geçmişe Başvurma.....	52
1.2. Vatan İçin Kullanılan Benzetmeler	54
1.2.1. Sevgili/Peri/Melek.....	54
1.2.2. Anne	56
1.3. Vatanın Güzelliği	58
1.4. Vatanın İşgal Manzarası.....	59
1.4.1. Vatanın İşgal Nedenleri.....	65
1.5. Vatanın Kurtuluşu İçin Çareler	67
1.5.1. Havacılıkta İlerleme	68
1.5.2. Çalışmak.....	69
1.5.3. Donanmayı Güçlendirmek	71

1.5.4. Birlik Beraberlik.....	71
1.5.5. İlim İrfan Sahibi Olmak	72
1.5.6. Geleceğe Ümitle Bakmak.....	74
1.5.7. İntikam Almak.....	75
1.6. Vatandan Anadolu'ya.....	78

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU COĞRAFYASI

2.1. Dağlar.....	88
2.1.1. Dağların Güzelliği	88
2.1.2. Millî Mücadele Yıllarında Dağlar	90
2.1.3. Dağın Diğer İşlevleri	92
2.1.3.1. Heybetiyle Aşılması Güç Dağ.....	92
2.1.3.2. Arzulanan Şeylerin İfade Edilmesinde Dağ.....	92
2.2. Denizler/Irmaklar/Nehirler.....	93
2.2.1. İlham Kaynağı Olan Denizler/Irmaklar/Nehirler	94
2.2.2. İşgal Yıllarında Denizler/Irmaklar/Nehirler	96
2.2.2.1. Renk Değiştiren Kızılırmak ve Menderes.....	98
2.2.2.2. Çoşkun Akan Kızılırmak	99
2.2.3. Nehirlerin Diğer İşlevleri	100
2.2.3.1. Türk-İslam İzini Sürdürme.....	100
2.2.3.2. Nehirle Dertleşme	101
2.2.3.3. Umut Kaynağı Nehirler.....	103
2.2.3.4. Nehirlerin Kutsallığı	104
2.3.Şehirler	106
2.3.1. Şehirlerin Tabiat Güzelliği	107

2.3.2. Şehirlerde Yaşanan Felaketler	109
2.3.3. İşgal Yıllarında Şehirler	110
2.3.3.1. Anadolu'daki Tahribat	113
2.3.3.2. İşgal Yıllarında Şairler	116
2.3.4. Şehirlerin Kurtuluşu	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖYDE HAYAT

3.1. Gündelik Yaşam.....	126
3.2. Toplumsal-Sosyal Yapı.....	128
3.3. Kültürel Hayat.....	131
3.4. Merkezi İdarenin Köylüye Karşı Tutumu	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU İNSANI

4.1. Anadolu Kadını	141
4.1.1. Âşık Olunan Anadolu Kadını	141
4.1.2. Anadolu Kadınının Sosyal Hayattaki Yeri	143
4.1.2.1. Hor Görülen Anadolu Kadını	149
4.1.3. Cephe ve Cephe Gerisinde Anadolu Kadını.....	152
4.1.3.1. Aile Geçimini Sağlayan Kadın.....	157
4.2. Anadolu Erkeği	159
4.2.1. Âşık Çoban.....	159
4.2.2. Millî Mücadele Yıllarında Çoban.....	162
4.2.3. Millî Mücadele Yıllarında Efeler	163
4.2.4. Çiftçi.....	164
4.2.5. Millî Mücadelede Türk Askeri	166

4.2.5.1. Türk Askerinin Nitelikleri.....	168
4.2.6. Komutanlar	175
4.2.6.1. Mustafa Kemal Paşa.....	175
4.2.6.2. İsmet Paşa	182
4.2.7. Asker Mektupları.....	183
4.2.7.1. Askerden Gelen Mektuplar	183
4.2.7.2. Askere Gönderilen Mektuplar.....	187
4.2.8. Gaziler	188
4.2.9. Şehitler.....	191
4.2.9.1. Şehitlerden Geriye Kalanlar	193
4.3. Çocuk	195
4.3.1. Çocuk Sevgisi.....	198
4.3.2. Ailede Çocuk.....	199
4.3.3. Okulda Çocuk	203
4.3.4. Toplumda Çocuk.....	206
4.3.4.1. Vatanın Ümidi Çocuklar	209
4.3.4.2. Çocuklarda Millî Bilinç	211
4.3.4.3. Millî Mücadele Yıllarında Çocuklar	213
4.4. Gurbet.....	216
SONUÇ	224
KAYNAKÇA.....	229
DİZİN.....	248
EKLER	256
ÖZ GEÇMİŞ	281

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Ana Bilim Dalı
APIKAM	:Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
bs.	:baskı
bk.	:bakınız
çev.	:çeviren
ed.	:editör
gay.	:gün, ay yok
gy.	:gün yok
haz.	:hazırlayan
İSAM	:İslam Araştırmaları Merkezi
İMK	:İzmir Millî Kütüphane
sy.	:sayfa sayısı yok.
ty.	:tarih yer almıyor.
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	:ve diğerleri
YKY	:Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

A. Millet ve Milliyetçilik

İslam dünyasında millet kelimesi, Arapçada “ezberden yazdırmak, dikte etmek” anlamındaki imlâl (imlâ) kökünden türemiştir.¹ Millet kelimesi din ve şariat karşılığında kullanılmıştır. Bu kelime *Kur'an-ı Kerim*'de 15 yerde geçer. İbrahim'in dini anlamında yedi ayette, batıl ve küfür dini anlamında altı ayette, İbrahim, İshak ve Yakup'un dini anlamında ve Yahudi, Hristiyanların dini anlamında birer ayette geçer.² Ayetlerde “din” ve “şariat” anlamı mevcuttur.

Millet kelimesinin *Kur'an-ı Kerim*'de geçen anlamlarından yola çıkan İslam âlimleri millet kelimesini “din” ve “şariat” anlamında kullanırlar. Gazali milleti, “İnsan nev'i, ihtiyarî hareketlerinde ve muamelelerinde içtimâî bir prensibe muhtaçtır. Eğer bu içtimâî prensip olmazsa hayatını devam ettiremez, nev'ini, malını ve ailesini koruyamaz. İşte bu içtimâî prensibin keyfiyetine millet ve şariat denir.”³ diyerek tanımlar. Millet kavramını dinî bağlamda ele alan Şehristânî'ye göre “İnsan soyu, kendisine ait olan şeyleri muhafaza etmek, kendisinin olmayan şeyleri de diğerleri ile birlikte devam ettirmeye ve geleceğine hazırlanmaya muhtaçtır. Bu maksatla meydana getirilen beraberlik veya topluluk, millet diye isimlendirilir.”⁴ Millet duygusunun kaynakları yaşam için mücadele etmek, mücadele edebilmek için bir arada yaşamak ve sahip olunan değerleri devam ettirmektir.

İslam âlimleri, milleti din ve şariatla ilişkilendirse de onlar, millet kelimesiyle bir toplumu değil, topluluğun inanç ve hayat tarzını yani dini kastederler. Bir din etrafında bir araya gelenlere ise topluluk anlamında cemaat veya ümmet denir. Bu yönüyle İslam dünyasında “Millet kelimesi kati ve açık bir kavram kazanmış olmadı.”⁵

¹ Recep Şentürk, “Millet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 64. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/millet>)

² Detaylı bilgi için bk. İsmail Yakıt, “Millet Kavramı ve İslamiyet”, *Türk Yurdu*, 283, Yıl: 100, Mart 2011 (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1409>)

³ Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş (Meâricü'l-Kuds)*, çev. Serkan Özburun, 2. bs., (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 115.

⁴ Şehristânî, *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, 6. bs., (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 52.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 4. bs., (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 170.

a. Eski Türklerde Millet ve Milliyetçilik Anlayışı

Millet kelimesinin fikir ve siyaset hareketleriyle şekillenmediği dönemlere İslamiyet öncesi ve İslami Dönem’de yaşayan Türklerin eserleri örnek gösterilebilir. Bu dönemde Türkler hür olmak, kültürlerine sahip çıkmak ve onu devam ettirmek arzusuyla hareket ederler.

a.1. Orhun Yazıtları

Göktürklerin; Türk adını kullanan ilk Türk devlet olması, boyları bir bayrak altında toplama gayreti, esaret altında olduğu yıllarda hür olmak için giriştikleri mücadele ve “Göktürk alfabesini” kullanarak Orhun Yazıtları’nı yazmaları millî bilince sahip olduklarını gösterir.

Göktürk Dönemi’ne ait sosyal, siyasi ve kültürel unsurlar Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan adına dikilen bengu taşlarda yer alır. Yazıtlar, “Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası”⁶ dır.

Yazıtlarda, Türk milletine dair dikkat çeken önemli hususlardan ilki Türk milletinin Ötüken’i vatan olarak kabul etmesidir. Kül Tigin Yazıtı’nda geçen “KT-G3 Türk(lerin) hakani Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz. (...) KT-G4 Ötüken dağlarından daha iyi bir yer asla yok iöiş! (Türk halkının yurt edineceği ve) yönetileceği yer Ötüken dağları imiş!”⁷ ifadeleri, Türk milletinin vatan olarak Ötüken’i kabul ettiğini gösterir. Bilge Kağan Yazıtı’nda yer alan Bumin Kağan ve İstemi Kağan’ın hükümdarlığında “(BK D3) Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler. Doğuda Kingan dağlarına kadar, (BK D4) Demir Kapı’ya kadar (halklarını) yerleştirmişler. (Bu) iki (sınır) arasında, pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Gök Türkleri düzene sokarak öylece hükmederler imiş.”⁸ ifadesi Ötüken’in Türk milletinin birlik ve beraberliğini sağlayan, ona hayat kaynağı olan toprak parçası olduğunu gösterir.

⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, 45. bs., (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011), XIV.

⁷ Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, 4. bs., (Ankara: TDK Yayınları, 2010), 21.

⁸ Tekin, *Orhon Yazıtları*, 51.

Yazıtlarda, Türk milletine dair dikkat çeken bir diğer husus ise Türklerin siyasi ve sosyal yaşamını “töre” adını verdikleri kanunlarla düzenlemeleridir. Bilge Kağan Yazıtı’nda töreye şöyle dikkat çekilir:

“(BK D2) Üstte mavi gök(yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış. (BK D3) İnsanoğullarının üzerinde (de) atalarım dedelerim Bumin Hakan, İstemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş (ve) düzenleyivermişler.”⁹

Aynı yazıtta geçen “(BK D18) (Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin! Üstte(ki) gök çokmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe (BK D19) (e)y Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilir idi? Türk halkı, (bu huyundan) vazgeç (ve) nadim ol!”¹⁰ ifadeleri Türk töresinin, Türk milletinin devamını sağlayan birleştirici ve bütünleştirici yönünü gösterir.

Yazıtlarda, Türk milletinin birlikte yaşama isteğinden de söz edilir. Kül Tigin anıtında geçen “(KT G9) Tahta oturup (KT G10) yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? (Ey) Türk beyleri (ve) halkı, bunu işitin! Türk (halkı) yaşayıp devlet sahibi olduğunu buraya (taş üzerine) hâkkettim.”¹¹ ifadeleri Kağan’ın, Türk milletini bir arada yaşatma arzusunu gösterir.

Yazıtlarda, Eski Türklerde görülen kut anlayışından da söz edilir. Kül Tigin Yazıtı’nın Güney Cephesi’nde Bilge Kağan: “(KT G1) “(Ben) Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde (tahta) oturdum.”¹² der. Yazıtta geçen ifadeler, İlk Türk Devletleri’nde kut anlayışının hâkim olduğunu gösterir. Bu anlayışa göre kağanların ve hakanların Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanılır.

Eski Türklerde yuğ adı verilen yas motifinin varlığı dikkat çeker. Kül Tigin Yazıtı’nda Bilge Kağan’ın kardeşinin ölümünden dolayı duyduğu acı şöyle dile getirilir:

“(KT K10) Kardeşim Kül Tigin vefat etti. Kendim yas tuttum. Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. (KT K11)

⁹ Tekin, *Orhon Yazıtları*, 51.

¹⁰ Tekin, *Orhon Yazıtları*, 57.

¹¹ Tekin, *Orhon Yazıtları*, 23.

¹² Tekin, *Orhon Yazıtları*, 21.

Öyle düşündüm. Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum. İki Şad başta olmak üzere kardeşlerimin, oğullarımın, beylerimin (ve) halkımın gözleri, kaşları berbat olacak deyip düşündüm.”¹³

Anlaşıyor ki Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin’in ölümünden dolayı son derece üzgündür. Yasını somut şekilde ifade etmek istese de buna engel olan şeyler vardır. Bunlar: “İşgal ettiği kağanlık mevki; bütün yakınlarının, beylerinin ve milletin üzerindeki sorumluluğu”¹⁴dur. Yine de yazıtta, Bilge Kağan’ın duygularına hâkim olabilmek için giriştiği mücadelenin son derece içten şekilde dile getirilmesi dikkate değerdir.

Göktürk Yazıtları, Türk dilinin bilinen ilk yazılı kaynaklarıdır. Bu yönüyle yazıtlar, Türkçemizin o dönemdeki söz varlığını ortaya koyar. Bu söz varlığından hareketle de Türkçenin tarihi ve gelişimi hakkında bilgiler elde edilir.

a.2. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda Yusuf Has Hacip tarafından yazılarak 1070 yılında Karahanlı Devleti Hakanı Tabgaç Buğra Han’a takdim edilir. Kitap, “Gerek fert olarak gerek cemiyet hâlinde yaşayan insanların, iyi bir siyasetle idare edilip dünyada, ahirette mesut olabilmeleri için tutulacak yolları gösterir.”¹⁵ Türk devlet yönetimine ve toplum hayatına dair önemli bilgiler içeren kitap, Türk kültür tarihi açısından son derece kıymetlidir. Bunlardan bir kısmı aşağıda ifade edilmiştir.

Eski Türk toplumunda kut yetkisinin hükümdar ve ailesine Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Buna göre “Tanrı, devleti yönetme işini Türk kağanı aracılığıyla yapıyordu. Bunun için de onu *kut* (siyasi iktidar), *ülüg/ülüş* (kısmet, pay, hisse) ve *küç* (güç) ile donatmıştır.”¹⁶ Yusuf Has Hacip eserinde bu duruma şöyle dikkat çeker: “88-Ulu Buğra Hakan, hâkim dünyada, Ululasın Tanrı, iki cihanda. 89-Ey dinin yücesi,

¹³ Tekin, *Orhon Yazıtları*, 21.

¹⁴ A. Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri Tarih-Antoloji-Ansiklopedi*, 1, (İstanbul: Ötüken-Söğüt, 1985), 60.

¹⁵ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987), 232.

¹⁶ Mehmet Öz, “Kut”tan Millî İradeye: Türklerde Egemenlik Anlayışı”, *Türk Yurdu*, 392, Yıl: 109, Nisan 2020, (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4994>)

devlet yamağı. Ey milletin tacı, iman yumağı. 90-Tanrı verdi sana, dilediğini, Arkandan çekmesin hiç desteğini.”¹⁷

Kutadgu Bilig’de kut anlayışıyla Bey olan kişinin sahip olması gereken vasıflardan da söz edilmiştir. Bunlardan ilki adaletli olmaktır. Kitapta, Hükümdar Gündoğdu; üç ayaklı taht üzerinde oturur. Elinde hançer, sağında şeker solunda ise acı otu vardır. Vezir Ay Toldu, Hükümdara elindekilerin manasını sorar. Bunun üzerine Hükümdar, şunları söyler:

“801-Bu taht üzerinde ben oturduğum, Ayağı üçtür, göre, gönül tokluğum. 802-Üç ayaklı her şey, devrilmez olur, Üçü düz durdukça, sallanmaz durur. 803-Eğer üç ayaktan, eğilse biri, Kayar ikisi de, düşürür eri. (...) 808-Benim tavrımda gör, eğilmez, doğru, Doğru eğrilirse, kıyamet günü. 809-Doğruluk üzere, görürüm işi, Ayırmam, bey olsa, kul olsa, kişi. 810-Bu öyle bir bıçak, elimde duran, Biçerek, keserek işler olduran. 811-Bıçak gibi biçer, keserim işi, Uzatmam davayı, hak alır kişi. 812-Şekerse; bir kişi, uğrayıp zulme, Adalet bulmaya, kapıma gelse, 813-Şeker gibi tatlı, ayrılır benden, Sevinç bulur burda, güler yeniden. 814-Acı otu ise, içen insanlar, Zorba olup, doğru, yoldan çıkanlar.”¹⁸

Anlaşıyor ki hükümdar, doğruluğun ve kanunun timsalidir. Yusuf Has Hacıp, eserinde hükümdarın haklı olanın hakkını geciktirmeden verdiğini bıçak metaforunu kullanarak gösterir. Mazlumlar hükümdarın kapısına geldiğinde hak ettiklerini elde eder, yüzleri şeker tatmış gibi olur. Zalimlerin yüzleri ise acı ot içmiş gibidir. Eserde acı ot, hükümdarın zalimlere sert muamelede bulunduğunu gösterir.

Eserde, Gündoğdu adı da hükümdarın adil sıfatına vurgu yapar. “Hükümdar adı “Gün” yani güneş ile hükümdarın temsil ettiği “âdil kanun” arasında dolaylı olarak bir bağ kurulan eserde, güneşin ve hükümdarın öne çıkan özellikleri ise ışık ve adalet, parlaklık ve dürüstlük, sıcaklık ve erdem olarak gösterilir.”¹⁹

Kutadgu Bilig’de, Bey’in sahip olması gereken diğer vasıflardan da söz edilir. Bunlar, Ögdülmüş ile Hakan arasında geçen konuşmalarda yer alır. Ögdülmüş Hakana

¹⁷ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Fikri Silahdaroglu, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 19.

¹⁸ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 76-77.

¹⁹ Mehmet Öz, “Kutadgu Bilig’de Devlet ve Toplum Anlayışı”, *Türk Yurdu*, 386, Yıl: 108, Ekim 2019. (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4873>)

bu vasıfları tek tek sıralar. Bu vasıflar şöyle özetlenebilir: Asil soy, cesaret, yiğitlik, akıllı, bilgili ve yumuşak huylu olmaktır.

“1949-Beylik için önce, soyluluk gerek, Cesur, alp, kahraman ve yüreği pek. 1950-Babası bey ise, oğul bey doğar, Oğul bey doğunca, ataya benzer.. 1951-Akıllılık gerek, bilginlik gerek, Uysallık gerek hem, cömertlik gerek. 1952-Bilgi ile beyler, halka baş oldu, Akılla yönetti işler başardı.”²⁰

Bey’in nasıl ki kut sahibi olması için yukarıda ifade edilen sıfatları taşıması gerekiyorsa kut anlayışının devam etmesi için de halkın huzurunu, güvenliğini ve adaletini sağlaması gerekir.

Yusuf Has Hacıp, kitabında hem Türklerin sahip olduğu değerlerden söz eder hem de arzu edilen Türk tipini inşa etmeye çalışır. Yusuf Has Hacıp, devlet erkânına şu öğütlerde bulunur:

“4111-Kibirlenme, el-kol, sallayıp girme, El alıp tutuşup öylece durma. 4112-Kendin otururken sen yerini bil, Kişiyi incitme, nezaketi bil. (...) 4114-Yine bağdaş kurma, yana yaslanma, Sesin yükselterek, kahkaha atma. 4115-Yine turnak kesme, bacak ayırma, İtibardan eder, devletini itme. 4116-Senden büyük olan, söylerken sözü, Onu dinlemeli, bırakıp sözü. 4117-Doğru söyle sözü, yüzünü ağart, Kendine denk düşen sözlerden söz et. 4118-Kendini tut, girme, içip saraya, Yakışksız olur, sarhoşluk, kaba.”²¹

Türk toplumu son derece konukseverdir. Başkalarını yedirip içirmeyi sever. Yusuf Has Hacıp’e göre Türk toplumu misafiri şöyle ağırlandırılmalıdır: “495-Yabancıyı koru, içir ve yedir, Konuğu ağırla, ey bilgin, kadir.”²² Eserde misafiri yedirip, içirme konusunda öğütler içeren beyitlerle de karşılaşılır. “1328-Tuz-ekmeğin bol tut, yedir kişiye, Kişinin aybını, açma kimseye²³; 1192-Kişi, yedir içir, paylaş malını, Seni harcamasın, sen harca malı,²⁴ 2320-Tuz ekmek yedir sen ün, ad dilerse, Yine onlar yeter, yaşam istersen.”²⁵ Anlaşıyor ki Türk toplumu için tuz-ekmek hakkı son derece önemlidir. Tuz-ekmek hakkı, aynı sofrada yiyip içen kişilerin dostluk kurmalarında

²⁰ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 167.

²¹ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 333-334.

²² Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 51.

²³ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 118.

²⁴ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 108.

²⁵ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 195.

birbirlerine karşı vefa duygusu geliştirmelerinde etkilidir. Belki de bu yüzden Yusuf Has Hacıp, toplumuna eserinin birkaç yerinde tuz-ekmek hakkını hatırlatmayı bir vazife olarak görür.

Yusuf Has Hacıp, eserinde Türk toplumunu sofra adabı konusunda da uyarır. “4596-Senden büyük, aş, uzatsın elin Sen sonra el uzat, böyle bilesin²⁶; 4597-Sağ elin uzat, Tanrı adıyla, Ye ki, artar ve de zenginlik sana.²⁷ 4598-Kişi önündeki, lokmayı alma, Önünde ne varsa, onu ye, al da.”²⁸

Yusuf Has Hacıp, eserinde Türk toplumunun düzenlediğı eğlenceden de söz eder. Eski Türk toplumunda bir olayı kutlamak için düzenlenen eğlenceye toy denir. *Kutadgu Bilig*’de Türk toplumunun sevinçli olaylarla karşılaştığında düzenlediğı iki toydan söz edilir. “4575-Bunlardan birisi, düğün yemeğı, Oğlan doğunca ve sünnet yemeğı.”²⁹ Bunun dışında Türk toplumu ölen kişilerin ardından yuğ adı verilen cenaze töreni de düzenler. *Kutadgu Bilig*’de bu toy, sevinçli olaylar neticesinde düzenlenen düğün ve sünnet toyundan bahsedildikten sonra “4577-Yas aş olur bu, ölü adına, Ya biri ad bulur, aş verir o da.”³⁰ şeklinde ifade edilir. Ayrıca kitapta, “1564-Ay-Toldı’nın oğlu, yemek dağıttı, Fakirlere gümüş, ipek pay etti.”³¹ denilerek Ay-Toldı için düzenlenen yuğ toyundan bahsedilir.

Kutadgu Bilig’de devlet ve toplum yapısını aydınlatan farklı örnekler bulunabileceğı gibi Yusuf Has Hacıp’in Türkçe sevdası da dikkat çeker. Eserde Arapça ve Farsça kelimeler oldukça azdır. “6617-Dağlı geyik gördüm, bu Türkçe sözü, Onu yavaş tuttum, aldım aradan. 6618-Okşadım ve sevdim, gönül verdi o Yine arasına, ürküyor birden. 6619-Uzanıp tutunca, izledim sözü, Geliverdi miskler kokusu ondan.”³² diyen Yusuf Has Hacıp, eserini Türkçe yazabilmek için bir hayli uğraşmıştır.

²⁶ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 371.

²⁷ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 371.

²⁸ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 372.

²⁹ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 370.

³⁰ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 370.

³¹ Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 137.

³² Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, 528-529.

a.3. Dîvânu Lugâtî't-Türk

Dîvânu Lugâtî't-Türk, Kaşgarlı Mahmut tarafından 11. yy'da yazılmıştır. Eser, Türkçenin ilk sözlüğü ve dilbilgisi kitabı olma özelliği taşır. Kaşgarlı Mahmut, eserini yazma amacını şöyle açıklar:

*“Türk dili ile Arap dilinin atbaşı beraber yürüdükleri bilinsin diye Halil'in Kitabü'l-Ayn'ında yaptığı gibi kullanılmakta olan kelimelerle bırakılmış bulunan kelimeleri bu kitapta birlikte yazmak ara sıra gönlüme doğar dururdu. Çünkü böyle yapmak daha derli toplu bir iş olurdu. (...) Bunun içindir ki sözü kısa tutmak dileğiyle kullanılmayan kelimeleri bıraktım.”*³³

Kaşgarlı Mahmut'un yukarıdaki ifadeleri, Türkçeyi Arapçaya denk gördüğünü göstermektedir. Kaşgarlı Mahmut bunu ispat edebilmek için de eserini Türkçeden Arapçaya bir sözlük olarak oluşturmuştur.

Yine Kaşgarlı Mahmut'un eserinin önsözünde geçen şu ifadeler, eserin neden yazıldığını gösterecek mahiyettedir:

“Tanrının devlet güneşini Türk burçlarında doğurmuş olduğunu ve onların mükleri üzerinde göklerin bütün teğrelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne ilbay kıldı. Zamanımızın hakanlarını onlardan çıkardı; dünya milletlerinin idare yularını onların eline verdi; onları herkese üstün eyledi; kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. Onlarla birlikte çalışanı, onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine erıştirdi; bu kimseleri kötülerin –ayak takımının- şerrinden korudu. Okları dokunmaktan korunabilmek için, akli olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi takımından ayrılıp da onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur; bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir.

Andiçerek söylüyorum, ben, Buhara'nın –sözüne güvenilir- imamlarının birinden ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim (...) Yalavacımız kıyamet belgelerini, âhir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada “Türk dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır” buyurmuştur.

³³ *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, 1, (Ankara: TDK Yayınları, 1985), 6-7.

Bu söz (hadis) doğru ise –sorgusu kendilerinin üzerine olsun- Türk dilini öğrenmek çok gerekli (vâcib) bir iş olur; yok, bu söz doğru değilse, akıl da bunu emreder.”³⁴

Kaşgarlı Mahmut’un yukarıda yer alan ifadelerinden çıkacak sonuçlar Tanrı’nın Türklere dünyayı yönetme yetkisini verdiği, tüm insanların huzurunu, menfaatini Türklerin sağlayabileceği ve Türklerin dilini öğrenmenin aklın ve dinin gerekliliği olduğudur.³⁵ Bu çıkarımlar eserin Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla değil, Türklerin siyasi üstünlüğünü herkese göstermek amacıyla yazıldığını da gösterir. Kaşgarlı Mahmut’un “Üstünlük iddiasına delil olarak sunduğu referanslar da müşterek alandan yani dindendir. Bu iddianın referansı, yani kaynağı olarak bizzat Tanrıyı ve Peygamberi gösterir.”³⁶

Kaşgarlı Mahmut’un eseri Türkçenin ilk sözlüğü olmasının dışında Türk tarihiyle ilgili bilgiler vermesi, Türk kavimlerinin destanlarından, efsanelerinden, atasözlerinden hikmetlerinden, Karahanlı Dönemi devlet yapısından ve sosyal hayatından örnekler içermesiyle ayrı bir kıymete sahiptir. Eserdeki “Dil, tarih, coğrafya ve hayat çizgileri eserin sahifelerini bir kültür ve tarih hazinesi hâline getirmiştir.”³⁷ Eserin muhtevasına bakıldığında Kaşgarlı Mahmut’un şuurlu bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğu görülür. Eserden alınan farklı örnekler aşağıda yer almaktadır:

*“I-195 Hakan otağı kuruldu,
Tuğ dikildi kös vuruldu,
Düşman ot gibi biçildi
Beği benden nasıl kaçar?”*

*I-237 Alplar yaman vuruşur,
Sırt verilir, güç birleşir,
Övgü övgüye karışır
Ölümü unuttur, ok atar.”³⁸*

³⁴ Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, 3-4.

³⁵ Ceval Kaya, “Dîvânu Lugâti’t-Türk Araplara Türkçeyi Öğretmek İçin Mi Yazıldı?” III. Uluslararası Türkoloji Kongresi, 2009, 146.

³⁶ Yılmaz Bacaklı-Enver Kapağan-Mustafa Kundakçı, “Divanü Lûgati’t-Türk’ün Yazılma Amacı Üzerine Bir Değerlendirme”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5/8, 2016, 3263.

³⁷ Nihad Sâmî Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, I, 256.

³⁸ A. Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri, 1, (İstanbul: Ötüken-Söğüt, 1985), 123.

Eserde savaş sahneleriyle dolu daha birçok örnek yer almaktadır. Diğer örneklerde savaşlar Karahanlılarla Tangutlar, Uygurlar, Yabakular arasında geçmektedir. Dörtlüklerde savaşın seyri hakkında çarpıcı bilgiler yer almaktadır.

“Alp Er Tonga öldü mü/Kötü dünya kaldı mı”³⁹ diye başlayan Alp Er Tunga sagusunda ise Alp Er Tunga’nın ölümünün dolayı duyulan acı ve onun için yapılan yuğ töreni şöyle anlatılmaktadır:

*“I-188 Uludu erler kurtça,
Bağırp yırtılar yaka,
Çığırdılar ıslıkla,
Yaştan gözler örtülür.”*⁴⁰

Eserde bir başka ağıt örneği de yer alır. Bu ağıt adı belirtilmeyen Bey’in ölümünden sonra yakılır. Ağıtta ölen Bey’in üstün vasıfları şöyle dile getirilir:

*“II-74 Konuk doyuran idi,
Düşman püskürten idi,
Boynun tutup kıran idi,
Ölüm bastı yere çaldı.”*⁴¹

Eserde av eğlencesine dair dörtlükler de yer alır. Bu eğlence o dönemdeki Türk hayatına dair bilgiler verir:

*“I-263 Gençleri çalıştırıp,
Meyve, yemiş toplatıp,
Kulan geyik avlatıp,
Bayram edip eğlenelim”*⁴²

diye devam eden dörtlükten anlaşıldığına göre Türk halkı, av yerinde toplanarak hem eğlence düzenler hem de gençleri avlanmaya alıştıırır. Başarılı olanlar oba halkı tarafından övülür.

³⁹ A. Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, 1, 126.

⁴⁰ A. Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, 1, 126.

⁴¹ A. Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, 1, 126.

⁴² A. Bican Ercilasun, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, 1, 128.

a.4. Atabetü'l-Hakâyık

Atabetü'l-Hakâyık, 12. yy'ın ilk yarısında Edip Ahmet Yükneki tarafından yazılarak Emir-i Azam Muhammed Dad İspehsalar Bey'e sunulmuştur. Kitap, İslami Dönem'de yazılan eserlerde olduğu gibi Tanrıya, peygambere, dört halifeye ve eserin sunulduğu emire övgüyle başlar. Sebeb-i teliften sonra asıl konuya girilir.

“Esas metin mevzulara göre bazı başlıklar altında sıralanmıştır. Bunlar; ilmin faydası ve cahilliğin zararları hakkında (12 dörtlük), dilin muhafazası hakkında (12 dörtlük), dünyanın karasızlığı hakkında (12 dörtlük), cömertliğin övülmesi, cimriliğin yerilmesi hakkında (10 dörtlük), alçak gönüllülük ve kibir hakkında (7 dörtlük), ihtiras hakkında (6 dörtlük), iyi huylar hakkında (16 dörtlük), zamanenin bozukluğu hakkında (21 dörtlük), kitap sahibinin özrü hakkında (5 dörtlük) gibi bölümlerdir.”⁴³

Yukarıdaki esas metin mevzularına dikkat edildiğinde Edip Ahmet Yükneki'nin eserini kaleme alırken sadece güzel ahlaktan bahsetmediği görülmektedir. Edip Ahmet Yükneki, ahlaki çöküntülerden de söz ederek güzel ahlaktan uzaklaşan Türk toplumunu uyarmıştır.

Sonuç olarak eserlerde Türklerin tarih boyunca bir arada yaşama arzusu taşıdığı, vatan olarak benimsedikleri topraklar uğruna savaştığı, töreleri sayesinde dil, din, ırk, örf ve âdetlerini kaybetmedikleri görülür. Tüm bunlar eski Türklerdeki vatan ve millet şuurunun ispatıdır. Üstelik Türkler, tarih boyunca “Kendini, insanoğullarını yönetmek, düzene sokmak ve böylece onları yaşatmak üzere bir misyon üzerinde yürümüştür. Töre ve devlet düzeni, toplumları düzene sokup yönetmek gibi işlevleri kendine görev seçmiştir.”⁴⁴

b. Milliyetçilik Anlayışının Bizdeki Görünüşü

Batıda “nation” karşılığı olarak kullanılan millet kavramı sosyolojik, felsefi ve siyasi anlamlar içerir. Milleti teşkil eden unsurlar ise dil, din, ırk, örf ve âdet birlikteliğidir. Bu yönüyle millet, “Kesin bir vatan fikri, bu fikirle çevreli tarih şuru ve

⁴³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler-İsimler-Eserler-Terimler*, I, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977), 210.

⁴⁴ Sebahattin Şimşir, “Eski Türklerde Milliyetçilik”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16, Yıl: 8, 2013, 232.

bu vatana dayanan içtimai şuuraltı yani halk kökü Volkstum'dan kuvvet alarak geleceğe çevrilmiş bir hürlik ve bağımsızlık ifadesidir.”⁴⁵

Vatan sözlüklerde “Bir adamın doğup, büyüdüğü veya yaşadığı memleket.”⁴⁶; “Maskat-ı re's, insanın doğduğu yer, yurt: (hubb-u vatan imandandır)”⁴⁷; “İnsanın doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı yer, yurt.”⁴⁸ olarak ifade edilir. Vatana yönelik bu bakış açıları oldukça yüzeyseldir. Çünkü vatani bu şekilde tanımlamak vatan olarak nitelendirilen toprak parçasında yaşayan insanların ortak değerlerini, geçmişle kurdukları bağı ve geleceği inşa etmedeki rollerini yok saymak demektir. Bu açıdan vatan kelimesinin anlam dünyasında zamanla genişleme olduğu görülür.

Vatan, milletin sahip olması gereken değerlerin zeminini oluşturur. “Her ocak, her şehir gibi bütün milletin de müşterek hatıraları, iftiharları, gururları; müşterek acıları, kusurları, ibret dersleri vardır. Bütün bunlar sınırları belli bir toprak üzerinde toplanır ve içtimai hafızanın bütün bu izleri onun üzerinde kazılır.”⁴⁹ Bu sebeple toplum, vatana bambaşka bir sevgi ile bağlanır, geçmişten aldığı güçle geleceğini inşa eder.

Tarih şuuru, millî benliğin hazinesidir. “Tarih şuurunun temeli vatan olan şuuraltını aydınlatması, onun hammaddesine şekil vermesi, millî kültürleri yaratması, milletlerin uyanışından ve içtimai kendilerini yaratmalardan başka bir şey değildir.”⁵⁰ Tarih şuuruyla hareket eden topluluklar köklerinin zaferlerini, yenilgilerini, kültürel özelliklerini araştırırlar. “Bu duyuş tarzı ve coşkulu arayışla insan, güçsüz ve basit bir kul değil, hayatını, toplumunu ve dünyayı aklı ve iradesiyle düzenleyebilecek güçlü bir varlık olduğunun şuuruna erer.”⁵¹ Dolayısıyla insan, geçmişe duyduğu bağlılıkla anı yaşayarak geleceği inşa etme bilincine erişir. Kazanılan bu bilinç milletin varlığının ispatıdır.

⁴⁵ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 397.

⁴⁶ Şemseddin Sami, “Vatan”, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 1493.

⁴⁷ Ali Seydi Bey, “Vatan”, *Kâmûs-ı Osmânî*, 4, 627. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusiosmani/tafsil-40527-zb9.html>)

⁴⁸ İbrahim Cûdî Efendi, “Vatan”, *Lûgat-ı Cûdî*, 1075. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/Cûdî/tafsil-371789-kf2.html>)

⁴⁹ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 192.

⁵⁰ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 204.

⁵¹ Şerif Aktaş, “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı”, *Türkiye Günlüğü*, 38, (Ocak-Şubat 1996), 173.

Türkiye’de kültür milliyetçiliğine dayalı çalışmalar, Tanzimat Dönemi’nden itibaren görülmeye başlar. Bu dönemde Türk kimliğinin tarihî, kültürel ve sosyal yönü araştırılır fakat yapılmak istenen şeyler tam anlamıyla gerçekleşemez. Bu durum Tanzimat yıllarında sanatçıların şekilciliğe bağlı kalmasından kaynaklanır. “Tanzimat’ın mücerret şekilciliği, “millet” fikrini besleyen öz kaynağa yani romantizme nüfuz edecek yerde, ondan çok uzak bir felsefeye, Aydınlanma felsefesi ve zihinciliğe saplandı ve ondan medet bekledi.”⁵² Namık Kemal “Git vatan Kâbe’de siyaha bürün/Bir elin Ravza-i Nebi’ye uzat/Birini Kerbelâ’da Meşhed’e at”⁵³ derken sınırları belli olmayan, İslami vatan fikrini savunur. Ondaki mücerret vatan hissi, Millî Edebiyat Dönemi’nde de görülür. Ziya Gökalp, “Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan/Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turân”⁵⁴ mısralarıyla başka bir sınırsız vatan fikrine bağlanır. “Bu sınırsız, gayri muayyen ve gerçekle alakasız vatan fikri, ideali realiteden tamamıyla ayırıyordu.”⁵⁵ Millî Edebiyat Dönemi’ne kadar taşınan bu sınırsız vatan fikri dolayısıyla sanatçılar, millî vatanın sınırlarını fark etmeden milletin yaşam koşullarını, tarihî ve kültürel değerlerini anlayamadan Avrupa’dan aldıkları vatan, millet, hürriyet fikirlerini yaymaya çalışırlar.

Uzun yıllar vatanın millî sınırlarının belirlenmesinde yaşanan sıkıntıya tarih şuurunu oluşturma aşamasında da rastlanır. Sanatçılar uzun süre millî tarih ile ırk tarihi arasındaki farkın bilincine erişemez.

*“Namık Kemal’in, “Celalaeddin Harzemşah yerine Melikşah veya Alparslan’ı, Selahaddin-i Eyyubi yerine Kılıç Arslan’ı koyması lazımdı. Abdülhak Hamit Eşber, Abdurrahman Salis veya Tarık yerine Fatih, Kanuni veya Barbaros’u koymalı idi.”*⁵⁶

Hilmi Ziya Ülken’in bu ifadelerinden hareketle denilebilir ki Namık Kemal ve Abdülhak Hamit millî vatanın millî tarihine tam anlamıyla bakamadıkları gibi anın tarihî olaylarını da göz ardı ederler. Bu yüzden eserlerinde eski zamanlara ait tarihî olayları ifade etmenin ötesine geçemezler. Bu durum Mehmet Emin’le değişmeye

⁵² Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 172.

⁵³ Önder Göçgün, *Namık Kemal’in Şairliği ve Bütün Şiirleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999), 402.

⁵⁴ Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı 1 Şiirler ve Halk Masalları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1977), 5.

⁵⁵ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 157.

⁵⁶ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 203.

başlar. Mehmet Emin, 1897 yılında Osmanlı-Yunan savaşı sırasında yazdığı “Cenge Giderken Yahut Anadolu’dan Bir Ses” adlı şiirinde “Ben bir Türküm dinim cinsim uludur” mısrasıyla kendi benini keşfettiğini, bir uyanışın içinde olduğunu gösterir. Sadece bu şiirle yetinmeyen şair, “Cenge Giderken” adlı şiirinin de içinde olduğu *Türkçe Şiirler* adlı kitabında yer alan diğer şiirleriyle milletine ve problemlerine yönelir.

Mehmet Emin’in eriştiği millî romantik idrak neticesinde Millî Edebiyat Dönemi’nde hayata ve insana doğru yöneliş önem kazanır. Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında “Anadolu, şiirin en gözde mevzuudur ve gençler bu yeni mevzua dört elle sarılmıştır.”⁵⁷ Bu dönemlerdeki eserlerde Anadolu coğrafyası kadar Anadolu insanı ve Anadolu insanına dair çeşitli meseleler dile getirilir. Anadolu’yu odak noktası hâline getiren şairler, memleketçi gerçekçilik eğilimine erişmeye çalışır. Bu eğilime dâhil olan kişiler, “Birçok şiirde Anadolu’yu binlerce yıl içinde vatan yapan hamurun malzemeleri olan inancımız, vatan aşkımız, destanlarımız, dilimiz, türkülerimiz, mimarimiz, âdetlerimiz gibi millî hayatı kuran bütün kültürel değerlerimiz ile insanımızın manevi zenginliği, inceliği, saflık ve yüksekliğini işlemişlerdir.”⁵⁸

Garp’ın romantizm ve kendine dönüş hareketinden etkilenecek millî romantik idrake erişmeye çalışan sanatçılar, Anadoluçuluk hareketini başlatırlar. Bu hareket “Yeni yeni keşfettikleri Anadolu’yu taşından toprağına, kerpiç damlarından çıplak dağlarına kadar her şeyiyle idealize eden şair ve ressamların”⁵⁹ zihnî ve kalbî duyarlılıklarıyla oluşur. Üstelik Anadoluçuluk anlayışını benimseyenlerin millet anlayışı, Türkçülük ve Turancılık fikir hareketlerini benimseyenlerden farklıdır. Anadoluçular, milliyetçiliği “tarihî gerçekliklere ve kader birlikteliğinin mekânı olarak coğrafyaya”⁶⁰ dayandırır.

Anadolu milliyetçiliği konusunda *Anadolu Mecmuası*’nda pek çok yazı yayınlanır. Ziyaeddin Fahri, Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Halit gibi kişiler, yazılarında Turancılığa karşı çıkarak Anadolu milliyetçiliği fikrini yaygınlaştırmaya çalışırlar.

⁵⁷ Adem Can, *Cumhuriyet Devri Şiir Poetikası -Dergâh’tan Büyük Doğu’ya-* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012), 63.

⁵⁸ Selçuk Çıkla, *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar 1860-1960* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 239.

⁵⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996), 313.

⁶⁰ Mithat K. Vural, *II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Millet Dergisi ve Anadolu Milliyetçilik* (İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2020), 69.

Ziyaeddin Fahri “Milliyet Meselesi” başlıklı yazısında “Bizim bugünkü Türklüğümüz büyük ve kavmî bir Türklükten tamamen ayrılmıştır. (...) Kendine has bir mevcudiyet iktisab etmiştir. Hakiki adı ile Anadolu”dur.”⁶¹ der. Ziyaeddin Fahri için Türk’ten bahsederken Anadolu’ya, Anadolu Türk’üne dair ifadelerin yer almayışı, kabul edilemeyecek bir durumdur. Ona göre Türkçülük ideolojisiyle tüm Türk âlemini bir görmek zamanın, mekânın, harsın gerçekliğine uygun düşmemektedir. Ziyaeddin Fahri, vatan Anadolu’da, Anadolu halkını temsil eden bir milliyetçilikten yanadır.

Anadoluculuk hareketini savunanlar, milliyetçilikten bahsedildiğinde hars birlikteliğini öne çıkararak Türkçülük ya da Turancılık ideolojisinin haklılığını ispat etmeye çalışanlara karşı çıkarlar. Onlara göre millet; dil, din, tarih, ırk, vatan, kültür ve ahlak birlikteliğinden meydana gelir. Vatan Anadolu’da; Anadolu milliyetçiliğini kurmak isteyenler “Millî vatanın, millî arazinin devlet vatanından, devlet arazisinden başka olduğunu, hulâsa, millî yurdun öz ve müstemleke kısımlarından ibaret olduğunu düşünmelidirler.”⁶² Milletın varlığı ancak kendine has değerler etrafında örölerek inşa edilebilir. Bu açıdan Anadolucular için millet; tarih, coğrafya ve hars birlikteliğiyle var olur.

Hilmi Ziya Ülken, “Türkler ve Moğollar” adlı makalesinde Turancılığı eleştirir. Turan hayalinin gerçekleşmesinin imkânsızlığından bahsederken bir topluluğa millet diyebilmek için hangi vasıfların ortak olması gerektiğini de ifade eder. Ona göre millet; objektif ve sübjektif unsurların bir araya gelmesiyle oluşur. Objektif unsurlar; dil, tarih, folklor, kültür, efsane ve destanların farklılığıyken; sübjektif unsurlar fizikî ve ırkî farklılıklardır.⁶³

Hilmi Ziya, “Kırgız-Uygur-Türkmen”⁶⁴ başlıklı yazısında ırk, kavim ve millet kavramlarının tanımını yapar. Ona göre bir milletin meydana gelmesi için kişilerin tarihî bağlarla birbirine bağlanması, ümmet idealiyle bir araya gelmesi ve belli bir yeri kendine yurt edinmesi gerekir. Bu koşullardan birinin eksikliği hâlinde milletin varlığından söz edilemez. Bu şekilde bir araya gelen kişiler ya aynı ırkı ya da aynı kavmi temsil etmenin dışında bir vasıf taşıyamaz.

⁶¹ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 195.

⁶² *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 195.

⁶³ Bu konuda detaylı bilgi için bk. *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 186-192.

⁶⁴ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 367.

Mehmet Halit “Milliyetperverliğin Manası” adlı yazısında Ziya Gökalp’ın millet tanımındaki eksiklikten söz ederek topluluğun millet hâline dönüşmesi için gerekli koşulların ne olduğunu şöyle ifade eder:

“Ziya Gökalp’e göre millet, “lisanca, dince, ahlâkça bedîiyâtça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkebe bulunan bir zümre”dir. Oysaki “Milleti terkib eden fertler arasında o rabıtayı itmam edecek kuvvet, vatan iştirakidir. Harsça müşterek olan, fakat vatanları müşterek olmayan fertler, aynı millettendir değildirler. Bunun gibi vatanları müşterek, lâkin harsları yekdiğerinden ayrı olan fertler de bir milletin çocuğu olamazlar.”⁶⁵

Mehmet Halit bu ifadeleriyle tıpkı Hilmi Ziya’nın yukarıda belirttiği hars birlikteliğinin tek başına bir milleti meydana getirecek yegâne güç olmadığını belirtir. Millet; harsı ve vatanı bir olanların birlikteliğinden meydana gelir. Bu açıdan Anadolucuların milleti, Anadolu milleti; vatanı ise Anadolu’dur.

Cumhuriyet Dönemi’nde Türk milletinin tarihinin başlangıcı meselesi daha yüksek sesle dillendirilir. Anadolu’ya 1071 yılında ayak basan Türkler, bu coğrafyada kendine has bir millet var ederler. İşte bu sebeple Anadolucu hareket 1071 Malazgirt Zaferi’ni Anadolu tarihinin başlangıcı olarak kabul eder. *Anadolu Mecmuası*’nda Mehmet Halit ve Mükrimin Halil’in görüşleri Anadolucuların tarih anlayışını açığa çıkarır.

Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin İsmi” adlı yazısında tarihçilerin tarih isimlendirmede düştükleri hatalardan bahseder. Millet aynı millet olmasına rağmen millet isimlerinin, tarih isimlerinin farklı şekilde olduğuna dikkat çeker. Mükrimin Halil’e göre bu durum, kişileri Selçuklu milleti, Osmanlı milleti diye bir ayrıma düşürür. Bu ayrım Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi gibi tarih adlandırmalarına yol açar. Mükrimin Halil bu tür adlandırmaları hatalı bulur. “Hâlbuki ortada değişen hiçbir şey yoktur, millet yine o millet, memleket yine o memleketti.”⁶⁶ (...) Oysa tarihçilerimiz millî tarihlerini Osmanlı Devleti’nin kuruluşuyla başlatarak Osmanlı kurulmadan önceki dönemi Selçuklu tarihi, Osmanlı kurulduktan sonraki dönemi Osmanlı tarihi olarak tanımlıyorlardı. Mükrimin Halil, tarihçilerin bu ayrımını dalalet olarak nitelendirir. “Bu dalalet bugüne kadar devam etmiş ve hâlâ tarihimizi “Selçukî tarihi”, “Osmanlı tarihi”

⁶⁵ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 361.

⁶⁶ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 6.

isimleri altında birbirinden külliye ayrı iki milletin tarihi farz edenler bulunmuşlardır.”⁶⁷ der. Tarihi bir bütün olarak değerlendiren Mükrimin Halil, aynı durumun milliyetçiliğin kabulünden sonra da devam ettiğini söyler. Bu tarihten itibaren Osmanlı tarihi adlandırması yerini Türk tarihine bırakır. Fakat Mükrimin Halil bu adlandırmanın da hatalı olduğunu, Türk tarihi adlandırmasının ortaya çıkardığı eksikliği şöyle açıklar:

*“(Türk Tarihi) deyince bizim tarihimizle beraber Azerbaycan’da, Irak’ta, Suriye’de, İran’da Rusya’da, Horasan’da, Hind’de, Maverâülnehir’de, Türkistan’da, Moğolistan’da, Çin’de devlet kuran, hükümet tesis eden bütün Türk kavmine mensup illerin ve ulusların tarihi hatıra gelir. (...) Bundan dolayı bu isim tahsisen bizim millî tarihimizin ismi olamaz.”*⁶⁸

Haçlı ordularıyla Bizans ordularını yenerek Anadolu’ya yerleşmeye başlayan Türkler, coğrafyayı vatan hâline dönüştürerek Anadolu’da ayrı bir millet, ayrı bir uygarlık meydana getirmişlerdir. Selçuklu’nun yıkılışıyla sarsılan millî birlik, Osmanlı’nın kuruluşuyla yeniden sağlanmıştır. Anadolu toprakları, vatan hâline dönüşerek Anadolu milletini meydana getirmiştir. Coğrafya, tarih ve millet kavramlarının iç içe geçtiği Anadoluculuk fikrinin savunucularından Mükrimin Halil tarihimizin ismini “Anadolu Türkleri tarihi veya sadece Anadolu tarihi”⁶⁹ olarak tanımlar.

Malazgirt Zaferi’yle başlayan “Anadolu tarihi” adlandırması o dönemde tartışma konusu oluşturur. Türklerin Anadolu’ya gelme tarihi konusunda farklı görüşler yer alır. Anadoluculuk fikrini benimseyenler bu tarihi 1071’den itibaren başlatır. Fakat proto Türk yaklaşımını benimseyenler Anadolu’daki Türk tarihinin milattan önceki devirlere kadar uzandığını iddia ederler. Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin Mevzuu 1” adlı yazısında bu duruma açıklık getirmeye çalışır. Ona göre Türk tarihini milattan önceye dayandıranların Hititlerin Ural-Altay kökenli kavim olduğu tezi çürütülmüştür. Mükrimin Halil’e göre X. yy. Komakenlerin ve Türkomlerin Türk nesli olduğuna dair iddialar da gerçekçi değildir. O, VII. yy. Anadolu’da yaşayan İskitlerle Türkler arasında kurulmak istenen ilişkiyi de hata olarak değerlendirir. O, İskitlerin Türk neslinden değil;

⁶⁷ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 7.

⁶⁸ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 8.

⁶⁹ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 8.

Hindu-Cermen kavimlerinden olduğunu söyler. Son olarak Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce Anadolu'da Türk soylularının yaşadığını iddia edenlere de karşı çıkar. Ona göre o dönemlerde Anadolu'ya akınlar yapılmış olsa da büyük çoğunluğu sadece akın yaparak geri dönmüştür; diğerleri ise Anadolu sakinlerinin arasında asıl kimliklerini kaybetmişlerdir.

Mükrimin Halil, kendinden önce Anadolu Türkleri tarihi konusunda görüş bildirenlerin iddialarını ve asıl gerçeklikleri ifade ettikten sonra Anadolu'daki Türk tarihini beş evreye ayırır: 1) VIII. yy. Abbasi halifeleri zamanında Anadolu'ya gönderilen Türk emirleriyle gelişen Süğur Valileri Devri. 2) XI. yy. Selçukluların Anadolu'ya gelerek devlet kurmalarını içeren Âl-i Selçuklu Devri. 3) Selçukluların dağılmasıyla oluşan beyliklerin devletçiklerin olduğu Tavaif-i Müluk Devri. 4) Osmanlı'nın millî birlik sağlayarak devlet kurmasından yıkılışına kadar olan süre Âl-i Osman Devri. 5) Osmanlı'nın yıkılıp yeni devletin kurulduğu Cumhuriyet Devri.⁷⁰

Anadolucu anlayışı benimseyenler için asıl önem verdikleri devir Âl-i Selçuklu'dur. Âl-i Selçuklu Devri tam ve müstakil bir Türk vatanının teşkil ettiği, Anadolu medeniyetini hakikaten temsil eden⁷¹ bir devirdir.

Haydar Necip, “Dumlupınar Merasimi” başlıklı yazısında Anadolu tarihi konusunda Mükrimin Halil ile aynı düşünceleri paylaşır. Haydar Necip, Selçuklu Devri'nin öncesinde Türklerin, Turanî kavimlerin Anadolu'da bulunduğu konusunda birtakım iddiaların olduğunu söyler. Haydar Necip'e göre o dönemlerde Anadolu, Türk hâkimiyeti altında değildir:

“Asırlarca birçok milletlerin göğsüne başını dayayan Anadolu, nihayet bu Türkmen sinesinde rahatını buldu, maddiyatını, maneviyatını, bütün varlığını ona ve nesline bıraktı. Bu Türkmen Alparslan'dır. Alparslan Anadolu'ya girmeden evvel, eşiğinde bir tecrübe geçirdi, canını, malını, mevcudiyetinin esas ve istinatgâhlarını tehlikeye koyarak Anadolu'ya karşı aşkını gösterdi. Aşkın icap ettirdiği fedakârlığı yaptı. Malazgirt melhamesinde Alparslan'ın kahramanlığı başka nasıl izah olunabilir. (...) O günden sonra adım adım feth olunan bu diyar, bir daha hiç bir aşkın zebûnu olmadı. Yalnız Alparslan'la

⁷⁰ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 58-59.

⁷¹ *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 63.

ahfadını sevdi, onların serin ve doyuran hisleriyle birleşti, kaynadı. Tamamıyla Türk oldu, tamamıyla Anadolu oldu.”⁷²

1071 Malazgirt Zaferi, Anadolu Türklerini var eden Anadolu’nun vatanlaşmasını sağlayan bir simgedir. Mehmet Halit, yazısının devamında Anadolu’nun medeniyet tarihini “Anadolu’nun eski tarihi” ve “Anadolu’nun yeni tarihi” olarak ikiye ayırır. Eski tarih, Malazgirt öncesinde Anadolu’ya yapılan akınları; yeni tarih ise Malazgirt Zaferi’nden günümüze kadar gelen dönemi içerir.

Anadoluculuk hareketini benimseyenlerin vatan, millet konusundaki düşüncelerden hareketle denilebilir ki onlar vatani Anadolu topraklarıyla sınırlayıp millet olarak Anadolu’da yaşayan halkın birlikteliğini teşkil eden Anadolu milletini esas alırlar. Bu bağlamda Anadolucuların ortaya koydukları millet tanımının kapsam bakımından daha dar, fakat daha somut bir çerçeveye sahip olduğu söylenebilir.⁷³ Anadolucular, Osmanlılık ve Turancılık hareketlerinin vatan ve millet anlayışlarına karşı çıkarlar. Anadolucular; Osmanlılık hareketiyle o dönem Osmanlı topraklarını teşkil eden coğrafyanın vatan olarak görülmesini ve Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin de Osmanlı milletine dâhil edilmesini, Turancılık hareketiyle de aynı coğrafyada yaşamayan Türk kavimlerinin millet olarak tanımlanmasını ve Türkleri birleştirme hayalini eleştirilir.

Anadolu Mecmuası’nda bir araya gelen yazarlar, hem kimlik bunalımının yaşandığı hem de toprak kayıplarının devam ettiği yıllarda kendi geçmişlerini sorgulama, milletini tanıma cesaretinde bulunurlar. Sorgulama ve tanıma safhası onlara yaşanan sıkıntılardan geçmişin verdiği güçle kurtulma umudu sağlar. Aydınlar, 1071 Malazgirt Savaşı’yla Türklere açılan Anadolu kapısını, Anadolu milletinin birlikteliğinin simgesi olarak görürler. Malazgirt Savaşı’nın ardından Anadolu halkının Anadolu’da yeni bir vatan, müşterek bir hars teşkil etme anlayışına dikkat çekerek yeniden Anadolu’yu bir sığınak olarak görürler. Aydınlar, Osmanlılık-Turancılık-İslamcılık anlayışlarının ardından Anadolu’yu odak noktaları yaparak coğrafya, tarih, millet ve hars birlikteliğine dayalı, yeni bir medeniyet kurmanın yollarını ararlar.

⁷² *Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, 268.

⁷³ *Kayıp Ülkenin İzinde Anadolucu Mütefekkirlerin Dünyası*, haz. Mustafa Alican, Bahattin Çatma, İlyas Sucu, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 45.

Avrupa'daki Rönesans sürecinin benzeri, Türkiye'de Türk milletinin “ben kimim? Nereye aitim?” soruları etrafında gelişmeye başlar. Avrupa nasıl Rönesans hareketiyle zincirlerini kırarak kapalı bir medeniyet olmaktan çıkıp kendini bulma, değerlerini tanıma, devam ettirme isteğine kavuştuysa Türk milleti de yukarıdaki sorulara aradığı cevaplar neticesinde Osmanlıcılık, İslamcılık ya da Turancılık anlayışlarından sonra öze dönüş hareketi olan Anadoluçuluk fikrini benimser. Bu süreçte sanatçılar tarafından Anadolu merkeze alınarak Anadoluçuluk anlayışı savunulur. Tüm bu yaşananlar millî kimlik ve devlet ideolojisi arayışının zeminini oluşturur. Cumhuriyet'ten sonra Anadoluçuluk hareketi altın çağını yaşar. Anadoluçuluk hareketi adı altında bir araya gelen aydınlar, kendilerinden önce Anadolu'ya yönelen kişilerin düşüncelerini derinleştirir.

B. Anadolu Milliyetçiliğini Hazırlayan Siyasî, Sosyal ve Fikrî Zemin

Anadolucu düşüncenin ortaya çıkışı siyasi, sosyal, kültürel ve felsefi değişimlerde aranmalıdır. Dünyanın çeşitli yerlerine hükmeden Osmanlı Devleti, XVIII. yy'dan itibaren gerileme dönemine girer. Bu dönemde askerî başarısızlıklar, toprak kayıpları, ekonomik sıkıntılar artar. Bu sıkıntılar nedeniyle Osmanlı, Batı'nın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalır. Osmanlı'yı eski gücüne kavuşturmak isteyenler, Batı'yı örnek alarak başta askerî alan olmak üzere çeşitli alanlarda birtakım değişiklikler yaparlar. Bu yüzyılda Avrupa'ya gönderilen büyükelçiler ve öğrenciler aracılığıyla Avrupa yakından tanınmaya çalışılır. Matbaanın Osmanlı'ya gelmesiyle yenileşme hareketlerinin ülke içinde hızla yayılması sağlanır. Eğitim kurumlarında düzenlemeler yapılır, yeni ordu kurulur. Tüm bu yeniliklere rağmen Osmanlı'da gerileme dönemi hız kazanır. Ancak Osmanlı'da gerileme döneminin hız kazanmasında devletin kendi içinde yaşadığı sıkıntılardan başka değişen dünya düzeni de etkili olur. 1789 Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik hareketi tüm dünyayı olduğu gibi Osmanlı'yı da etkiler. Milliyetçilik hareketi, çok milletli yapıdaki devletleri, parçalanma tehdidiyle yüzleştirir. Bernard Lewis'e göre: “Fransız Devrimi, Batı Hristiyanlığı içinde, İslâm dünyası üzerinde gerçek bir etkide bulunan ilk büyük fikir hareketi”⁷⁴dir. Osmanlı, böylesine yıkıcı unsurlar taşıyan milliyetçilik hareketlerinin çok uluslu yapısını etkilememesi için önlemler almaya

⁷⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* 3. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 41.

çalışır. Önce Tanzimat Fermanı'nı ardından Islahat Fermanı'nı yayınlar. Fakat bu kötüye gidiş yine de engellenemez. Osmanlı Devleti, I. Meşrutiyet'in milliyetçilik hareketinin olumsuz etkilerinden kendini koruyacağına inanır. İlan edilen Meşrutiyet, ne ekonomik sıkıntılara ne toprak kayıplarına ne de toplumda oluşan huzursuzluğa tam anlamıyla çare olur. Üstelik Meşrutiyet'in getirdiği kargaşa ortamını fırsat bilen devletler, Osmanlı'ya savaş açar. Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan savaşlarıyla gerileme dönemi yerini çöküş yıllarına bırakır.

XX. yy. başlarında Abdülhamit'in baskıcı tutumu giderek artar. Rumeli ve Balkanlar'da ise dış güçlerin etkisiyle karışıklıklar meydana gelir. Hem Abdülhamit'e hem de yöneticilere yönelik suikast girişimlerinde bulunulur. İttihat ve Terakki Cemiyeti gidişatı engelleyebilmek için Abdülhamit'e, II. Meşrutiyet'i ilan ettirir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve taraftarlarının isteğiyle 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet bir kurtuluş reçetesi olarak görülür.

II. Meşrutiyet'le birlikte siyasi değişim ve dönüşümleri esas alan tarihî bir dönem başlar. Abdülhamit'in Meşrutiyet öncesindeki baskıcı tutumunun ortadan kalkmasıyla özgürlük ortamı oluşur. Halk, II. Meşrutiyet'i büyük bir coşkuyla kutlar. Bu durum bazı şairler tarafından dile getirilir. Bunlardan biri de Mehmet Âkif'tir:

*“Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, pazar
Na'radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyyet var!
Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş... Doğru
(...)
Zurnalar şehrin ahâlisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;
En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
(...)
Kim ne söylerse hemen el vurup alkışlanacak!”⁷⁵*

diyen şair, dizelerinde çoğu kişinin Meşrutiyet'in ne olduğunu anlamadığını ortaya koyar. Üstelik onlar, Meşrutiyet kutlamaları yapmaktan vazifelerini de yerine getirmeyi bırakırlar. Mehmet Âkif, şiirinin devamında bu insanlardan şöyle söz eder:

“Ne devâirde hükûmet, ne ahâlîde bir iş!

⁷⁵ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat* (Ankara: Hece Yayınları, 2010), 181-182.

*Ne sanâyi; ne maârif, ne alış var ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir: Zâbita yok, râbita yok;
(...)
Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı
Diye mekteplilerin mektebi tekmi!l kapalı!
İlmi tazyîk ile ta'lîm, o da bir istibdâd...’’⁷⁶*

Meşrutiyet, halkla birlikte azınlıkları da son derece sevindirir. Çünkü onlar, bu dönemde bağımsızlık mücadelesi verirler. “Bu sevinçlerini II. Abdülhamit sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının Balkan Savaşları sırasındaki tutumu ve hemen arkasından gelen I. Dünya Savaşı pekiştirmiş”⁷⁷ böylece azınlıklar kısa süre sonra bağımsızlıklarına kavuşmuştur.

Öte yandan Meşrutiyet’in getirdiği heyecanla Osmanlı’da yaşanan kargaşa, 31 Mart Vak’ası’nın ardından II. Abdülhamit’in yerine V. Mehmet’ in getirilmesine kadar sürer. Bu kargaşadan faydalanmak isteyenler Balkan topraklarında hak iddia eder. Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan tarafından alınır; Girit Meclisi Yunanistan’a katılmak ister. Bulgaristan bağımsızlığını, Arnavutluk ise muhtariyetini ilan eder. İtalya, emperyalist tutumunun etkisiyle 1911-1912 Trablusgarp Savaşı’nı başlatır. Bu savaş, Balkan Savaşları’na zemin hazırlar. Yaşanan gelişmelere bakıldığında bir yanda Fransız İhtilali’nin meydana getirdiği milliyetçilik hareketinin hızla yayılması bir yanda Rusya’nın Balkanlar’da uyguladığı Panslavizm politikası bir yanda da Trablusgarp Savaşı Osmanlı’yı yıkılışa yaklaştırır.

Osmanlı, Balkan Savaşları’nda ağır bir yenilgiye uğrar, Midye-Enez hattının batısındaki tüm topraklarını kaybeder. Osmanlı dış güçler tarafından kuşatılırken içeride artan karmaşa I. Balkan Savaşı’nın yenilgisinden sorumlu tutulan Kamil Paşa’nın görevden uzaklaştırılması için gerçekleştirilen Babıali baskınına neden olur. Babıali Baskını sonucu ülke yönetimi İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne geçer. Mahmut Şevket Paşa sadrazam olur. Beş yıllık İttihat ve Terakki yönetimi I. Dünya Savaşı’nın ardından son bulur.

⁷⁶ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, 182.

⁷⁷ Cengiz Karataş, *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 35.

Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na Almanya'yla beraber girer. Savaşta, Osmanlı ağır yenilgiler almaya başlar. Osmanlı halkının ümitlerinin tükendiği noktada Çanakkale Cephesi'nde kazanılan zaferle halk kurtuluşa yeniden inanır. Fakat savaş, şartları ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla son bulur. V. Mehmet'in yerine Vahdettin tahta geçer. Önce İzmir daha sonra İstanbul işgal edilir. Bu durum halkı yeniden ümitsizliğe düşürür. Millî mücadele ruhuyla hareket eden aydınlar, düzenledikleri mitinglerle halkı kurtuluşa inandırır. İstanbul, Trakya ve Anadolu'da gizli cemiyetler kurulur. Atatürk'ün düzenlediği kongrelerle Millî mücadele ruhu Anadolu'yu baştanbaşa kuşatır. 23 Nisan 1920'de başlayan Millî Mücadele'de çeşitli cephelerde verilen zorlu mücadeleler, 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Antlaşması'yla son bulur. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla bu süreç tamamlanır. 29 Ekim 1923'te ise Türkiye Cumhuriyeti kurulur.

a. Fikir Hareketleri

Batı dünyası, XIX. yy. ve sonrasında ekonomi, bilim, teknik, kültür ve fikir alanlarında ciddi ilerlemeler kaydetmekle birlikte istediği toprağı ele geçirme gücüne de sahip olur. Böyle bir dönemde Osmanlı, çağın gerekliliklerini yerine getiremediği gibi istibdadla yönetilir. Bu yönetim şekline önce Yeni Osmanlılar daha sonra da Jön Türkler karşı çıkarlar.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne dâhil olan Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi yazılarıyla Tanzimat ve I. Meşrutiyet devrinde son derece etkili olur. “Türk aydın sınıfından organize bir grup, ilk kez Osmanlı yönetimini açıkça ve sert bir şekilde tenkit ederek seslerini duyurmak için kitle iletişim araçlarını kullanıyordu.”⁷⁸ Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne dâhil olanların faaliyetlerinden sonra Jön Türkler grubunda yer alan Ahmet Rıza'nın, Mehmet Murat'ın ve Prens Sabahattin'in fikirleri Osmanlı halkı arasında yayılmaya başlar. Avrupa'yı görerek, kendi devletini Avrupa ile kıyaslayan bu gençlerin merkezî idarenin tutumuna yönelik eleştirileri, farkındalık yaratabilmek için giriştikleri mücadeleler, o dönem için oldukça dikkate değerdir. Niyazi Berkes, Jön Türkler içinde sivrilmiş bu gençlerin yapmak istediklerinden şöyle söz eder:

Ahmet Rıza, öğrenciliği sırasında Anadolu'da yaptığı gezide köylünün sefilliğine tanık olur. Bunun tarımın gelişmemesinden kaynakladığını düşünür.

⁷⁸ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 5. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 14.

Fransa'ya gidip ziraat öğrenir. Eğitim bittikten sonra II. Abdülhamit Dönemi'nde Ziraat Bakanlığı'na memur olarak atanır. Bakanlık'ta köylünün sıkıntılarına çözüm getiremeyeceğini anlar. Yurtdışına çıkar. Abdülhamit'e meşrutiyet rejiminin gerekliliğini anlatmaya çalışır. Ahmet Rıza Fransa'dayken pozitivist çevrelerin üyesi olur.

Mehmet Murat, tıpkı Ahmet Rıza gibi meşrutiyet taraftarıydı. Fakat onu Ahmet Rıza'dan ayıran Müslüman meşrutiyet rejimi kurma isteği idi. “Yeni Program” adıyla fikirlerini ortaya koyan Mehmet Murat, anayasanın uygulanmasını, şeriata göre halifenin dünya Müslümanlarının önderliğini yapmasını sağlayan Yüksek Şariat Şurası'nın kurulmasından yanadır.

Prens Sabahattin ise ademimerkeziyetçilik fikrini savunur. ademimerkeziyetçilik fikrini savunanlar, merkezi yönetim şekline karşı çıkarak yerel yönetimin oluşmasını isterler. Onlara göre ancak yerel yönetimin oluşmasıyla ülkede ekonomik kalkınma sağlanacaktır. Prens Sabahattin bu fikri Le Play okuluna borçludur. Prens Sabahattin, Le Playcilerden Edmonde Demolins'in *Anglo-Saksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir? Anglo-Saksonlar Hakkında Tedkikat-i İctimaiyye?* adlı kitabından etkilenerek kendi milletini Doğulu toplumdan Batılı topluma geçirmek ister. Doğulu toplum tipinde ısrarcı olmayı ilerlemenin yegâne engelleyicisi olarak görür.⁷⁹ Fikirlerini *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*⁸⁰ adlı kitabında gerekçeli şekilde açıklar.

Yeni Osmanlılar; hürriyet, vatan ve millet gibi önemli kavramları Osmanlı'da benimseterek bu değerlerin İslami çerçevede savunulmasını sağlar. Jön Türkler arasında yer alan Ahmet Rıza, pozitivist; Prens Sabahattin, liberalizmin; Mehmet Murat, İslamcılık'ın Osmanlı'daki yaraların çaresi olduğuna inanır ve bu doğrultuda fikirlerini yaymaya çalışır. Bu gelişmelerin ardından Osmanlı'da hüküm süren İstibdat Dönemi'ni sonlandırmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti; Meşrutiyet'i, II. Abdülhamit'e ilan ettirir. Cemiyet, Osmanlıcılığı savunur. Bu durum cemiyetin adından da anlaşılmaktadır. İttihat, ‘Osmanlı birliği’; terakki ‘ilerleme’ anlamına gelir. Nasıl ki cemiyetten önce Osmanlı'nın yıkılışına mani olmak için ortaya fikirler atıldıysa; Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasıyla da Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor

⁷⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, 2. bs. (İstanbul: YKY, 2002), 394-397.

⁸⁰ Detaylı bilgi için bk. Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* (Ankara: Bilgesu, 2021).

durumdan çıkabilmesi için yeniden benzer ya da farklı fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha önceki yıllarda Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin benimsediği Osmanlıcılık ve İslamcılık başta olmak üzere siyasi anlamda Türkçülük, Batıcılık ve Milliyetçilik gibi yeni fikir hareketlerini benimseyen aydınlar, kurtuluş için çare olarak gördükleri fikir hareketini yaymak için mücadele ederler. Fikir hareketleri ilk bakışta birbirinden ayrı olarak düşünülse de “Bütün bu fikir hareketlerinin ortak özelliği şudur: Osmanlı Devleti sosyal bakımdan geridir, gaye yeni bir devlet kurmak değil, eskiyi iyileştirmektir.”⁸¹

a.1. Osmanlıcılık

Osmanlı Devleti’ni eski ihtişamlı günlerine kavuşturmak ve devletin parçalanmasını önlemek için öne çıkarılan fikir hareketlerinden ilki Osmanlıcılık’tır. “Osmanlıcılık fikrine göre; ırk, dil, tarih, gelenek gibi milleti meydana getiren unsurlar mühim değildir.”⁸² Esas olan farklı tebaaların Osmanlı Devleti’nin çatısı altında hiçbir ayırım gözetilmeden bir arada yaşamalarıdır.

Osmanlıcılık ideolojisinde benimsenen fikirler göz önüne alındığında Osmanlıcılık anlayışının bundan çok önce II. Mahmut tarafından ifade edildiği görülür: “Ben tebamın Müslümanını camide, Hristiyan’ını kilisede, Musevi’sini de havrada fark ederim, aralarında başka gûnâ bir fark yoktur.”⁸³ diyen II. Mahmut, halkını eşit gördüğünü, onları koruyucu bir tavırla bir bütün olarak kucakladığını dile getirerek Osmanlıcılık ideolojisine zemin hazırlamıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda da Osmanlıcılık anlayışına dayalı ifadeler yer almıştır. Bu açıdan Osmanlıcılık ideolojisinin yeni bir fikir akımı olduğu söylenemez. Osmanlıcılık ideolojisi, Osmanlı’nın kuruluşundan itibaren benimsenen fakat Osmanlıcılık adı altında tanımlanmamış bir anlayışın daha somut şekilde ifade edilmesidir.

Osmanlıcılığı savunanlar, her ne kadar bu ideolojinin Osmanlı’da çıkabilecek milliyetçilik isyanını durdurabileceğine inansalar da bunun devrin şartlarında geçerli bir görüş olamayacağını 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan itibaren anlamaya başlar. Bu savaş sırasında Balkanlardaki Hristiyanlar, Müslümanlara hak etmediği şekilde

⁸¹ Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 205.

⁸² Cengiz Karataş, *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 52.

⁸³ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 4. bs. (Ankara: TTK Basımevi, 2010), 100.

davranır; Rusya, Rumları ve Ermenileri kışkırtır. Osmanlıcılığa vurulan asıl darbe ise; I. Balkan Savaşı ve sonrasında görülen milliyetçilik hareketidir. Osmanlı'ya bağlı olan milletler, Avrupa'daki milliyetçilik hareketine kapılarak Osmanlı'dan bir bir ayrılır. Osmanlıcılığın devlet içinde sürdürülememesinden dolayı birçok aydın, Türkçülük hareketine yönelir.

Başlangıçta Osmanlıcılığı savunan Yusuf Akçura daha sonra Osmanlıcılığın yıkıcı milliyetçilik hareketine engel olamayacağını anlar. Akçura'nın fikirlerinin değişmesinde Dr. Şerafettin Mağmumi etkili olur. Dr. Şerafettin Mağmumi, Avrupa basınında beliren Türk düşmanlığının kendisini nasıl umutsuzluğa sevk ettiğini ve Osmanlıcılık düşüncesinin neden çıkmaza girdiğini anlatır. Yusuf Akçura, Dr. Şerafettin Mağmumi'yle görüşmesinin ardından siyaset ilmi konusunda derinleşmek için Ecole Libre'ye kaydolar. Burada Yusuf Akçura; Emile Boutmy, Albert Sorel, Funck Brentano ve Leroy-Beaulieu gibi zamanın tanınmış düşünürlerinden dersler alır. Funck Brentano'nun dersleriyle tarihin iktisadi unsurunu, Emile Boutmy'nin dersleriyle de millet psikolojisini öğrenir.⁸⁴

Yusuf Akçura, Mısır'da *Türk* gazetesinde yayınladığı “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesiyle Türkçülüğün en önde gelen savunucularından biri olur. Yusuf Akçura, Osmanlıcılığın o dönemin şartlarında geçerliliğini yitirmiş bir fikir hareketi olduğunu ifade eder. Aynı yıl *Türk* gazetesinde Ali Kemal “Cevabımız”; Ahmet Ferit “Bir Mektup”; adlı makaleleriyle Yusuf Akçura'nın öne sürdüğü fikirleri eleştirirler.

Ali Kemal “Cevabımız”da “Bizim için Türk'ü İslam'dan, İslam'ı Türk'ten, Türk ve İslam'ı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türk'ten İslam'dan ayırmak tekliği üçe bölmek olamaz. Hayalimize gelse bile fikrimize yerleşemez.”⁸⁵ diyerek Yusuf Akçura'nın fikirlerini eleştirir. Çünkü Ali Kemal'e göre Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri Osmanlı'nın yıkılışına engel olamaz. Diğer milletlerin Osmanlı'dan ayrılmasını engellemek için “Osmanlı hükümet tarzını Avrupa'nın yeni fikirlerine mülayimce bir şekilde sokarak, devrin siyasi gidişinden istifade” etmek gerekir.

⁸⁴ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 200.

⁸⁵ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), 37.

Ahmet Ferit, “Bir Mektup”ta hem Ali Kemal’in “Cevabımız” adlı makalesinde hem de Yusuf Akçura’nın “Üç Tarz-ı Siyaset”inde kıyaslamalar yapıp kendi düşüncesini ortaya koyar:

“Devletimizin en birinci hedefi Tanzimat’ın, Hatt-ı Hümayunların, Kanun-u Esasi’nin maksatları, merhum Sultan Abdülmecit’in Reşit, Ali, Fuat ve Mithat’ların emellerinin gayesi olan Osmanlı siyasetini takip etmektir. (...) Türk siyaseti bugün mevcut değildir; fakat Osmanlı siyaseti millî mevcudiyetimizi muhafaza ederse belki gelecekte İslam birliği siyasetinin gözden kaybolduğu zaman bize bir yardımcı olur.”⁸⁶

diyen Ahmet Ferit, Osmanlılık fikrinin savunulmasından yanadır. İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini ise Osmanlılık politikasının yardımcısı olarak görür.

a.2. İslamcılık

İslamcılık fikri, Osmanlı’yı düştüğü zor durumdan kurtarmak ve İslam dünyasını medenileştirmek için bir araya gelen düşünürler tarafından desteklenir. Fakat Osmanlı’da İslamcılık politikası, II. Abdülhamit’le birlikte ideoloji hâline gelmeye başlar. İslamcılığı bir kurtuluş fikri olarak gören II. Abdülhamit, milliyetçilik fikrini ve Hristiyan misyonerlerin faaliyetlerini engellemek için dinî eğitime, tekke ve zaviyelere önem verir. Temel dinî kitapları bastırarak Müslümanların olduğu yerlerde ücretsiz dağıtır. Hatta Arap vilayetlerini birinci sınıfa dâhil ederek, oralardaki mülki amirlerin maaşlarını yükseltir.⁸⁷ II. Abdülhamit’in Batı’nın Osmanlı’da yaratacağı yıkımları engelleyebilmek için bir savunma mekanizması olarak gördüğü İslamcılık anlayışı onun girişimleriyle günden güne yayılır, II. Meşrutiyet’le birlikte de siyasi bir içerik kazanır.

İslamcılık ideolojisini benimseyen Mehmet Âkif, Musa Kazım, Mehmet Şemsettin, Filibeli Ahmet gibi aydınlar, Meşrutiyet’in getirdiği özgürlük ortamında önceleri İttihatçıları desteklerler. Eserleriyle pek çok kişiyi etkileyen yazarlar, 10 Temmuz’u sevinçle karşılayıp İstibdat yönetimini eleştirirler. Yazarlar, daha sonra ise İttihat ve Terakki’nin giderek sertleşen tutumunun İstibdat yönetimini yeniden getirebileceğinden endişe duyarak İttihatçıların yanındaymış gibi görünürler.

⁸⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 55.

⁸⁷ İsmail Çetışli, Nurullah Çetin vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 379.

a.3. Türkçülük

Osmanlı'da Türkçülük fikrinin ortaya çıkışında milliyetçiliğin yaygınlaşması etkilidir. Osmanlı'da milliyetçilik önceleri girdiği yerleri yakıp yıkan bir unsur olarak görülür. Bu sebeple milliyetçiliğin yaygınlaşmaması için Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileri benimsenir. Buna rağmen artan milliyetçilik hareketleri sonucunda Türk milliyetçiliği açık şekilde dillendirilmeye başlanır. Ziya Gökalp, bu durumu şöyle ifade eder:

“İslam âleminin son ümidi olan Osmanlı Devletini, yüz seneden beri parçalayan manevi bir mikrop var. Bu mikrop şimdiye kadar Osmanlılığın bir düşmanı idi ve İslamiyet'e büyük zararlar verdi. Fakat bugün artık İslamların lehine dönerek yaptığı zararları telâfi etmeye çalışıyor. Bu mikrop milliyet fikridir.

Evet, Romanya'yı, Sırbistan'ı, Karadağ'ı, Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı, Sisam ve Girit adalarını doğurarak Osmanlılığı her çeyrek yüzyılda parçalanmalara uğratan ve en sonra Rumeli'nin elimizden çıkmasına sebebiyet veren bu müthiş fikirdir, bu fikir bir hastalık mikrobu değil, toplumsal bir maya idi. Ne yazık ki, bugüne kadar esasını anlayamadık.”⁸⁸

Çağın gereği olarak daha yüksek sesle dillendirilen Türk milliyetçiliği, Batı'daki milliyetçilik hareketinden farklı bir niteliğe sahiptir. Her şeyden önce “Türk milliyetçiliği, herhangi bir başka millete karşı mücadele yahut düşmanlık duygusuna dayanmamıştır.”⁸⁹ Türk milliyetçiliği, Osmanlı'nın yıkılışını engelleme ve Türk milletinin maddi, manevi değerlerini savunma anlayışıdır. “İlk Türkçülerin milliyetçiliği büyük ölçüde kültürel idi. Yazılarının hiçbirinde devletin resmî doktrinleri olan Osmanlıcılık ve İslamcılığa karşı bir meydan okuma mevcut değildi.”⁹⁰ Kültürel milliyetçiliği savunanlar, ırk esasına dayalı bir devlet anlayışı düşüncesinden oldukça uzaktı. Kültürel milliyetçiliğin, giderek yaygınlaşmasında Batı'daki Türklerle diğer milletlerin payı inkâr edilemez.

⁸⁸ Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak*, haz. Osman Karatay, 2. bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 73.

⁸⁹ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 43.

⁹⁰ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem ve Fahri Erdem (İstanbul: Kervan Yayınları, 1979), 152.

Türkçülük ideolojisinin en önemli kaynakları arasında Fransızca Turquerte denilen Türkperestlik ve Türkiyat [Türkoloji] yer alır. Bunlardan ilki olan Türkperestlik; Batılıların Türk sanat eserlerine duydukları ilgi sayesinde sanat eserlerine binlerce lira vererek toplamaları ve evlerinde Türk köşesi yapmalarıyla ortaya çıkar. Türkperestliğin bir başka örneği, Türklere yönelik yazılan dostça yazılardır. Avrupa’da ortaya çıkan ikinci fikir ise Türkolojidir. Pek çok bilim adamı Rusya, Almanya, Danimarka, Fransa’da ve İngiltere’de eski Türklere, Hunlara, Moğollara ait tarihî ve arkeolojik araştırmalar yaparlar. Bu araştırmalar sonucunda Türklerin eski bir millet olduğu, geniş coğrafyaya yayıldığı, yüksek medeniyet seviyesine ulaştığı anlaşılır.⁹¹ Yapılan araştırmalar neticesinde Türk milleti, dünya üzerindeki diğer milletlerden ayrılan yönlerinin daha fazla farkına varır.

Avrupa’da günden güne yayılan siyasi milliyetçilik, yurtdışındaki Türklerde millî bilincin uyanmasında etkili olur. Türklük bilinci ilk olarak Rusya’daki Türkler arasında yayılır. Rusya’dan Osmanlı’ya gelen aydınlar, Türkoloji çalışmalarına aşina olan, Panislamizm’in işlevselliğini kaybettiğini bilen, siyasi milliyetçiliğin kaçınılmazlığına inanan kişilerdi. Onların bu tutumu Türk milliyetçiliğinin yayılmasına hız kazandırır.

Batı’daki Türkperestlikle birlikte Türkoloji çalışmalarıyla da hız kazanan Türk milliyetçiliği, Batı’dan gelen çoğu Türk aydınının çalışmalarına Osmanlı aydınlarının da dâhil edilmesiyle gelişir. Osmanlı’da Türk milliyetçiliği, önce fikrî çalışmalarla başlar. Aydınların çalışmaları, “Dilde Türkçülük, Türklük aleyhindeki propagandalara karşı çıkmak, Anadoluçuluğa dayanan Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlılığın tenkit edilmesi”⁹² şeklinde belli konular üzerine yoğunlaşır.

Türkçülük hareketini savunanların fikir alanında yaptıkları çalışmalardan en dikkat çeken dil ve edebiyat sahasındadır. Dil, millet olabilmenin temel esaslarından biridir. Bu sebeple Tanzimat’tan itibaren dil çalışmalarının arttığı görülür. “Şinasi’nin Türkçülük fikri, dilin edebiyat şubesinde Ziya Paşa, lügat şubesinde Ahmet Vefik Paşa, filolocya tetkiklerinde Mustafa Celalettin Paşa taraflarından işlenir. Ahmet Vefik

⁹¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (İstanbul: Kitap Zamanı, 2010), 9-10.

⁹² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 3. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), VIII: 555.

Paşa'da "Bütün Türklük -Panturquisme-" temayülünün bazı izleri görülmektedir."⁹³ Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında hâkim olan dilde Türkçülük anlayışında Osmanlıcılık ve İslamcılıktan kesin şekilde ayrılış söz konusu değildir.

II. Abdülhamit Dönemi'nde dil konusunda çeşitli tartışmalar meydana gelir. Bu durum halkla aydının kullandığı dil arasındaki farklılıktan doğar. Halk sade Türkçeyle konuşurken; aydınlar, Arapça ve Farsça kelime ve kaidelerin yer aldığı Osmanlıca'yı kullanır. Batı'da Türkoloji çalışmalarının başlayıp hız kazanmasıyla Türkçenin değeri anlaşılmaya başlar. Özellikle Batı'ya giden Türk gençleri ülkelerine döndüklerinde halk dilini de öne çıkarma girişiminde bulunurlar. Yine bu dönemde gazete ve dergi sayılarında artış görülür. Halka hitap eden gazete ve dergilerde kullanılan dil, mümkün olduğu ölçüde sadedir.

II. Abdülhamit Dönemi'nde, Cemalettin Afganî dil konusuna siyasi bir hüviyet kazandırır. İslami Modernizm'in kurucusu olarak anılan Cemalettin Afganî; dil ve ırk arasındaki ilişkiden şöyle söz eder:

*"Dili olmayan bir toplumun millî varlığı, edebiyatı olmayan bir milletin dili yoktur; yine tarihi olmayan bir kavmin izzeti ve öz güveni olmadığı gibi tarihini koruyan, geçmişlerinin eserlerini ihya eden ve bunları örnek olarak sunan adamları bulunmayan bir kavmin tarihi de yoktur."*⁹⁴

Cemalettin Afganî'nin yukarıdaki sözleri, dil ve edebiyatın millî benlik oluşturmada ve bu benliğin devamında önemli bir etken olduğunu gösterir. Afganî, dil ve edebiyat konusundaki görüşleriyle İslam dünyasını millî uyanışa çağırır. Onun yol göstericiliğiyle Mısır'da Muhammed Abduh, Türkiye'de Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp; Azerbaycan'da Ali Bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade gibi millî değerlerine bağlı aydınlar yetişir.⁹⁵ Afganî'nin millî şuur oluşturmadaki rolü, Mehmet Emin'i de etkiler. Millî şair olarak anılan Mehmet Emin, Afganî'nin toplantılarına katılır. Bu toplantılarda millî şuurun önemine dikkat çeken sohbetler yer alır. Şair bu sohbetlerin tesiriyle "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken" adlı şiirini yazar. Şiirini yayınladıktan sonra Afganî'ye okur. Afganî:

⁹³ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, haz. Latif Uğurdıkan (Ankara: Dorlion Yayınları, 2021), 31.

⁹⁴ Muhammed Abduh, *el-'Urvetü'l-vüşkâ*, 21'den aktaran Hayreddin Karaman, "Efgânî Cemâleddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10: 457.

⁹⁵ Pervane Bayram, "Şarkın Büyük Filozoflarından Cemaleddin Afganî Ve Onun Türk Dünyasına Tesirleri", *Journal of Qafkaz Üniversitesi*, 1/10 (2002): 6.

“İşte asıl sizin edebiyatınız budur! diye çok alkışlamış ve onu bu yolda yazmaya teşvik etmiştir.”⁹⁶

Türk milliyetçiliğinin doğuşunda Meşrutiyet’ten sonra kurulan cemiyetler ve dergiler de etkili olur. Türk Derneği, “Türkiye’de Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan ilk cemiyet”tir.”⁹⁷ 1908 yılında kurulan Türk Derneği’nin kurucuları arasında Necip Asım, Ahmet Mithat, Ahmet Hikmet, Rıza Tevfik, Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Mehmet Emin, Rıza Tevfik, M. Fuat Köprülü gibi önemli isimler yer alır. Derneğin yayın organı aylık olarak yayınlanan *Türk Derneği* dergisiydi.

Türk milliyetçiliğini yaygınlaştırmak için kurulan Türk Derneği uzun ömürlü olmasa da kendinden sonra kurulan dernek veya cemiyetlere örnek olur. Türk Derneği’ni, 1911 yılında Türk Yurdu Cemiyeti, 1912 yılında ise Türk Ocağı izler. Türk Yurdu Cemiyeti’nin kurucuları arasında Mehmet Emin, Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet, Hüseyinzade Ali ve Âkil Muhtar yer alır. Cemiyet, yayın organı olarak *Türk Yurdu*’nu çıkarır. Ziya Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” makalesini *Türk Yurdu*’nda yayınlarken; dergide Yusuf Akçura’nın etkisiyle, Türk dünyasını kapsayacak nitelikte yazılar yer alır. Mehmet Emin, şiirleriyle millî şair olma yolunda ilerler. Cemiyet uzun soluklu olmasa da *Türk Yurdu* dergisi, Türk Ocağı’na dâhil edilir.

Türk Ocağı, Türk milliyetçiliğinin yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenir. Türk Ocağı, kısa sürede birçok şube açarak Türk milliyetçilerini bir araya getirir. Türk Ocağı’nın kuruluş gayesi Hamdullah Suphi’nin Osmanlı’nın kuruluş yıl dönümünde yaptığı bir konuşmada açıkça ifade edilir. Hamdullah Suphi’ye göre, Türklük cereyanı Rumeli’de yaşanan hadiselerden sonra doğmaya mecbur olmuştur. Rumeli felaketinin ardından Türklerin kendi dertlerine derman olması gerektiği, Türklerin millî sevgi kaynağına ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Hamdullah Suphi konuşmasında Anadolu’daki iki zıt âlemin varlığına da dikkat çeker. Anadolu’da Türk soyundan olmayan Osmanlı halkının ticaret, sanayi ve ziraatta Türk milletini geçtiğini, dertlerini patrikhanelere, devletlere anlatabilmelerine rağmen; Türk halkının günden güne fakirleştiğini, harap olduğunu üstelik bakımsız ve kimsesiz kaldığını söyler. İşte yaşanan bu hadiseler, Türklerin gelişmelerini sağlayacak bir teşkilat kurma isteğini doğurur. Ocak, Türklüğe

⁹⁶ Fethi Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul* (Ankara: KTB Yayınları, 1988), 12.

⁹⁷ Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), 188.

hizmet etmek isteyenleri bünyesinde bir araya getirir.⁹⁸ Türk Ocağı'nın bünyesinde Emin Bülent, Hamdullah Suphi gibi kişiler de yer alır.

1911 yılında Ziya Gökalp ve arkadaşlarının çıkardığı *Genç Kalemler* adlı dergi, Türk milliyetçiliği konusunda son derece önemli adımlar atar. Bu dönemde “Genç Kalemler’in soyunduğu iş “ulus inşası”dır.”⁹⁹ Kendilerine Türk milliyetçiliğini sürdürmeyi vazife edinen aydınlar; bu vazifeyi yerine getirmek için dilde ve edebiyatta millî olmanın yolunu ararlar. Dergide yayınlanan “Yeni Lisan” başlıklı makale, dilde yapılacak düzenlemelerle Türk kimliğini güçlendirme hareketidir. Edebiyatta millî olma isteği ise Türklerin varlık ve yokluk mücadelesinden kaynaklanır. Bu yönüyle *Genç Kalemler*’de bir araya gelen aydınlar, kültür milliyetçiliğini, siyasi milliyetçiliğe doğru genişletip derinleştirir.

Türkçülüğün fikrî çalışmalarından biri Türklük aleyhindeki propagandaları çürütmektir. II. Abdülhamit Dönemi’nde yabancı basında Türklük aleyhine yazılar yayınlanır. Türkçülük hareketinin yaygınlaşmasını engellemeye yönelik bu girişime Prens Sabahattin, Ahmet Rıza gibi kişiler tepki gösterir. Türkçülüğün fikrî çalışmalarından diğeri ise Anadolu’ya dayanan Türkçülüktür. Osmanlı’nın çöküş yıllarında kurtuluş çaresi arayan aydınlar, Anadolu’ya dayalı Türkçülük fikrinin zeminini oluştururlar. Fakat Anadolu’ya dayanan Türkçülük fikrinin harekete dönüşmesi zaman alır. Çünkü “Anadolu geridir ve Anadolu’ya dayalı bir milliyetçilik anlayışı üretmek için çok uğraşmak gerekir. 1913-1914’ün siyasi ve kültürel Osmanlı-Türk eliti bunu göze alacak olgunluğa erişememiştir.”¹⁰⁰ Bu durum I. Dünya Savaşı’nın sonunda değişmeye başlar. I. Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı topraklarının Anadolu’yla sınırlanışı Osmanlı-Türk elitinin Anadolu’ya dayanan hareketini benimsemesinde etkili olur.

a.3.1. Anadolu’ya Dayalı Harekete Doğru

Anadolu’ya dayalı hareketi ortaya çıkmadan önce bazı aydınlar, Anadolu’nun önemi hakkında birtakım görüşler öne sürerler. 1822 yılında Âkif Efendi, Osmanlı’nın

⁹⁸ Hasan Ferit Cansever, *Türk Ocağı’nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler* (Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1993), 39-41.

⁹⁹ Arda Odabaşı, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Dergilerinden Genç Kalemler”, *Araştırma Notları*, 240.

¹⁰⁰ Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 146-147.

yıkılışını engelleyebilmek için bir tezkire yayınlayarak kurtuluş için Anadolu'ya çekilmeyi teklif eder.¹⁰¹ Fakat o yıllarda bu teklif çok fazla itibar görmez.

Âkif Efendi'nin kurtuluş reçetesi olarak Anadolu'ya çekilme fikrinden 92 yıl sonra bu kez Ahmet Ferit yazdığı yazılarda Anadolu'ya dikkat çeker. Ahmet Ferit, yazılarında Osmanlı hududunu Anadolu'yla sınırlar. Turancılık fikrine karşı Anadoluçuluğu savunur. O, Turancılığı benimseyenlere “Bunun gibi, Türklük ile uğraşanlar da ihtiyat ve basireti asla elden bırakmamalı, hele genç ve delikanlı Ocaklı şarka mahsus hayalperverlikle birden Nehreyn ve Kenan'a, İran ve Turan'a uçmamalıdır”¹⁰² der.

İzmir Türk Ocağı başkanı Necip Türkçü de Turancılığa karşı çıkar. “Türklerde Vatanperverlik” adlı konferansında: “Turan, millet fikri nokta-i nazarından ve hakiki vatan telakkisi cihetinden millî vatan olamaz. Hissi nokta-i nazardan da (Turan) bize millî ve hakiki vatan olamaz.”¹⁰³ der. Necip Türkçü, Turan mefkûresi yerine Anadolu gerçekliğini öne çıkarır. Kendi millî sınırlarımıza dönmeyi teklif eder.

Anadoluculuğun ilk tohumu 1917 yılında Türk Ocağı'nda “Büyük Türkçülüğe karşı “Küçük Türkçülük” veya “Türkiyecilik”in savunulmaya başlamasıyla atılmıştır.”¹⁰⁴ 1917 yılında ortaya çıkan bu ayrışma, Türk Ocağı'nın 14 Haziran 1918'de gerçekleştirilen ikinci kongresinde daha da derinleşir. Kongrede, Türk Ocağı'nın kuruluş amacına işaret eden “Ocağın maksadı Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir.”¹⁰⁵ ifadesi tartışmalara neden olur. Hamdullah Suphi, Doktor Şükrü Eflatun ve Hüseyin Abbas maddedeki “bilhassa Türkiye'dir” ifadesine karşı çıkarlar. Anadolu'nun zor durumda olduğunu ve işe Anadolu'dan başlamak gerektiğine katılırlar fakat onlara göre Türkiye ifadesinin nizamnamede yer alması hâlinde, kendilerinden manevi yardım bekleyen diğer Türk kardeşlerine yardım edilmeyecektir. Bu tartışmaların ardından ikinci maddedeki “bilhassa Türkiye” ifadesinin kaldırılması hususunda Mahmut Nedim'in

¹⁰¹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 323.

¹⁰² Ahmet Ferit, “Türk Ocağı”, -Genç Ocaklı'ya-, *Nevsâl-i Millî*, 1/94, 1330/1914-1915, 189.

¹⁰³ Faruk Huyugüzel, *Necip Türkçü* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 69-75.

¹⁰⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 9. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 712.

¹⁰⁵ “Türk Ocağı Kongresi”, *Türk Yurdu*, 14, 160 (10), Yıl: 7, 15 Temmuz 1334/15 Temmuz 1918, 4298.

verdiği önerge oy çokluğuyla kabul edilir. Bunun üzerine Halide Edip, umûmî Turan'ın bir ideal olduğunu, faal hayatın ancak Anadolu'da olabileceğini belirtir.¹⁰⁶

Kongre sonrası, Halide Edip, *Vakit*'te “Evimize Bakalım –Türkçülüğün Faaliyet Sahası-” adlı yazıyı yayınlar. Halide Edip, yazısında Büyük Türkçülüğe karşı Küçük Türkçülüğü savunur. Halide Edip'e göre Türkçülük önce Anadolu'da faaliyet göstermelidir. Çünkü Anadolu ve Anadolu insanı zor durumdadır. Yapılması gereken şey Anadolu'nun ve Anadolu insanının yaralarını sarmaktır. Ancak bu gerçekleşikten sonra Büyük Türkçülük hareketine yönelik çalışılmalıdır.¹⁰⁷

Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra “Halas Muharebesi”ni yayınlayan Halide Edip, Almanlarla ittifak kurmuş olmanın zorunluluğundan söz ettikten sonra bu ittifakın nedenini “Almanlığa yardım etmek ve buna mukabil Türk'e büyük Türk ittifadını başlatmak, medeni ve çalışkan Türklerle dolu mamur Türk ülkeleri kazandırmak için oldu.”¹⁰⁸ diyerek açıklar. Halide Edip, Anadolu'nun Moskof zulmüne maruz kalan yerlerinin intikamının Almanlarla yapılan ittifak dolayısıyla alınacağını düşünür. Bu anlayış, aynı yıllarda Turan ideolojisini sürdürmek isteyenlere cevap niteliğindedir. Halide Edip için öncelik Anadolu'dur.

Halide Edip'in yazılarında Turancılığı ikinci plana itiş, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu'nun Halide Edip'e cevap niteliğinde yazılar yazmalarına neden olur. Önce Ziya Gökalp, *Yeni Mecmua*'da “Türkçülük-Türkiyecilik” yazısını kaleme alır. Ziya Gökalp, “Türkçülük-Türkiyecilik”de Halide Edip'in tersine Anadolu'dan önce diğer Türk devletlerinin menfaatleri üzerine çalışmak gerektiğini savunur. Türkçülük ile Türkiyecilik arasındaki farktan söz ettikten sonra asıl üzerinde durduğu meseleye gelir. “Evimize bakacak vakit bulmak için etrafımızda kardeş Türk evlerinin yerleşmesi lazım.”¹⁰⁹ der.

Ziya Gökalp'ın makalesindeki düşüncelerine benzer bir başka yazı Köprülüzade Mehmet Fuat tarafından kaleme alınan “Türkçülüğün Gayeleri” dir. Köprülüzade, Halide Edip'in Türk dünyasından önce kendimize dönme fikrine karşı çıkar. Türkleri,

¹⁰⁶ “Türk Ocağı Kongresi”, *Türk Yurdu*, 4299.

¹⁰⁷ Merve Balcı, *Muharrire Hanım Halide Edip Adivar'ın Gazete ve Dergi Yazıları 1897-1925* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2019), 280-282.

¹⁰⁸ Balcı, *Muharrire Hanım Halide Edip Adivar'ın Gazete ve Dergi Yazıları 1897-1925*, 265.

¹⁰⁹ Makaleden alınan cümleler için bk. Ziya Gökalp, “Türkçülük-Türkiyecilik”, *Yeni Mecmua*, 2/51, 4 Temmuz 1918, 482.

ister Osmanlı içinde ister Osmanlı dışında olsun birbirinden ayırmamak gerektiğini savunur. “Bugün İstanbul’dan Kaşgar’a kadar bütün Türk gençliği düstûr olarak şunu kabul etmelidir: Birimiz hepimiz için ve hepimiz birimiz için! Çünkü istikbalin büyük Türk dünyası bundan başka bir suretle kurulamaz”¹¹⁰ der.

Ahmet Ağaoğlu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde, “Türkçülük ve Türkiyecilik” adlı yazıyı kaleme alır. Bu yazıda Ahmet Ağaoğlu hem Osmanlı dışındaki Türk milletine hem de Osmanlı sınırları içindeki Türklere yardım edilmesi gerektiğini vurgular. Ahmet Ağaoğlu, sadece Anadolu’ya yönelişin öneminden söz eden kişilerin, Anadolu’yla ilgili bir girişimde bulunmayışlarını ironik şekilde şöyle hicveder:

“Sonra -deniliyor ki- Türkçülük mefkûresine kapılıp da kuvvetlerimizi, zekâ ve menbalarımızı uzak yerlerde sarf edersek Anadolu batar. Aman ya Rabbi! Ne kadar ince endişeler. Sanki bundan evvel bizim mefkûreciler kafilâ kafilâ Anadolu’ya akıp, Anadolu ahalisinin o bî-had ve hesap dertlerine çare arıyorlarmış; Bugün bunların ellerini, ayaklarını tutan varmış. Mademki Anadolu’yu bu kadar düşünüyorlar, neden gitmiyorlar. Kimdir onlara mani olan? Bu gibi mütalaalar serdetmek sırf kendimizi iğfal ve uyutmaktan başka bir şey addolunamaz.”¹¹¹

Ahmet Ağaoğlu, yazısında Halide Edip başta olmak üzere Türk devletlerine yardım konusunda çeşitli eleştiriler yapan kişilere verdiği cevaplarla Türkçülük-Turancılık tartışmaları sürerken ideolojik girişimlerin bazılarının çağın şartlarından dolayı gerçekleştiğini açıkça söyler. Onun derdi Azerbaycan’a da yardım edilmesi gerekirken buna karşı çıkanların yardım gerekçesini sadece ideolojik yaklaşımdan ibaret görmeleridir. Ahmet Ağaoğlu başta olmak üzere Halide Edip’e karşı çıkanların ortak noktası, Osmanlı sınırları dışındaki Türklere hars birlikteliğini sağlamaktır. Ahmet Ağaoğlu yazısında da Azerbaycan’ı söz konusu ederken buna dikkat çeker. “Azerbaycan’daki hars, Rus harsıdır. Bu harsı Türkleştirmek lazımdır. (...) Ruhlara ve kalplere Türk şuurunu sokmak”¹¹² gerektir, der.

Halide Edip, *Vakit*’te yayınladığı “Türkiyecilik Yoktur” yazısında Ahmet Ağaoğlu başta olmak üzere kendinin Türkçülük ve Turancılıktan uzaklaştığı ile ilgili

¹¹⁰ Mehmet Fuat Köprülü, “Türkçülüğün Gayeleri”, *Vakit*, 266, 16 Temmuz 1918, sy.

¹¹¹ Ahmet Ağaoğlu, “Türkçülük-Türkiyecilik”, *Tercüman-ı Hakikat*, 13457, Yıl: 3, (19 Ağustos 1334/19 Ağustos 1918):1.

¹¹² Ahmet Ağaoğlu, “Türkçülük-Türkiyecilik”, 1.

düşünenlere cevap verir. Halide Edip, yazısında Türkçü cereyanını birbiri içine giren üç daireye benzetir. “1. En evvel ortadaki küçük daire, Osmanlı veyahut yeni Türkiye sahası. 2. Onun dışındaki daireyi kısmen din ve lisanı müşterek Rus ülkesi etrafındaki muhtelif Türk cümleler. 3. En hariçteki büyük daire lisan ve dini ayrı Fin ve Macar vesaire gruplar.”¹¹³ Halide Edip, bu üç daireye de bağlı olmaya devam eder. Fakat bu üç halkadan önceliğin hangisine verileceği hususundaki düşüncesi Ahmet Ağaoğlu’ndan farklıdır. Halide Edip, “Türk âleminin istinad noktası olarak addettiğim Türkiye sahasının bir çocuğu olmak hasebiyle faaliyetin Türkiye’den başlamasına taraftarım. (...) Bugün Türkçülüğün artık Türk’ü kurtaracak canlı bir vasıta olması zamanı gelmiştir.”¹¹⁴ der. Halide Edip, bu düşünceleriyle Türkçü cereyanın üç halkasından önceliği Türk topraklarına verir. O, kendi içimizdeki sıkıntılar halledildikten sonra diğer iki halkanın problemlerine eğilme taraftarıdır.

Türk Ocağı’nda ve Türkçülük fikrinde yaşanan kutuplaşmalar ve birbirlerine cevap niteliği taşıyan yazılardan sonra 1919’a gelindiğinde Anadolu’yu Türk kültürünün kaynağı olarak gören Anadoluçuluk hareketi ilkeleriyle ortaya çıkar. Hilmi Ziya, bu fikri, Henri Lichtenberger’in *Richard Wagner Poete et Penseur* adlı eserine dayanarak ileri sürer. Hilmi Ziya, 1918-1919 yılları arasında Reşit Kayı ile birlikte *Anadolu* adlı bir dergi çıkarır. Uzun soluklu olmayan dergi 12 sayı çıksa da Anadolu’ya dikkatlerin çekilmesinde etkilidir.

a.4. Anadoluçuluk Hareketi

Osmanlı Devleti, Gerileme Dönemi’ne kadar geniş topraklara sahipken bu dönemden itibaren Arap yarımadası, Rumeli gibi önemli toprak parçalarını kaybeder. Bunun sonucunda Osmanlı halkı, elde kalan Anadolu topraklarını düşman işgalinden kurtarmak için mücadele eder. “Anadolu nasıl kurtarılabilir?” düşüncesiyle hareket edenler, Anadoluçuluk hareketini şekillendirmeye başlar.

Turancılığın gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna inananlar, milliyetçilik tartışmalarına zemin hazırlar. Bu tartışmaların sonucunda Anadolu milliyetçiliğini benimseyenler Anadoluçuluk hareketini oluştururlar. Böylece milliyetçilik, II. Meşrutiyet Dönemi’nde iki ayrı yolda ilerler. Bunlardan birincisi Memleketçilik ikincisi

¹¹³ Halide Edip, “Türkiyecilik Yoktur”, *Vakit*, 303 (23 Ağustos 1334/23 Ağustos 1918):sy.

¹¹⁴ Halide Edip, “Türkiyecilik Yoktur”, sy.

Turancılıktı.¹¹⁵ Turancılıkla beraber ilerleyen Memleketçilik, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı'nın kurtuluş çaresi olarak görülen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık hareketlerine yöneltilen tepkiden beslenir. Memleketçiliği benimseyen aydınlar, kendilerinden önce benimsenen üç ideolojinin eleştirilerini yaparak Anadoluçuluk hareketinin neyi amaçladığını, hareketi benimseyenlerin nasıl bir yol takip etmek istediklerini, ülkenin kurtuluşu için yapılması gerekenleri göstermeye çalışır.

Anadoluçuluk hareketi, daha önceki yıllarda öne sürülen fikir hareketlerini eleştirel şekilde sorgulamış ve Türk milletinin yeniden dirilişi için dikkatleri Anadolu'ya yöneltmiştir. “Anadoluçuluk, ‘biz kimiz, nereye aitiz’ sorularına cevap bulma çabasıdır.”¹¹⁶ Bu çaba Anadoluçuları tarih, vatan, millet konularında düşünmeye sevk eder. Amacı ve yöntemi önceden belli olan Anadoluçuluk hareketi, II. Dünya Savaşı'yla birlikte Cumhuriyet Dönemi'nde farklılaşma yaşar. Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist, Uygarlıkçı, Milliyetçi, Mistik/İslamî Anadoluçuluk olmak üzere farklı Anadoluçu yaklaşımlar meydana gelir. Bu durum, Anadoluçuların kimlik unsuru konusunda düşüncelerinin farklılaşmasından kaynaklanır.

a.5. Anadolu Adını Taşıyan Mecmualar

a.5.1. Gazeteler

II. Meşrutiyet sonrası oluşan özgürlük ortamıyla çıkan mecmualar, Anadolu'ya ve insanına dikkat çeker. 1902 yılında Adanalı Süleyman Vahit Kahire'de *Anadolu* isimli bir gazete çıkarır. Gazetenin ilk sayısında Bismillahirrahmanirrahim denilerek imzasız olarak giriş yazısı yayınlanır. Yazının ilk paragrafında “Esselamu Aleyke Ey Mübarek Anadolu!, Ey Koca Türk ili! Merhaba Ey Sevgili Küçük Asya! Ey Mukaddes vatan!”¹¹⁷ denilir. Bu ifadeler, mecmuada yazan kişilerin vatani, o dönem Osmanlı sınırlarındaki toprak parçalarını içine alan büyük bir coğrafya olarak düşündüklerini gösterir.

1324 yılında Mehmet Burhanettin Konya'da *Anadolu* adlı bir gazete çıkarır. *Anadolu* önce haftada iki gün, daha sonra ise haftada üç gün yayınlanır. Gazetede

¹¹⁵ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 139.

¹¹⁶ Köksal Alver, “Anadoluçuluk ve Hilmi Ziya Ülken”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (Haziran 2001):134.

¹¹⁷ İsimsiz, “Bismillahirrahmanirrahim”, *Anadolu*, 1 (24 Nisan 1902):[1].

yazılarda vilayette ve başkent İstanbul'da yaşananlara, siyasi, sosyal durumlara yer verilir.

1325 yılında M. Markarian İstanbul'da *Anadolu Çantası* adlı gazeteyi çıkarır. Bu kez Anadolu'ya İstanbul'da çıkarılan bir gazete aracılığıyla dikkat çekilir. Gazete ilk sayıdan itibaren Anadolu'nun sesi olma amacını taşır fakat gazetenin ulaşılabilen tek sayısı incelendiğinde siyasi ve iktisadî bir nitelik taşımadığı görülür. Gazetenin görülen sayısında Anadolu insanından ziyade ekonomi haberleri ağırlıktadır.

1911 yılında Haydar Rüştü, İttihat ve Terakki yayın organı olan *Anadolu* gazetesinde sermuharir olarak yazılar yazmaya başlar. Haydar Rüştü Bey, *Anadolu* gazetesinde yayınlanan yazılarda kendi adı yerine Bahir Ulvi, Kayıhanoglu ve Dedebeyoğlu takma adlarını kullanır. Başlangıçta İzmir'de çıkarılan *Anadolu*, İzmir'in işgal edilmesinden sonra Haydar Rüştü tarafından bu kez Antalya'da çıkarılır. "Haydar Rüştü yıllar sonra yapılan bir söyleşide onu yani gazetemi İzmir'den Antalya'ya götürdüğüm zaman, yavrusunu yangından taşıyan bir ana yüreği taşıyordum sanki"¹¹⁸ der. Haydar Rüştü'nün gazeteyi Antalya'ya taşırken yaşadığı heyecan, bir an önce vatanına, halkına hizmet etme isteğiyle ilgilidir. Haydar Rüştü'nün öncülüğünde gazetede, milletin geçirdiği zor zamanlarda cepheden gelen güzel haberleri duyuran, kurtuluş ümidini her daim canlı tutmaya çalışan nazım ve nesir alanında eserler yer alır. Böylece *Anadolu* gazetesi dönemin sosyal ve siyasi yapısını günümüze taşır.

1337 yılında Refik Rasim tarafından Ankara'da çıkarılan *Anadolu Ticaret Gazetesi* ticarî, ziraî, iktisadî ve malî Türk gazetesidir.

1337 yılında Hüseyin Suat, Ankara'da *Anadolu'da Kalem* adlı gazeteyi yayınlar. Millî Mücadele'ye mizah yoluyla destek veren *Anadolu'da Kalem*'in sekizinci sayıdan sonra yayın hayatı son bulur. Mecmua uzun soluklu olmasa da yayınlanan sayılarda yer alan yazılarda Millî Mücadele yıllarının Ankara'sını görmek mümkündür.

1334 yılında Yunus Nadi, İstanbul'da *Anadolu'da Yenigün* adlı mecmuayı çıkarır. Bu mecmuanın 1-380. sayıları İstanbul'da *Yenigün* adıyla çıkar. 380. sayıdan sonra mecmua, Ankara'da *Anadolu'da Yenigün* adıyla çıkarılmaya devam eder. Mecmuanın Ankara'da 381-700. sayıları çıkarıldıktan sonra 701-731. sayıları Nurullah

¹¹⁸ Zeki Arıkan, *Antalya'da Anadolu Gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem* (Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2008), 11.

Sami Bey tarafından Kayseri’de çıkarılır. Sakarya Zaferi’nden sonra gazete Ankara’da Yunus Nadi tarafından çıkarılmaya devam eder. Gazetenin yazarları arasında Aka Gündüz, Ziya Gökalp, Ruşen Eşref, Nüzhet Haşim, Yakup Kadri, Mahmut Esat gibi kişiler yer alır.

Anadolu’da Yenigün adlı gazete cumartesi günleri hariç her gün çıkarılan siyasi Türk gazetesidir. “Gazete koleksiyonu, kurtuluş hareketinin örgütlenmesi, yönetimi, güçlenmesi sürecine ve bu süreçte yaşanan toplumsal gelişmelere yönelik araştırmalar için önemli bir kaynak niteliğindedir.”¹¹⁹ Gazetenin siyasi çizgisinde başlıca dört eğilim görülür: “Kurtuluş Savaşı’nın haklılığına ve zafere olan kesin inanç, Saltanat ve Hilafete karşı bir tutum, Emperyalizme karşı ve Sosyalizme yatkın bir eğilim ve uluslararası planda mazlum milletlere, ulusal planda ise çalışan insanlara (amele ve köylü) yakın tutum.”¹²⁰ Bu yönüyle *Anadolu’da Yenigün*, Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında sosyal, siyasi, kültürel unsurların değerlendirilmesinde başvurulacak önemli kaynaklardır.

1336 yılında Aka Gündüz ve arkadaşları *Anadolu’da Peyâm-ı Sabah*¹²¹ adlı mecmuayı çıkarmaya başlar. Bu mecmua da tıpkı *Anadolu’da Kalem* gibi Millî Mücadele’ye destek verir. *Anadolu’da Peyâm-ı Sabah* adlı mecmua aslında İstanbul’da çıkarılan *Alay* adlı mecmuanın devamıdır. İstanbul’da on iki sayı olarak çıkarılan *Alay*, Aka Gündüz ve arkadaşlarının Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçmesi üzerine Ankara’da *Anadolu’da Peyam-ı Sabah* adıyla yayınına devam eder. *Anadolu’da Peyâm-ı Sabah*’ta Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanacağına inanan kişilerin yazıları yer alır.

a.5.2. Dergiler

1337’de yayınlanan *Anadolu Tıp Mecmuası* Muallim Dr. Ekrem Hayri tarafından Ankara’da her ayın on beşinde çıkan tıbbî, sıhhî, içtimaî bir mecmuadır.

¹¹⁹ Hakan Aydın, “Sakarya Savaşı Sırasında Anadolu’da Yenigün”, *Selçuk İletişim*, 6/2 (2013):219.

¹²⁰ Uygur Kocabaşoğlu, “Millî Mücadele’nin Sözcülerinden: Anadolu’da Yeni Gün”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36/1 (1981):183.

¹²¹ Ali Kemal’in İstanbul’da çıkardığı ve Millî Mücadele karşıtı yazıların bulunduğu gazeteye karşılık yayınlanır. Bu gazetede “Ali Kemal” imzasının kullanıldığı bile söylenir.

1338 yılında Ankara’da *Anavatan Mecmuası*¹²² çıkarılır. Mecmuanın ilk sayısında “Bizden Evvelkiler” başlıklı yazı yer alır. K. N. imzasını taşıyan bu yazıda mecmuanın millî varlığı, millî istiklâlî için çırpınan, ölen, öldüren, duyan Anadolu’nun ilme, özellikle sanata ait bilgilerine, duygularına tercüman olmak için çıkarıldığı ifade edilir.¹²³ Mecmua’da Kemalettin Kâmi, Aka Gündüz, Sadri Ertem gibi kişilerin eserleri yer alır.

1337 yılında İbrahim Turgut, Ankara’da *Anadolu Duygusu* adlı mecmuayı çıkarır. *Anadolu Duygusu*, on beş günde bir çıkarılan edebî, içtimai, fennî ve ilmî bir mecmuadır. Mecmuanın ilk sayısında yer alan “Maksat ve Meslek” başlıklı yazıda *Anadolu Duygusu*’nun “Anadolu’nun bugünkü büyük hayat ve istiklal mücadelesinde gösterdiği kahramanlıkları, yarattığı harikaları sayfalarımıza nakşederek Türk gençliğinin hamaset destanlarıyla Anadolu’nun büyük ve muazzaz duygusunu”¹²⁴ yaşatmak amacıyla çıkarıldığı belirtilir.

1338 yılında Kâzım Nâmi, Ankara’da *Anadolu Terbiye Mecmuası*’nı çıkarır. *Anadolu Terbiye Mecmuası*, aylık ilmî, edebî bir mecmuadır. Mecmuanın ilk sayısında “Başlarken” adlı tahrir heyeti imzasını taşıyan bir yazı yayınlanır. Burada mütareke yıllarında mekteplerin ihmal edilmesinin yanlış olduğu vurgulanır. Bu eksikliği fark eden yazarlar, mecmuadaki yazılarıyla bu hatadan dönülmesi için uğraşacaklarını belirtir.¹²⁵ Fakat tahrir heyeti her ne kadar mecmuanın ilk sayısında son derece kararlı bir tutumla hareket edeceğini ifade etse de mecmuanın ömrü kısa sürer.

a.6. Nayiler

Nayiler, 1911-1917 yılları arasında bir araya gelen şairlerin oluşturduğu edebiyat topluluğudur. Nayiler, Şehabettin Süleyman’ın “Nayiler: Yeni Bir Gençlik Karşısında” adlı makalesiyle edebiyat dünyasına tanıtılır.

Nayiler, millî geçmişe dayalı millî bir edebiyat oluşturma amacıyla ortaya çıkarlar. Ancak millî bir edebiyat oluşturma gibi büyük bir gayeyle bir araya gelse de

¹²² *Anavatan Mecmuası* her ne kadar Anadolu adını taşımasa da anavatan olarak kastedilen yer Anadolu olduğu için mecmua bu başlık altında değerlendirilmiştir.

¹²³ K. N., “Bizden Evvelkiler”, *Anavatan Mecmuası*, 1 (2 Temmuz 1338/2 Temmuz 1922):1-3.

¹²⁴ İsimli, “Maksat ve Meslek”, *Anadolu Duygusu*, 1 (3 Şubat 1337/3 Şubat 1921):[3].

¹²⁵ İsimli, “Başlarken”, *Anadolu Terbiye Mecmuası*, 1 (gy. Kânunusani 1338/ Ocak 1922):[1]-2.

“birkaç nefeslik sun’î hayat yaşamış edebiyat meraklısı gençler grubu”¹²⁶ olmanın ötesine geçemezler. Onların kısa süreli bir topluluk olarak kalmasında I. Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği olumsuzluklarla, millî edebiyat taraftarlarının *Genç Kalemler* başta olmak üzere çeşitli dergilerde millî edebiyatı şekillendirmeleri etkili olur. Fakat yine de bu topluluğun “saf şiir arayışları, Anadolu toprağını esas alan millet ve vatan anlayışı”¹²⁷ dikkate değerdir.

a.7. Nev-Yunaniler

Yahya Kemal ve Yakup Kadri “Avrupa’da neo hellenism denilen akımı Nev-Yunanilik diye tercüme ederek benimseyen bir edebî mektep tasavvur ettiler.”¹²⁸ Onlara göre medeniyetin merkezi Akdeniz’dir. Yahya Kemal, Mehmet Tevfik Paşa’nın *Esâtîr-i Yunâniyân* adlı eseri için yazdığı övgüde “Her kavmin esâtiri vardır. (...) Yunan esâtîri her kavmindir, medeni insanların ebedî kitabıdır.”¹²⁹ der.

Yahya Kemal, Nev-Yunanilik anlayışını benimsediği yıllarda coğrafya, tarih, kimlik unsurlarını Akdenizlilik üzerine inşa eder. Bu dönemde kendini ve Türkleri ne Asyalı ne Şarklı olarak görür. Biz Akdenizliyiz! der.¹³⁰ Bu düşünceler Yahya Kemal’in “Sicilya Kızları”, “Biblos Kadınları” adlı şiirlerine; Yakup Kadri’nin ise “Siyah Saçlı Yabancı İle Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri” adlı nesrine etki eder. Böylece Nev-Yunanilik eğilimin örnekleri ortaya çıkar. Türk şiirindeki ilk temsilcisi Salih Zeki Aktay olmuştur. Fakat Nev-Yunanilik Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşları’nın yaşanmasından dolayı çok fazla kabul görmemiştir. Çünkü işgaller yaşanırken Nev-Yunaniliğin iddia ettiği tarih, coğrafya ve kimlik anlayışı benimsenemez.

Yahya Kemal, kısa süre sonra Nev-Yunanilik düşüncesinden vazgeçer. Nitekim Yahya Kemal, Nev-Yunanilik düşüncesinin ardından 1071 sonrası Türk tarihine ve kültürüne yönelir.

¹²⁶ Nazım Hikmet Polat, “Nâyiler”, içinde *TDEA* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1986), 535-536.

¹²⁷ Ümmühan Bilgin Topçu, “Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 136.

¹²⁸ Orhan Okay, “XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyet’e Yeni Türk Şiiri (1908-1923)”, *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı IV)*, 481-482, (Ocak-Şubat 1992):297.

¹²⁹ Yahya Kemal, *Edebiyata Dâir* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2005), 174.

¹³⁰ Emre Yıldırım, “Modern Cumhuriyet’in Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 175.

a.8. Anadolu Düşünce Etrafında Şekillenen Dergiler

Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu düşünce etrafında şekillenen iki grup dergiden söz edilebilir. “Bunlardan ilki kurucuları ve yazarları Anadoluculardan oluşan *Dergâh* (1921-1923), *Anadolu* (1924-1925) ve *Dönüm* (1932-1940) dergileri; diğerleri (...) kurucuları Anadolu olmasa da sayfalarında Anadolu yazarlara yer veren *Çığır* (1933-1948) ve *Yeni Türk Dergisi* (1933-1941) vb'dir.¹³¹ Birinci grupta yer alan dergiler, Anadoluculuk anlayışının kuramlarını belirleyen yazılarla öne çıkarırken, ikinci grupta yer alanlar ise Anadoluculuğun devamını teşkil etme fikriyle kurulmayan; fakat Anadolu düşüncesini barındıran yazılara yer veren dergilerdir.

a.8.1. Dergâh

Dergâh, 1921-1923 yılları arasında yayınlanan fikir sanat ve edebiyat dergisidir. Derginin yazı kadrosunda bulunan isimlerin siyasi görüşlerindeki yakınlıkları, estetik zevke, dil meselesinde ortak düşünceye sahip olmaları derginin etrafında toplanmalarında etkili olsa da, derginin ortaya çıkmasında önemli iki sebep dikkati çeker. Bunlardan birincisi başta *Ümit* dergisi olmak üzere Millî Mücadele aleyhinde yayında bulunan yazı faaliyetlerine karşı çıkmalarıdır. İkinci sebep de “Anadolu merkezli kültür ve tarih tezi”ne sahip olmalarıdır.

“Anadolu merkezli kültür ve tarih tezi”, pozitivizm üzerine temellendirilmiş olan Ziya Gökalp sosyolojisine karşı Bergsonizm'i benimser. Bergsonizm, pozitivizm ile çeşitli izafiyetçi felsefi sistemlerin yıkıcı etkilerine karşı, mutlak hakikati elde etmenin ümit ve imanını kaybeden XIX. yy'ın insanlığına sezgi metodundan kaynaklanan “ümit ve iman”ı getirir. Bu anlayışla Anadoluculuk hareketinin felsefi zeminini oluşturur, Türk aydınına maddi kıymetlerin yanında manevi değerlerin kuvvet ve kıymetini hatırlatır.

Bu ilişkiyi birkaç noktada özetlemek mümkündür. Bunlardan ilki Pozitivizmin etkisiyle dinî duyarlılığın zayıflamasıyla, bireysel ve toplumsal hayatta bir boşluk meydana gelir ve bunalımlı bir zemin oluşur. Bu zeminde, kendini tatmin edemeyen aydınlar, yeni arayışlara yönelir. İşte bu yeni arayışlarda Bergsonizm, Dergâh hareketinde büyük ilgi uyandırır. Özellikle Bergsonizm'de “Duree” kavramı etrafında

¹³¹ Tuğrul Korkmaz, *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluculuk* (Ankara: A Kitap, 2016), 197.

özetlenen insanlığın/toplumların zaman içerisinde değişerek bütün bir akış hâlinde gelişmesi fikri, geçmiş ve gelecek arasındaki kopmaz bağ, insanlık hayatında olduğu gibi, millet hayatında da “devam”ı, sürekliliği sağlar.

Bu anlayıştan hareketle *Dergâh* etrafında buluşan kalemler, Anadolu’nun ikbal ve istiklâl mücadelesinde temel güç kaynağının manevi kıymetler olduğunu ifade etmeye çalışırlar. Mustafa Şekip, “Hakiki Hürriyet”¹³² yazısında manevi değerlerin önemine dikkat çekerek gerçek hürriyetin hayatımızı maziyle birlikte duyup yaşamak olduğunu, manevi kıymetlerimize dayandığımız ölçüde maddi zorlukların üstesinden gelebileceğimizi belirtir.

Dergâh’ta Mustafa Şekip ile birlikte Anadoluçuluk hareketinin felsefi zeminini oluşturmaya çalışan bir diğer isim de İsmail Hakkı’dır. Yazar, *Yeni Dünya* mecmuasındaki “Bir Hamle”¹³³ yazısından itibaren Bergsonizm’in temsilcisi gibi görünür, sezgiye dayalı olan bu felsefenin ilkeleriyle hayata bakar. “Kerbela’ya Giden Derviş”¹³⁴ adlı eserinde Anadolu hareketinde Bergsonizm’in yansımalarını ifade etmeye çalışır.

Dergâh’ın yazı kadrosundaki önemli isimlerden Yahya Kemal geçmiş, şimdi ve gelecek arasında kopmaz bir bağın olduğunu “Kökü mazide olan âtiyim” söz grubu ile özetler, yazılarında millî hayatın süreklilik prensibine dikkati çeker, Bergsonizm’de olduğu gibi geçmişin anda ve gelecekte devamlılığı üzerinde durur. Yahya Kemal “Üç Tepe”¹³⁵ adlı yazısında Anadolu’nun sahip olduğu kıymet hükümlerini; milliyet, medeniyet ve dinî unsurlarını geçmişten bugüne kristalize olan ve geleceğe uzanan kolektif ruh kavramı altında düşünür. İşte bu ruhun şahlanmasıdır ki “Metris Tepe”de kurtuluşun destanı yazılır. Bu dikkatle Yahya Kemal, Yenileşme dönemi edebiyatımızın başlangıcında sanat ve edebiyat adamlarının “Çamlıca Tepesi”nden ve “Tepebaşı”ndan âleme ve hayata bakışlarını ve ruh hallerini eleştirerek onları “Üç Tepe”den bakmaya davet eder. Çünkü bu tepeden yükselen “millî ruh, millî heyecan” edebiyatın da kuvvet kaynağı olmuştur.¹³⁶

¹³² Mustafa Şekip, “Hakiki Hürriyet”, *Dergâh*, 1/3 (16 Mayıs 1337/16 Mayıs 1921):37.

¹³³ Abdülhak Şinasi, “İsmail Hakkı Bey Ve Eseri”, *Dergâh*, 1/3, (16 Mayıs 1337/16 Mayıs 1921):44.

¹³⁴ İsmail Hakkı, “Kerbela’ya Giden Derviş”, *Dergâh*, 1/1, (Nisan 1337/ Nisan 1921):2-3.

¹³⁵ Yahya Kemal, “Üç Tepe”, *Dergâh*, 1/1 (15 Nisan 1337/15 Nisan 1921):1-2.

¹³⁶ Sefa Yüce, “Nesir Yönünden *Dergâh* Mecmuasının İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı 1995), 372.

Yahya Kemal'in öğrencisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar da aynı dikkatle hayata bakar, millî hayatı "geçmiş ve gelecek"ın bütün bir akışında görür ve bu akışta "devam ederek değişmek, değişerek devam etmek"¹³⁷ ilkesini millî hayatın özü olarak değerlendrir.

a.8.2. Anadolu Mecmuası

Anadolu Mecmuası, Nisan 1340-Şubat 1341 tarihleri arasında yayınlanır. *Dergâh*'ta ilk örnekleri verilen Anadoluçuluk hareketinin olgunlaştığı mecmua olmasıyla önem kazanır. *Anadolu Mecmuası*'nın amacı Türk kültürünü yaşatmak ve Anadolu merkezli bir millî kimlik oluşturmaktır. Bu yönüyle mecmua "Anadolucu bir program dâhilinde millî tarih, millî kültür, millî edebiyat, millî coğrafya, millî eğitim, siyaset, kadın, ilahiyat, felsefe, psikoloji, sosyoloji konularını kapsayan geniş bir içerikte, zengin bir yazar kadrosuyla yayın yaparak, Anadoluçuluk hareketinin üstünde yükseleceği zemini"¹³⁸ oluşturur. *Anadolu Mecmuası*'ndaki yazarlar, kendilerinden önce Anadolu'ya yöneltilen dikkatleri, bilinçli şekilde geliştirirler. Anadoluçuluk hareketi; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ideolojilerinin ardından en çok da Türkçülüğe yönelttiği eleştirilerle Anadolu tarihini Türklerin Anadolu'ya ayak basmalarıyla başlatır.

a.9. Anadoluçuluk Hareketinden Sonra Farklı Bir Anadoluçuluk: Mavi Anadoluçuluk

Türkçülük hareketinin eleştirilmesiyle ortaya konulan Anadoluçuluk coğrafya, tarih ve insan arasında kurmaya çalıştığı bağla yaşanan kimlik bunalımına bir nebze olsun çare olabilmşti. Fakat Anadoluçuluk, II. Dünya Savaşı ve siyasi birtakım gelişmelerin ardından farklı kollara ayrılır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan bu kollardan biri de Mavi Anadoluçuluk'tur.

Mavi Anadoluçuluk hareketinin öncüsü, Halikarnas Balıkcısı adıyla tanınan Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Diğer önemli temsilcileri arasında Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol, Orhan Burian, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Melih Cevdet Anday gibi kişiler yer alır.

¹³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, 4. bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), 24.

¹³⁸ Korkmaz, *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda*, 204.

Mavi Anadoluculuk hareketi, Nev-Yunanilik, Nayi ya da ilk zamanlarda çeşitli kollara ayrılmayan Anadoluculuk anlayışında olduğu gibi Anadolu'yu merkeze alır. Fakat tarih, millet ve kültür gibi konularda diğer hareketlerden ayrılır. Mavi Anadolucuların vatanı Anadolu'dur. Fakat bu Anadolu vatanı, Anadolucu hareketteki gibi Selçuklu Anadolu'su ya da Osmanlı Anadolu'su şeklinde sınırlamalar içermez. Bu yönüyle Mavi Anadolucular, vatanın sınırlarını Anadolu olarak görseler de milliliği arka planda tutarlar. Halikarnas Balıkcısı'nın Türk kimliğine bakışı şöyledir:

“Türkler dediğimde günümüzde Anadolu'da yurtlanmış olan bizlerin salt Selçuk ve Oğuz kanından olduğumuz anlaşılmasın. Anadolu'yu önce adaletleri ve dinsel olduğunca ulusal hoşgörülerini ve sonra askerî güçleriyle elde eden Türkler olsa olsa iki, üç milyon insandan oluşuyordu. O zaman Anadolu'nun toplam sayısı yirmi üç milyondur. Ataları ta Hitit ve Hititlerden önceki uluslara, Babillilere, Asurlulara, Frigyalılara, İonia ve Dorlarla Lidyalılara ve hatta Amazonlara, Simeryenlere ve Goltlara dayanan Anadolu halkına Türkler karıştı ve dillerini Anadolu'ya yaydı. Türklerden önce, örneğin Hititler döneminde Anadolu iki yüzyıldan çok bağımsız kalmamıştı. Ancak Türkler zamanındadır ki, Anadolu yedi yüzyıl bağımsız kalmıştır. Unutmamalı ki, yenicilerin çoğu Hristiyan halkından devşirildi. Ancak burada kandan söz etmiyoruz; kültürden söz ediyoruz. Kültürünse soyla ilgisi yoktur. Onun için yeniciler de Türk'türler.”¹³⁹

Mavi Anadolucuların milliliği geri planda tutuşu, coğrafya ile tarih ilişkisini bütüncül şekilde ele almalarından kaynaklanır. Mavi Anadolucular, fikirlerini Anadolu'nun geçmişteki tarihiyle yaşadıkları döneme kadar olan süreyi devamlılık esasında yola çıkarak meydana getirirler. Fakat onlar, atalarının izlerini Antik Çağ'dan itibaren ararlar. Anadolu, Mavi Anadolucular için Antik Çağ'dan bugüne değin geçen zaman dilimini muhafaza eden bir değere sahiptir.

Mavi Anadoluculardaki Antik Çağ vurgusu, Batılıların uygarlığın ilerleme kaynağı olarak gördüğü Yunan ve Roma medeniyetlerinin Anadolu'da doğmasından kaynaklanır. Yani onlara göre Batı dünyasının gelişmesine etki eden Yunan mucizesi aslında Anadolu mucizesidir. Türkler de bu mucizenin mirasçılarıdır. Mavi

¹³⁹ Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu'nun Sesi*, haz. Şadan Gökovalı (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008), 191.

Anadolululardan biri olan İsmet Zeki Eyüboğlu, Cevat Şakir aracılığıyla dâhil oldukları Mavi Anadoluculuğun kaynağını şöyle ifade eder:

“O gösterdi bize Anadolu’nun dünya uygarlığının beşiği, Yunan, Roma, çağdaş Avrupa uygarlıklarının kaynağı olduğunu. Homeros’la Heredotos’la soydaşlığımızı ondan öğrendik. Ondan öğrendik eski Anadolu insanı ile günümüz insanı (Anadolu’nun bugünkü yerlisi) arasında kopmayan, için için sürüp giden özlü bir bağın bulunduğunu. Balıkçı konuşan Anadolu’dur.”¹⁴⁰

Mavi Anadolucuların amacı; Batı medeniyetin beşiği olarak görülen Yunan ve Roma medeniyetlerinin aslında Anadolu kültürüyle beslendiklerini ortaya koymaktır. Anadolu; Antik Yunan ve Antik Roma medeniyetinin yayıldığı bölgedir. Yunan ve Roma medeniyetlerinin doğup, gelişerek diğer bölgelere yayıldığı nokta olarak kabul edilen Anadolu, Mavi Anadolucular için ayrı bir öneme sahiptir.

Antik Çağ’dan bugüne dek süren tarihin devamlılığı fikriyle Mavi Anadolucular, “Batı ile var olan tarihsel birliği yeniden yapılandırmak, canlandırılmak ve anımsatmak esasına dayanan fikirler üretirler. Batılı olmak yerine “Batı’yı kendinde bulmak” düşüncesini benimsemişlerdir.”¹⁴¹ Mavi Anadoluculara göre Batı uygarlığının temeli Anadolu’dur. Anadolu’nun Batı uygarlığına kaynaklık ettiğinin kabul edilmesi hâlinde Anadolu uygarlıklarıyla onun devamı olan Türk ve Yunan medeniyeti arasındaki mesafe ortadan kalkacaktır.¹⁴² Anadolu’yla Batı arasında kurulmak istenen ilişkide mitler önem arz eder. Mavi Anadolucular için mitler, Antik Çağ’dan itibaren farklı kültürlerin kaynaştığının ispatıdır. Onlar Batı dünyasının mitleri Yunanlılara dayandırmasını ve mitlerin Yunan coğrafyasında geçtiğini savunmasına karşı çıkarlar. Onlara göre mitlerin asıl çıkış yeri Ege ve Akdeniz’dir. Azra Erhat, mitlerin Anadolu’yla olan bağını şöyle ifade eder:

“Şimdi sorarım size: Mitoloji diye bir kitap yazmaya girişince bu bin bir kaynak arasından hangisini seçip de anlatsın çağdaş bir yazar? Kaldı ki mitoloji deyince akla Yunan-Roma mitolojisi diye bir kavram gelir. Bu anlayış da hatalıdır. Aslında bir Akdeniz çevresi efsaneler topluluğu vardı. Yunanistan ve

¹⁴⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, “Halikarnas Balıkçısı”, Cumhuriyet, (1973):2.

¹⁴¹ Ferhan Akgün Ünsal, “Türk Hümanizmi Bağlamında Mavi Anadoluculuk Hareketi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 216.

¹⁴² Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2012), 71.

Roma'ya mal etmemiz, bu efsanelerin Yunanistan ve Roma uyruklu yazarların kalemıyla Yunanca ve Latince olarak yazılmış olmasından ileri gelir. Oysa bu efsanelerin çıkış yeri ne Yunanistan'dır, ne de İtalya, Anadolu'dur, Girit'tir, Mezopotamya'dır..."¹⁴³

Akdeniz ya da Anadolu, Azra Erhat ve onun gibi bu harekete dâhil olanlar için medeniyetin asıl çıkış yeridir. Azra Erhat yukarıdaki ifadelerinde bunu görmezlikten gelen kişilere sitem eder. Ona göre, Akdeniz çevresinin sahip olduğu kültürel değerler ne Yunanistan'ın ne de Roma'nındır. Mitler, kültürel birliğin malıdır.

Mavi Anadoluocular için Cumhuriyet Dönemi'ndeki kimlik bunalımının çaresi Anadolu hümanizmidir. Anadolu hümanizmasına gelene kadar Türk hümanizminden söz etmek gerekir. Türk hümanizmi, Türk aydınlarının Batı'yı araştırmalarıyla başlar. Nitekim Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük hareketlerinin ardından Anadoluçuluk hareketiyle zirveye ulaşır. Mavi Anadoluocular ise Türklüğün ön plana çıkarılmasından rahatsızdır. Onlar, Türk hümanizminin yerine Anadolu hümanizmini getirmek isterler.

“Kim kendine Türk'üm diyebilir, Türkiye'de yaşayıp Türkçe konuşan ve yazandan başka? Türklük bir anlaşma, bir 'consensus' işidir. Safkan Türk yoktur. Yüzyıllarca çeşitli uygarlıkların gelip geçtiği, izler bıraktığı Anadolu, bir ırklar birleşimi, potasıdır”¹⁴⁴ diyen Vedat Günyol, Anadolu hümanizminin insana olan bakışını tanımlar. Hümanizm, Mavi Anadoluocuların Anadolu'daki tüm medeniyetleri bir potada eritme isteklerini ortaya koyar. Mavi Anadoluocular, Anadolu hümanizmiyle, milliyetçilik anlayışına kafa tutar. Kendi benliklerini yok sayarak milliyetçiliğin söz konusu olamayacağını medeniyetin Antik Çağ'daki Anadolu topraklarından dünyaya yayıldığını iddia ederler.

Mavi Anadoluçuluğu benimseyenler, kendi milletini reddederek yaşasın Anadoluçuluk anlayışıyla atalarını (Selçuklu ve Osmanlı) yok sayarak ırkını Antik Çağ medeniyetleriyle eşdeğer görürler. Mavi Anadoluçuluk hareketinin 1940'lı yıllara kadar yıldızı parlarsa da günümüzde birkaç istisna dışında aslını inkâr ederek Batı'yla bütünleşme çabasına dâhil olmak isteyen sanatçıların varlığından söz edilemez. Bu

¹⁴³ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 4-5.

¹⁴⁴ Vedat Günyol, *Yaza Yaza Yaşarken* (İstanbul: Cem Yayınları, 1991), 117.

durum, Mavi Anadoluculuğun Yunan ve Roma medeniyetleriyle mitolojiye olan ilgiyi artırmanın dışında kalıcı bir iz bırakmadığını gösterir.



BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFYADAN VATANA

Bir coğrafyada bölgeler; iklim, yer şekilleri, nüfus, ekonomi, bitki örtüsü, ticaret, ulaşım gibi özellikleriyle birbirinden ayrılır. Bu yerler vatan olarak kabul edilene kadar sahip olduğu özelliklerin dışında kişiler için önem arz etmez.

Başlangıçta sadece bir toprak parçası olan yerler, milletin değerleriyle zenginleşir. Milletler, sahip olduğu tarihî, dinî ve kültürel değerlerle coğrafyayı vatanlaştırır. Vatan ile milletlerin mazisi gelecek nesillere taşınır. Böylece milletle coğrafya arasında kolay kolay kopmayacak bağ meydana gelir. Vatanla millet arasında kurulan bu bağ sayesinde kendini millet olarak gören topluluklar, vatanını ve değerlerini korumak için her türlü fedakârlığa girer.

Vatan, Yeni Türk şiirinde sıklıkla işlenen temalardandır. Vatan fikri, eserlerde Türk milletinin kendi değerleriyle yaşadığı sosyal, siyasi unsurların etrafında gelişerek vücut bulur. Bunda, daha önceki bölümde bahsedildiği gibi, Batı’da hızla yayılan milliyetçilik hareketinin ve millî romantik idrakin etkisi büyüktür.

XIX. yy’da Osmanlı, milliyetçilik hareketinin devlette parçalanmaya yol açmaması için Osmanlıcılık anlayışıyla hareket eder. Vatan o yıllarda Osmanlı topraklarının tamamının dâhil edildiği yerdir. Fakat Osmanlıcılık anlayışı düşünüldüğü gibi milletlerin bağımsızlık hareketini engelleyemez. Bu fikir hareketi hem içte hem de dışta yaşanan gelişmelerle büyük ve müebbet bir ülke olan Turan hâline dönüşür. Turan, yaşanan kötü gidişatta Türk milleti için manevi bir dayanak oluşturur.¹⁴⁵ Osmanlı’da Turancılık ve Türkçülük fikir hareketleri etrafında yaşanan tartışmalar neticesinde vatan, o yıllarda elde kalan toprakları yani Anadolu’yu temsil etmeye başlar.

¹⁴⁵ Remzi Oğuz Arık, *Meseleler* (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974), 132.

Osmanlı vatanından Anadolu'ya geçiş, yaşantılar neticesinde gerçekleşir. Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi'nde fetih hareketleri yerine sahip olduğu toprakları kaybetmemeye çalışır. Üstelik Osmanlı devlet erkânı ve toplum daha önce o yıllardaki gibi vatani kaybetme duygusu yaşamamıştır.

Osmanlı'nın işgal altındaki toprakları arttıkça vatana duyulan bağlılığın ifade edildiği eser sayısında artış görülür. Fakat ‐Vatan fikir ve duygusunu edebiyatımızda en geniş şekilde işleyen konunun bütün halk kitlelerinde yer bulmasında rolü olan‐¹⁴⁶ asıl kişi Namık Kemal'dir. Namık Kemal vatan, millet bahislerini kendinden öncekilerden daha etkili şekilde ele alır. Onu dönemindeki kişilerden ayıran bu farklılık yaşadıklarından kaynaklanır. Namık Kemal'deki vatan ve hürriyet fikri Encümen-i Şuara topluluğu içinde yer alan Leskofçalı Galip aracılığıyla uyanır.¹⁴⁷ Namık Kemal'in vatanla ilgili düşünceleri Batılı yazarların eserlerini okudukça derinleşir. Şair, Victor Hugo'dan Johann Gottfried von Herder'den ve J. J. Rousseau'dan Shakespeare¹⁴⁸ ve Montesquieu¹⁴⁹den etkilenir. Konularını tarihten seçer, millî hayatın köklerine uzanır; halka yönelir, büyük kütlenin diliyle temas eder. Böylece Türk romantizminin beyannamesini oluşturur.¹⁵⁰ Şair, Osmanlı'nın toprak kayıpları yaşadığı dönemde vatan, millet, şehitlik gibi kıymetli temleri Fransız İhtilâli'ni hazırlayan yazarlardan almıştır.¹⁵¹ Fakat ondaki hürriyet ve vatan fikirlerinin sınırları belirsiz, tarih anlayışı Osmanlı-İslam dünyasına dayalıdır. Yine de diğer sanatçıları vatan için hizmete davet etmesi dikkate değerdir.

Namık Kemal'den sonra -birkaç istisna dışında- Millî Edebiyat Dönemi'ne kadar verilen eserlerde vatan ve tarih müphemliği dikkat çeker. Denilebilir ki belirtilen dönemden itibaren hem Batıdaki milliyetçilik hareketi hem de Osmanlı'da yaşanan toprak kayıpları vatan teminin eserlerde işlenmesini zorunlu kılar. Şairler ve yazarlar yaşadıkları ve ait oldukları topraklarda verilen mücadelelere kayıtsız kalamaz. Onlar,

¹⁴⁶ Tefik Sütçü, ‐Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi‐, (Yayımlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 117.

¹⁴⁷ M. Kaya Bilgegil, *Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972), 14-15.

¹⁴⁸ Detaylı bilgi için bk. İnci Enginün, *Tanzimat Dönemi'nde Shakespeare -Tercümleri ve Tesiri-*, (İstanbul: İ.Ü. Basımevi, 1979), 119.

¹⁴⁹ Sütçü, ‐Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi‐, 119.

¹⁵⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, IX. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 123.

¹⁵¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 29. bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 45.

eserleriyle vatan sevgisini her şeyden üstün tutan bir millet oluşturmaya çalışırlar. Çünkü millet haysiyeti kazanan toplumun en belirgin özelliklerinden biri coğrafyayı vatan hâline getirmektir.¹⁵² Vatan olmadan millettten söz edilemeyeceği gibi millet olmadan da coğrafyanın vatan hâline gelmesi imkânsızdır. Bu bilinçle hareket eden şairler, vatan sevgisinin yanı sıra vatanın işgal manzaralarına ve vatanın işgalden kurtulabilmesi için öngördükleri çarelere eserlerinde yer vererek halkı kurtuluş hareketine dâhil ederler.

“Bir Hatıra-i Mütéhassirâne” adlı şiirde şair Hilmi, daha ilk mısrada:

“Vatanın aşkı benim kuvvet-i imanımdır.”¹⁵³

diyerek vatan sevgisiyle iman arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Şiir, bu yönüyle “Hubbû’l-vatan mine’l-imân” (Vatan sevgisi imandandır) hadisini okuyucuya hatırlatır.

“Girit Şarkısı” adlı şiirde Cananî, şiirin yazıldığı yıllarda vatan toprağı olan Girit’e duyduğu sevgiden bahseder. Böylece Girit’in Osmanlılar için ne kadar önemli bir yer olduğu ortaya çıkar:

*“Ey Kâbe-i iclâli bütün bahr-i sefidin!
Osmanlıların cism-i cihângîrine cansın,
Osmanlıların miknetine matla’-i şansın
Osmanlıdır ey reşk-i cihân nâm-ı ferîdin”¹⁵⁴*

Şiirde Girit için kullanılan “Kâbe-i iclâl” ifadesi, Namık Kemal’in “Vâveylâ”sında yer alan “Git vatan, Kâbe’de siyaha bürün”¹⁵⁵ mısrasını akıllara getirir. Cananî’nin şiirinde Kâbe’ye benzetilen yer, vatanın bütünü değil; vatanın bir parçası olan Girit’tir. Müslümanlar için Kâbe kutsaldır. Osmanlı, onu korumak için her şeyden vazgeçebilecek bir milletin torunlarını yetiştirir. Şair, vatan topraklarını Kâbe’ye benzeterek onun da milleti tarafından ne kadar kutsal kabul edildiğini göstermeye çalışır.

“Severim” adlı şiirde Fahrünnisa’ya göre vatan sevgisi kutsaldır:

“Öksüz yurdum, seni pek çok severim ben,

¹⁵² Şerif Aktaş, “Millet Olma Sürecinde Edebiyatımız ve Atatürk”, (Bu metin 1989-1990 Öğretim Yılında Atatürk Üniversitesi’nin Açılış Dersi İçin Hazırlanmış ve Verilmiştir), 23.

¹⁵³ Hilmi, “Bir Hatıra-i Mütéhassirâne”, *Emniyet*, 13 (21 Temmuz 1312/2 Ağustos 1896), 2.

¹⁵⁴ Cananî, “Girit Şarkısı”, *Nesl-i Âtî*, 5-9, Yıl: 2, (7 Mart 1329/20 Mart 1913), 96.

¹⁵⁵ Önder Göçgün, *Namık Kemal’in Şairliği ve Bütün Şiirleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999), 402.

*Evet... Sevmek seni bence ibadettir.
Ruhum; kanar âgûşunda düşerim ben,
Yüz üstüne, işte bu bir şehâdetir.*¹⁵⁶

diyen şair için vatanı sevmek bir ibadettir. Vatan o kadar kutsaldır ki onun uğruna şehadet şerbetini içmekten çekinmemelidir.

Mithat Cemal “Vatan Hisleri”nde toprak parçasının şehit kanlarıyla sulanarak vatan hâline geldiğini ifade eder. Şair, vatanını seven, onun uğruna şehit olmaktan çekinmeyen milletin sesidir:

*“Altında yatarken de bizimdir yerin üstü
Her zerresine kanla hurûşân oluruz da.”*¹⁵⁷

Mehmet Emin, “Sen Feryada Başlayınca!” adlı şiirinde vatan sevgisini duyguların en yücesi olarak nitelendirir:

*“Vatan, vatan.”*¹⁵⁸
*Senin adın bu dünyada en hoş sestir;
Senin fikrin akla gelen her manadan mukaddestir;
Senin duygun yüreklerin en mübarek sevdasıdır;
Senin derdin beyinlerin en ateşli hummasıdır.*¹⁵⁹

diyen şair, vatan topraklarında yaşayanların onun adıyla en hoş sadayı duyduğunu; onu düşünmenin, sevgisini gönülde hissetmenin kutsal olduğunu tasvir eder.

1.1. Vatana Duyulan Bağlılığın İfadesinde Geçmişe Başvurma

Ataların, nesillere emanet olarak bıraktıkları yerlere duyulan sevgi, geçmişle kurulan bağın etkisiyle kuvvetlenir. Geçmişle şimdi arasında kurulan ilişki çoğunlukla çöküntü devrelerine rastlar.¹⁶⁰ Osmanlı çöküş yıllarında fetih hareketlerine son vererek sahip olduğu toprakları elinde tutmak için mücadele eder. Toprak kayıplarının artmasıyla şanlı tarihi hatırlatan şiir sayısında artış görülür. Şiirlerde vatana duyulan bağlılığın artması için geçmişe başvurulur. Bu yönüyle şiirler millî uyanış hareketine hizmet eder.

¹⁵⁶ Fahrünnisa, “Severim”, *Kadınlar Dünyası*, 7 (10 Nisan 1329/23 Nisan 1913), 2.

¹⁵⁷ Mithat Cemal, “Vatan Hisleri”, *Türk Yurdu*, 1/12 (19 Nisan 1328/2 Mayıs 1912), 353/Mithat Cemal, “Vatan Hisleri”, *Şelale*, 37 (19 Teşrinievvel 1913), 8.

¹⁵⁸ Mehmet Emin, “Sen Feryada Başlayınca”, *Türk Yurdu*, 3/1, Yıl: 2, (18 Teşrinievvel 1328/31 Ekim 1912), 1’de “Ey Türk ili” diyerek mısra başlar.

¹⁵⁹ Mehmet Emin, “Sen Feryada Başlayınca!”, *Türk Derneği*, 2 (1327/1911-1912), [72].

¹⁶⁰ Necat Birinci, *Edebiyat Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Kitabevi, 2000), 139.

“Yurdumun Önünde!..” adlı şiirde vatan sevgisinin maveradan itibaren gönüllere nakşedildiği, mazinin şanlı tarihiyle de perçinleştiği Arif Dündar tarafından dile getirilir:

*“Ey vatan, coşarken aşkınla gönlüm,
Bana saadettir uğrunda ölüm,
Sana bir can değil, bin cihân fedâ...
Her köşen veriyor başka bir sadâ
Eski bir tarihin maverasından;
Mazinin şerefli macerasından...
O kadar ezeli bir aşkın var ki,
Aşkın içimizde öyle kaynar ki,
Bu zevki hiçbir şey veremez bana;
Ey vatan, kurbanız senin yoluna!..”¹⁶¹*

Şairin maveradan, maziden hareketle kalplerde var olan vatan sevgisinden söz edişi, ona karşı hissedilen sevgisinin derinlerde yer aldığını gösterir.

F. Sacit, “Yurdumuzun Toprağı” adlı şiirinde coğrafya, tarih ve millet ilişkisinin millî benlik oluşturmadaki etkisinden söz eder:

*“Bu topraktır bende duyan, düşünen;
Bu topraktır bende gören, görünen!
Kemiğimi taşlarından tanırım!*

*Dedemizin tenleridir dağılmış,
Zerre zerre, küme küme yığılmış;
Hürmetim var: Kıya kıya basamam!”¹⁶²*

“Vatan Duygusu” adlı şiirde E. E, vatana olan bağlılığını şu mısralarla dile getirir:

*“Ey Vatan! Sen er oğlu er, Osmanlılar ilisin
Tarihlerde geçen birçok fütuhatın; şanın var
Bütün cihân dilinde de her an gezen namın var.
Ya vatan! Ya ölüm! diyen bir milletin mülküsün”¹⁶³*

¹⁶¹ Arif Dündar, “Yurdumun Önünde!..”, *Millî Mecmua*, 5 (27 Kânunuevvel 1339/27 Aralık 1923), 74.

¹⁶² F. Sacit, “Yurdumuzun Toprağı”, *Türk Yurdu*, 2/13 (3 Mayıs 1328/16 Mayıs 1912), 379-380.

“Vatan Hisleri” adlı şiirde Mithat Cemal’e göre vatana duyulan sevgi, geçmişten gücünü alarak geleceğe taşınır. Mazi ile atı arasındaki ilişkiden söz eden şair, mazide ay ve yıldızla süslenen yerlerin, gelecek nesillerinin çalışmalarıyla daha da parlayacağına inanır. Şair, “Düşmez” fiiliyle şiirine başlayarak vatanın bayrağına el sürülemeyeceğini ifade eder:

*“Düşmez, yed-i Mevlâ’da duran râyetimizdir
Bin fecr-i müebbed doğuyor her dağımızdan
Ay yıldız o mazideki bir süstür, -emin ol
Atide güneşler doğacak bayrağımızdan!..”¹⁶⁴*

Yukarıdaki şiirlerde millî bilinç canlandırılmak istenir. Çünkü bu bilince sahip olamayan ya da bu bilinci idrâk edemeyen milletler yok olmaya mahkûmdur. Böyle bir durumla karşılaşmak istemeyen şairler, şiirlerinde milletin sahip olduğu değerleri ona hatırlatır.

1.2. Vatan İçin Kullanılan Benzetmeler

Vatana duyulan sevgiyi dile getirmek isteyen şairlerden bazıları bunu vatanla kadın arasında kurdukları bağla ifade ederler. Bu kadın kimi zaman sevgili, kimi zaman anne olarak şiirlerde yer alır.

1.2.1. Sevgili/Peri/Melek

Tanzimat Dönemi’nde şairler, vatan sevgisini onu sevgiliye benzeterek ifade etmeye çalışırlar. Bu şiirlerde şairler âşık, vatan ise sevgilidir. Aslında bizde vatan, Tanzimat Dönemi’nden çok daha önce Cem Sultan’ın şiirinde sevgiliye benzetilir. Cem Sultan, taht mücadelesi sonucu vatandan ayrı düştüğü yıllarda ona duyduğu özlemi şöyle dile getirir:

*“Can dimâğına erip bûy-ı vatan
Dil diler kim görine rûy-ı vatan
(...)
Gönlüm eyler dâimâ anı taleb
Bend olaldan bana giysû-yı vatan”¹⁶⁵*

¹⁶³ E. E., “Vatan Duygusu”, *Musavver Şebâb*, 1 (7 Kânunusani 1325/20 Ocak 1910), 8. Mecmuanın ilk sayısında tarih 7 Kânunusani 1325 olarak belirtilmiştir. Fakat mecmuanın 2. sayısından itibaren tarih 1325/1910 olarak yer aldığından ilk sayıdaki tarih yazımının yanlış olduğu söylenebilir.

¹⁶⁴ Mithat Cemal, “Vatan Hisleri”, *Türk Yurdu*, 1/12 (19 Nisan 1328/2 Mayıs 1912), 352-353.

Cem Sultan, vatana duyduğu bağlılığı sevgiliye duyulan hasretten yola çıkarak ifade eder. Cem Sultan'dan sonra da bazı şairler şiirlerinde vatan ile kadın arasında bağ kurarlar.

Tarsusizade Münif'in "Sevda-yı Vatan" adlı şiirinde vatana duyulan sevgi; vatan ve gönül arasında kurulan bağ ile anlatılır. Şiirde vatan sevgili, gönül ise âşıktır:

*"Gönüllerde vatan aşkı latif histen mükevven dir,
Gönül meftûn eden ancak o gülşendir, o gülşendir."*¹⁶⁶

Tarsusizade Münif şiirinde vatan ve gönül arasındaki bağdan bahsederken sevgi ifadesi yerine sevda ve aşk kelimelerini kullanır. Sevda ve aşk; sevgiden daha duygu yüklü bir anlama sahiptir. Bu açıdan şair, vatana duyulması gereken sevginin büyüklüğünü kullandığı kelimelerle sezdirir.

"Hicrân İçinde" adlı şiirde vatan, sevgili olarak tasvir edilir. Şair için güzellerin içinde en eşsiz olan odur. O, güzelliğiyle diğerlerini gölgede bırakacak güçtedir:

*"Sevilen güzeller güzel değildi
Bir güzel sevdim ki vatan dediler"*¹⁶⁷

Feyzullah Sacit, şiirin devamında vatanın savaş yıllarındaki hâlini pejmürde bir sevgili tasviriyle verir:

*"Gördüm ki dağınık cananın saçı:
Hicrânla üzülmüş güzellik tacı!
Sordum; kavuşmanın yok mu ilacı?"*¹⁶⁸

Şiirlerde vatan için kız ve sevgili ifadeleri dışında peri ve meleğin de kullanıldığı görülür. "Girit İçin!" adlı imzasız şiirde vatan, güzel olduğu için periye ve meleğe benzetilir:

*"Girit, o, hande-yi vatan!
Girit, o, neşve-yi garâm!
Girit, o, şanlı bir peri!
Girit, o, nazlı bir melek!"*¹⁶⁹

¹⁶⁵ Hıfzı Fikret, Hammamizade İhsan, Hasan Ali, *Türk Edebiyatı Numuneleri*, 1 (İstanbul: Milli Matbaa, 1926), 322.

¹⁶⁶ Tarsusizade Münif, "Sevda-yı Vatan", *Rumeli*, 10, (3 Şubat 1321/16 Şubat 1906), 2.

¹⁶⁷ Feyzullah Sacit, "Hicrân İçinde", *Anadolu'da Yenigün*, 4/517-137 (27 Kânunusani 1327/9 Şubat 1912), 1.

¹⁶⁸ Feyzullah Sacit, "Hicrân İçinde", 1.

1.2.2. Anne

Tanzimat'tan itibaren vatanın anneye benzetildiği şiirler dikkat çeker. Bu şiirlerde Fransız edebiyatının etkisi vardır. Çünkü vatani, kadın ve anne olarak tasvir edilmiş Fransız şiirinde eski bir tarihte başlar. Bu şiirler de Tanzimat ve sonrasında yetişen şairler tarafından bilinen takip edilen örneklerdendir.¹⁷⁰ Tanzimat Dönemi'nde vatan ve kadın ilişkisine dâhil edilecek şiirlerden belki de ilk akla gelen Namık Kemal'in "Vâveylâ"sıdır. Şair, şiirde "Kadını yüce bir varlık hâline getirmiş ve vatan için bir simge olarak kullanmıştır."¹⁷¹ Şiirin ilk bölümünde vatan kadını, ikinci bölümde ise anneyi temsil eder.

Şiirlerde vatanın anneye benzetilmesi anne arketipinin de yansımasıdır. Anne arketipi anlatılarda olumlu yönüyle koruyan, besleyen, bakıp büyüten olarak görülür.¹⁷² Vatan da milleti var eden, doyuran, besleyen, büyüten, koruyan toprak parçasıdır. Bu yönüyle şiirlerde anne, vatanla özdeşleşir.

Balisan adlı şair, "Vatan"da vatan ve kişi arasındaki bağı vatan anne ilişkisiyle ifade eder:

*"Vatan vatan beni sensin doğuran
Yerim yurdum sende buldum ben hemen"*¹⁷³

diyen şair, daha ilk mısralardan itibaren vatanın annelik görevini yerine getirdiğini vurgular. Vatan, evlatlarına yurt olur. Onların insani değerlerle donatılmasını sağlar. Üstelik dertlerine de derman olur. Bu durum, vatan topraklarıyla bireyin kişilik kazandığına işarettir.

Kalender, "Vatan" adlı şiirinde vatani; evlatlarına beşik olan, onların büyümelerini sağlayan yer olarak ifade eder:

*"Ey ehl-i vatan! Vatanda doğduk
Doğduk, büyüdük de adam olduk
Mehd oldu bize vatan kucağı
Mamur ola her zaman ocağı"*¹⁷⁴

¹⁶⁹ Şairi Belirtilmemiş, "Girit İçin!", *Yıldız*, 22 (26 Temmuz 325/8 Ağustos 1909), 2.

¹⁷⁰ Nihad Sâmî Banarlı, *Edebiyat Sohbetleri*, 2. bs., (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2004), 426-427.

¹⁷¹ Olcay Önertoy, *Tanzimat Döneminde Edebiyat Anlayışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1981), 28.

¹⁷² Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, haz., M. Bilgin Saydam, 2. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 22.

¹⁷³ Balisan, "Vatan", *Feyz*, 55 (3 Şubat 1324/16 Şubat 1909), 2.

“Vatanıma” adlı şiirde Mihrünnisa, vatan sevgisini onu şefkatli kucağı olan anneye benzeterek ortaya koyar. Şiirde kişiler, vatanın kucağında hayat bulur. Ondan ayrılırlarsa yaşayamazlar.

*“Senin kalbin ne şefiktir,
Koynundan ayrılan erir,*

*Solar, bir gün, harap olur;
Vermezsen, sen ona bir nur.*

*Sakla beni güzel vatan
Esirim ben sana inan”¹⁷⁵*

Edirne Mekteb-i Sultanî Talebesinden Naci, “Yurdun” adlı şiirinde vatani anneye benzetir. Şairi vatan-anne ilişkisi üzerine düşünmeye sevk eden şey yaşanmışlıkların toprak parçalarını yurt hâline getirmesidir:

*“İşte: Yavrum, bu vatandır bil annen;
Bil ki, annen, bu yerlerdir koş, eğlen.
Anan, baban bu vatanda türedi...
Bu toprakta tohum ekti, üredi;”¹⁷⁶*

Mehmet Vedat, “Vatanıma” adlı şiirde vatani milletini besleyip büyüttüğü için anne ve babadan daha fazla sevilmesi gereken kutsal bir varlık olarak tasvir eder:

*“Vatanımı pederimden, maderimden ziyade
Seviyorum seveceğim sağ oldukça dünyada*

*(...)
Sen büyüttün sen besledin inkâr etmem hakkını
Bir gün elbet düşmanlardan alacağım hakkını”¹⁷⁷*

Mehmet Vedat, işgal altında olan vatanının durumundan dolayı son derece rahatsızdır. Şair, şiirde sözünü emanet ettiği çocuğa, vatana olan borcun kolayca ödenemeyeceğini söyletir. Ona göre bu borç ancak gelecekte silah tutup düşmanlardan

¹⁷⁴ Kalender, “Vatan”, *Yıldız*, 2 (22 Şubat 324/7 Mart 1909), 7-8.

¹⁷⁵ Mihrünnisa, “Vatanıma”, *Yeni Nesil*, 12 (14 Temmuz 337/14 Temmuz 1921), 4.

¹⁷⁶ Edirne Mekteb-i Sultanî Talebesinden Naci, “Yurdun”, *Vatan*, 119 (26 Nisan 1328/9 Mayıs 1912), 3.

¹⁷⁷ Samatya’da İttihat ve Terakki Mektebi’nden 190 Numarada: Mehmet Vedat, “Vatanıma”, *Çocuk Duygusu*, 2 (13 Haziran 1329/26 Haziran 1913), 6.

intikam alınınca ödenecektir. Bu şiir örneği, vatan anne ilişkisinin eserlerde annenin sadece besleyici, büyütücü, koruyucu tavrının ifade edilmesiyle ortaya konulmadığını gösterir.

1.3. Vatanın Güzelliği

Vatan, kusursuz bir güzelliğe sahiptir. Vatanın denizleri, çayları, ağaçları insana ayrı bir huzur verir. Onun eşsiz tabiat manzarasını seyredenler dertlerini unuttur. Vatanın sahip olduğu güzellikler ve bu güzelliklerin insanlarda oluşturduğu etki şiirlere konu olur.

İrfan Emin, “Yurdumun Baharı” adlı şiirinde vatanın bahar aylarındaki eşsiz güzelliğini şöyle dile getirir:

*“Leylak güzel kokuyu
Şu topraktan almıştır;
Şafak o kan rengini
Al bayraktan almıştır...”¹⁷⁸*

diyen şair, bahar mevsiminin tabiatta oluşturduğu değişikliğin vatan topraklarında bambaşka şekilde arz etmesini hüsn-i ta’lil sanatını kullanarak ortaya koyar. Leylak kokusunun güzelliğini topraktan alırken; şafak sökerken görülen kan rengi de asıl rengini al bayraktan almıştır.

Feyzullah Sacit’in “Tabiatta Güzellik” adlı şiirinde vatanın güzelliği, tabiat manzarasından hareketle şöyle ifade edilir:

*“Yere inmiş göğe benzer denizler,
Mavi rengi ruhumuza aks eder
Gönlümüzde ne gam kalır ne keder..
Bize hasret verir uzak ufuklar,
Gökler bizi her taraftan kucaklar..
Rüzgâr eser, uyanarak ağaçlar
Uğuldaşır, bize neler fısıldar..
Çaylar mavi ayna gibi görünür..
Çağlayanlar gümüş gibi görünür...”¹⁷⁹*

¹⁷⁸ İrfan Emin, “Yurdumun Baharı”, *Yeni Nesil*, 3 (12 Mayıs 337/12 Mayıs 1921), 3.

¹⁷⁹ Feyzullah Sacit, “Tabiatta Güzellik”, *Varlık*, 37 (16 Mart 1338/16 Mart 1922), 1.

Hafız Abdülbaki'nin “Güzel Vatan”ında ise bu durum şu mısralarla somutlaştırılır:

*“Güzel vatan, güzel vatan..
Bütün canlar sana kurban
Derelerden, nehirlerden
Pür-velvele akan sular..”¹⁸⁰*

1.4. Vatanın İşgal Manzarası

Osmanlı Devleti yıkılış sürecinde batıda Rumeli, Bulgaristan, Yunanistan, Girit; kuzeyde Kafkasya; güneyde Bağdat, Şam, Yemen ve Trablusgarp işgaliyle karşı karşıya kalır. Başta Balkanlar olmak üzere Bağdat, Şam, Girit ve Kafkaslar uzun yıllar Türk hâkimiyetinde kalan bu yönüyle Türk-İslam izini taşıyan önemli toprak parçalarıdır. XVIII. yy'a dek bu topraklarda Müslümanlarla birlikte bir arada yaşayan gayrimüslimler, hem iç hem de dış güçlerin tesiriyle Osmanlı'dan ayrılmak isterler. Bu dönemde yaşanan toprak kayıpları vatanla ilgili şiirlerin sayısında artışa sebep olur.

Yazılan şiirler, daha çok Balkan topraklarını söz konusu eder. Bu durum Osmanlı'nın daha çok Balkanlara yönelik politikalar geliştirmesiyle ilgili olabileceği gibi, Balkan Savaşları sırasında o bölgedeki Müslüman halka yönelik zulümlerin etkisiyle de gerçekleşmiş olabilir. Bu dönemde düşman sadece vatan topraklarını işgal etmekle kalmaz; girdiği topraklarda hem Türk-İslam izini silmeye çalışır hem de Türk milletine eziyet eder. “Şair, içinde yaşadığı toplumun ruhi, hissî ve fikrî hassasiyetlerinden etkilenir.”¹⁸¹ Neticede yaşananlara sessiz kalamayan şairler, eserleriyle işgal yıllarını günümüze taşırlar.

Tahirü'l-Mevlevî “Kulağında Küpe Olsun Unutma!” adlı şiirinde Balkanlardaki harap hâli tasvir eder. Şair, şiirde işgal manzaralarını daha etkili verebilmek için dağları, taşları, ovaları kişileştirir.

*“Rumeli'nin dağı, taşı ağlıyor
Kan içinde her subaşı ağlıyor
Parçalanmış gövdelerin yanında
Can çekişen arkadaşı ağlıyor*

¹⁸⁰ Hafız Abdülbâki, “Güzel Vatan”, *Musavver Mekteb*, 3 (12 Eylül 1334/12 Eylül 1918), 5-6.

¹⁸¹ Hidayet Özcan, “1901-1935 Yılları Arasında Gelişen Türk Şiiri”, *Hece Türk Şiiri Özel Sayısı*, 53/54/55, Yıl: 5, (Mayıs/Haziran/Temmuz 2001), 65.

*Bak şu yurda: Tek bir ocak tütmüyor
İssız kalmış, bülbülleri ötmüyor
O sevimli ovaları kurt almış
Bir çobancık davarını gütmüyor”¹⁸²*

Tahirü'l-Mevlevî, ilerleyen mısralarda Rumeli'yi işgal eden düşmanın sadece evleri yakıp yıkmakla kalmadığını Türk milletine zulmettiğini ve Rumeli'deki Türk-İslam izini yok etmeye çalıştığını ifade eder:

*“Kara toprak kandan olmuş kırmızı
Doğrandıkça Türk kadını, Türk kızı
Can evine canavarca saldırmış
Sürü sürü ırz ve namus hırsızı*

*Mihraplara haç asılmış ezanlar
Susturulmuş, güm güm ötüyor çanlar
Camilerin minberleri yıkılmış
Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar”¹⁸³*

“Dertleşme” adlı şiirde S. Korkut şiirini kardeşine ithaf eder, onunla dertleşir. Şair, Lüleburgaz'da tüfekleri bırakarak Rumeli'yi Balkan kavimlerine teslim eden Türk milletinin tasvirini yaparak Osmanlı'nın tarihine yakışmayacak bir duruma nasıl düşüldüğünü, orada yaşayan halkın ne hâlde olduğunu şöyle dile getirir:

*“Âh.. Ne acı bir gün idi –Lüleburgaz- önünde
Tüfekleri fırlatarak tabanları kaldırdık,
Beş yüz yıllık ülkemizi üç beş günde aldıldık.
Aldıldık da kızlarımız kaldı düşman elinde
Kesilmedik Türk kalmadı o gün Urumeli'nde...
Hangi yana bakmış olsak: Baştanbaşa bir mezar”¹⁸⁴*

Balkan Savaşı'nda gönüllü olarak cephede bulunan Emin Hâki'nin Edirne'den annesine ithaf ettiği “Vâveylâ-yı Tahassür” adlı şiiri vatan aşkını dile getiren

¹⁸² Tahirü'l-Mevlevî, “Kulağında Küpe Olsun Unutma!”, *Medrese İ'tikâtları*, 13 (2 Ağustos 1329/15 Ağustos 1913), 106.

¹⁸³ Tahirü'l-Mevlevî, “Kulağında Küpe Olsun Unutma!”, 106.

¹⁸⁴ S. Korkut, “Dertleşme”, *Çocuk Dünyası*, 39 (5 Kânunuevvel 1329/18 Aralık 1913), 2.

örneklerdendir.¹⁸⁵ Vatana bir anne sevgisiyle bağlı olan şair, vatanın işgalini kendi duygularıyla ifade eder:

*“Ne bir çiçek açıyor ravza-i hayâlimde,
Ne bir güneş doğuyor ufk-ı zî-melâlimde.
(...)”*

*Ne söylesem ve ne yazsam şikâyet etmedeyim,
Bugün değil mi ki, senden cüdayım anneciğim!
(...)”*

*Semâlarında gülen sen değil misin, hep sen!..
Harâb çeşmeler ağlar, hayır senin giryen!;.*

*Senin bükâ-yı hazînin, enîn-i hicrânın,
Bükâ-yı rûhunu dinlendir, ey yetime kadın!..”¹⁸⁶*

Emin Hâki, “Akd-i Sulh” adlı şiirinde hem Rumeli’nin harabeye dönüşünden hem de buradaki masum halkın katledilmesinden söz eder:

*“Viyana’da dalgalanan bayrağım
Düşmanların ellerinde yıprandı...*

*Kur’ân’ımı en mülevves yerlerde
Çiğnediler; ateşlerde yaktılar
Henüz doğmuş çocukları anadan:
Ayırarak, süngülere taktılar...*

*Saçlarından hemşiremi, ninemi,
Sokaklarda sürüdüler, tutarak...”¹⁸⁷*

Necip Necati, “Anadolu Şenlenmeli” adlı şiirde Rumeli’deki işgaller sırasında; hem Türk-İslam izlerinin silinmeye çalışıldığını hem de Müslümanlara soykırım yapıldığını dile getirir:

“Türklük, İslamlık eseri

¹⁸⁵ Erdoğan Erbay-Selâhattin Tozlu-Tacettin Şimşek, *Potin ve Şiir Emin Hâki’nin Hayatı ve Eserleri* (Erzurum: Suna Yayınları, 2005), 18.

¹⁸⁶ Emin Hâki, “Vâveylâ-yı Tahassür”, *Mahfil*, 2/13 (Zilkade 1339/Temmuz-Ağustos 1921), 11.

¹⁸⁷ Emin Hâki, “Akd-i Sulh”, *Mektebli*, 15 (26 Eylül 1329/9 Ekim 1913), 238.

*Nice camii, minberi,
Beş yüz yıllık türbeleri,*

*-Yapanların ruhu inler-
Yakıp yıktı zalim eller!..*

*Kardeşindi boğazlanan,
Kız kardeşin, canı yanan,
Tahkîr gören senin anan,*

Atanın kabri çiğnendi!..”¹⁸⁸

İbrahim Fehmi, “Âh Rumeli” adlı şiirinde Rumeli’nin işgalinden dolayı duyduğu acıyı tarif eder. İbrahim Fehmi, şiirinde tabiattaki varlıkları kişileştirerek vatanın insanlarla ayrılmaz bir bütün olduğunu gösterir:

*“Altın ovalarında, kuşlar kalmamış
Büyük nehirlerinde, sular kalmamış
Öz evlatlarında, vefa kalmamış
Camilerin yıkılmış, mesken kalmamış*

*Kan köpüren ırmaklar, inleyip çağlar
Solgun bağında senin, bülbüller ağlar
Issız derelerin, yürekler dağlar
Gülen gelinler ağlar, siyahlar bağlar”¹⁸⁹*

“Rumeli’ye” adlı şiirde Hamit Hamdi, düşman kuvvetlerinin Müslümanlara yönelik zulmlerini ve o topraklardaki manevi değerleri nasıl yok etme hırsı taşıdıklarını dramatik şekilde verir:

*“Neler çekti, bütün halkın, bütün nazlı evladın
Hep doğrandı, hep kesildi çoluk çocuk efradın
Bakir kızlar hep bozuldu, namus bitti, mahvoldu
Hep ölümler mezarlardan çıkarıldı... Yakıldı
Camilerden Kur’ân’ımız atılarak.. Yırtıldı
Mihraplarda çanlar çaldı ulu evler yıkıldı*

¹⁸⁸ Necip Necati, “Anadolu Şenlenmeli”, *Kurtuluş Yolları*, 3, ty., 66.

¹⁸⁹ İbrahim Fehmi, “Âh Rumeli”, *Çocuk Bahçesi*, 1 (10 Mayıs 1330/23 Mayıs 1914), (İlave 1).

*Esir düşen bütün kadın, memesinden asıldı
Şehitlerin kanı aktı!... Kemikleri e[z]ildi”¹⁹⁰*

“Hitap ve İtap” adlı şiirde Tahirü’l-Mevlevî, Rumeli’nin işgali sırasında halka uygulanan zulmü ve bölgedeki Türk-İslam izini yok etmek için yapılanları şu şekilde ifade eder:

*“Vahşice hetk olundu estâr-ı ırz u namus.
Yüzlerce ehl-i iman kalmakla bî-tenâsur.
(...)*

*Hep kanlı çizmelerle meşhedlere basıldı;
Cây-ı ezana yer yer yâ Rabbi! Çan asıldı!*

*(...)
Kur’ân’ı çiğnesin mi pâ-yı leîm-i a’dâ?
Düşsün mü indirâsa ahkâm-ı şer’-i garrâ?”¹⁹¹*

“Sevgili Selanik” adlı şiiriyle Safvet Behçet, yaşadıklarından ve gözlemlerinden hareketle Selanik’in işgalini, orada yaşayan halkın göç hadisesini akla getirecek şu mısralarla meydana getirir:

*“Geliyordum, yüce dağlar ardından
Geliyordum, anamızın yurdundan*

*Geliyordum ıssız kalan i[ll]erden
Geliyordum viran kalan kalplerden”¹⁹²*

Mehmet Muhsin “Girit İçin...” adlı şiirinde Girit’in her köşesinde vahşet sahnesiyle karşılaştığını söyleyerek orada yaşanan zulme şahitlik ettiğini gösterir. Girit’te pek çok mesken matem yerine dönmüş, öksüz ve yetimler ortada kalmış, yırtıcı bir vahşi gibi ilerleyen bölükler, çaresizleri en kanlı ölümlere mahkûm etmenin peşine düşmüştür:

*“Bir belde ki.. Her gûşesi bir saha-i vahşet
Vahşilere bir kanlı kemingâh-ı mezâlim,
Bir tûde-i mahkûme o yerler, mutazallım,*

¹⁹⁰ Hamit Hamdi, “Rumeli’ye”, *Dicle*, 98, Yıl: 3 (15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913), 4.

¹⁹¹ Tahirü’l-Mevlevî, “Hitap ve İtap”, *Sebilürreşad*, 9/229-47 (17 Kânunusani 1328/30 Ocak 1913), 365.

¹⁹² Safvet Behçet, “Sevgili Selanik”, *Kadınlar Dünyası*, 4 (7 Nisan 1329/20 Nisan 1913), 2.

Bin darbe-i pür-lanete marûz u müsâdim”¹⁹³

A. Cevat adlı şair, Kafkasya’da Ruslarla yapılan cengin ne kadar zor şartlarda gerçekleştiğini Ardahan Muharebesi üzerine yazdığı “İmdat” adlı şiirle ortaya koyar:

*“Karlari boyamış mazlu[m]lar kanı
Ölenler çok fakat mezarı hani?”*¹⁹⁴

Esat Rıza, “O Zaman Görürler”de Trablusgarp’ın İtalya tarafından işgal edilmesine tepki gösterir. Şiirde Trablusgarp vatandan koparıldığı için “yetim”, “kimsesiz” bir gelin olarak tasvir edilir:

*“Ey güzel, mazlum Trablus, ey yetim bî-kes gelin;
Kalbimin dürdanesi; kâşane-i ruhum benim!
Hacle-i namusunu telvise yeltendi senin.
Kanlı haydutlar, İtalyanlar.. Bu korsanlar; le’im*”¹⁹⁵

Kemalettin Kâmi, Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Şam’ın İngilizler tarafından işgalini üzüntüyle karşılar. Şair, Şam’a her ne kadar veda etmeye çalışsa da içinde kopan fırtına şiirin bitiminde okuyucuya şöyle yansır:

*“Yâdın ebediyyen yakacak bizleri... Bir bak,
Ufkundaki bayrak kimin?.. Ey nazlı, güzel Şam!”*¹⁹⁶

Süleyman Nazif, “Yâr-ı Nâim” şiirinde Bağdat’ın işgal edilmesini kabullenemediğini söyler. Onu rüya gören sevgiliye benzetir, bir an önce işgal kâbusundan uyanmasını ister:

*“Seni ölmüş... Ve büsbütün ölmüş
Sanarak münkesir, harap olurum;
Bizi de öldürür diğer bir ölmüş
Yani senden müebbeden mahrum*”¹⁹⁷

diyen şair, Bağdat’ın işgale uğramasıyla yaşama devam edemediğini ondan ayrı düşenlerin de Bağdatsız ölüye döneceğini düşünür.

Mithat Cemal, “Girit” adlı şiirinde Girit’le kendini bir tutar. Onda yaşanan zulmü aynı şekilde hissettiğini, onun derdiyle dertlendiğini ifade eder:

¹⁹³ Mehmet Muhsin, “Girit İçin...”, *Tirâje*, 15 (4 Haziran 327/17 Haziran 1911), 9.

¹⁹⁴ A. Cevat, “İmdat”, *Yeni Mecmua*, 2/46 (30 Mayıs 1918), 398.

¹⁹⁵ Esat Rıza, “O Zaman Görürler”, *Nesl-i Âtî*, 5-9, Yıl: 2 (7 Mart 329/20 Mart 1913), 82.

¹⁹⁶ Kemalettin Kâmi, “Şam”, *Bursa Mecmuası*, 21 (1 Teşrinisani 1334/1 Kasım 1918), 336.

¹⁹⁷ Süleyman Nazif, “Yâr-ı Nâim”, *Utârid*, 2 (gay. 1335/1919), 20.

*“Bende var bir kalb-i virân, sende var virâneler
Bende zulmetler nümâyân, sende mazlûm sahneler”¹⁹⁸*

Yukarıdaki şiirler, farklı şairlere ait olsa da hemen hemen her mısra birbirinin tekrarı gibidir. Şiirlerde düşmanların bilinçli şekilde Balkanlardaki Türkleri geleneklerinden, dinlerinden koparmak istedikleri görülür. Üstelik daha ileri giden düşman kuvvetleri, işgal ettikleri yerlerdeki Türkleri yok etmek için büyük, küçük ayırt etmeden soykırım yapar.

Şiirlerde tasvirler oldukça başarılıdır. Şairler, mısraları aracılığıyla işgal edilen toprakları ve oradaki Müslüman halkın yaşadığı zorlukları okuyucunun gözünde canlandırır. Denilebilir ki şairler sadece bir şiir değil, tarihsel belge olarak da kabul edilebilecek eserler kaleme almışlardır.

1.4.1. Vatanın İşgal Nedenleri

Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinde yaşadığı toprak kayıpları şairleri bu durumun nedenleri hakkında düşünmeye sevk eder. Aşağıda yer alan şiirlerde şairler yaşananlardan dolayı daha çok yöneticileri ve Türk milletini eleştirir.

Aka Gündüz “Seher Yıldızı” adlı şiirinde Balkanların işgalini bir tablo gibi okuyucunun gözünde canlandırır. Şaire göre, Balkanların düşman tarafından işgal edilmesinin nedeni erkeklerin kahramanlık gösterememesidir:

*“Küfrün çanı boğmuş Türk’ün sesini,
Ne var ne yok düşman ezmiş hepsini.*

*Kur’ân hani, vicdan hani? Ey erkek!
Hani vatanını halâs edecek?
Korktuğun düşmanlar saldırdı ırza
Erkek dedikleri gösterdi rıza!..”¹⁹⁹*

“Rumeli Bozgunu” adlı şiirde Feylesof Rıza Tevfik, vatanın işgalinden dolayı Türk milletini suçlar:

*“Biz zaten varını talan etmiştik;
Vatanın bağrını al kan etmiştik,*

¹⁹⁸ Mithat Cemal, “Girit”, *Nesl-i Âtî*, 5-9, Yıl: 2 (7 Mart 1329/20 Mart 1913), 78.

¹⁹⁹ Aka Gündüz, “Seher Yıldızı”, *Türk Yurdu*, 4/20 (44), Yıl: 2 (10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913), 650.

*Analar yurdunu viran etmiştik,
O viran yurdu da yel aldı gitti!*

*Biz hakkın yüzüne sille vurmuştuk;
Vicdanın emrine karşı durmuştuk,
Cehennem üstüne köprü kurmuştuk,
Namert köprüsünü sel aldı, gitti!..”²⁰⁰*

Büyük Duygu’da yayınlanan Selânik’e ithaf edilen “Ölsem de” adlı şiirin, şairi belirtilmemiştir. Şiirde:

*“Ey milletin ümidi, Selanik, nedir bu hâl?..
Şaştım, cihan da şaştı, bütün hep sukûtuna,
Top, gülle, kal’a vermedi mi milletin sana?”²⁰¹*

diyen şair, Selanik’i kişileştirerek onun düşmandan kurtulmak için yeterince mücadele etmediğini söyler. Bu durum, Selanik’in Vali Hasan Tahsin Paşa tarafından Yunanlılara teslim edilme hadisesini okuyucuya hatırlatır. Şair top, gülle, kale gibi ihtiyaç duyulacak her şey varken şehrin düşman eline bırakılmasına anlam veremez. İsim vermeden de olsa Selanik’in kaybedilmesine neden olan kişilere hesap sorar.

F. Sacit, “Hasret Sana”da işgale neden olan sebepleri kendinde ve milletinde arama cesaretinde bulunur:

*“Kem bakarken el sana, biz hor baktık;
Uzak kaldın şimdi... Çünkü uzaktık!
Dalgaların arkasında bıraktık:
Öksüz kaldın Trablus illeri!”²⁰²*

diyen şair, bu bakış açısıyla Trablusgarp’ın işgali sırasında yeterince yardımın o bölgeye gönderilemediğine dikkat çeker.

Tahirü’l-Mevlevî “Hitap ve İtap”da Türk milletinin bu hâle düşmesinde kendi suçlarının da olduğunu söyler:

*“Bir yanda libri pansör²⁰³ unvanlı bir takım var:
Ahkâm-ı dine karşı açmakta harb-i kindar.*

²⁰⁰ Feylesof Rıza Tevfik, “Rumeli Bozgunu”, *Deccâl*, 7 (6 Mart 335/6 Mart 1919), 2.

²⁰¹ Şairi Belirtilmemiş, “Ölsem de..”, *Büyük Duygu*, 7 (23 Mayıs 1329/5 Haziran 1913), 104.

²⁰² F. Sacit, “Hasret Sana”, *Büyük Duygu*, 2 (16 Mart 329/29 Mart 1913), 24.

²⁰³ Libri pansör: Hür düşünceli.

*Bir yanda bir gürûhun sa'yi bütün nifâka;
Akvâm-ı dine mâni' olmakta ittifâka.*

*Âlimlerin çoğunda vicdan denen güher yok;
Cahillerin topunda İslâm'dan haber yok.*

*Erbâb-ı fikrinizle, cühhâli var kıyâs et;
Sonra necât-ı mülkü git Hak'dan iltimâs et!*²⁰⁴

Tahirü'l-Mevlevî, Türk milletinde cehalet, tembellik ve tedbir almadan tevekkül etme anlayışlarının giderek yaygınlaştığını bu kötü gidişatın çeşitli felaketlere yol açtığını yukarıdaki mısralar aracılığıyla ifade eder. Şairin, Türk milleti hakkındaki izlenimleri, Mehmet Âkif'in *Safahat*'ında da sıklıkla dile getirilir. Bu açıdan, Tahirü'l-Mevlevî'nin şiirini yazarken Âkif'ten etkilenmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Tahirü'l-Mevlevî, Müslüman âlemini bu duruma düşüren şeyin ahlâken bozulma olduğunu:

*"Bir kavmi bozmaz Allah, onlar bozulmayınca"*²⁰⁵

diyerek ifade eder. Şaire göre, Balkan Savaşları'nda yaşananlar, dinin öngördüğü şeylerden uzaklaşmayla ilgilidir.

Denilebilir ki şairlerden bazıları sadece işgallerden dolayı duydukları üzüntüyü ifade etmekle yetinmez işgallerin nedenlerini de sorgular. Bu sorgulamalar neticesinde suçlunun sadece dış güçler olmadığı Türk milleti ve yöneticilerin de en az onlar kadar suçlu olduğu ifade edilir. İşgaller neticesinde toprak kayıplarının yaşandığı, Müslüman halkın soykırıma maruz kaldığı bir dönemde böyle bir sonuca varma, şairlerin olaylara duygusal olduğu kadar gerçekçi şekilde de bakmaya çalıştıklarını gösterir.

1.5. Vatanın Kurtuluşu İçin Çareler

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında sömürge arayışındaki devletlerin Osmanlı topraklarına yönelik istekleri şairleri, vatanın kurtuluşu için çareler aramaya

²⁰⁴ Tahirü'l-Mevlevî, "Hitap ve İtap", *Sebilürreşad*, 9/229-47 (17 Kânunusani 1328/30 Ocak 1913), 365.

²⁰⁵ Tahirü'l-Mevlevî, "Hitap ve İtap", 365.

sevk eder. Şairler, bu yıllarda yıkılmak üzere olan devleti nasıl kurtaracaklarını ifade eden şiirler kaleme alırlar.

Şairler, eserlerinde Türk-İslam topraklarının yeniden dirilişini sağlamak için gençlere yol gösterirler. Onlara göre gençlerin üzerine düşen görevler çalışmak, ilim sahibi olmak, birlik ve beraberlik içinde yaşamak, işgal edilen topraklarda yaşanan zulmlere karşı intikam için harekete geçmek, donanmayı kuvvetlendirmek ve kurtuluş için ümitli olmaktır.

1.5.1. Havacılıkta İlerleme

Kabataş Sultanisi'nden Mehmet Muhyittin, “Türk Gençleri Ne Diyor?” adlı şiirinde vatanı daha iyi koruyabilmek için Türk havacılık sisteminin gelişmesi gerektiğini söyler. Okuyucuya Türk havacılık sisteminde adlarını tarihe yazdırmayı başaran Fethi, Sadık ve Nuri Beyleri örnek olarak gösterir. Fethi, Sadık ve Nuri Beylerin Türk milleti için önemi İstanbul'dan Kahire'ye kadar sürecektir uzun süreli uçuşu gerçekleştirmeleridir. Türk havacılığının giderek geliştiğini göstermek için iki ayrı uçak İstanbul'dan Kahire'ye hareket eder. Fethi ve Sadık Beylerin içinde olduğu uçak ilk olarak Şam'a ulaşır. Orada tekrar havalandığı sırada düşer ve ikisi de şehit olur. Yola çıkan diğer uçakta ise Nuri Bey ve İsmail Bey vardır. Yafa'ya ulaştıktan sonra tekrar uçuşa geçildiği sırada uçağın denize düşmesi sonucunda Nuri Bey de şehit düşer. Fethi, Sadık ve Nuri Beyler, ilk hava şehitleri olarak tarihe geçer.²⁰⁶ Mehmet Muhyittin; Fethi, Sadık ve Nuri Beyleri anarak onların yarım kalan çalışmalarını Türk gençlerinin tamamlamasını ister:

*“O mezarlar, üç muhterem kahramanın yatağı,
Hayır, hayır onlar cennetten bizlere bakıyor,
Diyorlar ki: “Ey genç yürü! Vatan harap oluyor;
Durma, çalış.. Semalarda gezdir şu al bayrağı!”²⁰⁷*

Trabzon Sultanîsi'nden İhsan Fahir yazdığı “Tayyarecilerimize” adlı şiirde Mehmet Muhyittin'in “Türk Gençleri Ne Diyor?” adlı şiirinde olduğu gibi Fethi, Sadık ve Nuri Beylerin kahramanca şehitliğinden söz eder. Şair; hilali yükseltmek için uçuş

²⁰⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Osman Yalçın, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Bir Kararlılık Göstergesi: ‘Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi’”, *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2 (2014): 327-347.

²⁰⁷ Kabataş Sultanisi'nden Mehmet Muhyittin, “Türk Gençleri Ne Diyor?”, *Gençler Defteri*, 1 (29 Mayıs 1330/11 Haziran 1914), 6.

görevini üstlenen bu üç gencin başlattığı mücadelenin devamını gelecek nesillerin çalışmasına bağlar:

*“Azimleri, sebatları çelikten
Ümitleri ufuklardan ötede
Üç yığitti, kahramandı demirden
Yükseldiler... Yükselenler nerede!..*

(...)

*Bir ses duydum isteklerle gezerken:
İşte hilal yükselmiştir yükseltmek
Türk oğluna çalışmaktır, dururken
Artık ey Türk... Fikrin olsun yükselmek”²⁰⁸*

1.5.2. Çalışmak

Mehmet Muhyittin, “Çalışalım!” adlı şiirinde toprak kayıplarının Türk milletinin tembelliğinden kaynaklandığını dile getirerek çalışmanın önemini vurgular:

*“Kardeşlerim! Nice yıllar çalışmayı sevmedik,
Bir karanlık yola saptık.. Hiç aydınlık görmedik;
Tembel olduk.. Çalışmanın kıymetini bilmedik:*

*Düşman bizi zayıf gördü, süngüsüyle dayandı
Yurdumuzun toprakları al kanlara boyandı!”²⁰⁹*

İbrahim Alaattin, “Milletin Derdi”nde yaşama kavgasına dönüşen yeni dünyada hayatta kalmanın çalışmaktan geçtiğini vurgular. Oysaki Türk milletinin yeni neslinde, “Demir tutmaz, saban sürmez, sanki uyuşmuş eller”²¹⁰ hüküm sürer. Onların çoğu, çalışarak vatana hizmet etme anlayışını unutmuştur. İbrahim Alaattin şiirinde gençlere çalışmamalarının ne gibi sonuçlar meydana getireceğini söyleyerek onları uyarır:

“Düşman gelir, vatan kopar; Hep yürekler dağlanır

²⁰⁸ Trabzon Sultanîsi’nden İhsan Fahir, “Tayyarecilerimize”, *Gençler Defteri*, 1 (29 Mayıs 1330-1332/11 Haziran 1914-1916), 6.

²⁰⁹ Afıtab-ı Maarif’ten Mehmet Muhyittin, “Çalışalım!”, *Mektebli*, 11 (21 Ağustos 1329/3 Eylül 1913), 181.

²¹⁰ İbrahim Alaattin, “Milletin Derdi”, *Terbiye ve Oyun*, 6, (15 Teşrinievvel 1327/28 Ekim 1911), 85.

Dumanı yok ocaklarda sessiz sessiz ağlanır.”²¹¹

“Bir Şehit Oğlunun Hitabı” adlı şiirde Kuleli İ’âdî-i Askeriyesi’nden A. S., vatanın çalışmakla kurtulacağı gerçeğini daha etkili şekilde verebilmek için sözü şehit çocuğuna emanet eder:

*“Fakat güzel vatanımız sa’yimizle şen olur.
Ben kılıçla sen kalemle o çekiçle çalışıp çabalarsak;
Bu topraklar [yeşerip]”²¹² gülşen olur.”²¹³*

Emin Hâki “Baba Öğüdü...”’nde diğer şiirlerden farklı olarak atalarıyla, kendi neslinin ve gelecek neslin karşılaştırmasını yapar. Şiirin öznesi baba, geleceğin babalarına şöyle seslenir:

*“Bize sakın bakmayınız, atamıza bakınız
Bize ait tarihleri ateşlere yakınız*

*Yaşadıkça suçumuzu başımıza kakınız
Duygu denen devletliyi aramayın bizlerde
Çalışınız, oğullarım! Çünkü ümit sizlerde”²¹⁴*

Bir itiraf metnini andıran şiirde baba, bir zamanlar Viyana’nın kapısını açan ecdatlarının düşmanları nasıl püskürttüğünü hatırlar, kendi neslinin çalışmayı bıraktığı için vatanın işgal altında olduğunu söyler. Vatan duygusunun eksik oluşu kişileri tembelliğe itmiş, topraklarını düşmanların saldırılarına açık hâle getirmiştir. Geleceğin babalarına kendilerini değil; dedelerini örnek almalarını tavsiye eden baba, onlardan ümitlidir:

*“Yine bir gün sa’yinizin çiçekleri açarsa
Düşmanınız önünüzden bizim gibi kaçarsa
Nâsiyeniz şu toprağa pırlantalar saçarsa
Bize rahmet okumayın, ara sıra anınız
Çalışınız oğullarım! Göğe çıksın şanınız”²¹⁵*

²¹¹ İbrahim Alaattin, “Milletin Derdi”, 85.

²¹² Şiirde yeşerip ifadesi yaşarup şeklinde yazılmıştır.

²¹³ Kuleli İ’âdî-i Askeriyesi A. S., “Bir Şehit Oğlunun Hitabı”, *Çocuk Bahçesi*, 20 (3 Temmuz 1330/16 Temmuz 1914), 296.

²¹⁴ Emin Hâki, “Baba Öğüdü...”, *Kemâlât*, 2, (14 Teşrinisani 329/27 Kasım 1913), [19].

²¹⁵ Emin Hâki, “Baba Öğüdü...”, *Kemâlât*, [19].

1.5.3. Donanmayı Güçlendirmek

Süleymaniyeli Âsım “Donanmayı Unutmadayız”da milletine kardeşlerim diye seslenerek onlara donanmanın büyümesi gerektiğini söyler. Şair, donanmanın büyümesi hâlinde Osmanlı’nın eski gücüne kavuşacağına ve vatanın güzelleşeceğine inanır:

*“Ey kardeşim! Gel gayrete düşmanları geçelim,
Bu sayede düşmanların kafasını ezelim.
Akdeniz’e hükmederek her yerlere gidelim.
Fakat kardeş donanmayı gayet büyük edelim.*

*Verdiğimiz ülkeleri hep geriye alalım,
Haçlı bayraklarına; alı sancak takalım
Düşmanları apansızın, hiç habersiz basalım.
Fakat kardeş donanmayı gayet büyük yapalım.”²¹⁶*

“Biraz da İntibah” adlı eserde Halil Edip, Osmanlı’nın işgal edilen topraklarının artmasının nedenini donanmanın zayıf olmasıyla ilişkilendirir. Şair, donanmanın gücünü artırmak için zengin, fakir demeden herkesin elinde avucunda ne varsa donanmaya vermesi gerektiğini söyler:

*“Vatan için yemiyor, giymiyor insâf, insâf
Âciz evlatlarıdır viran edenler ithâf
Servet erbâbı henüz dem-güzâr-ı laf ü güzâf!
Pek yazık işleri hep bezl ü sefâhat, isrâf!
Bilelim kendimizi biz bize imdat edelim
Turgut’un, Barbaros’un ruhlarını şad edelim”²¹⁷*

1.5.4. Birlik Beraberlik

İbn Hazmi Nimet “Fırkala Berra..” adlı şiirde, fırkalarda ihtilafa düşerek vatani olduğundan daha müşkül hâle düşüren kişileri eleştirir:

*“Vatan şu hâl-i felâkette sızlıyorken siz,
Unutmak isteyerek her felâketi, gamsız
Bütün mücadeleye hasredip de sa’yinizi
Acıklı hâle getirmek yazık değil mi bizi!*

²¹⁶ Süleymaniyeli Âsım, “Donanmayı Unutmadayız”, *Çocuk Bahçesi*, 8, (10 Nisan 1330/23 Nisan 1914), 128.

²¹⁷ Halil Edip, “Biraz da İntibah”, *Donanma*, 5, (gy. Temmuz 1326/Temmuz-Ağustos 1910), 410.

*Bak işte düşmanımız eski dertleri deşiyor;
Görüp bu ayrılığı sizde, hepsi birleşiyor
Bu fikr-i tefrikadan, ihtilâftan ne çıkar?
Esâs-ı devleti bu tefrika belâsı yıkar.
Cenâb-ı Hak bize ayrılmamakla emrediyor;
Kitabımız sarılın habl-i i'tisâma diyor.*"²¹⁸

İbn Hazmi Nimet, ilerleyen mısralarda fırkalara birbirleriyle mücadele etmeyi bırakıp vatan için bir arada çalışmaları konusunda çağrıda bulunur:

*"Yazık şu boynunu bükmüş vatan, ne hâlde? Bakın!
Biraz da toplanıp el birliğiyle hizmet edin
Teâlî-i vatan u dine sa'y ü gayret edin.*"²¹⁹

Faik Ali "Uçurumun Kenarında" adlı şiirinde Osmanlı halkının kendi içinde bölünmeler yaşadığını söyler.

*"Düşmanla bir muharebe, ihvânla tefrika"*²²⁰

mısrasıyla Faik Ali, tedavi edilmesi gereken yarayı somut şekilde gösterir. Kardeşlerin kendi içinde yaşadığı çatışmalar onları birbirinden uzaklaştırır. Her biri vatanperver olduğunu iddia ederken; aynı yolda birleşememeleri düşmanın pek çok yerde Osmanlı sancağını indirmesine neden olur. Faik Ali, ne olursa olsun bu durumun değişebileceğine dair ümidini kaybetmediğini şu mısralarla gösterir:

*"Geçmiş değil zaman-ı tedavisi illetin
Kâfidir ittifâk-ı samimisi milletin"*²²¹

1.5.5. İlim İrfan Sahibi Olmak

Mehmet Emin, Osmanlı'nın çöküş yıllarına tanıklık eder. Şair, "İlim!" adlı şiirinde Osmanlı'nın kötü gidişatının durdurulması için Türk milletinin ilim, irfan sahibi olması gerektiğini ilim sayesinde yaşanan değişimlerden bahsederek şöyle ifade eder:

*"Her şey ilmin değil midir?.. Şu Japonya acep kimin eseri!?
Otuz yılda ona böyle bir hayatı veren kimin elleri?...
Besbelli ki bu şey büyük (Arşimet)'in aradığı noktadır?"*²²²

²¹⁸ İbn Hazmi Nimet "Fırkalara", *Sırât-ı Müstakim*, 7/172 (8 Kânunuevvel 1327/21 Aralık 1911), 247-248.

²¹⁹ İbn Hazmi Nimet, "Fırkalara", 248.

²²⁰ Faik Ali, "Uçurumun Kenarında", *Servet-i Fünûn*, 42/1074 (22 Kânunuevvel 1327/4 Ocak 1912), 175-176.

²²¹ Faik Ali, "Uçurumun Kenarında", 175-176.

Mehmet Emin, şiirinde Japonya'nın gelişmesini Türk halkına örnek gösterir. Kısa süre içinde gelişen, sömürgeci devletlere kafa tutan Japon halkı değişen dünyaya ayak uydurarak güçlü yapısını diğer ülkelere ispat eder. Batı karşısında Doğu'nun yeni kurtarıcısı olarak görülen Japonlar'a²²³ Mehmet Emin'in 1911'deki bakışı, Âkif'in bir yıl sonra *Sebilürreşad*'da tefrika etmeye başladığı "Süleymaniye Kürsüsü"nde de kendini gösterir.

İbn Hazım Naim ise genç neslin vatana hizmet edeceğinden son derece emindir. Şair, eski düzeni sonlandıracak olan gençlerin vatanın ilerleyişini engelleyen ilim ve fen eksikliğini ortadan kaldıracaklarını düşünür. Ona göre ilim ve fen eksikliğinin ortadan kalkmasıyla vatan topraklarındaki acizlik ve sefalet son bulacaktır. İbn Hazım bunun nasıl bir eğitimle gerçekleşeceğini "Vatanın Kalbi" ve "Tesellî-i Âti" adlı şiirlerinde ifade eder. İbn Hazım Naim, "Vatanın Kalbi"nde mantık ilmini öğrenmek isteyenleri şöyle eleştirir:

*"Şu bilgisizliğimiz, şüphesiz şu gafletimiz,
Fünûn-ı hâzıradan yok bîdâ'ımız zerre,
Ulûm-ı 'âliyyeden bî-nasîb ü bî-behre...
(...)
O eskimiş nazariyyâtı, o asır-dîde
Kitâb-ı hikmeti gezmektedir eyâdîde"*²²⁴

İbn Hazım Naim, "Tesellî-i Âti"de de aynı durumun devam etmesinden dolayı boşa vakit geçirildiğine işaret eder. Şaire göre; Türk milleti mantık ilmini anlamaya çalışırken; Batıdakiler Doğu dünyasında ne kadar eski ve faydalı eser varsa onları inceler:

*"Sen hâşiye-i mantık ile uğraşıyorken,
Bir gâye-i meçhûle peşinde koşuyorken,
Bizde ne kadar eski ve nâfi' âsâr
Varsa okumuş onları müsteşrikler.
Sen onları tedkîka koyul; onları öğren;
Şu memleket ü millete nâfi' ne kadar fen*

²²² Mehmet Emin, "İlim!", *Gönüllü*, 2-8 (12 Teşrinievvel 327/25 Ekim 1911), 3.

²²³ A. Merthan Dünder, "Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Âkif'in Mısralarında Japonya ve Japonlar", *Türk Yurdu*, 32/295, Yıl: 101, (gy. Mart 2012), 589.

²²⁴ İbn Hazım Naim, "Vatanın Kalbi", *Sebilürreşad*, 7/181 (9 Şubat 1327/22 Şubat 1912), 393.

*Varsa onu tahsile çalış, Çin'e kadar git;
Aç, fecr-i dimâğınla şu zulmetleri mahv et!
Kaldır şu zavallı vatani düştüğü yerden.
Garb'ın oku, âsâr-ı terakkisini, öğren,
Öğren, çalış artık bugün, âtî sana mevdû'
Bil, hepsi, senin sa'yine, irfânına mevdû'!..”²²⁵*

1.5.6. Geleceğe Ümitle Bakmak

Mithat Vehbi, “Buhran ve Ümit” adlı şiirinin ilk mısralarında yaşanan cengin ardından ortaya çıkan felaket manzarasını tasvir eder. Mithat Vehbi, şiirinin ikinci kısmında kullandığı “ümit” kelimesine kadar şiirini karanlık bir havayla kaleme alır. Okuyucuyu saran matem havası, şairin geleceğe dair ümit doğuran mısralarıyla son bulur:

*“Ey milletim!.. Tarihinde en kanlıdır bu fasıl..
Bu matem heyulâsı, hiç kaçmasın gözünden;
Bugünleri unutmadan istikbâline sarıl,
Arşa bile bu yolda çık: Kan akarak yüzünden!*

*Ümidini kesme Hak'tan.. Çalış, uğraş, irkinme!
Ejderhalar engel olsa vazifenden çekinme!”²²⁶*

“Türk Kızı Diyor Ki” adlı şiirinde Celal Sahir, sözünü yiğit bir kıza emanet eder. Şiirde genç kız, yeni nesildeki vatan aşkını, imanı, tarih bilincini, ümidi ve düşmanlardan alınacak intikam hırsını temsil eder:

*“Ben Türk'üm, imanım, ümidim metin;
Ümitsizlik değil, Türkçe kelime.
Yarın yetişecek yeni bir nesil,
Ben onun kızıyım! Düşman iyi bil,
Benim de yaraşır tüfek elime!
(...)
Maziye baksan âh Türk'ün kadını
Kalmamış erkekten bir adım geri,
Kandan kızıl olmuş ak bi[l]ekleri.
Tarihe kılıçla yazmış adını!*

²²⁵ İbn Hazım Naim, “Tesellî-i Âtî”, *Sebilürreşad*, 9/223 (6 Kânunuevvel 1328/19 Aralık 1912), 263.

²²⁶ Mithat Vehbi, “Buhran ve Ümit”, *Halk Yolu*, 2 (31 Temmuz 1335/31 Temmuz 1919), 5-6.

*Damarımdaki kan onların kanı.
Ruhumda onların büyük imanı.
Ben de büyüyorum, hazır ol, düşman*”²²⁷

Ahmet Necmettin’in “Ulu Işık” adlı şiiri gece gündüz tezdı üzerine kurulmuştur.
Şair, öncelikle işgal altındaki Türk yurdunu karanlıklar içinde tasvir eder:

*“Ulu ışıık artık gel,
Hep gözlüyoruz seni;
Duymaz mısın şu güzel
Irmakların sesini?*

*Duymadın mı ki, o ses
Türk yurdunun yasıdır?
O ırmaklar hep bî-kes
Dulların gözyaşısıdır.*”²²⁸

Şiirde beklenen aydınlık kısa zamanda gelmeyecek gibiyken bir anda beliren ulu ışıık her şeyin görünüşünü, kişilerin geleceğe olan bakışını değiştirir:

*“Artık zulmet kopuyor,
Gece oluyor sabah;
İşte, işte doğuyor,
Ulu ışıık: İntibâh.*”²²⁹

1.5.7. İntikam Almak

Mehmet Emin’in “Kafkas’a” adlı şiiri Kafkas işgal edilse de onunla kurulan bağıın zayıflamadığını gösterir:

*“Yıllar var ki ben senin dertlerinle ağladım;
Bir kuş oldum, haykırdım, burçlarının önünde;
Yıldız oldum, titredim; harabenin üstünde;
Unutmadım ben seni, ey sevgili toprağıım!*

*Bak yüzüme! Genç yaşta bir ihtiyar gibiyim,
Keten gibi ağardı saçlarıımın telleri;
Yaprak gibi sarardı vücudumun her yeri;*

²²⁷ Celal Sahir, “Türk Kızı Diyor Ki”, *Talebe Defteri*, 16 (19 Kânunuevvel 1329/1 Ocak 1914), 247.

²²⁸ Ahmet Necmettin, “Ulu Işık”, *Halka Doğru*, 47 (27 Şubat 1329/12 Mart 1914), 373.

²²⁹ Ahmet Necmettin, “Ulu Işık”, 373.

*Sanki bakar kör gibi görmez oldu gözlerim.*²³⁰

Şair, yukarıdaki mısralarla, Kafkas'ın işgalinden sonra yaşanan acıyı somutlaştırır. Şair, Kafkas'a duyduğu hasretle yaşlandığını ifade eder. Genç yaşta kendini savunmasız, bitkin hisseden şair, şiirin devamında:

*“Lakin kalbim daha genç ey mukaddes memleket”*²³¹

diyerek bedeninin yaşlanmasına rağmen kalbinin genç olduğunu vurgular. Kalbin genç kalması, okuyucuya Kafkas'ın intikamının alınmadan yaşlı beden son nefesini vermeyeceğini düşündürür.

“İsyân: 2 Yavuz Sultan Selim Hiç Yılmaz Yine” adlı şiirinde T. Karauğuz, “İsyân: 1 Âlem-i İslâm” adlı şiirindeki gibi İslam topraklarında hüküm sürmek isteyen Rusları def etmek için Türk milletini harekete geçirmek ister. Şair, Yavuz Sultan Selim'in yiğitliğinden, savaştaki başarılarından bahsederek vatan evlatlarına manevi destek sağlar:

“Başkaldırmış Türk düşmanı Moskof yine;

Şanlı Yavuz! Haydi, açıl denizlere!

Saldır, düşman gemileri üzerine!..

Kahpe Rus'un adı, bugün, batsın yere,

Haydi, “Ruh-ı Selim” senle beraberdir

Sivastapol²³², Batum, Kars.. Hep seni bekler,

Senin diğer bir unvanın da: “Ejder”dir.

*Saldır, sana saldırmadan o köpekler!”*²³³

Emin Hâki, “Yemin” adlı şiirinde düşmanlardan öç alacağına dair Türk halkı adına yemin eder:

“Lakin unutmadım seni ey kahpe düşmanım!

Yaktın elinle meş'ale-i intikamımı...

Almak farîzadır bana elbette gamımı...

Sen, gel yolumda ol yine bir kanlı reh-zenim...

²³⁰ Mehmet Emin, “Kafkas’a”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, 24-55 (16 Şubat 1918), 8.

²³¹ Mehmet Emin, “Kafkas’a”, 8.

²³² Sivastapol, Kırım Yarımadası.

²³³ T. Karauğuz, “İsyân: 2 Yavuz Sultan Selim Hiç Yılmaz Yine”, *Köroğlu*, 292, Yıl: 6 (25 Kânunuevvel 1330/7 Ocak 1915), 3.

*Durdum elimde rayet-i iclal-i intikam
Yüz bin şehit mezarının üstünde pek metîn:
Öptüm o hâk-i pak-i azizi pür-ihirâm
Düşman! Bu işte Türkler için en büyük yemin...’’²³⁴*

Hüseyin Suat, “Hücum Borusu” adlı şiirinde hücum borusunun sesini hevesle beklemesi düşmandan intikam alınacağını hissettirir. Şairin heyecanlı tavrı, askere yol gösteren şu mısralarla somutlaşır:

*“Haydi, tak süngünü, Allah, Alla[h]
Sapla her düşmana, yok bunda günah.
Bu hücumla vatan[in] ufkundan
Doğacak bir ebedî şanlı sabah.*

*Kaçmadan sapla, yetiş, koş, git, ez
Süngülenmezse bu düşman bitmez.
Körlenirse bükülüp süngü ucu
Dipciğinle kafasından yine ez...’’²³⁵*

Köyceğizli Cemil Bey Refikası Hâlet’in “Ağlama Türk Kızı” adlı şiiri, Rumeli işgalinden sonra nişanlısı Selanik’te; kardeşi ise Drama’da şehit edilen Türk kızını konu edinir. Şair, yaşadığı acıların etkisiyle ağlayan genç kızı şiir boyunca eleştirir:

*“İntikamdır yaşatacak bizleri
Bırakmalı öteberi sözleri!’’²³⁶*

diyen şair, Türk kızından hareketle milletini düşmandan intikam almaya davet eder.

“Vatanın Kurtuluşu İçin Çareler” adlı başlıkta incelenen şiirlerde, şairlerin vatanın işgaline karşı sessiz kalamadığı görülür. Genellikle savaş yıllarında lirik tarzda şiirler yazılırken yukarıdaki şiir örneklerinde didaktik bir yaklaşımın varlığı dikkat çeker. Şairler acıların son bulması için bazı çözüm yolları üretmiş, eserlerinde bunları dile getirmiştir. Şairlerin kurtuluş için önerdiği çalışmak, birlik olmak, havacılıkta ve denizcilikte ilerlemek, ümitli olmak ve intikam almak gibi fikirler dikkate alındığında onların Osmanlı’daki eksiklikleri iyi analiz ettikleri söylenebilir.

²³⁴ Emin Hâki, “Yemin”, *Büyük Duygu*, 20, (16 Teşrinievvel 1329/29 Ekim 1913), 328/Emin Hâki, “Yemin”, *Kemâlât*, 1 (2 Teşrinisani 1329/15 Kasım 1913), 2.

²³⁵ Hüseyin Suat, “Hücum Borusu”, *Resimli Anadolu Hediyesi*, 2 (gay. 1337/1921), sy.

²³⁶ Köyceğizli Cemil Bey Refikası Hâlet, “Ağlama Türk Kızı”, *İlham*, 2 (5 Haziran 1330/18 Haziran 1914), 4.

Nitekim sıkıntıların çözümüne dair ifade edilen hemen her fikir, halkın kurtuluşa dair ümidini diri tutmada etkili olmuştur. Üstelik yazılan şiirler cephe gerisindekiler kadar cephedekilere de manevi bir güç sağlamıştır.

1.6. Vatandan Anadolu'ya

Osmanlı Devleti merkez ve taşra olarak ikiye ayrılır. Merkezin dışındaki yerler taşra olarak anılır. Taşra; “1. Bir şeyin dış tarafı, hariç, bîrûn. 2. (...) Vilâyat, mülhakât²³⁷; “Bir şeyin dış tarafı hariç birun; payitahtın hâricî vilayat, mülhakât.”²³⁸ olarak sözlüklerde ifade edilir.

Taşra içinde yer alan Anadolu'nun sınırları ise sözlüklerde şöyle ifade edilir. “Marmara ve Akdeniz'den güney tarafı Fırat'a kadar olan diyar-ı kadimde küçük Asya.”²³⁹; “Asya'nın Karadeniz'le Akdeniz ve Marmara ile Adalar Denizi arasında olarak şarken Fırat vadisine dek mümtedd olan şibh-i ceziresi ki (Asya-yı Sugra) ismiyle maruf olup el-yevm memalik-i Osmaniye'nin en mühim kısmını teşkil etmektedir.”²⁴⁰; “Anadolu kıtası (...) şimalen Karadeniz ve Marmara Denizleriyle mahdud olup, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarıyla Avrupa'dan ayrılmıştır; garben Adalar Denizi'yle ve cenuben dahi Akdeniz'le mahduddur. Şark tarafından yani karadan olan hududu tamamıyla muayyen değilse de, umumiyyet üzere Kafkas'tan İskenderun Körfezi'nin cenubundaki kadar teselsül eden cibâl ile ve bazı mahallerde Fırat mecrasıyla ayrılıp Şark cenubu tarafından Kürdistan, Cezire ve Suriye ile mahduddur.”²⁴¹

Vatanı konu edinen eserlerden farklı olarak 1910 sonrası yazılan şiirlerde Anadolu'nun “eski vatan” olduğuna işaret eden mısralar dikkat çeker. Bu durum, 1910 öncesinde birkaç istisna dışında, uzun süre İstanbul ve Rumeli odaklı olan Türk şiirinin Anadolu'ya yöneldiğini gösterir.

²³⁷ Şemseddin Sami, “Taşra”, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 884.

²³⁸ Ali Seydi Bey, “Taşra”, *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, 2, 649. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/resimlikamus/tafsil-531050-ri8.html>)

²³⁹ Ahmet Vefik Paşa, “Anadolu”, *Lehce-i Osmânî*, I, 49. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/lehceiosmani/tafsil-434969-fr3.html>)

²⁴⁰ Şemseddin Sami, “Anadolu”, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 56.

²⁴¹ Şemseddin Sami, “Anadolu”, *Kâmûsü'l-A'lâm*, 1, 389. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusulalam/tafsil-2561-mz6.html>)

Türk şiirinde vatan temasının Anadolu odaklı hâle gelmesi, o dönemde yaşanan gelişmeler neticesinde gerçekleşir. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında yaşanan işgallerle Osmanlı toprakları daralır. Yaşanılan toprak kayıplarından dolayı bu dönemde elde kalan Anadolu muhafaza edilmek istenir.

Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet'in ilanına kadar Osmanlı'da toprak kayıplarıyla birlikte yaşanan kimlik bunalımı da büyük sancılara neden olur. "Batı'dan gelen bir arayışla dil ve tarih üzerinde düşünmeye başlanır. Bu 'ben'in kendi kimliğini tespit gayretidir."²⁴² Kimlik bunalımına çare olmak için Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük hareketleri savunulur. Ardından Türkçülük hareketinin etkisiyle Anadolu'nun Türk milletinin kimlik inşasındaki rolüne yönelim artar. Araştırmalar neticesinde Anadolu'yu vatan hâline dönüştüren Selçuklu'yla var olan bağ öne çıkarılır. Böylece Anadolu gurbet olmaktan çıkar. Anadolu'nun bu döneme kadar gurbet olarak görüldüğünü Falih Rıfkı şu sözlerle dile getirir:

*"Anadolu bize bir bütün duygusu vermezdi. Bölge lehçeleri birbirleri ile anlaşılamayacak kadar farklı idiler. (...) Anadolu İstanbul'dan adam süreceğimiz veya Arnavutluk'ta, Yemen'de yeniden on binlerce adam öldürmemiz gerektiği zaman hatıra gelirdi. Araplar da yerlerinden oynadıklarına göre Türklüğün son vatani artık o idi."*²⁴³

Anadolu, Anadolu milliyetçiliğinin benimsendiği yıllara kadar, Falih Rıfkı'nın da belirttiği gibi daha çok sürgünde ve savaş yıllarında asker ve askerî malzeme ihtiyacı nedeniyle hatırlanır. Anadolu'ya dayalı bu düşünce anlayışı, yukarıda ifade edilen nedenler silsilesiyle değişmeye başlar.

Osmanlı'nın Anadolu'ya doğru çekildiği yıllarda Türk edebiyatı da vatandan Anadolu'ya yönelir. Anadolu, artık Türk milletinin maddi ve manevi değerlerini oluşturan ve devamını sağlayan yegâne toprak parçası olarak görülür.

Tarih, coğrafya ve millet birlikteliğiyle hareket eden aydınlar, Anadolu'yu anavatan olarak kabul eder. Onlar için 1071 Malazgirt Zaferi, Türk milletinin doğuşudur. Bu açıdan Anadolu'nun değerli olmasının iki nedeni vardır: Birincisi Anadolu'nun Türk kimliğini var etmesi, ikincisi ise Türk milletinin yeniden doğuşunu temsil etmesidir. Anadolu bu yönüyle hem geçmişle gelecek arasında bir bağ kurar hem de yeniden dirilişi temsil eder.

²⁴² Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012), 32.

²⁴³ Falih Rıfkı Atay, "Anadolu Seyahatleri", *Tanin*, (12 Temmuz 1913), 3.

Cumhuriyet öncesinde Anadolu'yu şiirin konusu hâline getirerek yeni bir şiir zemini oluşturma anlayışı, herhangi bir topluluğa dâhil olmadan bireysel şekilde yazılan şiirlerin yanı sıra Genç Kalemler'deki şiir faaliyetleriyle Dergâh hareketi etrafında oluşan eserlerle gelişir. Bu oluşumlar, Anadolu hareketinin felsefî zeminini oluşturur. Özellikle *Dergâh*'ta bir araya gelen yazarlar Pozitivizm'e karşı çıkarlar. Onlar, Bergson felsefesinin etkisiyle, Türk milletinin kimlik bunalımını süreklilik ya da devamlılık ilkesiyle çözüme kavuşturmak isterler. Süreklilik ilkesinden hareketle eserlerde Anadolu'nun geçmişle şimdi arasında kopmayan bir bağ oluşturduğu ve bu bağın geleceğin inşasında da etkili olacağı üzerinde durulur.

Cumhuriyet öncesi, memleket edebiyatı anlayışının zeminini oluşturan şiir örneklerinde Anadolu'nun Türk kimliği inşasındaki rolü haricinde güzelliği, işgal yıllarındaki durumu ve insanı eserlerde sıklıkla işlenir. Verilen her eser örneği, Anadolu milliyetçiliği olarak adlandırılabilen bir duyuş tarzını zenginleştirerek geleceğe taşır.

1923 yılından sonra Anadolu tezi sistemli hâle getirilir. Bu yıllarda yayın hayatına başlayan *Anadolu Mecmuası*, Türk milletinin var oluş sürecini tarih, millet ve coğrafya birlikteliğiyle ilişkilendirerek yaşanan kimlik bunalımına çare olmaya çalışır. *Anadolu Mecmuası*'ndan sonra çıkarılan farklı mecmualarda bir araya gelen şair ve yazarlar Anadolu'ya yönelik eserler vermeye devam eder. “Anadolu Kurtuluş Savaşı'ndan önce geniş bir Türklük âlemini kucaklamak isteyen milliyetçiliğimizin, ağır imtihanlar, acı gerçeklerden mürekkep kurtuluş savaşlarımızla şimdiki merhalesine varmış bulunuyor.”²⁴⁴ Denilebilir ki, bu merhalenin Cumhuriyet sonrasında geçirdiği evreler kadar Cumhuriyet öncesi de son derece mühimdir. Aşağıda yer alan şiirler, şairlerin Cumhuriyet öncesinde Anadolu'ya tarih, coğrafya ve millet ilişkisiyle yönelmeye başladığının örnekleridir.

Ali Rıza Seyfi, Türk-İslam topraklarının en önemli mekânlarından birinin Anadolu olduğunu düşünür. Bu düşünceyle şair, “Anadolu” adlı şiirini kaleme alır.

“*Hak saklaya kötü gözden, Hak onara işini:
Anadolu! Ey masumlar, taze kızlar bucağı!
Türk değişmez yere, göğe toprağını, taşını:*”

²⁴⁴ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana* (İstanbul: Devlet Kitapları, 1969), 61.

Anadolu! Ey ulular, ey yiğitler ocağı.”²⁴⁵

Rıza Tevfik’in “Anadolu” adlı şiiri ise baştan sona coğrafya-tarih ilişkisiyle örülmüştür. Rıza Tevfik, şiirinde Anadolu’nun Tuğrul Bey, Osman Bey ve nice yiğitler sayesinde Türk Devleti hâline geldiğini nesillere hatırlatır. Şair, şiirinde Türklerin bu topraklarda geçirdiği tarihî süreçten dolayı Anadolu’nun “ana kucağı”, “ata ocağı”, “kahraman otağı”, “erenler durağı”, “ulu Kâbe toprağı” olduğunu milletine haykırır:

*“Anadolu!.. Sultan Osman’ın yurdu,
Tuğrul Bey’in konağıdır bu iller!..
Milletimiz orada doğdu, büyüdü,
Bize ana kucağıdır o iller!..*

*Osmanlılar unutmasın soyunu:
Anadol’dan aştık hudut boyunu;
Orda oldu zorlu ateş oyunu,
Ataların ocağıdır o iller!..”*

*(...)
Her bir viran köşesinde bir er var!..
Türbelerde nice nice server var!..
Bilmem nerde böyle mutlu bir yer var?
[Ulu] Kâbe toprağıdır o iller!..”²⁴⁶*

Muallim Sâdi’nin “Sevgili Tan’a Bir Türk Armağanı” adlı şiirinde geçmişle kurulan bağla Anadolu’ya bakış değişir:

*“1
Andım yine öz yurdumu, daldı yürek sevince
Anadolu, Anadolu, anaların kucağı
Anadolu. Baba yurdu, anaların ocağı
Günler doğar, nurlar yağar gönül onu sevince*

*2
Gençler gelin siz şenletin ana, baba yurdunu*

²⁴⁵ Ali Rıza Seyfi, “Anadolu”, *Ümmet*, 7 (24 Haziran 1326/7 Temmuz 1910), 3.

²⁴⁶ Rıza Tevfik, “Anadolu” *Rûbab*, 3/106 (27 Şubat 3[2]9/12 Mart 1914), 82/Rıza Tevfik, “Anadolu”, *Talebe Defteri*, 21 (27 Şubat 1329/12 Mart 1914), 340/ Rıza Tevfik, “Anadolu”, *Halka Doğru*, 47 (27 Şubat 1329/12 Mart 1914), 372.

*Olsun yine gül ocağı gülün, sevin, bezetin
Türk'ün odur gözbebeği siz göz olun gözetin*”²⁴⁷

Güleryüz mecmuasında isimsiz olarak yayınlanan “Anavatana” başlıklı şiirde “anavatan” olarak ifade edilen yer Anadolu’dur. Anadolu’nun kapısı Türklere açıldığı günden beri bu topraklar kişilerin doğup büyüdüğü, geçmişle kurulan bağın geleceğe taşındığı yerdir. Bu sebeple şiirde Anadolu “anavatan” olarak nitelendirilir:

*“Anadolu anavatan
Sensin bu feyzi yaratan
Öz oğuldur can vererek
Dişini bağrından atan*

*Temiz kalpli Anadolu!
Bükülmeyen haklı kolu
Uğrunda kan dökmek için
Binlerce evladın dolu*”²⁴⁸

Anadolu’ya yeni bir pencereden bakma hassasiyetine kavuşan şairler, vatanla Anadolu’nun ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade eden şiirler de kaleme alırlar. Böylece başlangıçta Anadolu’yu çok fazla dillendirmeden ifade edilen vatan düşüncesi, artık Anadolu’yu da içine alan büyük bir coğrafyayı kapsar. Necip Necati, “Ana Ocak” adlı şiirinde vatanla Anadolu’nun ayrılmaz bir bütün olduğunu şöyle ifade eder:

*“Anadolu hasta ise, kalır vatan da cansız;
Kalp durursa vücut ölür, yarasını saralım!”*²⁴⁹

Şiirde Anadolu, vatanın kalbi olarak tasvir edilir. Şairi bu şekilde düşünmeye sevk eden şey; Anadolu’nun Ertuğrul’un ve Osman’ın sancağını diktiği ilk yer olmasıdır. Şair, vatan-Anadolu ilişkisine dikkat çektikten sonra şiirde Anadolu’nun önemini ortaya çıkaran “Türk milletinin anlı şanlı anası”, “ana yurt”, “Türk’ün şanlı ocağı”, “ana ocak” ifadelerine yer verir.

²⁴⁷ Muallim Sâdi, “Sevgili Tan’a Bir Türk Armağanı”, *Tan*, 3 (18 Kânunuevvel 1329/31 Aralık 1913), 38.

²⁴⁸ Şairi Belirtilmemiş, “Anavatana”, *Güleryüz*, 77, Yıl: 2, (ty.), 3.

²⁴⁹ Şiirde Anadolu’yla ilgili ifade edilen diğer tasvirler için bk. Necip Necati, “Ana Ocak”, *Kurtuluş Yolları*, 2 (15 Mart 1329/28 Mart 1913), 10.

Naci Bin Halil, “Rumeli” adlı şiirinde vatanı Anadolu ve Rumeli’nin dâhil edildiği bir bütün içinde verir. Rumeli’nin elden gidişinden dolayı duyulan üzüntüyle yazılan şiirde bu gerçeklik şöyle ifade edilir:

*“Diyorum gittin ise nısf-ı vatan sağ olsun;
Anadolu yurdu saadetle, şerefle dolsun;
Bütün evlad-ı garîben orada yer bulsun!
Seni vermekle fakat bitti, kırıldı emelim...
Âh ben kendi elimle seni verdim, Rumeli’im!”²⁵⁰*

Osmanlı’nın yıkılış sürecinde İzmir’in ve İstanbul’un işgal edilmesi, Türk milletinin haklı sesini dünyaya duyurmasını sağlar. Bu yıllarda yazılan “İstanbul ve İzmir” adlı şiir, İstanbul kadar Anadolu’nun işgalinin de önemsendiğini gösterir:

*“Efendiler, onlar benim yavuklunun kulağında
İki elmas küpedir ki taşlarına eş bulunmaz;
Onlar iki fidandır ki Türk yurdunun gül bağında
Ben sağ iken bağımızdan, bahçemizden hiç yolunmaz.*

(...)

*O küpeyi benden alıp başka kıza taktırmayın,
Yazık olur, mahvederim, parçalarım o kaltağı;
Efendiler göklerimde yıldırımlar çaktırmayın,
Ben bir Türk’üm ve sönersem söndürürüm her ocağı...”²⁵¹*

Mehmet Nurettin, şiiriyle hem İzmir’in hem de İstanbul’un işgal edilmesine üzülmekle vatanı bir bütün olarak gördüğünü ortaya koyar. Onun vatan sevgisi, batıdan doğuya Osmanlı’nın her karış toprağını kapsar. Şiir, bu yönüyle vatan algısının değişmesinde rol oynayan eserlerden birini teşkil eder.

Denilebilir ki şairler, uzun süre vatan denilince Anadolu’yu içine dâhil etmeden İstanbul ve Rumeli odaklı şiirler yazarken; artık Anadolu’nun değerini hem sahip olduğu zenginliklerle hem de geçmişle kurdukları bağla ortaya koyarlar. Yukarıdaki şiir örneklerinden hareketle ağırlıklı olarak 1910 sonrası şiirlerde Anadolu’nun asıl vatan olarak görülmeye başlandığı söylenebilir. Bu durum, Osmanlı’daki sosyal, siyasi,

²⁵⁰ Naci Bin Halil, “Rumeli”, *İctihâd*, 141 (15 Kânunusani 1922/15 Ocak 1922), 2978.

²⁵¹ Mehmet Nurettin, “İstanbul ve İzmir”, *Yeni Nesil*, 8 (16 Haziran 1921/16 Haziran 1921), 2.

kültürel etkilerle birlikte arayış dönemindeki Türk aydınlarının Batı'dan aldıkları ilhamla meselelere bakmalarından kaynaklanır.

Yukarıdaki şiirler, Osmanlı'nın artan toprak kayıplarından dolayı günden güne Anadolu'ya çekildiği yıllarda yazılmıştır. Bu zorunlu hâl, milliyetçilik cereyanının getirdiği sancılarla birlikte devam etmiştir. Bu süreçte Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık fikir hareketlerinin ardından Türk kimliği öne çıkarılarak Anadolu'nun anavatan olduğu dillendirilmeye başlanmıştır. Anadolu Türk milliyetçiliğinin savunulma nedenleri, Anadolu coğrafyasının gaza ve cihat anlayışıyla alınması ve alındıktan sonra da Türk-İslam toprağı hâline getirilmesidir. Anadolu, Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasıyla oraya yerleşen Türklere Anadolu Türk'ü olarak bir kimlik kazandırmıştır. Anadolu'ya yerleşen Türkler, bu topraklardaki yerleşik düzenin de etkisiyle kendi benliklerini inşa etmiştir. Bu yönüyle Anadolu Türkleri diğer Türk kavimlerinden ayrılır. Anadolu, buraya yerleşen Türkler için yurt hâline gelir. Fakat Osmanlı topraklarının genişlemesiyle Anadolu geri planda bırakılır. Bu durum Osmanlı'nın toprak kayıplarının ardından yıkılışa yaklaşma sürecine kadar devam eder. Anadolu, 1071'den itibaren buraya yerleşen Türklere nasıl kucak açıysa Millî Mücadele yıllarında da evlatlarına kucak açar.

Anadolu'nun Türk milletinin kimlik kazanmasında ve devamındaki etkin rolüyle Anadolu'dan bahseden şiirler, gelecek nesillerin Anadolu'ya bakışlarında ve yönelişlerinde etkilidir. Anadolu'ya yöneltilen bu dikkatler, memleketten bahseden edebiyatın ön hazırlığı gibidir. Memleket edebiyatının başlıca gayeleri arasında yer alan “edebiyatı İstanbul'dan Anadolu'ya taşıma, millî gerçeklerimizi ve millî değerlerimizi dile getirme, Anadolu coğrafyasında yaşayan Türk insanının sevinç ve kederlerini anlatma”²⁵² anlayışı görülüyor ki daha 1900'lü yılların başında bireysel çalışmalarla mesele hâline gelmeye başlar.

²⁵² Necat Birinci, *Faruk Nafiz* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 57.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU COĞRAFYASI

Anadolu ifadesi, yaygınlaşmadan önce hemen hemen aynı coğrafya için “Küçük Asya” ifadesi kullanılır. Kavimler, bulunduğu yerleri kendi adlarıyla niteler, coğrafya Lidya, Frigya, Likya, Kapadokya gibi farklı adlarla anılır. Anadolu kelimesi ise Bizans Dönemi’nde ortaya çıkar.²⁵³ Bu kelime Türkçeye Yunancadan geçmiştir. Yunancada “Anatole, “doğu”, aslen “gün doğumu” (...)”²⁵⁴ anlamındadır.

Anadolu coğrafyası, pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmasıyla dikkat çeker. Bu durumun meydana gelmesinde Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlayan yol üzerinde olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması ve dört mevsimin yaşanması etkilidir.

Coğrafya; sahip olduğu koşullar ve güzellikleriyle insanın iç dünyasına açılan bir pencere oluşuyla pek çok esere konu olur. Yeni Türk şiirinde tabiata bakış romantizmin meydana getirdiği etkiyle değişir. “Romantizm, doğa izlenimlerine önem veren bir akım olarak manzara fikri etrafında gelişir.”²⁵⁵ Romantizmden önce görüntüyü idealize eden bir yaklaşımla tabiata yönelen sanatkarlar, artık gerçekliği kendi duygu, düşünce dünyalarının etkisiyle yansıtmaya başlar.

Tabiat, romantizmin etkisiyle yeniden keşfedilir. Böylece “Eskiden korkunun kaynağı olan tabiat ve unsurları –romantik düşüncenin etkisiyle- artık estetik değer taşımakla birlikte sanatsal güzelliğin ve yücelik hissinin de kaynağı konumuna gelir.”²⁵⁶ Üstelik tabiat; insana huzur veren, dinlendirici bir unsur olarak eserlerde yer alır. Tahsin

²⁵³ Metin Tuncel, “Anadolu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 106-107.

²⁵⁴ “Anatolia”, (Erişim Tarihi: 21.11.2021), <https://www.etymonline.com/word/Anatolia>,

²⁵⁵ Hazel Melek Akdik, “Modern Türk Edebiyatında Tabiat Algısı: Servet-i Fünun Dönemi (1896-1901)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 2.

²⁵⁶ Birol Bulut, *Zirvenin Işıltısı Yeni Türk Şiirinde Dağ (1860-1908)* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 266-267.

Yücel, tabiatın bu yönüne “Romantik sanatkârlar, insanlar arasında bir türlü bulamadığı yalnızlığı, rahatlığı ve dinlenişi doğada bulur, hatta toplumuyla kuramadığı iletişimi doğayla kurarak bu iletişimde toplumsal yalnızlığının acısını çıkartır.”²⁵⁷ diyerek dikkat çeker.

Tanzimat şairleri, Divan şiirinde mazmunlarla yüklü tabiat anlayışına karşı çıkarlar. Bunun neticesinde tabiata mazmunlardan sıyrılarak yönelirler:

*“Eski edebiyatımızda çok defa alegorik değerde mazmunlarla veya stilize (deforme) edilmiş şekilleriyle bulunan tabiat unsurları, Tanzimat’tan sonra giderek daha gerçekçi bir vasıf kazanmaya başlar. Ziya Paşa’nın şiirinde kâinatın ve hilkatin felsefesi için vesile olan tabiat, İntibah’ta eski kaside nesiplerini andıran bir dekordan ibaret kalır.”*²⁵⁸

Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem, eserlerinde tabiata daha önceki dönemlerden farklı şekilde yer verirler. Recaizade Mahmut Ekrem’de tabiat geniş şekilde yer bulur. “Ormanlarda kuşların hazin hazin ötüşü, derelerde suların latif latif çağlayışı, hatta dağlarda kavalların garip garip aksedişi şiir olduğu gibi bir sühan-verin bir mûsikî-perverin akvâl ü nagamât-ı mevzûnesi içinde tabiata muvafık.. Ervaha nafiz ve müessir olanlar da şiirdir”²⁵⁹ diyen sanatçı, tabiatın her unsurunu şiirin malzemesi yapar. Tabiatı “Herkesin göremediğini görür. Böylece eserinin özünü tabiattan alır, işleyiş biçimiyle ona yeni bir değer kazandırır.”²⁶⁰ Tabiata bakışın değişmesinde etkili olan sanatçı, tabiattaki gözlemlerini genellikle ferdî hislerin birer yansıması hâline dönüştürür.

Abdülhak Hamit’te de tabiat, duyguların ifade aracıdır. Şair, tabiat aracılığıyla metafizik düşüncelere dalar. Sanatçının tabiata yönelerek duygu yoğunluğu yaşama hâli, tabiatı idrâk edebilme anlayışından gelir. “İdrâk müstakil bir dış tesirden ibaret değildir, onda daha önce kazanılmış şeylerin, müktesabatın da mühim rolü vardır.”²⁶¹ Abdülhak Hamit, bu olgunluğa eriştiğinden eserlerinde tabiat taklitçisi olmanın ötesine geçer. Şair,

²⁵⁷ Tahsin Yücel, “Fransız Coşumculuğu”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi (Yazın Akımları Özel Sayısı)*, 349 (Ocak 1981), 64.

²⁵⁸ M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 83.

²⁵⁹ Recaizade Mahmut Ekrem, *Recaizade Mahmut Ekrem’in Bütün Eserleri-2 Takdîr-i Elhân, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat*, haz. Hakan Sazyek, Tolga Bayındır, Esra Sazyek, Doğan Evcec (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014), 13.

²⁶⁰ A. Fikret Kılıç-Handan Gürbüz, “Recaizade Mahmut Ekrem’in Edebiyata Dair Bazı Dikkatleri ve Eleştirileri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/2, (2019), 235.

²⁶¹ M. Orhan Okay, *Abdülhak Hamid’in Romantizmi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1971), 1.

Batılı anlamda tabiat anlayışını şiire yerleştirir. Mehmet Kaplan, Abdülhak Hamit'in bu yönüne şöyle dikkat çeker:

*“Yeni Türk şiirinde ilk defa olarak Abdülhak Hamit, Sahra adlı kitabı ve diğer eserleri ile bize tabiat hakkında küllî bir bakış getirdi; tabiatı felsefî bir düşünce konusu yaptı; derin duyguların doğduğu ve inkişaf ettiği bir muhit hâline koydu; bilhassa yeni unsurlar ile dolu ve geniş ufuklu manzaralar resmetti.”*²⁶²

Abdülhak Hamit, Recaizade Mahmut Ekrem'den farklı olarak şiire, tabiata bütüncül şekilde bakma anlayışını getirir. Onun şiirlerinde tabiat parçalar hâlinde değil, görüntüler hâlinde yer almaya başlar. Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem'in tabiatan ilham alarak şiirlerini oluşturma anlayışı, bir sonraki nesilde moda hâline gelen tablo altına şiir yazma geleneğini meydana getirir. Tablo altına şiir yazma anlayışı, “Şiirin bir resim olarak tasavvuru, duyguların çizgi ve renkler vasıtasıyla göze hitabeden bir somutluğa taşınma arzusunu tetiklerken; resmin mısralara dökülme hevesi ise, çizgi ve renklerin şiirin soyutluğunda zihni bir süreklilik kazanması neticesini doğurur.”²⁶³ Servet-i Fünun Dönemi'nde yaygınlık kazanan tablo altına şiir yazma modası, duyguları daha canlı ve renkli şekilde ifade etme olanağı sağlar.

Tabiat, Cenap Şehabettin'le şiirin esas gayesi hâline gelir. Şair, Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit'in tabiat konusunda meydana getirdiği yeniliklerle Parnasyenlerden da etkilenererek tabiat anlayışını geliştirir. “Cenap'ın şiirleri kronolojik olarak gözden geçirilirse bütün denemelerinde gayesinin resim yapmak olduğu görülür. (...) Cenap'ın çok aşırıya giden denemeleri olmasaydı, Türk şiiri, Garp şiirinin de esaslı unsurlarından birini teşkil eden bu tasvir kabiliyetini kolay kolay kazanamazdı.”²⁶⁴ Cenap, ruh ile tabiat arasında bağ kurar. Ruh-ı kâinat olarak nitelendirilen bu anlayış aslında tasavvufla ilişkilidir. Fakat Cenap'daki ruh-ı kâinat anlayışı tasavvufla ilişkilendirilemez. Şair, ruh-ı kâinat fikriyle sembolistlerin yaptığı gibi tabiattaki varlıklara insani özellikler verir. Böylece kendi ruhsal durumunu ifade eder.

Bu yönüyle tabiat, eserlere ilham kaynağı olan önemli bir unsurdur. Tabiata bakış, hem şairin duygu ve düşünce yoğunluğunu ifade eden iç tabiatıyla hem de eserin oluşturulduğu dönemin etkileriyle değişir. Çalışmanın konusunu teşkil eden yıllarda

²⁶² Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1976), 314.

²⁶³ Erdoğan Erbay, “Recaizâde Mahmut Ekrem: Bir Tablo Üç Şiir”, *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, 4, Yıl: 2, (Aralık 2019), 213.

²⁶⁴ Mehmet Kaplan, “Cenab Şehabeddin'in Şiirlerinde Pitoresk”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/5 (1953), 17-18.

tabiat unsuru olarak Anadolu'nun dağları, denizleri, şehirleri eserlerde sıklıkla işlenir. Bu dönemde Anadolu'nun sahip olduğu tabiat güzelliklerinden bahseden şairler olmakla birlikte, tabiatı yani coğrafyayı bireysel veya toplumsal duyguların, düşüncelerin dışavurumunda bir araç olarak kullananlar da vardır.

2.1.Dağlar

Türkiye dağlık bir arazi üzerindedir. Dağlık arazinin engebe oluşturması kısa mesafelerde iklim şartlarının değişmesine neden olur, ulaşımı zorlaştırır, tarım alanlarını azaltır. Ancak bu olumsuz özellikleriyle birlikte dağlık arazinin fazla oluşu coğrafyada kış turizmini ve hayvancılığı artırır. Dağların kıyıya dik olduğu yerlerde denizin etkisi iç kısımlara kadar ulaşır. Türkiye'nin dört tarafının dağlarla çevrili olması coğrafi şartların dışında insan hayatını da olumlu ve olumsuz açıdan etkiler.

Dağlar, eserlerde sıklıkla yer alan mekânlardandır. Cumhuriyet öncesi yazılan şiirlerde dağlar; Anadolu insanının korkularına, acılarına, sevinçlerine, isteklerine, umutlarına, özlemlerine, başkaldırılarına yoldaşlık eden; bireysel olduğu kadar toplumsal meselelerin odağında yer alan mekândır.

2.1.1. Dağların Güzelliği

Şairlerin Anadolu coğrafyasına duyduğu hayranlık, dağların şiirlerde sıklıkla yer almasında etkilidir. Şairler, eserlerinde kendilerini çevreleyip kuşatan dağın güzelliklerini bahar mevsiminin meydana getirdiği coşkuyla ifade ederler. Bu durum Ziya Gökalp'ın "Karacadağ" adlı şiirine şöyle yansır:

*"Karacadağ her kış hürrem,
Beyaz kürke bürünürdü..
Yüksekteydi kütüphanem,
Penceremden görünürdü..
(...)*

*Yaz gelince kalmazdı kar,
Fıskırırdı bin pınarı..
Şehrin suyu ordan çıkar,
Ordan eser garp rüzgârı.."265*

²⁶⁵ Ziya Gökalp, "Karacadağ", *Küçük Mecmua*, 12 (21 Ağustos 338/21 Ağustos 1922), 15.

Ali Rıza Seyfi “Anadolu” adlı şiirinde Anadolu’ya olan hayranlığını bahar mevsimi aracılığıyla dile getirir. Anadolu’nun dağları, kırları, çiçekleri onun gözünde eşsiz güzelliğe sahiptir. Öyle ki Anadolu’nun dağları altın, çiçekleri gümüş, kırları ise zümrüt ve yakut ile bezenmiştir:

*“Anadolu! Ey dağları altın, gümüş çiçekli!
Ey kırları zümrüt ile yakut ile bezenmiş!
Anadolu! Ey anamın, ey babamın öz ili:
Ben sanırım, Mevla’m seni yaratırken özenmiş!.”²⁶⁶*

Osman Fahri’nin “Memleketime” adlı şiirinde, Anadolu coğrafyası suları, kırları, dağları ile cenneti andıran güzelliğe sahiptir. Bu yönüyle şiir, Ali Rıza Seyfi’nin “Anadolu” adlı şiiriyle de benzerlik taşır:

*“Seni terk etmek, âh, ölmektir!
Ey güzel memleket, senin suların,
Kırların, dağların şifa getirdi..
Seni ben terk eder miyim sandın?”²⁶⁷*

Dağ, sahip olduğu güzelliklerle bir dinlenme mekânı hatta sağlık ve şifa ocağı olarak görülür. Karatay’ın, “Yaz Günü”nde dağlar, huzur veren bir mekân olarak tasvir edilir:

*“Yüce dağlardır yerim
Yaz günlerinde benim,
Yeşil giymiş dağların
Şahin uçan tepesi
Bana türküler söyler.”²⁶⁸*

Yukarıdaki şiir örneklerinde dağın güzelliğinden bahsedilmesi, bu güzelliğin şairlerde oluşturduğu etkilerden söz edilmesi romantizmden gelen öğelerdir. Şairler, romantizmin etkisiyle tabiatın bir unsuru olan dağı, kendilerine ilham kaynağı olarak seçmişlerdir. Onlar için Anadolu dağları cenneti andıran güzellikte huzur verici mekânlardır.

²⁶⁶ Ali Rıza Seyfi, “Anadolu”, *Ümmet*, 7 (24 Haziran 1326/7 Temmuz 1910), 3.

²⁶⁷ Osman Fahri, “Memleketime”, *Talebe Defteri*, 35 (1 Mart 1333/1 Mart 1917), 562.

²⁶⁸ Karatay, “Yaz Günü”, *Türk Yurdu*, 6/9 (69), Yıl: 3 (26 Haziran 1330/9 Temmuz 1914), 2275.

2.1.2. Millî Mücadele Yıllarında Dağlar

Millî Mücadele yıllarında yazılan pek çok eserde, şairler şiir dağ ilişkisiyle Türk milletinin cephede verdiği zorlu mücadeleyi dile getirir. Dağlar, yüksekliği ve yüceliğiyle Anadolu insanı için bir direniş sembolü olur. Hatta bazı şiirlerde geleceğin inşasında ümit veren bir kahramana dönüşür.

Necmettin Halil'in "Anadolu Dağlarında" adlı şiiri Millî Mücadele'nin tanıdığı olan şairin cephedeki izlenimlerini ifade eder. Şair için dağ, bir özgürlük simgesidir. Halk şiirinde Köroğlu'nun dizelerinde yer alan bu bakış, Necmettin Halil'i de kuşatmıştır:

*"Kılıcı bir devri açtığı günde
Karşıdan İnönü cengi bozgunu
Eflâke ser çeken dağlar üstünde
Başlayan bir gurup sanıyor bunu.*

*Bu gurup değildir: Sızan kanından
Ufuklar bu kızıl renge boyandı.
Kılıcı bir kere sıyrıldı kınından:
Hür nefes almadan bir yer bulmaz andı." ²⁶⁹*

Vatanın dört yanının düşman tarafından sarılmış olması Kâzım Nâmi'yi etkiler. Kâzım Nâmi "Denizli Dağlarına" adlı şiirinde Ege Bölgesi'nde süren mücadeleyi bölgede en yüksek dağların bulunduğu Denizli'den seyrederek tasvir eder. Kâzım Nâmi, düşmanın Denizli dağlarının yüksekliği ve heybetiyle sıra sıra dizilişiyle kıyaslandığında korkutucu olamayacağını düşünür. Bu yüzden bilinçli şekilde Denizli dağlarını şiirinin öznesi yapar:

*"Yüce dağlar yelden korkmaz,
Karlı başı selden korkmaz,
Yıldırımli elden korkmaz;
Hey gidi hey koca dağlar" ²⁷⁰*

²⁶⁹ Necmettin Halil, "Anadolu Dağlarında", *Dergâh*, 8 (5 Ağustos 337/5 Ağustos 1921), 121.

²⁷⁰ Kâzım Nâmi, "Denizli Dağlarına", *Halka Doğru*, 17 (1 Ağustos 1329/14 Ağustos 1913), 132.

Dağlar, cephe gerisinde sevdiklerinden haber bekleyen kişilerin duygularına da tercüman olur. Ali Rıza Seyfi'nin "Askerin Nişanlısı" adlı şiirinde dağ; cephe gerisinde süren uzun bekleyişin, sabır ve tahammülün karşılığı olur.

*"Güz geldi tarlalar soldu sarardı
Dağların başları kardan ağardı
Güneş battı şimdi her yer karardı:
Ben, تنها yollara bakar ağlarım!"*²⁷¹

Yusuf Ziya, "Eğil Dağlar Eğil"de Anadolu dağlarının sarp, geçilmez hâlde oluşuna dikkat çeker. Şair, İzmir'in işgali sırasında dağlara seslenerek milletini esaretten kurtarmak için ondan geçiş izni ister:

*"Ey güzel İzmir'in kahraman oğlu
Bir lahza bırakma tuttuğun yolu.
Bizim de bağrımız fırtına dolu,
"Eğil dağlar eğil, üstünden aşam"
Sevgili yurduma ben de kavuşam!"*²⁷²

Kemalettin Kâmi, "Hicret"inde dağ aracılığıyla yaşanan zorunlu göçü konu eder. Şiir, şairin hayatından izler taşır. Kemalettin Kâmi işgalden dolayı ata toprağından hicret etmek zorunda kalır. Şiirde gece vakti yurdunu bırakıp gitmesinin onda oluşturduğu acı arkasında giderek kaybolan Anadolu dağlarıyla derinleşir:

*"Arkamızda kayboluyor beldemizin bağları;
Arkamızda beyaz başlı Anadolu dağları"*²⁷³

Süleyman Nazif "Daüssıla"da dağları, memleketine duyduğu hasreti terennüm etmek için araç olarak kullanır. Şair için dağlar başta olmak üzere Anadolu'nun her unsuru Malta karşısında bambaşka güzelliكتedir:

*"Ne rüzgârında şemim-i cibamızdır esen,
Ne dalgalarda haber var bizim sevahilden"*²⁷⁴

²⁷¹ Ali Rıza Seyfi, "Askerin Nişanlısı", *Anadolu*, 340/29, (27 Kânunuevvel Rumi 1327/9 Kânunusani 1912), 2.

²⁷² Yusuf Ziya, "Eğil Dağlar Eğil", *Büyük Mecmua*, 9 (5 Haziran 1335/5 Haziran 1919), 144.

²⁷³ Kemalettin Kâmi, "Hicret", *Anavatan Mecmuası*, 1, (2 Temmuz 1338/2 Temmuz 1922), 2.

²⁷⁴ Süleyman Nazif, "Daüssıla", *Anadolu Duygusu*, 4 (18 Mart 337/18 Mart 1921), 50.

2.1.3. Dağın Diğer İşlevleri

2.1.3.1. Heybetiyle Aşılması Güç Dağ

Anadolu'nun dört bir yanının dağlarla çevrili oluşu kırsal mekânlarda yaşayanların kış aylarında pek çok sıkıntı yaşamasına neden olur. Sosyal yaraların işlendiği eserlerde buna dikkat çeken mısralara rastlanır.

Mehmet Emin'in, "Âh Analık! Yahut Zeynep'in Duası"nda dağ, yetim çocuğunun üşümemesi için mücadele eden annenin, önüne çıkan aşılması son derece güç olan bir engeldir. Çaresizce bekleyen anne, karlı dağa seslenerek ondan kendisine yol vermesini ister:

*"Ey karlı dağ! Yolum kesme; bir ocaklık odun ver;
İssiz, viran kulübemde yavrum yola bakıyor.
Ey soğuk kar!.. Söyletmiyor; oh, yüzümü yakıyor;
Yol belirsiz.. Bilmiyorum.. Uçurum mu şu düz yer."*²⁷⁵

Mehmet Emin'in "Köyde Fırtına" adlı eserinde bu kez dağ; çevreyi kuşatan, fırtınanın geleceğini haber veren ve fırtınayla birlikte köyde yaşayanların haykırıışlarının yankılandığı bir mekândır:

*"Kara bulut gökyüzünü her taraftan alıyor;
Dumanlı dağbaşlarına iniyor;
Bütün kuşlar yuvalara siniyor;
(...)
Evler, köyler zangır zangır sarsılıyor duruyor;
Köylülerin haykırıış dağa, taşa vuruyor
Bir gürültü, bir kıyamet; âh, yine mi şaşkınlık?"*²⁷⁶

2.1.3.2. Arzulanan Şeylerin İfade Edilmesinde Dağ

Dağlar, insanların zorlu yaşam koşullarının ifade edilmesinde önemli bir rol oynadığı kadar onların isteklerinin göstergesi olarak da şiirlerde yer alır. Arzulanan şeyler, dağlar aracılığıyla dile getirilir. "Köylülerin Yağmur Dileği!" adlı şiirde adı belirtilmeyen şair, dağları kişileştirir. Dağlar, insanların kuraklık dolayısıyla yaşadığı sıkıntılara daha fazla tahammül edemeyerek yağmur için Allah'a dua eder. Dağların bu

²⁷⁵ Mehmet Emin, "Âh Analık! Yahut Zeynep'in Duası", *Servet-i Fünun*, 16/399, Yıl: 8, (22 Teşrinievvel 1314/3 Kasım 1898), 134.

²⁷⁶ Mehmet Emin, "Köyde Fırtına", *Musavver Fen ve Edeb*, 25 (10 Şubat 1315/22 Şubat 1900), 97.

şekilde şiirde yer alması bir yandan yaşanan sıkıntının büyüklüğünü ortaya koyarken diğer yandan da dağın ağzının dualı bir varlığa dönüştüğünü gösterir:

“11

Fakı²⁷⁷ geldi yeşil kitap elin[d]e

Gökten inmiş Tanrı sözü dilinde

Dilek dağı titrer onun önünde

Dağlar, taşlar dile gelmiş bunu der

Ver Tanrım ver, ver Allah'ım yağmur ver”²⁷⁸

“Anadolu Dağları” başlığı altında yer alan şiirlerde dağın üstlendiği işlevin yaşananların etkisiyle daha da genişlediği görülür. Yukarıdaki şiir örnekleri bir sıra hâlinde takip edildiğinde bireysel duyguların ifade edilmesiyle başlayan dağ motifi zamanla isyanın, acının, buhranın, arayışın, huzurun mekânı hâline dönüşür. Şairler, toplumun bir parçası olduklarından hem kendilerini hem de çevrelerini etkileyen olaylara kayıtsız kalamazlar. Onlar dağın yüceliği ve yüksekliğinden etkilenerken duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için şiirlerinde dağa yer verirler.

Dağların şiire konu olması Anadolu gerçeğinin yansıtılmasında önemli bir yere sahiptir. Dağı işleyen şiirlerde romantizmin etkisiyle Anadolu’nun rengi, kokusu da şiirlere siner. Millî Mücadele yıllarından itibaren neredeyse dağı işleyen hemen her şiirde okuyucuyu kendine çeken bir Anadolu atmosferinin varlığı sezilir. Bu durum belli bir süre Anadolu’dan uzak kalan Türk edebiyatının yine Anadolu’ya yüzünü dönmeye başladığını gösterir. Burada dikkat çeken bir husus da Anadolu dağları deyince öne çıkan Nemrut, Hasan, Tendürek, Ağrı gibi dağların incelenen şiirlere doğrudan konu olmamasıdır. Anadolu’nun hemen her yerinin işgal altında oluşu şairlerin eserlerinde Anadolu dağlarından bir bütün olarak bahsetmelerini zorunlu kılar. Onlara göre Anadolu dağları, bu coğrafyada olup bitenlerin tanığıdır. İnsanların dert ortağıdır.

2.2. Denizler/İrmaklar/Nehirler

Yeni Türk şiirinde su, başlangıçta bir tablo unsuru olarak ifade edilse de giderek daha canlı hâle kavuşur. Tevfik Fikret’in eserlerinde su, ruh hâlinin yansıtılmasında etkiliyken; Ahmet Haşim’de anneyi hatırlatan bir semboldür. Yahya Kemal’in “Açık

²⁷⁷ Fakı, vaiz, büyük hoca demektir.

²⁷⁸ Şairi Belirtilmemiş, “Köylülerin Yağmur Dileği!”, *Yıldız*, 12 (10 Mayıs 325/23 Mayıs 1909), 7-8.

Deniz” adlı şiirinde ise su, sonsuzluğun simgesidir. Bu durum, tabiat unsuru olarak önemli yere sahip olan suyun anlam dünyasındaki genişliğini ortaya koyar.

2.2.1. İlham Kaynağı Olan Denizler/Irmaklar/Nehirler

Cumhuriyet Dönemi öncesinde yazılan bazı şiirlerde nehirlerin akşam ve gece vakti sahip olduğu güzellikle şairlere ilham kaynağı olduğu görülür. Bu şiirlerde nehirler, gerçeklikten oldukça uzaktır; çünkü şairler, şiirlerini imajlarla yüklü kelimelerle meydana getirirler:

Zaimzade Hasan Fehmi, “Mukmir Tuna Kenarında” adlı şiirde ay ışığıyla aydınlanan Tuna nehrinden bahseder:

*“Mâh-ı tâbânın aks-i zer-târı
Edip ifşâ ma’ânî-i târı,
Târ-mâr eyliyor bu inkârı*

*İşte her katrede tîz-âb-ı ziyâ
Ederek nakş-ı münevver icrâ
Oluyor yepyeni surlar peydâ”²⁷⁹*

İsmail Hami, “Gemide” adlı şiirinde Akdeniz’deki izlenimlerini dile getirir. Şiirin ilk dördlüğündeki “ateşten bulutlar” ve “şeb” imajı, Fecr-i Âtî topluluğunun birçok eserinde yer alır:

*“Güneş batınca uzaklarda, lamba hâlinde,
Ufukta durdu ateşten bulutların yığını..
Ağır ağır geriyor elleriyle şeb ağını...
Uzakta, Akdeniz’in sislenen cibâlinde”²⁸⁰*

Denizin gurup ve akşam vaktinde aldığı hâl, şairlerin şiirlerinde sıkça görülür. Şiirlerde gurup ve akşam vakitlerinin tercih edilmesinin sebepleri denizin uçsuz bucaksız görünümü, karanlığın hâkimiyeti ve sükûnetin varlığıdır.

Ali Canip, “Gurup”²⁸¹ adlı şiirinde “Daha bir saat önce pek şendin”²⁸² diyerek tasvir ettiği Marmara’nın, karanlığın denize hâkim oluşuyla nasıl acı duygular hissettirdiğini şöyle ifade eder:

²⁷⁹ Zaimzade Hasan Fehmi, “Mukmir Tuna Kenarında”, *Servet-i Fünûn*, 38/979, Yıl: 19, (25 Şubat 1325/10 Mart 1910), 262.

²⁸⁰ İsmail Hami, “Gemide”, *Kanad*, 2 (13 Teşrinievvel 1326/26 Ekim 1910), 9.

*“Ufukta günün boynu yükseldi;
Şimdi İstanbul solgun bir güldü..
Öksüz kalbime bir parça dökül
Solgun gül! Solgun gül!*

*Güzel Marmara menekşelendin
Daha bir saat önce pek şendin,
Bahardın, gülşendin!..
Ey güzel İstanbul,
Ey şiirin yuvası.. gül, neşe bul!..”²⁸³*

Deniz, kimi zaman da anıların hatırlanmasında etkili olur. Şairler, deniz aracılığıyla andan uzaklaşarak geçmişe yönelirler. Bu esnada yapılan yolculukta dünyevi aşk acısının dile getirilmesi dikkat çekicidir. Boş ve تنها olan deniz, karanlıkta belli belirsiz hâldeyken etrafa yayılan sesler, şair tarafından sevdiği, unutamadığı kadınların sesleriyle ilişkilendirilir. Dış dünya iç dünyayı besleyerek şiirde mekân ile insan arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Bu durum şairlerin tabiata romantik bir duyuşla yöneldiklerini gösterir.

İhsan Mukbil, “Marmara’ya Karşı” adlı şiirinde karanlığın içinde çizdiği gökyüzü tablosu ve seslerin birbiriyle uyumuyla bir kadının elemli, ümitsiz, yalvaran sesini duymaya başlar. Düşünceleri, duyduğu sesler ve gördüğü manzara onu anılarına götürür. Sevgilisine titreyerek el ele tutuştuğu günleri hatırlatmak için “Yâd edelim bu demleri biz ağlayarak”²⁸⁴ der.

Denizin etkisiyle derinleşen karanlık tablonun bir diğer örneği Faruk Nafiz’in “Gezdiğim Yer” adlı şiiridir. “Önünde yorgun deniz... Karşısında adalar...”²⁸⁵ diye başlayan şiirde şairin gördüğü manzara onu hülyalara daldırır. Şair, içindeki gam yükünü şöyle açığa çıkarır:

*“Aşınalar dolaşır birer yabancı gibi,
Tatlı bir ürperiş var geçenlerin sesinde.*

²⁸¹ Yeni Mecmua’da yayınlanan bu şiirde şu not yer alır: Viyolonist Zeki Bey’in Darülmualimin talebesi için hazırladığı bestelerden bir parçaya aittir.

²⁸² Ali Canip, “Gurup”, Yeni Mecmua, 3 (26 Temmuz 1917), 44.

²⁸³ Ali Canip, “Gurup”, 44.

²⁸⁴ İhsan Mukbil, “Marmara’ya Karşı”, Yeni Mecmua, 2/44 (16 Mayıs 1918), 344.

²⁸⁵ Faruk Nafiz, “Gezdiğim Yer”, Yeni Mecmua, 2/50 (27 Haziran 1918), 471.

-Ben bu yolun, bu تنها sahillerin garibi-
Dinlenirim her sabah bir ağaç gölgesinde.

Göğsümü çirpıntısı doldurur bir kanadın,
Kalbim bu güzel, zarif bahçede bir gül seçer:
Bazı dolgun, sarışın beyaz tenli bir kadın
Gözlerde şimşeklenen bir bulut gibi geçer!”²⁸⁶

2.2.2. İşgal Yıllarında Denizler/Irmaklar/Nehirler

Osmanlı topraklarında yaşanan işgalin coğrafyaya etkisinin somut şekilde verilmesinde nehirler bir araç olarak kullanılır. Şairler, romantizmin de etkisiyle vatanın işgalini tabiata atfeder ve tabiat aracılığıyla işgalin verdiği hüznü dile getirirler. Şiirlerde bu durum kimi zaman gece kimi zaman da sonbahar ve kış tasviriyle ifade edilir.

Köprülüzade²⁸⁷ “Meriç Türküsü” adlı eserinde Meriç’i kişileştirir, tabiatın işgal sonrası ne hâlde olduğunu ifade eder:

“Çiçek ayı geldi, çiçek açmadı,
Yel kırlara lale, sümbül saçmadı
Yiğitler vuruldu, mertler kaçmadı
(...)
Akşam ovalara duman yayılır,
Meriç’in suları susar, bayılır,
Nilüferler ölür, dertler ayılır”²⁸⁸

Köprülüzade Mehmet Fuat, “Anadolu Akşamı” adlı şiirinde akşam tasviriyle Balkan Savaşları’nın meydana getirdiği durumu dile getirir. Şiirde kullanılan rüya motifi, gerçekliğin üzerini örten bir perde görevi üstlenir:

“Çöktü nazan ve bî-hudud ovaya
Akşamın hüzn-i gurbet-alûdu.
Sürüler, çağılayan sular uyudu;
Daldı her şey bir eski rüyaya.”²⁸⁹

²⁸⁶ Faruk Nafiz, “Gezdiğim Yer”, 471.

²⁸⁷ Mehmet Fuat Köprülü’nün takma adıdır. Nurullah Çetin, *Takma-Müstear İsimler Sözlüğü* (Ankara: Edebiyat Otağı Yayınları, 2006), 189.

²⁸⁸ Köprülüzade Mehmet Fuat, “Meriç Türküsü”, *Türk Yurdu*, 4/15 (39), Yıl: 2, (2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913), 476.

²⁸⁹ Köprülüzade Mehmet Fuat, “Anadolu Akşamı”, *Türk Yurdu*, 4/22 (46), Yıl: 2, (8 Ağustos 1329/21 Ağustos 1913), 740.

Arda Nehri'nin gurup ve akşam vakitlerinde ne hâlde olduğu *Dergâh* mecmuasında yayınlanan birbirinin devamı niteliğinde sayılacak şiirlere ilham kaynağı olur. İlk şiir, “Arda Nehrinde Bir Gurup” adıyla Emin Recep tarafından yazılarak Münir Tevfik’e; ikinci şiir ise “Arda Kıyılarında Akşam” adıyla Münir Tevfik tarafından kaleme alınarak Emin Recep’e ithaf edilir:

*“Uzaktan hülyalı bir kaval sesi
Gibi duyuluyor inildemesi”²⁹⁰*

“Çıngırak sadaları söndü uzaklaşarak...”²⁹¹

*“O içli kalbinde duyduğu yası
Anlatmak istiyor birkaç feryatla”*

*“Kalbe dolan bir sesle hıçkırıyorken “Arda”
Yeni doğan her yıldız ufka saplanan bir ok.”²⁹²*

Her iki şiirde de Arda Nehri dertlidir. Feryat ederek inler. Onu bu hâle getiren Yunan işgalidir. Arda ne yazık ki tüm neşesini, üzerine doğan güneşi ve onun meydana getirdiği güzellikleri işgalle birlikte kaybetmiştir.

Köprülüzade Mehmet Fuat, Aras Nehri’nden bahsettiği “Kış” adlı şiirinde Aras’ın geçtiği yerlerde süren zorlu mücadeleyi kış tasviriyle ifade eder. Şiirde Aras’tan haber gelene dek kar ve tipinin şiddeti artar. Gece tasvirinin hâkim olduğu mısralarda kar ve tipi ölüm ve yası çağrıştıracak imajlarla verilir:

*“Korkunç, vahşi çığlıklarla serpilen kar, ağır ağır,
Gelir, ruhlara dağılır.
Ovalarda beyaz ölüm gölgeleri dolaşırken,
Korkuyorum, onun için döndüm böyle erken erken.
Elimdeki kalın ‘asâ,
Ey kış, senin uçurumlu yollarında kırılırsa,
O kaç yıldır tütme bilmez eski ocak
Matemimi dinlemekten kurtulacak...”*

²⁹⁰ Emin Recep, “Arda Nehrinde Bir Gurup”, *Dergâh*, 3 (16 Mayıs 1337/16 Mayıs 1921), 41.

²⁹¹ Koyu renkle gösterilen şiir için bk. Münir Tevfik, “Arda Kıyılarında Akşam,” *Dergâh*, 14 (5 Teşrinisani 1337/5 Kasım 1921), 30.

²⁹² Münir Tevfik, “Arda Kıyılarında Akşam,” *Dergâh*, 2/14 (5 Teşrinisani 1337/5 Kasım 1921), 30.

(...)

Geçitleri kapanarak, yolculara

Birer beyaz mezar ören korkunç tipi

Ara sıra

Matem çılgınlıkları gibi

Haykırıyor, haykırıyor..

Kuru dalları kırıyor.”²⁹³

Hakkı Süha, “Siperde Fecr” adlı şiirde Akdeniz’i, I. Dünya Savaşı’nın onda oluşturduğu karamsar ruh hâliyle ele alır. Şair, şiirinin başında Akdeniz’in önceki hâlini:

“Son yıldızlar, Akdeniz’in dalgalarında;

Son gölgeler sarkıyordu sahil boyunca”²⁹⁴

diyerek ifade eder. Ardından Akdeniz’de I. Dünya Savaşı’nın kahredici havasının hüküm sürmeye başladığını söyler. Şair, I. Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği tahribata rağmen hâlâ Akdeniz’in önceki hâline aldanarak gül ve bülbül imajıyla şiir yazmaya devam edenlere sitem eder:

“Nerde bülbül? Ey şair sen, hangi goncadan,

Hangi âşık nağmelerden dem vuruyorsun?

Seher değil şimdi kandır ufku boyayan

Ey talihsiz bu şiirini kimler okusun?”²⁹⁵

Hakkı Süha’nın bu tavrı, Mehmet Emin’in “Biz Nasıl Şiir İsteriz?” adlı eserindeki “Bir şiir ki şehitlerin al kanıyla yazılmış”²⁹⁶ mısrasını akla getirir.

2.2.2.1. Renk Değiştiren Kızılırmak ve Menderes

Şiirlerde nehirlerin renginden de söz edilir. Şairlere göre Kızılırmak ve Menderes, yaralananların ve şehit düşenlerin kanı ile boyanır. Menderes’te yaşanan durum bir nebze kabul edilebilir olsa da Kızılırmak, Sivas’ın İmranlı ilçesindeki Kızıldağ’ın kırmızı toprak yapısından kaynaklanarak kızıl renkte akar. Irmağın tamamen jeolojik yapıdan kaynaklanan kızıl renginin ata, baba ve evlat kanından kaynaklandığı şiirlerde şöyle ifade edilir:

²⁹³ Köprülüzade Mehmet Fuat, “Kış”, *Büyük Mecmua*, 4 (27 Mart 1919), 56.

²⁹⁴ Hakkı Süha, “Siperde Fecr”, *Fağfur*, 1 (22 Ağustos 1334/22 Ağustos 1918), 10.

²⁹⁵ Hakkı Süha, “Siperde Fecr”, 10.

²⁹⁶ Mehmet Emin, “Biz Nasıl Şiir İsteriz?”, *Servet-i Fünûn*, 15/380, Yıl: 8, (11 Haziran 1314/23 Haziran 1898), 244.

*“Ata kanı, baba kanı, benim kanım bir ırmak!
Çağla, Kızılırmak, çağla! Verme bana öğüdü”²⁹⁷*

Ali Rıza Seyfi’nin *Türk Yurdu*’nda yayınlanan “Kızılırmak Kıyısında” adlı eserinden beş yıl sonra yine aynı mecmuada yayınlanan Feyzullah Sacit’in “Kızılırmak” adlı şiiri arasında duyguların ifade edilişindeki benzerlik dikkat çekicidir:

*“Al bayrağın askeri midir
Semâlara gösterdiğin kızıl renk?
Ordumuzun sesi midir
Dağlar ile inlettiğin o âhenk?
Kızılırmak, kızıl kan:
Türk’e gurur, Türk’e namus, Türk’e şan!”²⁹⁸*

Elbistanlı Hasan’ın, “Feryat ve Ümit” adlı şiirinde ise Kızılırmak’ın kızılığı yurdun işgalinden dolayı yaşadığı üzüntüden kaynaklanır:

*“Kanlı gördüm Kızılırmak gözünü
Senin de mi? Hicran dağlar özünü”²⁹⁹*

Ali Mümtaz tarafından kaleme alınan “Hayalet” adlı şiirde Menderes Nehri, Türk askerinin şehit düşmesiyle kızıl renge döner. Şair, Menderes ararcılığıyla Millî Mücadele’nin zorluğunu, Türk askerinin fedakârlığını şöyle ifade eder:

*“Dağ, taş, yer, gök bütün çalkanıyordu;
Toplar bir ağızdan kükreyen bir ses...
Kızıl akıyordu mavi Menderes
Ve civarda köyler hep yanıyordu.”³⁰⁰*

2.2.2.2. Çoşkun Akan Kızılırmak

Nehrin bazı şiirlerde kişileştirildiği de görülür. Onlar da tıpkı Türk milleti gibi kendini Türk devletine ait hisseder. Şiirlerde nehir ve devlet/nehir ve insan arasında kurulan bağ ile nehirler, Osmanlı’yı yıkmak isteyenlere çoşkun akışıyla karşılık verir.

Feyzullah Sacit “Kızılırmak” adlı şiirinde bu durumu “Kanlı Moskof geçemezsin!”³⁰¹ diyerek dile getirir. Kızılırmak çoşkun akışıyla etrafındakilere gözdağı

²⁹⁷ Ali Rıza Seyfi, “Kızılırmak Kıyısında”, *Türk Yurdu*, 2/15 (31 Mayıs 1328/13 Haziran 1912), 443.

²⁹⁸ Feyzullah Sacit, “Kızılırmak”, *Türk Yurdu*, 12/5-133, Yıl: 6, (26 Nisan 1333/26 Nisan 1917), 67-3409.

²⁹⁹ Elbistanlı Hasan, “Feryat ve Ümit”, *Kızılırmak*, 10, Yıl: 2, (13 Kânunusani 1329/26 Ocak 1914), 4.

³⁰⁰ Ali Mümtaz, “Hayalet”, *Dergâh*, 4/39, Yıl: 2, (20 Teşrinisani 1338/20 Kasım 1922), 40.

³⁰¹ Feyzullah Sacit, “Kızılırmak”, 67-3409.

verir. Şiirde Kızılırmak Türk'ün şiryânını temsil eder. Şiryân atardamar demektir. Şair bu yaklaşımla, vatani kalbe; Kızılırmak'ı da kalpten vücuda kan taşıyan damara benzetir. Bu durum, Kızılırmak'ın vatan toprağına taşıdığı suyla hayat verdiğine Türk milleti olmadan da yaşayamayacağına işaret eder.

Kızılırmak'ın Türk'ün ruhu gibi coşkun oluşuna dikkat çeken bir diğer eser Cemil Sena'nın “Kızılırmak'a...” adlı şiiridir:

“Türk'ün düşmanlara tufanı mısın?

Bu coşkunluk nedir, Kızılırmak'ım?”³⁰²

2.2.3. Nehirlerin Diğer İşlevleri

2.2.3.1. Türk-İslam İzini Sürdürme

Cumhuriyet Dönemi öncesi şiirlerde Türkiye sınırları içinde kalan nehirlerle sınır dışında kalanlar arasında kurulan bağ dikkat çeker. Bu şiirlerde nehirler, kimi zaman birbirine kavuşmak isteyen sevgili kimi zaman da Türk-İslam izini kaybedilen topraklara taşıyan elçi olarak ifade edilir. Şiirlere daha çok Fırat ve Dicle, Meriç ve Aras nehirleri konu edilir.

Fırat ve Dicle Irak'ta birleşerek Şattülarap'ı oluşturur, Basra Körfezi'ne dökülür. Bir zamanlar Anadolu toprağı olan Irak elden gitse de insanların gönlünde Fırat ve Dicle hep bir aradadır.³⁰³ Bu yönüyle iki nehir, Anadolu topraklarıyla Irak arasındaki ilişkiyi sürdürür. Sabri Beyzade *Şelâle*'de yayınlanan “Altın Oluk” adlı şiirinde Fırat ve Dicle ilişkisinden söz eder:

“Sen dilber-i nâzendesinin sûy-ı “Irak”ın;

Bir mehlikadır beldelele nâr-ı firâkın

Dildâra kavuşmak gibi bir azm ile çağlar;

Bir arkadaşın var ki o, yollarda hep ağlar.

(...)

Ma'şukasısın nazlısın nehr-i “Fırat”ın”³⁰⁴

Bağdat'ın Osmanlı'dan koparılması, Süleyman Nazif'in “Dicle ve Ben” şiirine de ilham kaynağı olur. Bağdat her ne kadar Osmanlı'dan ayrılrsa da Dicle'nin Bağdat'a

³⁰² Cemil Sena, “Kızılırmak'a”, *Anadolu Duygusu*, 2 (17 Şubat 337/17 Şubat 1921), 25.

³⁰³ Mehmet Ulucan, “Kültür ve Edebiyatımızda Dicle”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/4 (2020), 106.

³⁰⁴ Sabri Beyzade, “Altın Oluk”, *Şelâle*, 30 (31 Ağustos 1913), 1.

dökülüğü onun Anadolu'yla olan bağını sürdürecektir. Süleyman Nazif bu gerçeği, şiirde Dicle'yi kişileştirerek ifade eder:

*“Dicle, Bağdat’a ninniler söyle,
O senin tufl-ı şîr-hârındır,
Bunu tarihe sor, unuttunsa;
Ebedî dâr-ı iftiharındır.”*³⁰⁵

Türk milleti, Yunanistan’la Türkiye sınırı arasındaki Meriç Nehri’yle de gönül bağını koparmamıştır. Emin Recep, “Meriç” adlı şiirinde bu durumu şöyle dile getirir:

*“Ruhumdan ruhuna vardır yol yine
Silinip gitse de kalbinden yâdım.
Ey Meriç bizim ol, bizim ol yine
Yoksa mahşere dek dinmez feryadım!..”*³⁰⁶

2.2.3.2. Nehirle Dertleşme

Anadolu’nun işgal edilmesiyle cephede ve cephe gerisinde olağanüstü bir mücadele verilir. Cephede pek çok kişi şehit düşerken eve dönenler sevdiklerinden haber alamamanın verdiği acıyı hissederler. Şairler, şiirlerinde nehirle dertleşerek işgal yıllarında yaşananları ve hissedilenleri günümüze taşırlar.

Hakkı Süha “Meriç” adlı şiirinde Meriç’in işgaliyle Türk halkının neler hissettiğini yansıtır. Türk milletinin sesi olan şair, savaşta en son Türk askeri şehit düşene dek Meriç’in başka bir millete ait olamayacağını söyler:

*“Dediler: Hicrânla ağlıyor Meriç
Onu yâd ellere nişanlamışlar;
Yâr elden giderken durulur mu hiç
Hangi Türk ölmeden seni bağışlar?”*³⁰⁷

Hâşim Nâhit’in “Vatan Şarkısı” adlı şiirinde adı belirtilmeyen kahraman, Dicle’ye hem kıyısındaki değişimin nedenini hem de sevdiğinin nerede olduğunu sorar:

*“Şen Dicle, gülşen Dicle
Bari beni sen dinle:
Gurbet elinden döndüm*

³⁰⁵ Süleyman Nazif, “Dicle ve Ben”, *Utârid*, 1 (6 Kânunusani 1335/6 Ocak 1919), [5].

³⁰⁶ Emin Recep, “Meriç”, *Dergâh*, 7 (20 Temmuz 1337/20 Temmuz 1921), 100.

³⁰⁷ Hakkı Süha, “Meriç”, *Yeni Mecmua*, 2/51 (4 Temmuz 1918), 484.

*Ayağımın tozuyla
Bir çerağ gibi söndüm,
Onun yâdı, sözüyle;
Söyle nerde “Gülnaz”ım,
Senden budur niyâzım!..”³⁰⁸*

Şiirlerde kimi zaman sevdiklerinden haber alamayanların nehirle dertleştiği de görülür. Bu durum Eski Türk inanışlarını akla getirir. Türkler, suyu kendilerine yardım eden, düşmanları bastıran, sevdiklerinden haber getiren, devletin dağılmasını önleyen bir unsur olarak da görmüşlerdir. Bunu meydana getiren onların içinde barındırdığı ruhlardır.³⁰⁹

Hüseyin Suat’ın “Ayşe’nin Ramazan Duası”nda Kızılırmak, Ayşe adlı kadının Veli adlı sevdiğinden haber alması için aracılık yapar:

*“3
Kızılırmak durma git
Ne hâldedir o yiğit
Ya ver bana bir geçit
Ya götür gurbetine”³¹⁰*

Doğan adlı şair tarafından yazılan “Aras...” adlı şiirde Aras’ın geçtiği yerlerin elden gidişine duyulan üzüntü âşığın sevgiliyle dertleşmesinden yola çıkılarak dile getirilir. Âşık, Aras’ın bu hâle düşmesinden dolayı hem kendini hem de ecdadını suçlar:

*“Sattım, neye? Hiçe! Kaçtım, niçin? Hiç!
Kendime diyordum: - Nine satan piç!
Dayanmadım Hakk’a, utanmadım âh!..
Unuttum, yardımcı, büyüktür Allah..”³¹¹*

Şiirin ilerleyen kısmında âşık, daha önce söylediklerine bir düzeltme yapar. O yıllarda:

*“Çocuktum, belki de yoktum o zaman
Gözümden şu akan yaşlara inan!”³¹²*

³⁰⁸ Hâşim Nâhit, “Vatan Şarkısı”, *Yarın*, 15 (26 Kânunusani 1338/26 Ocak 1922), 9.

³⁰⁹ Hüseyin Uçar, “Bir Kültün Özellikleri: Türklerde Su Kültü”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7 (2020), 42.

³¹⁰ Hüseyin Suat, “Ayşe’nin Ramazan Duası”, *Köy Hocası*, 2/36 (14 Mayıs 1337/14 Mayıs 1921), 290.

³¹¹ Doğan, “Aras...”, *Türk Yurdu*, 9/12 (103), Yıl: 5, (12 Şubat 1331/25 Şubat 1916), 2921-179.

³¹² Doğan, “Aras...”, 2922-180.

der. Şair bu mısralarla, milletin önceden yaşadıklarını kendine dert edinen ondan dersler çıkaran Türk gençlerinin örneğini verir.

Emin Recep, “Meriç” adlı şiirinde Meriç’in işgalinden dolayı hissedilen üzüntüyü, onu vefasızlıkla suçlayarak ifade eder. Emin Recep’e göre Meriç, yıllarca Türk-İslam iziyle dolu vadide akıp giderken düşman eline geçmiş ve aşığına da yüz vermeyi bırakmıştır:

“Ey Meriç, yıllardır bu vadilerde
Süzüle süzüle akıp gidersin.
Senden âşıkların vefa diler de
Niçin hiç kimseye yâr olmam dersin?

Ne garip ruhun var; yorgun suların
Daima bir hazin nağme besteler.
Ne membain belli ne duyguların,
Doğrusu bu hâlin bağırmı deler.”³¹³

2.2.3.3. Umut Kaynağı Nehirler

Millî Mücadele yıllarında Osmanlı halkının büyük bir kısmı gelecek adına umutludur. Onlar, işgal altındaki toprakların kurtarılabilmesi için ellerinden geleni yaparlar. Geriye kalanlar ise, olanlara seyirci kaldıkları gibi verilen mücadelenin sonuçsuz kalacağına inanırlar. Bu yıllarda kaleme alınan şiirlerin bazılarında, Sakarya ve Kızılırmak nehirlerinde süren savaş söz konusu edilerek Türk milletine umut verilmek istenir.

Ay Yıldız adlı şair, “Sakarya’da Bir Türk’ün Arkadaşlarına Hitabı”nda Sakarya Cephesi’ndeki askerlerden birini şiirinin başkişisi hâline getirir. Adı belirtilmeyen asker, Sakarya’da her ne kadar zorlu bir savaşın içinde olsa da kurtuluşun yakın olduğuna inanır. Yanındakilere de ümitli olmalarını telkin eder:

“Düşmanın önünde bizler varız biz
Bombayla gülleyle top oynarız biz.

Haydi, arkadaşlar kımıldanınız.
Titresin korkudan can düşmanınız.

³¹³ Emin Recep, “Meriç”, *Dergâh*, 7 (20 Temmuz 337/20 Temmuz 1921), 100.

Coşsun imanınız, coşsun kanınız ”³¹⁴

Cemil Sena, “Kızılırmak’a” adlı şiirinde Anadolu’nun işgaline rağmen eski güzel günlere dönüleceğine inanır. Türk milletini de buna inandırmak için onun sahip olduğu gücü ve kudreti şiiriyle hatırlatır:

*“Sanma ki düşmana bu yurt ev olur
Dağları, taşları birer dîv olur,
Çağlayıp durdukça Kızılırmak’ım...”*³¹⁵

Savaşlarda kazanılan zaferler destansı şekilde şiirlere ilham kaynağı olur. Dertli adlı şair, “Sakarya’ya Destan” adlı şiirinde Sakarya’nın Türk milleti için ehemmiyetini, kazanılan zaferin büyüklüğünü hatırlatır. Türk’ün zaferini şiiri aracılığıyla destanlaştırır:

*“Ey güzel Sakarya ak coşa coşa
İşte yine geldik biz koşa koşa
Sanma ki emekler gidiyor boşa
Şad etti gazamız ehl-i imanı”*³¹⁶

2.2.3.4. Nehirlerin Kutsallığı

Nehirler, “kutsal”, “mübarek” olarak anılır. Nehirlerin bu şekilde tasvir edilişi geçtikleri toprakların cihat anlayışıyla alınmasından kaynaklanır. Anadolu’nun işgali dolayısıyla yazılan şiirlerde Türk’ün Anadolu topraklarını elde etme amaçları nehirlerle kutsal, mübarek bir anlam yükler. Böylece Türk milletinin, verdiği mücadelenin önemine dikkat çekilir.

Ali Ekrem Bolayır “Küçük Ali’m” adlı şiirinde Sakarya’nın yeşil renkli temiz berrak suyunu cennet imajıyla ilişkilendirir. Şairi böyle bir imaja sevk eden unsur, Mehmetçiğin cephede, İslam dininin Türk topraklarında yaşamaya devam etmesi için canını siper etmesidir:

*“Sakarya’nın suyu yeşil
Cennet çayı, bu su değil.
Hurilerin eli mendil
Sallar sanki Sakarya’ya,
Pek güzeldir pek Sakarya!”*³¹⁷

³¹⁴ Ay Yıldız, “Sakarya’da Bir Türk’ün Arkadaşlarına Hitabı”, *Âyine*, 21 (12 Kânunusani 1338/12 Ocak 1922), [1].

³¹⁵ Cemil Sena, “Kızılırmak’a”, *Anadolu Duygusu*, 2 (17 Şubat 1337/17 Şubat 1921), 25.

³¹⁶ Dertli, “Sakarya’ya Destan”, *Âyine*, 8 (6 Teşrinievvel 1337/6 Ekim 1921), [1].

Dertli, “İnna Fethna Leke Fethan Mübina...”³¹⁸ adlı şiirine Fetih suresinin ilk ayetinden yola çıkarak bu başlığı verir. Böylece şair, Sakarya’ya ve Sakarya zaferine ne denli kutsallık atfettiğini ortaya koyar. Şiirde Sakarya’nın kutsallığı, Anadolu topraklarının gaza ve cihat anlayışıyla alınmasından ve nice şehit kanı döküldükten sonra yurt hâline gelmesinden kaynaklanır:

*“Bizim derdimizle bir ay ağladı
Mübarek Sakarya, güzel Sakarya,
Ona da erişince zaferin tadı
Artık neşesinden coşkun akar ya!”³¹⁹*

Süleyman Nazif, “Dicle ve Ben” şiirinde Dicle’yi mübarek bir varlık olarak ifade eder:

*“Söyle, ey Dicle, ey mübarek nehr
Şûh u lâkayd akar mısın hâlâ?”³²⁰*

sorusuyla şair, Dicle’yi sadece maddi bir varlık olarak görmediğini ona kutsallık atfettiğini ortaya koyar.

Bu şiir örnekleri gösteriyor ki Türk şiirinde denizler, ırmaklar ya da nehirler, şairlerin duygularını ifade etmelerinde veya anılarına yönelişlerinde etkili olur. Bireysel duyguların yansıtılmasının ötesinde Anadolu coğrafyası ve insanının ayrılmaz bir parçası olarak görülen denizler, ırmaklar ve nehirler kimi zaman haberleşme kaynağı kimi zaman da dert ortağı olarak Osmanlı topraklarında süren savaşın coğrafya ve insana olan etkisinin bugüne taşınmasında rol oynar.

Şairler, Türk-İslam izinin yer aldığı topraklarda kültürel bağın devamlılığını da denizler, ırmaklar ya da nehirler aracılığıyla sağlamaya çalışır. Birçok şair, bu işlevler doğrultusunda eserlerinde şiirin denizle ilişkisine yer vererek denizin Türk edebiyatındaki anlam dünyasını genişletir.

³¹⁷ Ali Ekrem Bolayır, “Küçük Ali’im”, *Yeni Şark*, 98 (8 Kânunusani 1338/8 Ocak 1922), 2.

³¹⁸ İnna Fethna Leke Fethan Mübina; Gerçekten biz, sana apaçık bir fetih ihsan ve ikram ettik anlamına gelir. (*Kur’an-ı Kerim*, Fetih, 26/48), 512.

³¹⁹ Dertli, “İnna Fethna Leke Fethan Mübina...”, *Âyine*, 6 (22 Eylül 1337/22 Eylül 1921), [1].

³²⁰ Süleyman Nazif, “Dicle ve Ben”, *Utârid*, 1 (6 Kânunusani 1335/6 Ocak 1919), [5].

2.3.Şehirler

Şehir; tarımsal etkinliğin olmadığı, nüfusunun çoğunun ticaret, sanayi gibi işlerle uğraştığı yerleşim yeridir. Şehir, hem sahip olduğu özelliklerle insanın gelişimine katkı sağlar hem de toplumun tarihî, mimari, kültürel unsurlarıyla farklı bir şehre kavuşur. Bu sebeple şehrin “İnsan hayatını düzenleyen, yönlendiren, çevreleyen, ama aynı zamanda insan tarafından da biçimlenen en büyük yapı”³²¹ olduğu söylenebilir.

Şehirleşme medeni hayatın etkisiyle yaygınlaşır. Medeniyet; şehirleşmek anlamında Arapça bir kelimedir. Medineli kelimesi de şehirli anlamına gelir. Kırsal kesimlerde yaşayan halka köylü, şehirde yaşayanlara şehirli/kentli/medeni denilmesindeki esas ayrımlardan biri budur. Öte yandan medeni olmak Türk Devleti için kendi maddi ve manevi değerlerini ön planda tutarak Batı’nın ilim, fen ve teknolojisine sahip olmaktır. Bu açıdan Türk milleti şehir ve medeniyet ilişkisinde Batı’nın yaşam şeklini ve emperyalist tutumunu dikkate almaz.

Şehrin, millet için taşıdığı değerle millete olan etkisi sanat eserlerinde gizlidir. Divan şiirine göre Yeni Türk şiirinde şehir-şiiir ilişkisi genişler. “Şiirlerde şehir bazen Divan şiirindekine benzer, bir kültür ve iktidar merkezi, yüce duygular uyandıran manzaralar ve İstanbul insanının yaşama zevkini tasvir eden mesire yerleri olarak vardır. Bununla birlikte şehirden doğal mekâna kaçma isteği, eski İstanbul özlemi (...) modern şehirler karşısında duyulan mahkumluk, isyan, kaos”³²²u ifade eder. Abdülhak Hamit’in, Tevfik Fikret’in, Mehmet Âkif’in şiirlerinin çoğunda şehirle insan, şehirle medeniyet arasındaki bağı görmek mümkündür. Şairler, şehre Türk kimliği çerçevesinden bakar; dönemin sosyal, siyasi unsurlarından ya da bireysel duygulanmalardan da etkilenecek şehri tasvir ederler. Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar şiirlerinde şehri geçmişle şimdi arasında kurdukları bağla ifade ederler. Onların eserleri Türk milletinin şehirde kurduğu kültür medeniyetinin en canlı örneğidir.

Şehrin medeniyetle olan ilişkisine eserlerinde yer veren şairler, daha çok İstanbul merkezli şiir anlayışı oluştururlar. Bu durum Anadolu’nun işgaliyle değişmeye başlar. O zamana kadar İstanbul’un güzelliğinden, Türk kimliğini var edip yaşatan tarihî, siyasi,

³²¹ Şenol Göka, *İnsan ve Mekân* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 157.

³²² Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân*, 2. bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 57.

kültürel özelliklerinden bahseden şairler artık İstanbul'un dışına çıkarak Anadolu'ya yönelirler. Anadolu merkezli şiirlerde Anadolu güzelliğiyle Türk kimliğini var eden yönüyle olduğu kadar işgal yıllarındaki tahribatla ve işgalin insana olan etkisiyle de ele alınır. Denilebilir ki şiirde İstanbul'dan Anadolu'ya geçişle Türk kimliğindeki geçmiş ile şimdi arasındaki bağ kuvvetlenir, geleceğe taşınır.

2.3.1. Şehirlerin Tabiat Güzelliği

Anadolu şehirleri, tabiat güzelliğiyle insanı etkiler. Şehirlerin güzelliğini seyredenler, kimi zaman andan uzaklaşarak geçmişe doğru yolculuk yapar kimi zaman da eşsiz bir huzur kaynağı hissederler. Bu durum şairlerin şiirlerine yansır.

Gelibolu, Rıza Tevfik'in "Gelibolu'da Hamza Bey Sahili ve Ayazma İçin" adlı şiirine ilham kaynağı olur. Şair, Gelibolu'yu anarken okuyucuyu tarihî ve dinî şuurun etkisiyle andan geçmişe doğru yolculuğa götürür:

*"O yerlerde güneş mahmûr-ı fikret bir peridir ki
Doğar sevdalı akşamlar nigâh-i vâ-pesîninden
(...)*

*Mübarektir o topraklar! Gazâ etmiş.. Şehit olmuş
O sahilden en evvel yol açıp tekbîr alan erler;
(...)*

*Mübarektir o topraklar! İbadethaneler vardır
Ki beş asrın vukû'âtı serilmiş âsit[â]nında..."³²³*

Erzurum, tabiat güzelliğiyle geçmişten günümüze pek çok şiire konu olur. Bunlardan biri Mustafa Kemal adlı şairin, "Erzurum Hatıralarından" adlı şiiridir. Şair, eserinde Erzurum'un tabiat güzelliklerinden biri olan Kırkdeğirmenler'den söz eder. Kırkdeğirmenler'de gecedен sabaha kadar geçen zamanı okuyucunun gözünde canlandırır. Şair bununla yetinmeyip derelerden gelen su sesini okuyucuya duyurmaya çalışır. O, böylece kendini mest eden manzaraya ve su seslerine okuyucuyu da dâhil eder.

"Güzel bir sath-ı mâil, pişgâhı ufk-ı nâ-mahdûd,

³²³ Rıza Tevfik, "Gelibolu'da Hamza Bey Sahili ve Oradaki Ayazma İçin", *Şelale*, 26 (3 Ağustos 1913), [1]-2.

*Ağaçlar yemyeşil, taşlar mücella, bir taraf mecrâ
Çadırlar rekz olunmuş, çağlayanlar nağme-ver
Mes'ûd;
Meh-i nev hîz-tâb-âver hemen peydâ vü nâ-peydâ...*

*Tabiat sanki gaşy olmuş, müzab olmuş,
Esir olmuş;
Müzerkeş kubbe-i âlem bana şimdi serîr olmuş;
Benim ruhum bu mevcâ-mevc envâra esir olmuş;*

*Sada-yı musikî pervâz edince her taraf hâmûş,
Bu ziynetli şebistânı kamer etmişti der-agûş;*³²⁴

Nazım Hikmet ve Vâlâ Nurettin, Millî Mücadele'ye katılabilmek için Yeni Dünya adlı bir vapurla İstanbul'dan yola çıkarlar. Ankara'ya giriş izinleri olmadığı için İnebolu'da konaklarlar. Burada kaldıkları süre boyunca Anadolu'nun güzelliğine, sahip olduğu mistik değere hayran olurlar. İnebolu'nun onlarda oluşturduğu intibaa "İç Anadolu'ya İlk Bakış" adlı şiiri yazmalarında etkili olur.³²⁵ 1921 yılında kaleme alınan şiirin Faruk Nafiz'in *Türk Yurdu*'nda Ocak 1925'te yayınladığı "Han Duvarları"ndan önce Anadolu'ya yapılan keşfin ilk örneğini oluşturduğu söylenebilir.

*"Dökülmüştü yerlere yığınla kuru yaprak;
Yaprakların üstünden sendeleyip kaya[ra]k
Dağın son kayasının dibine varabildik.
Bu tepede bu kaya mağrur bir baş gibi dik!
Çıkıp onun üstünden bakabilirsek e[ğ]e[r,
Çocukken masallarda dinlediğimiz bir yer,
Güzel İç Anadolu görünecekti bize.
Onu nakşetmek için bir anda kalbimize
Son adımı atmadan gözümüzü kapadık.*

*Gözümüzü açınca karşımızdaydı artık
Sisli vadileriyle rüyalı Anadolu.
Görüyor[du]k uzaktan dereye inen [y]olu;*

³²⁴ Mustafa Kemal, "Erzurum Hatıralarından -Kırk Değirmenler-", *Musavver Meşher*, 2 (29 Eylül 324/12 Ekim 1908), 16.

³²⁵ Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 2. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969), 68-69.

*Sağ yanında bir çayır, solda çam ağaçları.
O kadar yakın[dı] ki dağların yamaçları
Dereye düşen bahar bir daha çıkamamış.
Bu ne güzel memleket: Yüksek dağlarında kış
Yollarında sonbahar, deresinde ilkbahar,
Altın güneşinde de yazın sıcağı var.”³²⁶*

Yukarıdaki mısralar, iki arkadaşın ilk kez gördükleri Anadolu topraklarına hayran kalışlarının ifadesidir. Vatan olarak nitelendirilen İstanbul’dan ilk kez İç Anadolu topraklarına adım atan Nazım Hikmet ve Vâlâ Nurettin; şiirle, Anadolu’nun güzelliğini resmeder.

2.3.2. Şehirlerde Yaşanan Felaketler

19. yüzyılda Anadolu’da deprem, sel gibi felaketler yaşanır. Bu felaketlere ve felaketlerin insana olan etkisine dönemin pek çok şiirinde yer verilir. 1327 yılında Hasankale’de meydana gelen sel felaketi üzerine yazılan “Bâdire” şiiri buna örnektir. Erzurum’da büyük tahribata yol açan bu doğal afet, o yıllarda bölgeyi gezen Vali tarafından şöyle ifade edilir:

“Sel, birçok yerde evlerin izini dahi bırakmayacak şekilde tahribata yol açmıştır. Selin getirdiği taş ve moloz parçaları 2-3 metre büyüklüğünde bir enkazın kasabayı örtmesine neden olmuştur. Şimdiye kadar 30-40 kadar ceset defin edilmiş olmakla beraber enkaz altında daha pek çok cesede ulaşma endişesi vardır. (...) Sel felaketi esnasında çoğunluğu kadın ve çocuk birçok kimse kurtulmaya fırsat bulamamışlardır...”³²⁷

Vali Celal Bey’in yukarıdaki ifadeleri, sel felâketinin yıkıcı etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Böylesine üzücü bir hadiseye Mehmet Muhsin tepkisiz kalmayıp “Bâdire” adlı şiirini yazar:

*“Semâ muzlim, bulutlar dûş-ber-dûş-ı cidâl olmuş,
Sanırsın her bulut bir heykel der-pây-i hâildir
Tesâdümden bütün pehnâ-yı cû; pür-işti’âl olmuş
Savâ’ik, ân-be-ân müdhiş tehevürlerle sâildir*

O; bir tarraka-i dehşetle berk-efken bulutlardan;

³²⁶ Vâlâ Nurettin-Nazım Hikmet, “İç Anadolu’ya İlk Bakış”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 535-155, Yıl: 3, (17 Şubat 1337/17 Şubat 1921), [1].

³²⁷ Mehmet Yavuz Erler, “Meşrutiyet İdaresi Altında Erzurum Sel Baskını 1910”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11, (2010), 35-36.

*Kopan şimşeklerin aks-ı ru'ûdu, cevî-i muzlimde
Derin, bir intırâk-ı hadşe-verle öyle inlerken;
Olur, bin ra'şey peydâ; rûh-ı gâm-yâb-ı avâlimde.*

*Ufuklarda kımıldar an-be-an bir tayf-ı ateş-bâl
(...)
Bulutlar pür-tehevvür çarpışır güyâ ki eyler cenk;
Yarar ka'r-ı semâyı lahzada bir tığ-ı ateş-renk"³²⁸*

Mehmet Muhsin, yukarıdaki mısralarda bulutları kişileştirerek gökyüzünde omuz omuza süren çatışmadan söz eder. Şiirde bulutlar; birbiriyle çarpışır, bunun verdiği etkiyle daha fazla köpürür ve birden boşalır. Bu durum Hasankale'yi de etkileyen bir sel felâketini meydana getirir. Mehmet Muhsin, yaşanan hadiseyi cenk sahnesiyle vererek daha çarpıcı şekilde ifade eder. Yıldırımlarla gök gürültüleriyle ve fırtınayla kuşanan sema, somut şekilde okuyucunun gözünde canlanır.

Şiirde yetimler, dullar, kimsesizler, aç açıkta kalanlar, sadece duvarı kalan evler ve hatta mabetlerin toz toprak altında kalışıyla sahne genişler. Mehmet Muhsin bu geniş sahneyi, Türk milletini harekete geçirmek için kullanır. Şairin isteği felaketin yaşandığı bölgeye yardım yapılmasıdır. Mehmet Muhsin bu isteğini “Koşun imdada bak kalmış açıkta bir yığın insan”³²⁹ diyerek açıkça dile getirir.

2.3.3. İşgal Yıllarında Şehirler

Türk milleti, I. Dünya Savaşı sırasında işgal altındaki topraklarını kurtarmak için mücadele eder. Cephedeki asker; yiyecek, giyecek, silah, mermi gibi gerekli ihtiyaçlar konusunda birtakım sıkıntılar yaşar. Buna rağmen yılmadan mücadele ederek destansı zaferlere imza atar. Bu destansı zaferler arasında Çanakkale Cephesi'nin ayrı bir yeri vardır. Çünkü Osmanlı için Çanakkale Savaşı ölüm-kalım mücadelesidir.

Cephede süren savaş sırasında Osmanlı Devleti, halkın kurtuluşu olan inancını artırmak için yazarları Çanakkale'ye yönelik eserler yazma konusunda teşvik eder. 1915 yılında Harbiye Nezareti Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdürlüğü otuza yakın şair, ressam, yazar ve bestekâra tezkire gönderir. Bu tezkirede sanatkarların Çanakkale

³²⁸Mehmet Muhsin, “Bâdire”, *Tirâje*, 17 (23 Temmuz 327/5 Ağustos 1911), 13.

³²⁹Mehmet Muhsin, “Bâdire”, 13.

cephelerini gezmeleri duygu ve düşüncelerini halka ve gelecek nesillere aktarmaları istenir. Bu ziyaretten Esat Paşa da hatıralarında kısaca şöyle söz eder:

“16 Temmuz Cuma: 4. S. 'te ordugâhuma edip, şair ve ressamlardan mürekkep bir heyet geldi. Heyet Mehmet Emin, Enis Behiç, Celal Sahir, Hakkı Süha, İbrahim Alaettin, Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ahmet Yekta, Hamdullah Suphi, Nazmi Ziya, Yusuf Razi ve Ressam İbrahim Beylerden ibaretti.”³³⁰

Heyete katılanlar Çanakkale cephelerini ziyaret ederken askerin canla başla mücadele edişine, zor şartlarda savaşı sürdürmesine, cesaretine ve fedakârlığına şahitlik ederler. On günlük cephe ziyaretinden sonra İbrahim Alaattin, Mehmet Emin, Enis Behiç, Celal Sahir ve Hakkı Süha Çanakkale Cephesi'ne dair duygularını, düşüncelerini ve izlenimlerini şiirlerinde ifade ederler.

Farklı mecmualarda yayınlanan şiirler, halka ve askere manevi güç vermek için yazılır. Fakat Çanakkale'de verilen destansı mücadeleyi anlatan şiirler estetik açıdan yoksundur. Çünkü şiirler incelendiğinde şairlerin estetik gaye taşımadan Çanakkale'ye dair izlenimlerini verdikleri görülür. Zaten Çanakkale destanını yazabilmeyi “Mehmed Emin Yurdakul'dan ve gencecik, tecrübesiz –ve kabiliyeti sınırlı- şairlerden beklemek büyük bir hata ve haksızlıktı.”³³¹ Bu destan, şiirin içeriği kadar estetik cephesini de düşünen şairlerden Mehmet Âkif'le edebî ve estetik çehreye kavuşur. Mehmet Âkif, Çanakkale destanını “Çanakkale Şehitlerine” adlı şiiriyle ölümsüzleştirir.

Çanakkale'de Türk milletinin verdiği mücadeleyi ölümsüzleştiren şiirlerden biri Abdülhak Hamit'e aittir. Şair, Çanakkale Savaşı'nın zaferle neticelenmesi üzerine bir heyetle Sultan Reşat'ı ziyaret eder. Bu heyet içinde Abdülhak Hamit de yer alır. Sultan Reşat, Abdülhak Hamit'ten Çanakkale Zaferi'ne dair bir şiir yazmasını ister. Bunun üzerine şair “İlham-ı Nusret”³³² adlı şiirini kaleme alır.³³³ Çanakkale'yi şiirine konu edinen daha nice şair vardır.

³³⁰“Esat Paşa'nın Çanakkale Hatıraları:10, Savaş Meydanında Geri Verilen Rütbe”, *Hayat*, 36, 4 Eylül 1959, 15'ten aktaran Beşir Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 139.

³³¹ Beşir Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani Arıburnu ve Deddülbahir'de On Gün* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 211.

³³² A. Hamit, “İlham-ı Nusret”, *Sabah*, 9472, 10 Kânunusani 1331/23 Ocak 1916; 23 Kânunusani 1916, 1.

³³³ Ömer Çakır, “Çanakkale Muharebelerinin Türk Şiirindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/34, 1996, 335.

Doktor Mehmet Fahri “Çanakkale Hücumu”nda Çanakkale’deki savaşın dehşetli anlarından kesitler sunar. Doktor Mehmet Fahri, şiirinde Türk milletinin Çanakkale’de bir karış toprağı bile düşmana vermemek için canla başla mücadele edişine şöyle yer verir:

*“Sarsardı.. âsumâna çıkarken ateş, duman
Can vermeler.. İnildemeler.. Hep ölüm ve kan!..*

*Kimlerdi her cehenneme yalnız göğüs veren?
Düşmanların suratlarına yumruk indiren?”³³⁴*

İbrahim Alaattin, Seddülbahir’de süren mücadelenin onda oluşturduğu hisle “Çanakkale İzleri -Bir Kurşun-” adlı şiiri yazar. Şair, Seddülbahir’de düşmanla Türk askeri arasındaki beş, on süngü boyuna düşen mesafede ne tarafa baksa cesetleri, toprağı düşen vücut uzuvlarını görür:

*“Düşman ile mesafemiz daraldı;
Beş, on süngü boyu kadar yer kaldı.
Artık dünya bu sahadan uzakta..
Şu müselsel mezar gibi toprakta
Yeşil ölüm sinekleri hep dolu;
Sonra fena, bayıltıcı bir koku..”³³⁵*

Sarıtepe’de düşmana karşı süren mücadelenin zorluğu Ömer Necmettin tarafından yazılan “Şair Bir Gazi”³³⁶ adlı şiirde ortaya konulur. Şair, durumun ciddiyetini Sarıtepe’ye kırmızı tepe benzetmesini yaparak anlatmaya çalışır:

*“Mahall-i müdaafamızın namı Sarıtepe
Kan ile yoğruldu oldu kırmızı tepe
Gülle ile kazıldı düzlendi dere tepe”³³⁷*

³³⁴ Doktor Mehmet Fahri, “Çanakkale Hücumu”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 1915), 97.

³³⁵ İbrahim Alaattin, “Çanakkale İzleri”, -Bir Kurşun-, *Yeni Mecmua*, 2/48 (13 Haziran 1918), 432.

³³⁶ “Şair Bir Gazi” adlı şiir için *Turân*’da yer alan not şu şekildedir: Karilerimize takdim ettiğimiz âtıdeki destân, Çanakkale Harekâtına iştirâk edip 5 Mart muzaferiyâtı esnasında yaralanan ve bir ay tedavi Kadıköy’deki Darü’l-Muallimin Aliye hastahanesine yatırılan Hüdavendigâr vilâyetinin Serme kariyesinden Ömer Necmettin nâmında bir Anadolu evladı tarafından yazılmıştır. Şair bu destânında sahne-i harbe nasıl sevk edildiklerini sade bir lisânla anlatıyor. Ömer Necmettin, “Şair Bir Gazi”, *Turân*, 1337/1921, Yıl: 6, (20 Temmuz 1915), 2.

³³⁷ Ömer Necmettin, “Şair Bir Gazi”, *Turân*, 1337/1921, Yıl: 6, (20 Temmuz 1915), 2.

Hakkı Süha, “Akın” adlı şiirini -Siper İlhamlarından- notuyla yayınlar. Şair, şiirde Kanlısırt’taki mücadelenin zorluğunu siperden sipere koşan Türk askerinin durumunu vererek ortaya koyar:

*“Hücum vardı; zâbitler; yalınkılıç atılmıştı,
Şarapneller, boşlukta birbirine çarpıyorken
Kırık, dökük topların harabesi üzerinden
Aşan erler, karşıki sipere sarılmıştı.”³³⁸*

Bu dönemde yazılan şiirlerde Çanakkale dışında Anadolu’nun işgal edilen diğer yerlerinden de söz edilir. I. Dünya Savaşı’nda Türk askerinin Kafkasya’da düşmanla canla başla mücadele edişi, Yusuf Ziya’nın “Eski Nişanlı” adlı şiirinde şöyle dile getirilir:

*“Son mektubu alalı tam beş ay oluyordu,
Behice günden güne sararıp soluyordu
Diyorlardı ki: Ordu bakmadan kara, kışa,
Buzlu dağlar aşarak girmiş Sarıkamış’a!..”³³⁹*

2.3.3.1. Anadolu’daki Tahribat

I. Dünya Savaşı’nın ardından düşmanın Anadolu topraklarındaki maddi ve manevi tahribatıyla masum halka yönelik zulümleri, dönemin eserlerine konu olmuştur. Anadolu’yu işgal eden devletlerin yıkıcı, yıpratıcı ve yok edici bir anlayışla hareket ettikleri İzzet Ulvi’nin bakış açısıyla şöyle tasvir edilir:

*“Ey, bozulmuş yuva çıkar, tütmez ocaklar!
Ey, baykuşlar, ey hıçkıran yaslı İshaklar!
Ey, ıssız ev, gök çinili muhteşem saray!
Ey kubbeler , minareler.. Hasta, solgun ay.
Ey camiler, medreseler, ey susuz sebil!
Âh, sizlere inlemeyen Müslüman değil.”³⁴⁰*

Câmiü’n-Nûr Hatibi S. Enis, “İbcâl-i Kemâl ve Tebcîl-i İstiklâl” adlı şiirinde Adana’nın işgali sırasında düşmanın masum insanları nasıl katlettiğini ve bölgede Türk-İslam izini silmek için neler yaptığını şöyle ifade eder:

³³⁸ Hakkı Süha, “Akın”, -Siper İlhamlarından-, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18-31 Mart 1915), 69.

³³⁹ Yusuf Ziya, “Eski Nişanlı”, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, 2 (5 Teşrinievvel 1339/5 Ekim 1923), 14.

³⁴⁰ İzzet Ulvi, “Milletime!”, *Anadolu Duygusu*, 4 (18 Mart 337/18 Mart 1921), 55.

*“Evet, o vahşet-âlûd, o sefil vicdânlı insanlar,
Gelip gülzâr-ı mülk üzre kopardı kanlı tufânlar,
Seherlerden daha pakız; daha pek saf olan canlar:
Ta’rizler görüp aktı nice ma’sûm olan kanlar!
Yıkıldı anlı ma’bedler, yakıldı şanlı Kur’an’lar,
Tutuldu, indirildi fevk-i ma’bedden ezân-hânlar”³⁴¹*

Kırşehirli Hoca Müfit Efendi’nin kardeşi Ayetullah, *Köy Hocası*’nda yayınlanan “Memiş’ten Güllü’ye” adlı şiirinde Bursa’nın işgalini dile getirir. Şair, şiiri aracılığıyla Yunanlıların Osmanlı topraklarında ne denli yıkıcı olduğunu, masum halka yönelik zulümlerini ortaya koyar:

*“Vurmak kesmek: erkek, dişi.
Yakmak yıkmak: Alçak işi”³⁴²*

Mün[ş]î Dede’nin “Güllü’den Memiş’e” adlı şiirinde Güllü, Memiş’ten aldığı mektuba cevap yazar. Burada Bursa’nın hâli, cephe gerisinde bulunan kişinin izlenimlerinden hareketle dile getirilir. Şiir aracılığıyla o dönemde Yunanlıların Bursa’yı terk ederken insanların canına, malına musallat oldukları gibi şehrin manevi zenginliklerini de nasıl yok etmeye çalıştıkları ortaya çıkar:

*“5
Demez imiş genç ihtiyar
Cami, türbe, yakar, yıkar
Kaçar imiş o melûnlar,
Çabuk yetiş aman Memiş.”³⁴³*

Kendisi de Bursalı olan ve Bursa’nın işgali sırasında Şer’iyye ve Evkaf Vekili olan Mustafa Fehmi Efendi³⁴⁴ de Bursa’nın işgali sırasında yaşananlara sessiz kalamaz:

*“Yıkmakta yakmakta Yunanlı mütecâsir
Kırmakta bütün ırzı ve namusu o kâfir
İmdada yetiş nerdesin ey pençe-i kâhir!
Kalsın bana ait yine yurdumda mefâhir”³⁴⁵*

³⁴¹ Câmîü’n-Nûr Hatibi S: Enis, “İbcâl-i Kemâl ve Tebcîl-i İstiklâl”, *Tarsus*, 77-276 (23 Mart 1339/23 Mart 1923), [1].

³⁴² Kırşehirli Hoca Müfit Efendi, “Memiş’ten Güllü’ye”, *Köy Hocası*, 34 (17 Şaban 1339/26 Nisan 1921), 271.

³⁴³ Mün[ş]î Dede, “Güllü’den Memiş’e”, *Köy Hocası*, 2/33 (18 Nisan 1337/18 Nisan 1921), 263.

³⁴⁴ Veli Ertan, “Gerçekler, Mustafa Fehmi (1868-1950)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 27-28.

Batı Cephesi'ne cephane taşınmasında etkili olan Samsun, 7 Haziran 1922 tarihinde aralarında Averof'un da olduğu Yunan zırhlıları tarafından bombalanır. Yunanlıların Sakarya yenilgisinden sonra kırılan ümitlerini yeniden yeşertmek için giriştikleri bu saldırı, H. Rüştü'nün "Bom, Bom" adlı şiirinde eleştirilir. Şair; evlere, sivil halka, mekteplere verilecek zararı düşünmeden hareket eden Yunan ordusuna cephede karşılaşmayı teklif eder:

*"Gözü'n aydı[n]! Samsun topa tutuldu
Mektep, hastahane hep oldu harap..
Bu alçak darbede yendi, yutuldu
Fakat zimmetine geçti o hesap..
(...)*

*Gazhaneyi gelip anan da yakar
Hasta, çocuk kanı pek kolay akar
Medeniyet (!) asrı, seyrine bakar
Sen de bu falsoyu görürsün savâb*

*Yiğitse ordunuz (!) cepheden vursun*³⁴⁶

Fransa, Antep'i 1921'de kuşatır. Türk milleti açlık, susuzluk ve mühimmat eksikliğine rağmen on ay boyunca yapılan kuşatmaya karşı direnir. Necmettin Sahir, Antep'in kuşatma boyunca çehresinde meydana gelen değişimi "Gaziantep'e" adlı şiirinde şöyle dile getirir:

*"On ay var ki dünyalara nam verdin,
Koca şehir, sanki oldun virane."*³⁴⁷

Fransızların Adana'yı işgal ettiği yıllarda genç, yaşlı demeden halka uyguladıkları zulüm karşısında Perviz³⁴⁸ adlı şair, "Adana" adlı şiirini yayınlar:

*"Köyler yanıyor söner ocaklar
Yavrulara boş kalır kucaklar*

³⁴⁵ Mustafa Fehmi Efendi, "Bursa'nın Hasreti", *Feyz*, 88, Yıl: 15, (26 Eylül 1338/26 Eylül 1922), 2.

³⁴⁶ H. Rüştü, "Bom, Bom", *Gülyüz*, 67, Yıl: 2, (27 Temmuz 1338/27 Temmuz 1922), 2.

³⁴⁷ Necmettin Sahir, "Gaziantep'e", *Anadolu'da Yeni Gün*, 146-526 (7 Şubat 1337/7 Şubat 1921), [1].

³⁴⁸ Perviz, Ömer Seyfettin'in kullandığı takma adlardan biridir. Nurullah Çetin, *Takma-Müstear İsimleri Sözlüğü* (Ankara: Edebiyat Otağı Yayınları, 2006), 223.

*Çöllerde çoluk çocuk kadınlar
Titrer sürünür yaralı kuşlar
(...)
Bir yavru, yedi yaşında var yok
Vahşiler ona ne yaptılar, [yok]³⁴⁹”*

2.3.3.2. İşgal Yıllarında Şairler

Türk milleti, Anadolu işgal edilirken teselliyi Allah’a sığınıp dua etmekte bulur. Güzel günlerin geleceğine dair umutlar, dualarla birlikte daha da artar. Bu manevi gücün verdiği etkinin farkında olan şairler de şiirlerinde Anadolu topraklarının düşmandan kurtulabilmesi için Allah’a dua ederler.

Tahsin Nahit, “Gün Batarken” adlı şiirinde Anadolu’nun işgali nedeniyle vatan topraklarında batan güneşin yeniden doğması için Allah’a dua eder:

*“Sönmesin Allah’ım ümit yıldızı
(...)
Yetimler inliyor, sen kurtar bizi
Yurdumuz ebedî bir bahar ister”³⁵⁰*

İşgal edilen İzmir, Bursa ve Edirne’nin acısını yüreğinde hisseden Naim Ziya, “Dua” adlı şiiriyle Anadolu’nun işgalden kurtarılması için Tahsin Nahit’in “Gün Batarken” adlı şiirindeki gibi Allah’a dua eder:

*“Yıkıyor evini düşman elinde..
Hilafet yerini tehditle lerzan;
Vardım secdeye yüzüm kıblede
Gösterme Rabbim çiğneten Kur’an!..*

*Coşkun zulümle sönen İzmir’e
Siyah bir kabir yoldaşı oldu;
Bir yeşil Bursa.. Ulu Edirne.
Kurtar Allah’ım bu nazlı yurdu!..”³⁵¹*

Hayri adlı şair, “Kızıl Destan”da İzmir’in kurtuluşu için Allah’a dua eder:

³⁴⁹ Şiirde yok yerine çok yazılmış. Şiirin tamamı için bk. Perviz, “Adana”, *Millî Mefkûre*, 4 (30 Haziran 338/30 Haziran 1922), 3. (Şiire aynı mecmuanın 3. sayısında da yer verilmiştir. 3. sayıda yayınlanan şiirde yayın hatası olduğu anlaşılmış ve bu yüzden şiir, 4. sayıda tekrar yayınlanmıştır.)

³⁵⁰ Tahsin Nahit, “Gün Batarken”, *Halk Yolu*, 1/9 (15 Haziran 1339/15 Haziran 1915), 130.

³⁵¹ Naim Ziya, “Dua”, *Anadolu Duygusu*, 4 (18 Mart 337/18 Mart 1921), 57.

*“Türk’ün şanlı yüzü solmasın Tanrı,
Bir kalbe bin hicran dolmasın Tanrı,
Bu hakkın son günü olmasın Tanrı,
Hakkın kılıncından kaçan nerede?”³⁵²*

Oktay adlı şair, “Düşman Elinde”de Yunanlıların işgal ettiği yerlerde kadınların, kızların namuslarına el uzatmalarına isyan eder. Düşmandan intikam alabilmek için Allah’a dua eder:

*“Fırsat ver, kurayım şanlı otağım
İntikam is(t)iyor denizim, dağım
Düşmanın bağına saplayacağım
Kanlı bıçağımı ey ulu Tanrı!”³⁵³*

Anadolu’nun işgaliyle Türk milleti zaman zaman karamsarlığa düşer. Şairler, şiirleriyle Anadolu insanının kurtuluşa dair ümitlerini diri tutmaya çalışırlar. Bu yaklaşımlarıyla Samsun’da başlatılan Millî Mücadele ateşinin devamlılığında etkili olurlar.

1920’de Fransızların işgal ettiği Antep’te başlayan direniş hareketinin, açlık ve cephane yetersizliğinden dolayı sıkıntıya düşmesi İshak Refet, Necmettin Sahir ve Şevki Melal’in bu konuda eser vermelerine neden olur. Onlar yayınladıkları şiirlerle karanlık günlerin aydınlığa döneceğini Türk milletine haykırırlar.

İshak Refet “Antep’e Selam!..”da kurtuluşa olan inancını, birinci çoğul şahısla meydana getirdiği mısralarla ortaya koyar. Şair, Türk milletinin “biz” anlayışı devam ettiği sürece Antep’in Türk toprağı olarak kalacağından umutludur.

*“Yaşarız... Şayet ölmüş olsak da
Sürünüp, aç kalıp boğulsak da,
Bu teselli: yeter ki sen varsın!”³⁵⁴*

Necmettin Sahir, “Gaziantep’e” adlı şiirinde Türk milletine zafer kazanmak ümidiyle girilen yoldan dönülmemesi için Yörük Selim’in kahramanlığını hatırlatır:

*“Yörük Selim gibi birçok kahraman
Senin için can verdiler, öldüler,
Onlar gibi yüz bin yiğit, er civan*

³⁵² Hayri, “Kızıl Destan”, *İhtiyat Zabıtları Postası*, 22 (22 Mayıs 335/22 Mayıs 1919), 4.

³⁵³ Oktay, “Düşman Elinde”, *Anadolu Duygusu*, 2 (17 Şubat 337/17 Şubat 1921), 26.

³⁵⁴ İshak Refet, “Antep’e Selam!..”, *Hâkimiyyet-i Millîye*, 60 (2 Eylül 1336/2 Eylül 1920), 3.

Top ve ateş karşısında güldüler. ³⁵⁵

Şevki Melal, “Âh... Antep!”i, 9 Şubat 1337 tarihinde yazdığının notunu düşer. 9 Şubat, “Fransız kuvvetlerinin Antep’i iyice kontrol altına almaya başladığı gündür.”³⁵⁶ Bu durum 25 Aralık 1921’e kadar sürer. Şiirin yazıldığı tarih dikkate alındığında Şevki Melal’in şiiri, Fransız baskısının günden güne arttığı zamanı bugüne taşır. Şevki Melal, Antep’e geçmişten şiirin yazıldığı döneme kadar olan tarihî süreç içinde bakar. Düşmanın -çıkarları doğrultusunda- zorla almak istediği yerlerin Türk’e ait olduğunu haykırır. Şiiri aracılığıyla Antep’in ne olursa olsun düşman eline bırakılmayacağına olan inancını yaymak ister:

*“Şanlı bir tarihsin başlı başına!
Özün Türk, sözün Türk Türkoğlu Türksün
Koşar bütün Türklük o gözyaşına!
İsterse hep (Gök)ler yıkılsın, çöksün.”*³⁵⁷

Çileli adlı şair ise “Hepsi Senindir!” adlı şiirde bu kez cephedeki askerlere umutlarını yitirmemeleri için haykırır:

*“Ey yurdumun arslanları, ey kahraman ordumuz,
Savletinle kurtulacak şu zavallı yurdumuz,
Himmetinle düşmanlardan kalmadı hiç korkumuz,
Çek süngünü Yunanlının bağına daya vur.”*³⁵⁸

Baha Kâmil³⁵⁹ ise “İzmir’im!” adlı şiirinde İzmir’i kişileştirir. Şair, İzmir’in ümitsizliğine daha fazla tahammül edemeyerek ona işgalin çok yakında sonlanacağını müjdesini verir:

*“Feda olsun bu can senin toprağına taşına,
(...)
Ağlama sen, yine hilal üzerinde doğacak,
Pek yakında Hakk’ın nuru zulmetleri boğacak!”*³⁶⁰

Türk milleti her daim geçmişten aldığı güçle tarih yazmanın peşine düşer. Hem I. Dünya Savaşı’nda hem de Millî Mücadele yıllarında yaşanan zorluklarda da geçmişe

³⁵⁵ Necmettin Sahir, “Gaziantep’e” *Anadolu’da Yeni Gün*, 146-526 (7 Şubat 1337/7 Şubat 1921), [1].

³⁵⁶ Sevim Kellecioglu, “Gaziantep’in 25 Aralık Kurtuluş Günü Kutlamaları (1931-1936)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43 (Nisan 2016), 802.

³⁵⁷ Şevki Melal, “Âh... Antep!”, *Anadolu Duygusu*, 4 (18 Mart 1337/18 Mart 1921), 56.

³⁵⁸ Çileli, “Hepsi Senindir!”, *Güleryüz*, 73, Yıl: 2, (7 Eylül 1338/7 Eylül 1922), 3.

³⁵⁹ Mecmuada Baha Kâmil’in adının altında Çileli müstearı yer almaktadır.

³⁶⁰ Baha Kâmil, “İzmir’im!”, *İnci*, 2/1 (1 Haziran 1338/1 Haziran 1922), 22.

sığınma en büyük teselli hâline dönüşür. Bu durum karşılaşılan her zorluğun aşılabacağına olan inancı artırır. Şairlerin eserlerinde de halkın karamsarlığa düşmemesi için sıklıkla Anadolu'nun Türk-İslam toprağı olduğu hatırlatılarak Anadolu'yu Türk-İslam toprağı hâline getiren kişilerin adları ve başarıları dile getirilir.

Hıfzı Tevfik'in "Çanakkale'ye Giderken" adlı şiirinde gecenin hüküm sürdüğü anda Çanakkale yolunu mazinin ışığı aydınlatır. Şair, Ertuğrul'un evlatlarının ayak bastığı, yurt edindiği yerlerden geçerken karanlığın içinde gündüz gibi bir parıltının olduğunu söyler. Savaş meydanındaki zulmetleri silen bu aydınlık, Türk'ün maziden aldığı gücün belirtisidir:

*"Evet, yolum zafer yolu, bu geniş yol, bu meydan,
Benim şanlı tarihime şeref vermiş bir destan
Ertuğrul'un evlatları bu yollara basmıştı,
Bu muhteşem tepelere sancağını asmıştı..
Bu yollarda mazi ile o kadar çok nispet var,
Ki her geçen gün Türk mutlaka onu görür, hatırlar."*³⁶¹

Kemalettin Kâmi "Erzurum" adlı şiirinde Ermenistan'ın Erzurum'u alma hayaline karşılık ilin Türkler için vazgeçilmez olduğunu şu mısralarla haykırır:

*"Çöller gibi تنها kalamaz Hakk'a giden yol
Bir Türk ilisin kalelerin, kubbelerinle;
Yok, buselerinden bizi mahrum edecek kol?"*³⁶²

"Kocaeli-Orhaneli" adlı şiirinde Abdurrahman Adil, Bursa'nın işgalini şehri tepeden gören Keşiş³⁶³ ve Hüseyin Alan³⁶⁴ köyünden bahsederek verir. İşgalin meydana getirdiği acılardan dolayı şair, teselliyi önemli zatların varlığını ve gücünü hissetmekte bulur:

*"Hüseyin Alan! Sana geldim,
Tolu Baba görsün derdim.
Yüreğim hep parça parça*

³⁶¹ Hıfzı Tevfik, "Çanakkale'ye Giderken", *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 1915), 64.

³⁶² Kemalettin Kâmi, "Erzurum", *Tarik*, 33 (25 Zilkade 1337-22 Ağustos 1335/22 Ağustos 1919), [1].

³⁶³ Keşiş Uludağ'ın eski adıdır. Detaylı bilgi için bk. "Uludağ", (Erişim Tarihi: 28.03.2022), <http://www.osmangazi.gov.tr/uludag>

³⁶⁴ Hüseyin Alan, Bursa'nın Osmangazi ilçesinde yer alan köylerden biridir. Detaylı bilgi için bk. Sevinç Pekel, "Bursa Metropol İlçelerindeki Köy Yerleşmelerinin Kasabalaşma Süreci", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 33.

Şehitleri yere serdim

Tolu Baba kalkmaz mısın?

Keşiş'ten bir bakmaz mısın?

Orhaneli kan ağlıyor

Düşmanları yakmaz mısın?

Eyüp Sultan! Eyüp Sultan!

Kalktı Yunan, çabuk uyan!

Türbeni hain basacak

Kılıcını tekrar kuşan!”³⁶⁵

Yukarıdaki şiirlerde şairler, Türk tarihine ve tarihteki Türk kahramanlarına atıfta bulunurlar. Şairlerin böyle bir yol izlemeleri, Türk kimliğine tarihsel bağlarla bağlanma anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Bu anlayış bir yönüyle ataların imkânsız gibi görünen başarılar elde etmesiyle Türk kimliğinin üstünlüğünü ortaya koyarken bir yandan da Türk milletine sahip olduğu değeri hatırlatır. Bu hatırlatmanın sebebi atalardan miras kalan, Türk kimliğini var edip yaşatan vatan topraklarını nesillerin işgalden kurtaracak olmasıdır.

Türk topraklarında yaşanan işgaller, şairleri şanlı zaferlerin yaşandığı zamana götürür. Bu yaklaşımla kahramanların soyundan gelme, onların taşıdığı olağanüstü vasıfları kendinde barındırma, soy ve nesep bakımından kahramanlara yaslanma, tarihi romantik açıdan hatırlama ön planda tutulur.³⁶⁶ Şiirlerde tarihsel dönem ele alınırken o dönemde yaşanan çalkantılar, kaybedilen savaşlar, ümitsizlikler söz konusu edilmez. Tarih her daim kazanılan savaşlar, imkânsız gibi görünen başarılarla anılır. Şairler; eserlerinde Türk'ün cesaretini, ümidini kuvvetlendirmek için bu tutumu sergiler.

2.3.4. Şehirlerin Kurtuluşu

Türk milleti, I. Dünya Savaşı'nda başarılı olduğu Çanakkale Cephesi'nden itibaren Kurtuluş Savaşı yıllarında Doğu, Batı ve Güney cephelerinde düşmanı yenilgiye uğratarak makûs talihini yenmiştir. Anadolu topraklarının bir bir

³⁶⁵ Abdurrahman Adil, “Kocaeli-Orhaneli”, *Tevhid-i Efkâr*, 28-3056 (1 Temmuz 1337/1 Temmuz 1921), 2.

³⁶⁶ Atilla Aktaş, “Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Ömer Seyfettin'in Hikâyelerine Göre Türk Kimliğinin Tanımları ve Millî Kimlik Bağları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 23/2 (2019), 428.

düşmanlardan temizlenmesinin verdiği mutluluk ve gurur şairlerin şiirlerine ilham kaynağı olmuştur.

Çanakkale’de indirilmek istenen hilâl, Türk milletinin azmi ve iman gücü sayesinde yeniden dalgalanmaya başlar. İngilizler, savaşın başındaki cesaretini Türkler karşısında daha fazla sürdüremeyip Anadolu toprağını terk etmek zorunda kalırlar. Yahya Kemal, “Tahmis-i Manzume-i Hümayun”da sanatkârane bir üslupla Çanakkale zaferinin verdiği coşkuya ortak olarak Çanakkale zaferini ölümsüzleştirir:

*“Allah Allah nidâsıyla muhâcim ahrâr
Tepelerden boşalıp sâika-vâr ü kakhâr
Etiler düşmanı bir öyle ki iclâ-yı kenâr
Kadr ü haysiyyeti pââmâl olarak etti firâr
Kalb-i İslâm’a nüfûz eylemeye gelmiş iken”³⁶⁷*

Çanakkale Savaşı, esir olarak yaşayanlara cesaret vermesi ve kazanılan zaferle Kurtuluş Savaşı’nın ön hazırlığını teşkil etmesi bakımından önemlidir. Ziya Gökalp “Çanakkale” adlı şiirinde bu duruma dikkat çekerek Çanakkale’ye göz dikenlerin Türk topraklarından sürülmüş olmalarını büyük bir gururla ifade eder:

*“Çanakkale dört devlete
Galebeyi sen çevirdin
Çar kölesi yüz millete
İstiklâli sen getirdin!
(...)
Çünkü nasıl karada
Artık yoksa Rus zorbası
Gezemeyecek deryalarda
İngiliz’in donanması”³⁶⁸*

Çanakkale zaferi, Türk’ün kolay pes etmeyeceğini, geçmişteki şanlı günlerine en kısa sürede döneceğini müjdeler. Halit Fahri, “Çanakkale İçin...” adlı şiirinde bu durumu şu mısralarla hissettirir:

³⁶⁷ Yahya Kemal, “Tahmis-i Manzume-i Hümayun”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18 Mart 1915), sy.

³⁶⁸ Ziya Gökalp, “Çanakkale”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18 Mart 1915), 34.

*“Çanakkale... İşte yüksek, şanlı bir zafer...
Çanakkale... Bir güneş ki yoktur gurubu...
En kahraman başı üstünde parlayan miğfer...
Çanakkale... Çanakkale... Ne büyük şey bu...”³⁶⁹*

Yahya Saim, “Çanakkale!” adlı şiirinde Anadolu’da hemen her yeri işgal etmek isteyen düşmanın, yılmadan mücadele eden Türk milleti karşısında nasıl zelîl hâlde düştüğünü şöyle ifade eder:

*“Yükselirken ufuklardan şanlı bir hilâl
Kaçıştılar titreyerek denizlerden denizlere..
Dedi o gün uzaklardan haykırarak bir general:
Çanakkale mezar oldu İngilizlere...”³⁷⁰*

Yunanlılar, Bursa’da geçtiği yerleri yakıp yıkarken pek çok kişiyi de şehit eder. O döneme tanıklık eden Sabri Cemil, “İnegöl’ün Küçük Kahramanlarına” adlı şiirde hem zalimlerin karşısında dimdik duran yiğit kahramanları ölümsüzleştirir hem de Bursa’nın işgalden kurtuluşunu duyurmak ister:

*“Bir düşman ki elinde
Ateş, süngü ve kurşun..
Canavarlar belki de
Onun yanında koyun!*

*Bu düşman, of, Yunan’dı.
Yuvaları kovmaya,
Yavruları boğmaya,
Kan içmeye koşandı”³⁷¹*

Mehmet Muhlis tarafından kaleme alınan “Mehmet Çavuş’tan Zeliha Anne’ye” adlı şiirde ise Bursa’nın kurtuluşu cephede mücadele eden Mehmet Çavuş’un annesine yazdığı mektup aracılığıyla ifade edilir:

*“2
Düşmanları araladık*

³⁶⁹ Halit Fahri, “Çanakkale İçin...”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18 Mart 1915), 55.

³⁷⁰ Yahya Saim, “Çanakkale!”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18 Mart 1915), 108.

³⁷¹ Sabri Cemil, “İnegöl’ün Küçük Kahramanlarına”, *Anadolu Duygusu*, 7 (28 Nisan 1337/28 Nisan 1921), 104.

*Pek çoğunu yaraladık
Yüzlerini karaladık
Alt eyledik müjde ana*”³⁷²

Yahya Saim, “Sakarya Güneşi”nde Sakarya zaferini sevinçle karşılayan mısraları ihtiva eder:

*“Nihâyet güneş doğdu
Sakarya’nın ü[s]tünde,
Karan[l]ıkları boğdu
“Bittik” de[n]en bir günde.”*³⁷³

Ali Rıza Seyfi, “Sakarya Zaferi”nde savaşın zorlu koşullar altında sürmesine rağmen zaferin Türk milletinin inancı, imanı ve yiğitliği sayesinde kazanıldığını şöyle dile getirir:

*“Ne şanlı günlerdir, ne kanlı bayram!..
Satvet kılıcını kuşanmış İslâm...
Cennetler boşanmış, ervâh-ı kirâm
Girmişler gazaya noksan kalmamış!*

*Mübarek toprağı çiğneyen düşman
Her adımı için vermiş bin kurban
“Sakarya”, “Porsuk”a karışmış al kan,
Gaziden, şehitten atşân kalmamış!”*³⁷⁴

H. Nihal ve Necmettin Sahir de Sakarya Zaferi’nden söz ederler:

*“Bir sabah hep ufuklar alırken kan rengini
(...)
Garb’a doğru kaçıyor korkak düşman ordusu..
Şu dağlarda binlerce serilmiş, kalmış yatan
Kahraman şehitlerin hayatlarıyla vatan
Yeni baştan dirildi, yeni baştan can buldu
Müjde bütün Türklere: Türklük yine kurtuldu...”*³⁷⁵

³⁷² Mehmet Muhlis, “Hasan Çavuş’tan Zeliha Anneye”, *Köy Hocası*, 2/35 (3 Mayıs 1337/3 Mayıs 1921), 280.

³⁷³ Yahya Saim, “Sakarya Güneşi”, *Küçük Mecmua*, 10 (30 Temmuz 1338/30 Temmuz 1922), 16.

³⁷⁴ Ali Rıza Seyfi, “Sakarya Zaferi”, *Tevhid-i Efkâr*, 133-3161 (22 Teşrinievvel 1337/22 Ekim 1921), [1].

³⁷⁵ H. Nihal, “Sakarya”, *Yarın*, 2/39 (20 Temmuz 1338/20 Temmuz 1922), 231.

diyen H. Nihal'in ve:

*“Yirmi gündür ağlıyorken Sakarya
Türk güneşi doğdu Şark'tan yüceldi
Yüce Mehmet volkan gibi yükseldi”³⁷⁶*

diyen Necmettin Sahir'in kazanılan zafer sebebiyle mısralarında hissedilen mutluluk, Türk milletinin duygularının açığa çıkmış hâlidir. Her iki şair de karanlığın hüküm sürdüğü Sakarya'da Türk güneşinin Sakarya'daki zaferle yeniden doğduğunu söyleyerek savaşın önemini vurgulamak ister.

Yukarıdaki şiirlerde Anadolu şehirlerinin daha çok I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki işgal manzarası ve Kurtuluş sonrası kazanılan zaferin müjdecisi olma rolüyle yer aldığı görülür. Anadolu'nun güzelliğinden bahseden şiirler, diğerlerine nazaran sayıca azdır. O dönemin koşullarıyla şairlerin yaşadığı duygu yoğunluğu bu duruma neden olur. Cephe gerisinde olan şairler de cephedekilerle aynı coğrafya içinde yaşadıkları için Anadolu'da yaşanan her hadiseden doğal olarak etkilenirler. Şairler, bu etkiden hareketle şiirlerinde daha çok işgal altındaki Anadolu'dan bahsederler.

Anadolu şehirlerinden bahseden şairler, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda işgal edilen topraklar arasında daha çok Çanakkale, Sakarya, Antep, Bursa ve İzmir üzerine şiirler yazmıştır. Bu cephelere dâhil olan şehirler, düşman tarafından geçilmiş olsaydı Millî Mücadele hareketine olan güven azalacak, Türk milleti düşman kuvvetlerinin boyunduruğu altına girecekti. Şairler, bu şehirlerde yoğun şekilde süren çatışmayı bıkmadan usanmadan dile getirerek o bölgelerdeki acı sahneleri bugüne taşır.

Şiirlerde dikkat çeken önemli unsurlardan biri de şairlerin o yıllarda -birkaç istisna dışında- şiirlerini estetik bir gaye için yazmamalarıdır. Şiir örneklerinde görüldüğü gibi Anadolu şehirleri, işgalle birlikte cephedeki ve cephe gerisindeki durumu vermek ve Türk milletine sahip olduğu kudreti hatırlatmak için bir araç olarak kullanılır. İşgallerin sona erişiyile de kazanılan zaferin Türk milletinde oluşturduğu gurur şiirlere yansır. Bu açıdan Balkan Savaşları'nın ardından Anadolu'yu şiirin esas gayesi hâline getiren şairlerin, estetik unsuru ikinci plana atarak öncelikle yaşanan hadiseleri şiirleriyle ortaya koyma amacını taşıdığı söylenebilir.

³⁷⁶ Necmettin Sahir, “Sakarya Önlerinde”, *İleri*, 9/1315 (28 Eylül 1337/28 Eylül 1921), [1].

Şairler, eserlerinde yaşananları ifade etmelerinin dışında Tanzimat'tan itibaren kimlik arayışı içindeki Türk milletine Türk-İslam kimliğine dâhil olduğunu hatırlatır. Bu hatırlatma, zor koşullar altında topraklarını savunan Türk milletinin kurtuluş umudunu tazeler.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖYDE HAYAT

3.1. Gündelik Yaşam

Köy: “Kariye, mahalle, sokak”³⁷⁷; “Mütemekkin insanların ikâmet ettikleri evler mecmûunun küçüğü ki kasabadan farkı; hanelerin azlığıyla beraber, çarşı ve pazarı olmaması ve ahâlîsinin ekseriya ziraatla meşguliyyetleri cihetiyle tarla ve çayır ve bağ ve bahçe ve ahır ve ağıl gibi şeylerle karışık olmasıdır.”³⁷⁸

Köydeki gündelik yaşam, coğrafyanın ve iklimin insanlara sunduğu imkânlarla göre şekillenir. Köylerde dağlık ve engebeli arazilerin yoğun olduğu yerlerde hayvancılık faaliyetleri önem kazanırken, engebenin azaldığı kısımlarda hayvancılıkla birlikte tarım faaliyetleri sürdürülür.

Cumhuriyet öncesinde Anadolu’da yaşayan, çeşitli nedenlerle bu coğrafyada bulunmak zorunda kalan şairler ile bu coğrafyayı hiç görmeyenler köydeki hayatı şiirlerinde yansıtmaya çalışırlar.

Ali Canip, “Bir Köy Hayatı” adlı şiirinde köylülerin büyük, küçük; kadın, erkek demeden iş bölümü yaparak sürdürdükleri hayattan bir kesit sunar:

*“Beş altı köylü zer ile toprakla uğraşır;
Birkaç kadın da merkebe binmiş gıda taşır..
Seyreyledikçe ben bu küçük ömr-i sadeyi*

Her şey, bütün gürültülü efkâr-ı vahime

³⁷⁷ Muallim Naci, “Köy”, *Lugat-ı Nâcî*, 643. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/lugatinaci/tafsil-82211-gh3.html>)

³⁷⁸ Şemseddin Sami, “Köy”, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları 2010), 1218-1219.

Bir lahzacık susar, dil-i vahdet-bedîdime”³⁷⁹

Ali Canip, Servet-i Fünûn etkisiyle yazdığı bu şiirde köylülerin hayatını bir tablo formunda verir. Fakat okuyucunun gözünde canlandırılmak istenen köy hayatı oldukça sığ kalır; çünkü toprakla uğraşan, eşeğe binerek gıda taşıyan köylünün ruhsal durumu, iş yaparken yaşadığı zorluk şiire yansımamıştır. Denilebilir ki şair, köy hayatını tam anlamıyla bilmediği için köydeki yaşamı saadetli bir tablo gibi vermenin ötesine geçememiştir.

Lise dördüncü sınıf öğrencisi M. Muhyittin, köylünün sabahın ışıklarıyla tarlada başlayan çalışmasının akşam karanlığının çöküşüyle son buluşunu “Köy Hayatı” adlı şiirinde şöyle tasvir eder:

*“Tarlaları yakıyor güneşin alevleri...
Başakların üstünde titriyor tebessümler,
Her köylü bir emelle döküyor bin damla ter,
İner sevdalı akşam karşıki yamaçlardan,
Hülyalı sesler gelir gölgeli ağaçlardan,
Sonra sarar boşluğu hazin bir kaval sesi*”³⁸⁰

Halide Nusret, “Adak” adlı şiirinde köy kızlarının yaşamından söz eder. Şair, köy kızlarının günlük hayattaki rolüyle ruhsal durumunu şu mısralarla ortaya koyar:

*“1
Gözleri hülya dolu, benizleri sapsarı,
Elde destileriyle döndü köyün kızları:
Akşam, hasta bir çiçek gibi solan bir akşam..*”³⁸¹

Necdet Rüştü ise “İrmak”ında köy kadınlarıyla köy kızlarının sosyal hayattaki rolüne yer verir:

*“Sa[z]lıklarında köyün kadınları bez yıkar
Suyundan akşamları köyün kızları desti dold[u]rur*”³⁸²

Yukarıdaki şiir örnekleri köy hayatında erkekler kadar kadınların da önemli roller üstlendiğini gösterir. Köyde sabahın ışıklarıyla başlayan iş bölümü, akşam

³⁷⁹ Ali Canip, “Bir Köy Hayatı”, *Kadın*, 9 (8 Kânunuevvel 324/21 Aralık 1908), 5.

³⁸⁰ M. Muhyittin, “Köy Hayatı”, *Yeni Nesil* (ty.), 16.

³⁸¹ Halide Nusret, “Adak”, *Ümid*, 14, Yıl: 2, (25 Teşrinisani 336/25 Kasım 1920), 3.

³⁸² Necdet Rüştü, “İrmak”, *Ümid*, 17, Yıl: 2, (17 Şubat 337/17 Şubat 1921), 12.

karanlığına kadar devam eder. Akşam vakti evlerine çekilen köylüler, bir sonraki gün sabahın ışıklarıyla yeniden koşuşturmaya başlar.

Şairler köy yaşamını estetik gayeden uzak şekilde dile getirirler. Onlar için önemli olan şeyler köyü, köy insanını, yaşamını anlatmaktır. Fakat şairler; köy yaşamını tam anlamıyla bilmedikleri için şiirlerinde birkaç mısra ile kadın, erkek, çocuk arasındaki ilişkiden ve iş bölümünden bahsetmenin ötesine geçemezler.

3.2. Toplumsal-Sosyal Yapı

Toplumsal yapıda köylü en alt tabakayı oluşturur. Köylünün devletle olan ilişkisinde yetkili olan kişi ağa ya da muhtardır. Bu yapıda ağa ya da muhtarın köylünün haklarını koruması beklenir. Fakat onlar, devletin kendilerine tanıdığı gücü menfaatleri doğrultusunda kullanırlar. Anadolu’da kurdukları düzenin devam etmesi için de köylünün refah içinde yaşamasını engellerler. Köylü gece gündüz çalışmasına rağmen ağanın söz sahibi olduğu düzende emeğinin karşılığını alamaz.

Ağanın köylüden üstün olması ezen ve ezilen, zengin ve fakir, güçlü ve güçsüz gibi çatışmalara yol açar. Toplumdaki bu bozuk düzen, dönemin eserlerinde kendine yer bulur. Bazı şairler, Anadolu’daki toplumsal yapının Kanun-ı Esasi³⁸³yle birlikte değişmeye başlayacağına inanır. Bu sebeple eserlerinde Kanun-ı Esasi’nin toplumsal yapıya etkisine yer verirler.

“Edebin Köylü Kısmı Öğüt -2-” adlı şiirde, “Bir Köylü” takma adını kullanan şair, Anadolu’daki toplumsal yapıdan şöyle söz eder:

*“Artık uyanın! Ortak olun zevk u safaya
Yetmez mi ki mahkûm idiniz derde belaya*

Mahkûm idiniz, çünkü sebepsiz ve günahsız

³⁸³ Kanun-ı Esasi’nin Tebaai Devleti Osmaniyenin hukuk-ı umumiyesi içinde yer alan “Madde: 9’daki Osmanlıların kâffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aherin hukuk-ı hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir ve Madde: 21’deki Herkes usulen mutasarrıf olduğu mal ve mülkten emindir. Menafi-i umumiye için lüzumu sabit olmadıkça ve kanunu mucibince değer bahası peşin verilmedikçe kimsenin tasarrufunda olan mülk alınamaz” ibareleri toplumsal yapıdaki bozulmanın düzeleceğini müjdelar. Bu maddeler özellikle Anadolu’da ağa/muhtar-köylü arasında süren ilişkinin alt-üst şeklinde sürmesinin sona ereceğine işaret eder, ne yazık ki Kanun-ı Esasi maddeleri bir hüküm olarak kalmanın ötesine geçemez. Anadolu’da Kanun-ı Esasi öncesinde süren yerleşik düzen devam eder. (Kanun-ı Esasi’nin maddeleri için bk. A. Şerif Gözübüyük-Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2. bs. (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), 27-42.)

*Jandarma sizi hapsediyordu, dövüyordu
Onlarla bir olmuştu köyün muhtarı hatta
Hep komşuları hem soyuyor hem sövüyordu
Onlar bugün uslandı bugün haddini bildi
Kanun-ı Esasi o fena kirleri sildi’’³⁸⁴*

Yukarıdaki şiir, toplumsal yapıdaki ezen ve ezilen çatışmasını vermesi yönüyle dikkate değerdir. Köylü, Kanunu-ı Esasi ilan edilene dek ağa/muhtar ya da jandarma tarafından haksız yere zulm görür. Suçlu olup olmadığına bakılmadan mahkûm edilir, elinde avucunda ne varsa vermek zorunda kalır. Toplumsal yapıdaki düzensizlik, Kanun-ı Esasi ile değişir. Şair de şiiri aracılığıyla sınıfsal farklılığın son buluşunu müjdeler. Bununla da yetinmeyerek köylüye haklarına sahip çıkmaları konusunda yol gösterir.

Şairi belirtilmeden yayınlanan “Ağa Kimdir?” adlı şiirde ise Meşrutiyet’le sosyal hayatta meydana gelen değişim, Meşrutiyet öncesiyle mukayese edilerek ifade edilir:

*“Hürriyetten evvel beylik, ağalık
Zorbalara olmuş idi arpalık*

*Tarlalarda alın teri dökenler
Zorbalara kolluk eder, dayak yer*

*Köpeklerden daha sefil yaşardı
Şimdi artık o zulümler kalmadı*

*Şimdi hizmet edenlerdir ağamız
Şu kadar ki çalışanlar yalnız*

*Hamleler değil, zihin yoranlar
Öğüt veren, yolu gösteren insanlar*

*Hekimlerle vâ’izler de rençberdir
Kimi bize şifa, kimi ruh verir’’³⁸⁵*

³⁸⁴ Bir Köylü, “Edebin Köylü Kısmı-Öğüt 2”, *Gencine-i Edeb*, 2 (15 Teşrinisani 324/28 Kasım 1908), 6.

³⁸⁵ Şairi Belirtilmemiş, “Ağa Kimdir?”, *Peyman*, 3 (29 Haziran 1325/12 Temmuz 1909), 4.

Şair, yukarıdaki mısralar aracılığıyla Meşrutiyet öncesindeki toplumsal yapıyı eleştirerek Anadolu’da hizmet alanla hizmet veren arasındaki rolleri değiştirir. Şaire göre yeni düzende köylü, imam ve hekim artık ağadır. Onlar; topluma fayda sağlayıp doğru ve dürüst şekilde işlerini yaptıkları için ağalık statüsünün temsilcisidir.

Meşrutiyet’in ilanıyla ağalık düzeninin değişeceği düşünülse de sonraki yıllarda durumun değişmediği görülür. M. Sait’in “Fakir Yolcu” adlı eseri Meşrutiyet’in ilanından sonra yayınlanır. Şiirde ağa ile köylü arasında sınıfsal farklılığın devam etmesi dikkat çeker:

*“Bir gün köy kahvesine bir fakir yolcu girdi
Oturan ağalara Tanrı selamı verdi.
Ağalar hep kibardı. Hepsinin tarlaları
Bağları, bahçeleri, sürülerle davarı
Vardı. Fakir yolcunun yırtık elbisesine,
Pabuçsuz ayağına, yağlı soluk fesine
Şöyle bir yan baktılar. Bu selamı almakta
Ne bir şeref var idi, ne de küçük bir fayda.”³⁸⁶*

M. Sait’in şiirinde, ağaların karşısına son derece fakir bir kişiyi çıkarması tesadüfi değildir. Şair, Anadolu’daki sosyal yapının ikiliğini çarpıcı şekilde verebilmek için Allah’ın selamını alırken bile insanların ekonomik durumuna bakan ağaları bir araya getirir. Ağaların tutumunu eleştirmek için de fakir yolcuyu kullanır. Fakir yolcu şiirin devamında kendinin de bir zamanlar ağa olduğunu ifade ederek sosyal hayattaki eşitsizliğin bir gün kahvedeki ağaları da etkileyebileceğini ortaya koyar.

Çileli takma adını kullanan şair, “Uğur Ola Bayram Ağa!” adlı eserinde ağalık statüsünün Anadolu topraklarında devam ettiğine işaret eder. Şair, Bayram Ağa’nın toplumdaki yerini alaycı bir üslupla ifade eder:

*“Bayram Ağa gelince gittiği köyden,
Külâhı yanına yıkan yıkana!
Giyinip kuşanıp konaktan, evden,
Fırlayıp sokağa çıkan çıkana!*

Giyinmiş kuşanmış, sıklaşmış beyler,

³⁸⁶ M. Sait, “Fakir Yolcu”, *Kelebek Büyük Bayram Nüshası*, 16 (gy. Temmuz 339/Temmuz 1923), 12.

*Mesire yerinde zevk sefa eyler,
Çalgılar davullar rakslar heyheyler,
Masanın başında çakan çakana!
(...)
Dönüşte baktım ki Bayram Ağa gitmiş,
O başka yerlere âh sefer etmiş,
Meclisler dağılmış heyheyler bitmiş,
Peşinden hasretle bakan bakana!”³⁸⁷*

Şiirde ağanın toplumda önemli bir devlet adamı gibi karşılanması, onun gelişinin şerefine eğlenceler yapılması şiirin yayınlandığı 1922 yılında da Anadolu’daki toplumsal yapıda ağalığın üst konumda olduğunu ortaya koyar.

“Anadolu Seyahati” adlı şiirde A. Âtîf; köylünün vergi, muhtar ve jandarma arasında sıkışıp kalan hayatına yer verir:

*“Emvalini satmış, götürüp vergiye vermiş
Birkaç koyunu var ise muhtara yedirmiş
Jandarma gelip köyde yatak, yorganı almış
Bir aile bomboş kuru bir hanede kalmış”³⁸⁸*

Bu başlık altında verilen şiir örnekleri ağa/muhtar ve köylü ilişkisinin meydana getirdiği sosyal yaraya temas etmesi açısından son derece önemlidir. Anlaşıyor ki şairler, şiirleri aracılığıyla sosyal yapıdaki alışılmış düzeni değiştirmek isterler.

3.3. Kültürel Hayat

Toplumun kimlik inşasında geleneğin önemli bir payı vardır. Bunun bilincinde olan şairler, Cumhuriyet öncesinde yazdıkları şiirlerde Türk milletinin diğer milletlerden ayrılan değerlerine yer verirler. Şiirlerde, asker uğurlamaları ve gazilerin dönüşünde yapılan kutlamalara ağırlık verilir. Bunun nedeni Türk milletinin Balkan Savaşları’nın ardından I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi çetin mücadelelerde bulunmuş olmasıdır. Kadın, erkek, çoluk çocuk demeden nice fedakârlıklarla topyekûn düşmana karşı verilen mücadelede asker son derece önemli yere sahiptir. Anadolu’da başlayan seferberlikle gençler, gönüllü olarak cepheye giden, vatanı ve milleti için canını hiçe sayan yiğit delikanlılardır. Köylüler, bu genç yiğitleri cepheye uğurlarken

³⁸⁷ Çileli, “Uğur Ola Bayram Ağa”, *Güleryüz*, 57, Yıl: 2, (1 Haziran 1338/1 Haziran 1922), 2.

³⁸⁸ A. Âtîf, “Anadolu Seyahati”, *Beyanü’l-Hak*, 5, (20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908), 96.

Türk töresine uygun dualı bayraklı davullu zurnalı toplu eğlence ve merasimler düzenlerler.

Mehmet S., “Cenge Giderken” adlı şiirinde Çanakkale Cephesi’ne giden askerin davul-zurnayla uğurlanışını:

*“Ağır ağır uzaklaştı artık davul, zurnalar
Asker şimdi yola doğru yavaş yavaş yürüdü”³⁸⁹*

diyerek ifade eder. Şiirde askerin cenge gidişi onun düğünü olarak görülür. Köy ahalisinin huzurunda askerin cenge gittiği gün unutulmayacak şekilde kutlanır.

Kâzım Nâmi “Tosun Onbaşı’nın Destanı”nda yer verdiği Tosun aracılığıyla Türk milletinin asker uğurlama geleneğini ön plana çıkarır:

*“Geldi orta yere imam efendi,
Tanrıdan bizlere nusret dilendi;
Duayı melekler bile beğendi;
“Âmin!” diye sarstık biz asumanı.*

*Dua bitti, sonra hep vedalaştık;
(...)
Davul geçti öne, bayrak açıldı,
Gamlı düşünceden artık kaçıldı;
Yüreklere şimdi neşe saçıldı;
Görmedik arkaya kalıp bakını.”³⁹⁰*

Rodoslu Ahmet Kemal’in “Öç Duygularından: Şehit Mehmet” adlı şiirinde ise asker uğurlaması hem yapılan dualarla hem de davul-zurna eşliğinde düzenlenen eğlenceyle ortaya konulur:

*“Bu kahraman ata bindi, yola doğru dikildi,
İmam geldi Tanrı’ya dek el kaldırdı okudu..
Köyden bir ses: Âmin!! Dedi kalbi nurla doldurdu,
Mehmet atı mahmuzladı, gemi çekti, [deh]³⁹¹ dedi..
At koştukça, yel esiyor, başta yazma uçuyor,*

³⁸⁹ Mehmet S., “Cenge Giderken”, *Büyük Duygu*, 8 (İlave Gençler Kısımı: 1), (6 Haziran 1329/19 Haziran 1913), 3.

³⁹⁰ Kâzım Nâmi, “Tosun Onbaşı’nın Destanı”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18 Mart 1915), 49-50.

³⁹¹ Şiirde “deh” kelimesi yerine “diye” kelimesi yer alıyor.

*Köyde öten davul, zurna halka ferah veriyor
Mehmet'i hep süzen gözler, Hakk'a dua ediyor,
Harbe koşan bu arslanı bütün kalpler okşuyor!”³⁹²*

Gazilerin köylerine dönüşü de tıpkı askere uğurlanmalarında olduğu gibi bir düğün havasında gerçekleşir. Kırşehirli Âyetullah'ın “Zafer Türküsü”nde Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde savaşıyan gazi, Anadolu'nun kurtuluşuyla memleketine döneceği sıralarda kendi için düğün yapılmasını ister. Böylece Kırşehirli Âyetullah'ın şiirinde, gazilerin evlerine dönüşünde nasıl bir kutlama yapılacağı gösterilir:

*“Yarmam dökülsün bugün
Şanım öğünsün bugün
Hasretlik çok uzadı
Çabuk yapılsın düğün..”³⁹³*

H. Rüştü, “Bayram İçinde Yas” adlı şiirinde gazilerin dönüşünde köylerde yapılan kutlamalara yer verir:

*“Ertesi gün davul, zurna hazırlandı, donandı
Kadın, gelin, nişanlılar allar giydi kuşandı
Kırk hanelik küçük bir köy al yeşile boyandı
(...)*

*O gün durup dinlenmeden davul zurna çaldılar
Namazgâhta kurban kesip muhabbete daldılar”³⁹⁴*

Cumhuriyet öncesi yazılan şiirlerde Türk-İslam kültürüne ait farklı geleneklerin izleri de görülür. H. Rüştü'nün “Bayram İçinde Yas” adlı şiirinde cepheden gelmesi beklenen üç çocuk babası Ömer'in, şehit olduğu haberi alındıktan sonra ailesinin yas tutuşu dikkat çeker. Şair, halk edebiyatı eserlerinde sıkça görülen “karaları bağlamak”, “saç yolmak”, “bağırıp ağlamak” gibi yas motiflerine şiirinde yer verir:

*“Akşam olmuş her evciğin ışıkları yanmıştı
Üç çocuklu bir kadın, gök yıkıldı sanmıştı
Arslan Ömer şehit olmuş, bu haberi almıştı
Bir tek bu ev baştanbaşa karaları bağladı*

³⁹² Rodoslu Ahmet Kemal, “Öç Duygularından: Şehit Mehmet”, *Mektebli*, 3 (30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913), [37].

³⁹³ Kırşehirli Âyetullah, “Zafer Türküsü”, *Halk Yolu*, 10 (30 Haziran 1339/13 Temmuz 1913), 147.

³⁹⁴ H. Rüştü, “Bayram İçinde Yas”, *Güleryüz*, 82, Yıl: 2, (ty.), 3.

(...)

*Son baharın bu sabahı her yer nura boyandı
O yavrular uykusundan sıçrayarak uyandı
Yüreklere babasızlık acısıyla pek yandı
Ne baksınlar? Anaları seccadeye uzanmış
O şefkatli nazarları ilelebet kapanmış*

*Şaşırdılar üçü birden saçlarını yoldular
Bağırdılar, tepindiler deli gibi oldular”³⁹⁵*

Halide Nusret’in “Adak” adlı şiirinde, Hatice beş yıl evvel kaybolan sevgilisinin bulunması için yedi köye nam salan saçlarını Murat Baba Dergâhı’na adar:

“3
*Boş ellerini göğsüne kaldırdı yavaş yavaş,
(...)
Düşündü bir ümitle aydınlanan yarını...*

(...)
*Hatice, Murat Baba Dergâhı’na adadı
Yedi köyde “bir” diye anılan saçlarını!..”³⁹⁶*

Hasan Fahri “Misafirperver Köylü” adlı şiirinde Anadolu insanının misafirperverliğine dikkat çeker:

*“Yolun bir gün bu yerlere düşer ise arkadaş
(...)
Çal kapıyı köylü sana sevinerek yer verir
Ocak yakar üşüyorsan; açsan yemek getirir.”³⁹⁷*

Yine bu durum Halit Fahri’nin “Dağda Bir Yolcuya” adlı şiirinde de yer alır. Şair, dağdaki yolcuya şöyle seslenir:

*“Yine sen yolcu, bu dağlarda mısın?
Köye in, aile yurdunda ısın!..”³⁹⁸*

³⁹⁵ H. Rüştü, “Bayram İçinde Yas”, 3.

³⁹⁶ Halide Nusret, “Adak”, *Ümid*, 14, Yıl: 2, (25 Teşrinisani 1336/25 Kasım 1920), 3.

³⁹⁷ Hasan Fahri, “Misafirperver Köylü”, *Tedrisat Mecmuası*, 4 (ty.), 172.

³⁹⁸ Halit Fahri, “Dağda Bir Yolcuya”, *Yarın*, 10 (22 Kânunuevvel 1337/22 Aralık 1921), 2.

Yukarıdaki şiirler dikkate alındığında şairlerin şiirlerinde asker uğurlamaları, düğün merasimleri, yas tutma, misafirperverlik gibi değerlere yer verdikleri görülür. Bu durum şairlerin konu seçimini bilinçli şekilde yaptıklarını gösterir. Çünkü şiirler, dünyada hızla yayılan milliyetçilik hareketinin Türk milletine de etki ettiği, Türk insanının kendini bulma arayışında değerlere sığındığı geçmiş ile şimdi arasında bağ kurarak geleceği inşa ettiği yıllarda yazılmıştır. Böyle bir ortamda şairlerin değerleri konu alan şiirler yazmamış olmaları kaçınılmazdır.

3.4. Merkezi İdarenin Köylüye Karşı Tutumu

Cumhuriyet öncesi şiirlerin çoğunda Anadolu insanının merkezi idare tarafından sadece vergi ve asker kaynağı olarak görüldüğü ifade edilir. Şiirlerde köye asker ihtiyacını karşılamak ya da vergi toplamak için gelen yetkililer; köyün yol sıkıntısına, mektep eksikliğine, sağlık problemlerine sırtlarını dönerler.

Şairler, sadece ihtiyaç duyulduğunda hatırlanan Anadolu insanı imajını eserleriyle görünür kılmaya çalışırlar. Böylece onlar, görmezlikten gelinen köylünün problemlerinin çözülmesinde kendilerine düşen payı üstlendiğine inanırlar.

A. Âtîf, “Anadolu Seyahati”nde, Anadolu insanının çaresizliğiyle yoksulluğuyla baş başa bırakılışına şahitlik ettiğini söyleyen aydınlardan biridir. Şair, Anadolu insanıyla büyük şehirde yaşayanlar arasındaki uçurumu şöyle ifade eder:

“Biz zevk u safamızda sefihâne koşarken
Bî-çareler efgân ediyormuş kederinden
Rahatları yok, malları yok, hâlleri yoktur
(...)
Emvâlini satmış, götürüp vergiye vermiş

(...)
Bir şeyleri yoktur ne ziraat ne ticaret
(...)
Her karye birer medreseye, mektebe muhtaç”³⁹⁹

Şairi belirtilmeyen “Osmancık Yurdu” adlı şiirde köylünün sıkıntıları şöyle ortaya konulur:

³⁹⁹ A. Âtîf, “Anadolu Seyahati”, *Beyanü'l-Hak*, 5 (20 Teşrinievvel 324/2 Kasım 1908), 96.

*“Türklüğün derdi pek acıdır, hiç söyletme
Kalbim dayanmaz dağ, taş olsa da!
Mektep, yol yok, faiz belası yaktı kavurdu
Bereket ocağını bu mübarek yurdu.”⁴⁰⁰*

Şair, köylünün sıkıntılarını dile getirdikten sonra bunun değişimi için çözüm yolu da gösterir. Ona göre Osmanlı Devleti’nin Anadolu insanının refahı için yerine getirmediği sorumluluğu gençler üstlenmelidir. Gençlerin bu coğrafyada uygulayacakları her türlü olumlu faaliyet, köye ve köylüye olan davranışların değişmesinde etkili olacaktır:

*“Mektebi sırtında, yolu kemiğiyle
Yapacak Türk genci, artık ahd etti!
Bak sen ey Türk genci vazifen ne kadar büyük,
Bütün bunlar senin ulu borcundur!
Büyüklerinden bir hayır görmeyen zavallı
Türklük sana yalvarıyor, atma bu sözü”⁴⁰¹*

M. A. adlı şair, “Küçük Köylerin Lüzum-ı Tevhidi Emniyesiyle” adlı şiirde önce köy sıkıntılarından bahseder. Ardından bunların çözümü için az haneli köylerin birleştirilmesini önerir:

*“Sıtma, verem, frengiye yatak olmuş bu yerler
Ne cami var ne mektep var ne hoca
Heder olup gidiyorlar boş boşuna
Biraz ılık girmek için bu yere
Birleştirin bu köyleri bir yere”⁴⁰²*

Yukarıdaki şiirlerde köylü, Meşrutiyet öncesi ve sonrasında vergi, asker gibi ihtiyaç olduğunda hatırlanır. Devlet erkânı bu gibi durumlarda köyleri ziyaret eder, köylünün sıkıntılarını, isteklerini dinlemeden yaşadıkları yere dönerler. Aşağıdaki şiir örnekleri ise bu düzeni sorgulayan köylü tipini verir.

⁴⁰⁰ Şairi Belirtilmemiş, “Osmancık Yurdu”, *Çocuk Dünyası*, 40 (12 Kânunuevvel 1329/25 Aralık 1913), [3].

⁴⁰¹ Şairi Belirtilmemiş, “Osmancık Yurdu”, [3].

⁴⁰² M. A., “Küçük Köylerin Lüzum-ı Tevhidi Emniyesiyle”, *Karagöz*, 377, Yıl: 8, (18 Ağustos 1332/31 Ağustos 1916), 3.

Mehmet Emin'in "Anadolu" adlı şiiri neden unutulduğunu sorgulayan köylü tipinin örneklerinden biridir. Şiirdeki dul kadın, köylünün sıkıntılarının görmezden gelinmesine karşı çıkar:

*"Âh Efendi, bize karşı İstanbul
Neden böyle bir sert, yalçın taş gibi;
Taşraların hayvanlık mı nasibi?"⁴⁰³*

İhsan Adli, "Bir Köylü Lisanından" adlı şiirinde merkezi idarenin Anadolu insanıyla olan bağının sadece asker ve vergi kaynağıyla sınırlılığını, sözünü emanet ettiği bir köylü tarafından irdeler. Köylü, din ve millet uğruna canını, malını hiçe sayarken yaşadığı zorlukların devlet ve millet için hiçbir öneminin olmadığını farkındadır. Bu yönüyle aşağıdaki mısralar, köylünün sürüp giden düzene gösterdiği tepkinin yansımasıdır:

*"Din ve millet uğruna versem de can ve malımı
Köylüyüm ben bir soran, ya dinleyen yok hâlimi!
(...)
Can verirken karşısında düşmanın, evladımız,
Köylüyüz biz –aciz ve mazlum!- eğilmez adımız!
Kaht olur, feyezân olur, bir köy bütün yoksul düşer
Biz tevekkül eyleriz: Allah'tandır hayır ve şer
Vergi, asker her ne isterlerse boş döndürmeyiz;
Biz yanarız lakin ocak-ı milleti söndürmeyiz!"⁴⁰⁴*

Anadolu insanının durumunu bir köylü ağzından dile getirerek sürdürülen düzene yönelik eleştirisini daha çarpıcı hâle getiren şairlerden biri de Veliyüttin'dir. Şair Veliyüttin, "Köylünün Arzuhâli 4" adlı şiirde Meşrutiyet'in ilanı ile durumunun değişeceğine inandırılan köylünün Meşrutiyet'ten sonra da sıkıntılarının çözüme kavuşmadığını ortaya koyar. Köylü, Meşrutiyet'in ilanından sonra da ağır yükümlülüklerin altında ezilmeye devam eder:

*"İ
Ey Paşalar, Beyler! Merhamet yok mu?
Size zalim desek acaba çok mu?
Sormadan karnımız aç mı ya tok mu?"*

⁴⁰³ Mehmet Emin, "Anadolu", *Türk Yurdu*, 2/14 (17 Mayıs 1328/30 Mayıs 1912), 410.

⁴⁰⁴ İhsan Adli, "Bir Köylü Lisanından", *Nesli-âî*, 5-9, Yıl: 2, (7 Mart 1329/20 Mart 1913), 95.

Vergi istersiniz, hizmet dersiniz.

(...)

4

Kiminiz mücahit kiminiz mebus

*Yine biz perişan yine biz me'yûs!*⁴⁰⁵

Cumhuriyet öncesi yazılan şiirlerde bazı şairlere göre şehirlinin, Anadolu insanına bakışı da merkezi idareden farksızdır. Şehirde yaşayanlara göre köylü, kendilerine hizmet etmekle yükümlüdür.

“Zevki[ni] temin için şehrîlerin sa'y eyleriz

Fahredip onlar desinler: Biz ağalar, beyleriz!

Köylü hizmetten çekinmez, katlanır her mihnete

*Vermesin ta kim zevâl Allah din ve devlete.*⁴⁰⁶

Tüm bu şiir örnekleri gösteriyor ki bazı şairler, Meşrutiyet öncesinde olduğu gibi Meşrutiyet sonrasında da devlet adamlarının köylünün yanına sıkıntıların tespiti ya da çözümlenmesi için değil; sadece vergi ve asker alabilmek için geldiklerini düşünürler ve bu duruma karşı çıkarlar. Şairlerin tepkisine yol açan bir diğer husus ise, zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışan köylünün her geçen gün ağırlaşan vergi yükümlülüğünün altında ezilmeye mahkûm edilışidir. Şairlerin merkezi idareyle köylü arasındaki ilişkiye bakışlarının benzerliğı yanlı davrandıklarını düşündürmektedir. Çünkü merkezi idare tarafından köylere gönderilerek işlerini layıkıyla yapmayanlar olabileceğı gibi sorumluluklarını yerine getiren kişiler de muhakkak vardır. Fakat şairler, şiirlerinde merkezi idarenin köylüye karşı sadece olumsuz tutumundan söz etmeyi tercih ederler.

Öte yandan bu dönemde yazılan şiirlerde şairler sözü köylüye emanet eder. Böylece merkezi idarenin köylüye olan tutumu, köylünün bakış açısıyla eleştirilir. Bu açıdan yukarıdaki şiirlerin idarenin tutumuna karşı çıkan köylü tipinin ilk örneklerini oluşturduğu söylenebilir.

⁴⁰⁵ Veliyüttin, “Köylünün Arzuhâli 4”, *Köylü* B-9, 1442, Yıl: 5, (29 Mayıs 1329/6 Recep 1331/11 Haziran 1913), 3.

⁴⁰⁶ İhsan Adli, “Bir Köylü Lisanından”, *Nesli Âtî*, 5-9, Yıl: 2, (7 Mart 1329/ 20 Mart 1913), 95.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU İNSANI

Tanzimat Dönemi’nden itibaren eserlerde kişinin kendiyle hesaplaşmaya başladığı, dünyevi hayata dönük eğilimlerin görüldüğü, canlı, dinamik insan tipine dair örnekler yer alır. Ferdin doğuşu olarak ifade edilen bu durum Tanpınar’ın dikkatiyle şöyle izah edilir:

“Sanki zorladığı bütün kapıları kendisine kapalı bulan insan, yavaş yavaş kendi içinde değişimin imkânları aramaktadır. Bu her şeyden evvel ne şekilde olursa olsun, ferdin doğuşudur. Yeni kazançlardan ziyade eski bağların yıpranmasından, yer ve mahiyet değiştirmesinden gelen bu vakianın belli başlı ârâzı, bir nevi huzursuzluğa benzeyen bir kötümserlik, geçen yarım asırda görülenden çok daha belirtili ve daha kuvvetli bir hissilik ile sanatın özünü ve ağırlık merkezini az çok yaşanan hayatta aramak ve kendisinden bahsetmek ihtiyacıdır.”⁴⁰⁷

Tanpınar’ın ifadeleri, yeniliği müjdeleyen, bir yönü Batı’ya bir yönü kendine bir yönü de topluma dönük olan Tanzimat edebiyatının yeni arayışlara yöneldiğini gösterir. Artık insan kendine ve hayata gerçekçi şekilde bakmaya başlar. Şerif Aktaş, arayışın istikametini “bireye, halka ve yaşanan hayata” diyerek tarif eder. Ardından tüm bunların şiirimizin yeni bir model, yeni bir ses, yeni temalar, yeni söyleyiş tarzı ve yeni bir dil aramaya yöneldiğini düşündürdüğünü söyler.⁴⁰⁸

Osmanlı’nın yıkılış sürecine girişi, Anadolu’ya çekilme, Batı etkisiyle yayılan milliyetçilik hareketleri Anadolu insanına dikkatleri yöneltir. Mehmet Emin Yurdakul, “Biz Nasıl Şiir İsteriz?”⁴⁰⁹ adlı eserinde artık çifte giden babaları, ekin biçen genç

⁴⁰⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 20 bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 91.

⁴⁰⁸ Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Şiir ve Antolojisi I* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012), 23-24.

⁴⁰⁹ Mehmet Emin, “Biz Nasıl Şiir İsteriz?”, *Servet-i Fünun*, 15/380. Yıl: 8, (11 Haziran 1314/23 Haziran 1898), 244.

kızları ve odun kesen anaları anlatan onun dertlerini dile getiren şiirlerin yazılmasını ister.

Anadolu'ya ve Anadolu insanına yönelme isteği, Türk milletine kendini bulması için aradığı yolu gösterir. Bunun için coğrafyaya, millete, tarihe yönelen dikkatler; Anadolu insanında kendi özünü, kültürünü, tarihini görür. “Ben”in sesi, günden güne verilen her eser örneğiyle daha canlı şekilde duyulmaya başlar. Mehmet Emin’in 1897 Osmanlı-Yunan savaşı esnasında yazdığı “Cenge Giderken” adlı şiir de Anadolu insanının duyarlılığını, hayata ve geleceğe bakışını öne çıkaran eserlerdendir.

Mehmet Emin’in Türk insanının ihtiyacına yönelik konulara şiirlerinde yer vermesi pek çok kişiyi etkiler. O dönemde *Çocuk Bahçesi* adlı dergide Mehmet Emin’in yazdığı şiirlerin yayınlanması neticesinde Rıza Tevfik ile Ömer Naci arasında münakaşa yaşanır. Rıza Tevfik, Mehmet Emin’in duyarlı şiirlerini överken Ömer Naci hece vezniyle sade dille yazılan şiirleri eleştirir. Dergide Mehmet Emin, Rıza Tevfik, Tevfik Fikret, Ali Ulvi, Hüseyin Cahit, Faik Ali gibi yazarların yazıları yayınlanır. *Çocuk Bahçesi*’nin “Edebiyatımızın gelişimi açısından belki de en önemli yönü kapısını açtığı bu genç yazarların Millî edebiyatın oluşumunda oynadıkları rolde saklıdır.”⁴¹⁰ Dergide bireysel temaların dışında sosyal temaların yer aldığı eserler de görülür. Türk edebiyatında vezinde, dilde, temada görülen arayış Genç Kalem’de bir araya gelen sanatçılar tarafından devam ettirilir. “Zira bu harekette “Yeni Lisan” yalnız bir dil problemi değil, “yeni insan”ın kendisini bütün yönleriyle ifade etme, kendi kimliğinin şuuruna erme gayretidir.”⁴¹¹

Anadolu, artık coğrafyası kadar kadınıyla erkeğiyle çocuğuyla bir bütün olarak eserlerde yer alır. Böylece, millî şuurun oluşmasında ve devamlılığında gidilmek istenen yola girilir. Verilen her eser örneği, bir öncekinin tesiri altında ilerleyerek millî şuurun yaygınlaşmasında etkili olur.

Çalışmanın bu bölümünde yer alan şiir örnekleri, Türk insanının geçmişten günümüze dek süren hayatına, kültürün ve milletin devamlılığında üstlendiği role, Millî Mücadele yıllarındaki durumuna, bireysel olduğu kadar toplumsal kaygılarına, geleceğe dair planlarına ışık tutar.

⁴¹⁰ Celal Aslan, “Bahçe Dergisi (1908-1910)”, *Bilig*, 47 (Güz 2008), 173.

⁴¹¹ Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Şiir ve Antolojisi 2* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012), 14.

4.1. Anadolu Kadını

Türk kadını, İslamiyet öncesinde siyasi, askerî ve kültürel alanda erkek ile eşit konumdadır. “Yuvasını erkekle birlikte, eğer erkek yoksa tek başına korumak zorundadır. Bu durum, kadın ile erkeğin aynı meziyetlere sahip olmasını da zaruri kılar.”⁴¹² O da erkek gibi savaşçıdır.

Türk kadınının İslamiyet öncesindeki konumu İslamiyet sonrasında da devam eder. Bu dönemde kadının yeri yine erkeğin yanındır. Kadın, erkeklerle savaşlarda yer alır, savaş yılları dışında ticaretin gelişmesinde etkili olur.

Tanzimat Dönemi’nden itibaren aydınlar, kadının sosyal ve siyasi hayattaki yeri konusunda düşünmeye başlar. Bu dönemde “kadın hakları”, “feminizm” gibi kavramlar tartışılır. Yazarlar bu kavramlardan yola çıkarak eserler kaleme alırlar. Ahmet Mithat pek çok eserinde kadın sorunları üzerinde durur. O, “kurmaca yazarlığının erken örnekleri olan *Letaif-i Rivâyât*⁴¹³ başlığı altında topladığı hikâyelerinde Osmanlı toplumunda kadın konusuna önemli açılımlar getirir; esaret, evlilik, şahsî hürriyetin muhafazası, kadın hakları, ailenin kurulması ve devamlılığının sağlanması gibi yenileşme dönemi Osmanlı toplumunda fazlaca tartışılan meseleleri ele alır.”⁴¹⁴ Şemsettin Sami, *Kadınlar*⁴¹⁵ adlı eserinde kadın erkek eşitliğinin gerekliliğinden söz eder. Eserlerde kadın haklarıyla ilgili konulara yer verilmesi kadına eğitim hakkı ile birtakım sosyal haklar verilmesinde etkilidir.

Türk kadını, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında hem cephede hem de cephe gerisinde verdiği olağanüstü mücadeleyle ailede, toplumda, kültürde, askerî alanda ne kadar etkili olduğunu ispat ederek toplumsal hayattaki rolünü etkinleştirir.

4.1.1. Âşık Olunan Anadolu Kadını

Anadolu kadını saf, masum ve güzel oluşuyla dikkat çeker. Sahip olduğu bu özellikler dolayısıyla Anadolu kadını, pek çok kişiyi daha ilk bakışta kendine âşık eder. Anadolu insanını keşfetmeye çalışan şairler, Anadolu kadınının etkileyici yönüne eserlerinde yer verirler.

⁴¹² İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 542.

⁴¹³ Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*, haz. Sabahattin Çağın (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017).

⁴¹⁴ Tuğba Özkan, “Ahmet Mithat Efendi’nin Kurmaca Eserlerinde Kadın Temsilleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (Kasım 2019), 388.

⁴¹⁵ Şemseddin Sami, *Kadınlar*, haz., İsmail Doğan (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996).

Nazif Alp'ın "Ayşe Türküsü" adlı şiirinde adı belirtilmeyen kişi, güzelliğiyle kendini etkileyen Ayşe'ye aşkını ilan eder. Şiirde, kişinin aşkına karşılık bulup bulamadığı yer almaz. Bu durum şairin sadece Anadolu kadınına duyulan aşkı öne çıkarmak istemesiyle izah edilebilir:

*"Siyah gözlerine, kâküllerine
Değsin dudaklarım bir kere Ayşe'm.
Sevda çökmüş köyün bülbüllerine
Seni soruyorlar güllere Ayşe'm..."⁴¹⁶*

Faruk Nafiz'in "Bir Macera"sında köyde akşam vakti gezintiye çıkan kişi, Nihal adlı köylü kızına âşık olur. Nihal, onu güzelliğiyle etkiler:

*"Süzüyorum sarı bir gülden ibaret süsünü,
Bakıyordum, teninin farkı yok asla kardan.
Rüzgâr omzundan uçurdukça beyaz örtüsünü
Onu şahane görürdüm dağınık saçlardan."⁴¹⁷*

İhsan Raif'in "Bağcı Kızı" adlı şiirinde, bu kez köylü kıza âşık olan yoldan geçen bir şehirlidir. Köylü kızına âşık olan genç, ilk başta sevdasına karşılık bulmasa da sonunda isteği gerçekleşir. İhsan Raif, bu durumu bağcı kızı ve şehirli arasında geçen konuşmayla verir:

*"Korkuyorsan, gel gidelim,
Bağı, dağı biz neydelim
Varsın kalsın ıssız, öksüz
Sarayımda zevk edelim.*

*Ben çöllerin ceylanıyım,
Çiçeklerin hayranıyım,
Saray bana zindan gelir
Ben dağların sultanıyım.*

(...)

*- Hiç yorulma ben gidemem,
Yalan sözler dinleyemem.
Ben dağların hür kıztım.*

⁴¹⁶ Nazif Alp, "Ayşe Türküsü", *Süs*, 18 (13 Teşrinievvel 1339/13 Ekim 1923), 7.

⁴¹⁷ Faruk Nafiz, "Bir Macera", *Türk Kadını*, 7 (15 Ağustos 1334/15 Ağustos 1918), 104.

Kimseye minnet edemem.

- *Bulduğun yaprak olayım,
Yastığın toprak olayım,
Kekliğim gel kaçma benden,
Boynuna elmas dolayım.
(...)*

- *Veda et gülüm köyüne
Hazırlanalım düğüne
(...)*

- *Git, gelemem, git; diyorum
Ben yuvama gidiyorum.
Yüreğimden bir şey koptu
Dur, gitme, gel! Seviyorum!..⁴¹⁸*

Şair, şiirde köylü ile şehirliyi mukayese etmektedir. Köylü konar-göçer şekilde yaşamaktan mutludur. Dağlarda, kırlarda olmak onu hür hissettirir. Bu nedenle şehirli biriyle evlenerek sarayda oturma fikri onu endişelendirir. Şehirli ise kırlarda yaşamının âşık olduğu kadına hissettirdiği duygulara yabancıdır. O, köy hayatını bilmez. Öte yandan köylü, yeni tanımaya başladığı şehirli birine güven duymaz. Onun kendisiyle evlenmek istediğine inanmaz. Bu durum köylüyle şehirlinin hayata ve birbirlerine bakışındaki farklılığı gösterir.

4.1.2. Anadolu Kadınının Sosyal Hayattaki Yeri

Cumhuriyet öncesinde yazılan eserlerde, şairlerin kadının sosyal hayatta yerini belirleme konusunda ısrarcı oluşları Tanzimat’la başlayan yenileşme hareketiyle ilişkilidir. Tanzimat yıllarından itibaren kadının aile içinde ve sosyal hayattaki rolleri konusunda birtakım değişiklikler yaşanır. Kadının eğitim alması, evlilikte söz sahibi oluşu yaşanan değişimlerden birkaçıdır. Çoğu sanatkâr da, Tanzimat yıllarından itibaren kadının sosyal hayatta etkinliğinin artması gerektiğini düşünür. II. Meşrutiyet’in ardından kadının sosyal ve siyasi hayattaki etkinliğinin varlığı ya da devam etmesi konusunda eser sayısında artış görülür. Bu eserlerde Anadolu kadınının aile içindeki

⁴¹⁸ İhsan Raif, “Bağcı Kızı”, *Genç Yolcular*, 4 (15 Kânunusani 1336/15 Ocak 1920), 58.

konumuyla sosyal hayatta etkinliğinin millet inşasında ne kadar önemli olduğu ifade edilir.

Mefkûre İsmail adlı şair “Kadın..” adlı şiirini, kadının değerini ifade edebilmek için yazmıştır:

*“Kadınlardır yetiştiren bir kahraman bileği
Kadınlardır bahş eyleyen hayatlara çiçeği...
Kadınlardır hüsn veren kâinâta ey beşer
Kadınlara “hürmetkâr ol” bu vazife hep yeter
“Bir beşiği sallayan el dünyalara hükmeder”*

*Sen istersen teâli: Kadınlara hürmet et
Medeniyet doğar, yarın kucağından ve elbet
Kadınların ayakları altındadır her münbit”⁴¹⁹*

diyen şair, kadının Türk toplumundaki değerini ifade eder. Şaire göre, vatan ve millet ancak kadınla yükselir. Kadın, milletin en küçük yapı taşı olan ailede bilgi birikimiyle sahip olduğu maddi ve manevi değerlerle yeni nesli yetiştirir. Bu yönüyle kadın değerlerin koruyucusu ve taşıyıcısıdır.

Mefkûre İsmail, şiirinde kadının önemine dikkat çektikten sonra âdeta milletine seslenir. Milletine, vatani yükseltmek ve medeniyeti geliştirmek için kadına değer vermesini, hürmet etmesini söyler. Bu düşünce kadın, aile, millet arasındaki bağın gücünü ortaya koyar.

Ziya Gökalp, “Ev Kadını” nda ailedeki huzuru, kadının sağladığını söyler. Bu kez şiirde duygularını ifade eden şair değil, bir ev kadınıdır.

*“Benim evim bir cennet;
Ben onun hurisiyim...
Ocağımın saadet
Getiren perisiyim...*

*Evimde ben her akşam
Bir ziyafet yaparım;
İşinden gelir kocam,*

⁴¹⁹ Mefkûre İsmail, “Kadın..”, *Kadınlar Dünyası*, 100-19 (23 Teşrinisani 1329/6 Aralık 1913), 8.

Mektepten çocuklarım... ”⁴²⁰

diyen kadın, ailede kadının üzerine düşen sorumlulukları dile getirir. Kadın evindeki sorumluluklarını yerine getirdiği için son derece mutludur. Ziya Gökalp şiirde evi cennete kadını da bu cennetteki huriye/periye benzetir. Kadın, akşam vakti işten gelen eşiyle mektepten dönen çocuklarına cennetteki saadeti tattırır. Bu durum ailedeki mutluluğun ve huzurun asıl kaynağının kadın olduğunu gösterir.

Ziya Gökalp, “Meslek Kadını”nda kadını, çalışma hayatına dâhil etmek ister. Fakat toplumun büyük bir kesimi kadının iş sahibi olmasını istemez. Bu yüzden şair, şiirinde önce kadının iş hayatında olmasına karşı çıkanların düşüncelerini ifade eder, daha sonra bu düşüncelerin ne gibi sorunlara yol açacağını söyler:

*“Dersiniz: Bir genç kız yaşı dolunca,
Mutlaka kendine bulur bir koca,
Kocasını evine getirir ekmek,
O halde kadına meslek ne gerek?
Kadının mesleği olmaktır karı,
Çıkmasın o sakın bundan dışarı,
Ne lazım erkeğin rakibi olmak,
Değil mi ikisi ezelden ortak?
İşçiye olunca rakip karısı,
Kol artar, ücretin gider yarısı,
İkisi alırlar aynı ücreti,
Ocağın eksilir artmaz serveti....”*

*Bu sözler hep doğru, fakat her kadın,
Bulur mu bir koca, bulsa da yarın,
Bu adam ölmez mi, o hâlde nasıl,
Dersiniz: Kazanma, işte, muttasıl!
Görürken ortada işte binlerce
Kocasız kadınlar çeker işkence
Dersiniz “Değiller mesleğe muhtaç
Ya koca bulmalı, ya kalmalı aç ”⁴²¹*

⁴²⁰ Ziya Gökalp, “Ev Kadını”, *Ev Hocası*, 1 (1 Temmuz 1339/1 Temmuz 1923), 6.

⁴²¹ Ziya Gökalp, “Meslek Kadını”, *Yeni Mecmua*, 30 (31 Kânunusani 1918/31 Ocak 1918), 72.

Yukarıda da belirtildiği gibi iş sahibi olmayan kadın, evliliği bir kurtuluş olarak görür. Fakat her evlilik kadına mutluluk getirmediği gibi kadın dul da kalabilir. Böyle bir durumda ona destek olacak kimse kalmaz. Kadın ancak bir meslek edinip para kazanırsa geleceğini güvence altına alır. Bu sebeple Ziya Gökalp, toplumu, kadının sosyal hayattaki hakları ve rolleri konusunda bilinçlendirmek ister.

Ziya Gökalp, yukarıdaki mısralarda kadının iş hayatına dâhil olmasının erkeğe rakip olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgular. Kadın; erkekle rakip olmaktan ziyade sahip olduğu anne, ev kadını rollerine iş kadını da dâhil ederek hayatına devam edecektir. Ziya Gökalp'ın kadını, iş kadını olarak görmek istemesinde kadını erkekle eşit görmesinin ve kadının girdiği yerleri güzelleştirmesinin, değiştirip yükseltmesinin etkisi olduğu söylenebilir.

Ziya Gökalp, “Mektepli Hanım Kızların Marşı”nda Türk kadınının evde ve ev dışında sahip olması gereken rolleri ifade eder:

*“Borcum, tehdit altındaysa,
Kurtarmaktır vatanımı..
Fakat işim ondan sonra:
Olmaktır bir ev hanımı..
Ben de ilim öğrenirim;
Fakat eve demem zindan..
Ayrılamaz demiş pirim:
Kadın evden, ev kadından..”⁴²²*

Ziya Gökalp'ın şiirinde kadının en önemli vasfı ev kadını olmasıdır. Kadın, ev kadını olmanın dışında vatanına hizmet eden, eğitimine devam eden kişidir. Kadın üstlendiği rolleri yerine getirdiği takdirde aileyi ve cemiyeti yükseltir. Şiir bu yönüyle Ziya Gökalp'ın “Aile, cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. (...) Aile ne kadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur. Aileyi kadın yapar, o hâlde millet de kadının bir eseri demektir.”⁴²³ sözlerini akla getirir. Ziya Gökalp'ın kadın meselesini ele aldığı şiirleri “kadının toplumsallaşması, kadının meslekleşmesi, kadının eğitim hakkı, kadının bireyselleşmesi, kadının gündelik yaşamı merkezinde değerlendirmek

⁴²² Ziya Gökalp, “Mektepli Hanım Kızların Marşı”, *Küçük Mecmua*, 21 (30 Teşrinievvel 338/30 Ekim 1922), 7.

⁴²³ Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı II-Limni ve Malta Mektupları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 415.

mümkündür.”⁴²⁴ Bu yönüyle Ziya Gökalp’ın şiirlerinde kadın ev hayatı dışında eğitim, meslek gibi yeni haklara sahiptir. Şair, kadın haklarını dile getirdiği şiiriyle ailede ve toplumda kadına bakışı değiştirmek ister.

Ahmet Talat, “Marş” adlı şiirini İnas Mekteplilerine ithaf eder. İnas Mektepleri kızların sıbyan okulundan sonra eğitim görmelerini sağlayan kurumdur. Şair, İnas Mektepleri’ni anarak kadınların eğitim hakkına dikkat çeker. Ona göre vatan, eğitilmiş kadınlarla yükselecektir:

*“Vatansa anne herkese
Ya, biz değil miyiz kızı?
İlim, hüner sema ise
Biziz sevimli yıldızı!*

*Bizimle yükselir vatan,
Bizimle kesb-i şan eder;
Biz olmasak hayat ve şan
Olur esir-i zulm ü şer.”*⁴²⁵

A. G. N. adlı şair, “Ali Onbaşı’nın Köylü Kardeşlerine Sözü”nde Ali Onbaşı aracılığıyla köylünün rahat şekilde yaşayabilmesi için hem kadının hem de erkeğin okuması gerektiğini söyler. Şiirin kurgu yönüyle diğerlerinden farkı şiirde eğitimin önemine dikkat çeken kişinin şair değil, onbaşı rütbesi alan köylülerden biri olmasıdır:

*“Çalışarak mektep açar okursak
Öğreniriz, rahat eder, yaşarız.”*
*Kardeşlerim... Şimdi biz de bu sözden
İbret alır, çalışırsak biz bize
Şuracıkta ufacıktan bir mektep
Yapar, açar oğlanları, kızları
Okuturuz, öğretiriz elbette...
Aç durmamak, zengin olmak dilersek
Kuvvetlenmek çok şey bilmek istersek
Okuyalım, okutalım... Okumak:
Herkes için, her şey için iyidir.”*⁴²⁶

⁴²⁴ Hafize Şahin, “Ziya Gökalp’in Manzumelerinde Kadın Söylemi”, *Turkish Studies*, 12/22, 663.

⁴²⁵ Ahmet Talat, “Marş”, *Halk Yolu Mecmuası*, 1/1 (15 Şubat 1339/15 Şubat 1923), 10.

Cumhuriyet öncesinde yazılan şiirlerde kadının; anne, kardeş olma vasfı dışında herhangi bir hakka sahip olmayışı da eleştirilir. Bu dönemde kadının ev dışına çıkarak erkekler gibi birtakım siyasi haklara sahip olması gerektiği ifade edilir. Örneğin; Cumhuriyet'in ilanından önce kadın hakları konusunda birtakım girişimlerde bulunulur. 1923 yılında kadınların da milletvekili olup olamayacağına dair tartışmalar yaşanır.⁴²⁷ Yaşanan bu hadiseler şiirlerde de kendine yer bulur. 1923'te yayınlanan "Hanımlarımızın Yeni Türküsü" adlı şiirde Türk kadınının seçme ve seçilme hakkına sahip olmak istediği ironik bir dille ifade edilir:

*"Türk kadını artık esir yaşamaz,
Hâkim, reis, mebus olmak isteriz;
Yoksa millet her müşkülü aşamaz,
Biraz da biz horoz olmak isteriz:
Siyasi hak isteriz,
Mebus olmak isteriz..*

*Bize kimse aklı kısa diyemez,
Saç da kestik biz bu gaye uğrunda;
En sofî er hakkımızı yiyemez,
Vatan için hiçbir mahzur yok bunda:
Kısa değil aklımız,
Mebusluktur hakkımız..*

*Biz değiliz yalnız sevda perisi,
Kırılmaya mahkum birer oyuncak .."⁴²⁸*

Görülüyor ki Cumhuriyet öncesinde şairler, kadının gerek aile içinde gerek toplumda yerini sorgulayarak ailenin ve toplumun kadına bakışındaki yanlış tutumları değiştirmek isterler. Eserleriyle kadına dikkatle bakılması gerektiğini öne çıkarırlar.

Şairlere göre kadın, cemiyetin en küçük birimi olan ailede önemli rol üstlenir. Evdeki sorumluluklarını yerine getirerek aileyi yükseltir. Kadın aile hayatı dışında

⁴²⁶A. G. N., "Ali Onbaşı'nın Köylü Kardeşlerine Sözü", *Halka Doğru*, 24 (19 Eylül 1329/2 Ekim 1913), 189.

⁴²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima Senesi: IV, 28, Devre: 1, 17. İçtima, 3 Nisan 1339/3 Nisan 1923, 326-330. (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028017.pdf>)

⁴²⁸ Fattan, "Hanımlarımızın Yeni Türküsü", *Güleryüz*, 113, Yıl: 2, (12 Haziran 1339/12 Haziran 1923), 2.

cemiyetin ilerlemesinde de etkilidir. Bu sebeple kadın, eğitim alarak meslek sahibi olmalıdır. Aksi takdirde aile ve cemiyet istenilen ölçüde yükselmeyecektir.

4.1.2.1. Hor Görülen Anadolu Kadını

Cumhuriyet öncesi şiirlerde şairler Anadolu kadınının problemleri üzerine düşünür, hor görülen Anadolu kadını etrafında eserler kaleme alırlar. Böylece hem zamana ayna tutarlar hem de yeni nesillere unuttukları değerleri hatırlatırlar.

Mehmet Emin, “Zavallılar” adlı şiirinde bir köy muhtarının, oğlunu askere göndermemek için aratıp buldurduğu “yetim”, “yoksul” fakat “güzel” bir kızcağızla evlendirmesini, kızcağızın da “yoksulluk” ve “çaresizlikten” kurtulmayı ümit ederek gelişini; fakat bir yıl sonra evinde bir ortağın beslemesi durumuna düşüşünü anlatır:

*“Köy muhtarı, beş yıl evvel kur’a çeken oğluyçün
Üç dört köyü üst üstüne aratarak birkaç gün
Yetim, yoksul, yosma, güzel bir kızcağız bulmuştu.
O yetimcik, kocasını kurtararak askerden
Bu ocağa «evim » diye sevinerek girmişken
Biraz sonra bir ortağın beslemesi olmuştu.*

*Bir yıl var ki dirlik yüzü görmemekte zavallı,
Bir yıl var ki bir dul gibi yürek yanık, göz yaşlı;
Bir yıl var ki ishak gibi ah etmede her gece.
Bir yıl var ki ırgat gibi bayırların sırtında.
Bir yıl var ki hayvan gibi yumruk, sopa altında.
Şimdi ise kovulmaklık isteniyor bu evce!...”⁴²⁹*

Mehmet Emin yukarıdaki şiirinde hem “yoksulluktan”, “kimsesizlikten” kurtulmak ümidiyle evliliği tercih eden kızcağızı hem köy muhtarının oğlunu evlendirmedeki amacını hem de muhtar ve ailesinin ev içinde kızcağıza/geline gösterdikleri muameleyi eleştirir.

Şiirde muhtarın oğluyla genç kızın sevmeden bir araç uğruna evlenmeleri dikkat çekicidir. Daha en baştan belli amaçlar uğruna gerçekleştirilen evlilik, muhtar ve oğlunun istediklerini almasıyla trajik bir hâl alır. Genç, güzel kızcağız artık “dul bir

⁴²⁹ Mehmet Emin, “Zavallılar”, *Bağçe*, 2/52 (26 Ağustos 325/8 Eylül 1909), 415/Mehmet Emin, “Zavallılar”, *Çocuk Bağçesi*, 25 (21 Temmuz 321/3 Ağustos 1905), [1]-3.

kadıdır.” Güzelliğini giderek kaybetmektedir. Bu nedenle bir nesne olarak görülen kızcağız giderek daha fazla hor görülür. Üstelik muhtar ve ailesi menfaatleri gerçekleştiği için çaresiz, yoksul kızcağızı “evce” göndermek isterler.

Mehmet Emin, benzer durumu “Kaynana İle Damat”⁴³⁰ adlı şiirlerinde de ele alır. Bu şiirde de evliliğin gerçekleşmesinde etkili olan zengin muhtardır. Muhtar, genç ve güzel olan ardında ona sahip çıkacak kimsesi bulunmayan yoksul kızcağızı oğlunu askere göndermemek için tercih eder. Amacına ulaştıktan sonra gelini işittiği acı sözler ve yediği dayakların ardından sokak ortasına bırakır. Mehmet Emin, bu trajik durumdan söz ederek kadına değer vermeyen kişileri eleştirir:

*“Hep işlerin oldu, bitti, şimdi asker değilsin;
Artık onu ne yapmalı?... Yakalardan atmalı;
Bir kahpenin sinesine yaslanarak yatmalı;
Beride de o yetimcik varsın ölsün, gebersin.
“Bir suç muymuş, dörde kadar hakkım yok mu almaya?”
“Hakkın vardır; fakat bir yol mollalardan sor, öğren,
“Bak bir molla sana der mi: Bir karını hoş kullan,
“Ötekini ağlat, inlet, her dakika agula?”⁴³¹*

Mehmet Emin yukarıdaki dizelerde İslam’ın çok evliliğe dair hükmünü kötüye kullanan kişilere de dikkat çeker. İslam’daki çok evlilik hükmünün mollalara sorularak öğrenilmesi gerektiğini vurgular. Yoksul, çaresiz kızcağız aracılığıyla eşlerden birini hoş tutup diğerini ağlatmanın günah olduğunu hatırlatır. Değerlerini kaybetmiş, zenginliklerinin verdiği güçle kanunlara uymayan kişilerin karşısında çaresiz, kimsesiz, yoksul kişilerin Allah’a sığınmak dışında başka çareleri yoktur.

Mehmet Emin, şiirin devamını sen/ben tezatlığı üzerine kurar. Böylece sosyo-ekonomik açıdan güçlü olan kimselerin kadına bakışını şöyle ifade eder:

*“- Söyle, söyle, sövmek değil, öldürürsün istersen;
Çünkü benim hiç kimsem yok, yardımcım yok, yalnızım;
Ben yoksulum; senin baban köyün zengin muhtarı.
Ben zayıfım; senin kolun benimkinden kuvvetli.
Sen uslusun, akıllısın; ben bir ahmak, bir deli.*

⁴³⁰ Mehmet Emin, “Kaynana İle Damat”, *Çocuk Bağçesi*, [1]-2.

⁴³¹ Mehmet Emin, “Kaynana İle Damat”, [1]

Sen her şeysin, ben zavallı, eksik etek bir karı

*Lakin ben de bir anayım!..*⁴³²

Yukarıdaki mısralarda sen diye hitap edilen kesimin, manevi değerleri yok saydığı görülür. Onlar için önemli olan şey; zenginliklerinin verdiği güçle çıkarları doğrultusunda hareket edebilmektir.

Evliliğin yoksulluğun, çaresizliğin sonlandırılması için bir çıkış olarak görüldüğü bir başka şiir örneği de Mehmet Emin'in "Ana İle Kızı"dır. Şiirde anne, kızının kendi gibi sefalet içinde yaşamaması için onu zengin biriyle evlendirir. Bu kez yoksul kesimin kendi iradesiyle evliliği tercih ettiği görülür. Hiçbir baskı altında olmadan yapılan bu evlilikte kadın, kaderini değiştiremez.

"Kandırdılar, bana: "Kadın, ver kızını zengin yer,

(...)

Sanmıştım ki nerde altın varsa dirlik ordadır,

*Yalnız büyük konaklarda bahtiyarlıklar [yatar].*⁴³³

der. Şiirde annenin ve kızın fark ettiği bu gerçeklik, zenginliğin verdiği etkiyle yozlaşan insanların, kadına bakışını gösterir. Onların gözünde kadın değersizdir. Bu yüzden de eşlerine zulmetmekten çekinmezler. Nitekim şiirde de evlenen kız, eşi tarafından defalarca hırpalanır. Görülüyor ki Mehmet Emin, ekonomik durumuna bakarak kızına eş seçen anne kadar eşine zulüm uygulayan adamı da yargılar. Onun gözünde ikisi de suçludur.

Yukarıdaki şiirlere dikkat edilirse yoksul, çaresiz, kimsesiz kızcağızların adları ve yaşadıkları yerler belli değildir. Bu şiirlerde kimliği belirsiz kadınlar ve adları geçmeyen köyler bilinçli şekilde yer alır. Çünkü "Anadolu'nun, her bir köşesinde benzer hayat levhalarını görmek mümkündür. Anadolu, birbirini tamamlayan bu tür levhalardan oluşmuş bütün bir tablo, bütün bir resimdir."⁴³⁴ Şairler, şiirlerinde adları belirsiz, hor görülen kızcağızlardan söz ederek Anadolu'daki ezen/ezilen, zengin/fakir çatışmasını ortaya çıkarırlar. Anadolu; şiirlerin yazıldığı yıllarda zenginin, güçlünün sözünün geçtiği; onlar tarafından kanunun, dinî ve millî değerlerin yok sayıldığı yerdir.

⁴³² Mehmet Emin, "Kaynana İle Damat", [1]-2.

⁴³³ Şiirde yatar kelimesi yatır şeklinde yazılmıştır. Şiir için bk. Mehmet Emin, "Ana İle Kızı", *Çocuk Bağçesi*, 25 (21 Temmuz 321/3 Ağustos 1905), 3.

⁴³⁴ Ahmet Fikret Kılıç, "Mehmet Emin Yurdakul'un Şiirlerinde Kadın", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/4 201, 47.

Anlaşıyor ki Anadolu’da kadına biçilen değeri fark eden şair, bu duruma sessiz kalamaz. Şiirleri aracılığıyla çaresiz, yoksul, hor görülen Anadolu kadının sesi olur. Üstelik şiirlerde kadına biçilen değere sessiz kalanlar, kadını günden güne değersizleştirenler eleştirilirken kadın aile hayatına, dinî ve millî değerlere olan hassasiyetiyle yüceltilir.

4.1.3. Cephede ve Cephe Gerisinde Anadolu Kadını

Anadolu kadını, Millî Mücadele yıllarında cephede ve cephe gerisinde etkin şekilde rol alır. Bu durum, daha önceki dönemlerde de görülür. Bu dönemlerde adını tarihin unutulmaz sayfalarına yazdıran nice kadın kahramanlarla karşılaşılır. 93 Harbi’nde Nene Hatun, Kırım Savaşı’nda Kara Fatma gösterdiği başarılarla diğer kadınlara örnek olur. Adları unutilan nice kadınlar da Kurtuluş Savaşı’ndan önce yaptıklarıyla vatan savunmasına katkı sağlar.

Millî Mücadele yıllarında cephedeki kadınlar, erkeklerle birlikte düşmanı Türk-İslam topraklarından atabilmek için mücadele eder. Bu sebeple Mehmetçiklerle cepheye katılan kadınlar her daim birlikte anılır.

Halide Edip Millî Mücadele’nin ateşli taraftarlarından biridir. 19 Ağustos 1921’de Mustafa Kemal’e telgraf çekerek cephede gönüllü olmak istediğini bildirir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Halide Edip’e Batı Cephesi’nde görev verir.⁴³⁵ Halide Edip’in Batı Cephesi’nde elde ettiği başarılarından dolayı Onbaşı rütbesi aldığı bilinmektedir.

Fatma Seher Hanım, daha çok Kara Fatma adıyla bilinmektedir. Millî Mücadele yıllarında Güney ve Batı cephelerinde savaşır. Millî Mücadele yılları vesikalarında başarılarından söz edilir.⁴³⁶ Fatma Seher Hanım, cephedeki başarıları sebebiyle önce Çavuşluk, daha sonra Teğmenlik en sonunda da Üsteğmenlik rütbesi alır. Üsteğmenlik rütbesi “Kurtuluş Savaşı’nda kadın kahramanlarımız tarafından kazanılan en yüksek rütbelerden biridir.”⁴³⁷ Millî Mücadele yıllarında Fatma Seher Hanım gibi cephede canla başla mücadele eden nice Fatmalar da vardır. Kara Fatma Şimşek, Tarsuslu Kara Fatma,

⁴³⁵ Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı* (İstanbul: Can Yayınları, 1962), 214.

⁴³⁶ Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın* (Ankara: As. Fb. Basımevi, 1948), 67-71.

⁴³⁷ Recep Akdur, “Kara Fatma”, (Erişim Tarihi: 09.02.2022), <https://www.recepakdur.com/media/1699/005-Temmuz-2019-kara-fatma.pdf>

Gaziantep’li Yirik Fatma, Mudurnulu Fatma Kadın, düşmanı Anadolu topraklarından atmak için cephede mücadele eden Fatmaların temsilidir.

Asker Saime, Millî Mücadele’ye fiilen katılarak Batı Cephesi’nde görev alır. Onu cephede savaşan diğer kadın kahramanlardan ayıran İstanbullu olmasıdır. Asker Saime, cephede olduğu kadar cephe gerisinde ve istihbarat işlerinde de önemli başarılar elde eder.

Ayşe Hanım, İzmir işgal edilince bu işgale karşı koymak için köy köy gezerek gönüllüler toplar, işgale karşı koyma hareketine katılır.⁴³⁸ Ayşe Hanım; I. İnönü, II. İnönü ve Sakarya Savaşları’na da katılarak Yunanlılarla savaşır.

Tayyar Rahmiye, Güney Cephesi’nin 9. Tümeni’nde gönüllü olarak komutanlık yapar. Tayyar Rahmiye, Osmaniye’de Fransız karargâhına saldırı düzenlenirken yanındaki askerin tereddüt ettiğini görünce “Ben kadın olduğum hâlde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuz hâlde yerlerde sürünmekten ve saklanmaktan utanmıyor musun?” diye bağırarak yanındakileri hücumla teşvik eder. Cesaretiyle, yiğitliğiyle, fedakârlığıyla yanındakilere örnek olan Tayyar Rahmiye, karargâh önünde şehit düşer.

Hatice Hatun, Pozantı’da mücadele eder. O da diğer Anadolu kadınları gibi cesaretiyle tarihe geçer. Hatice Hatun, kendisine Mersin’e ulaşacak en kısa yolu soran Fransız kuvvetlerine yanlış kılavuzluk ederek, onları Türklerin ateş hattına sokar.⁴³⁹ Bu başarısından dolayı Kılavuz Hatice olarak anılır.

Kadınlar sadece cephede Mehmetçiklerin yanında bizzat savaşa katılmakla kalmaz cephe gerisinde de Millî Mücadele’ye destek verirler. Bu kadınlardan bir kısmı mitinglerle halkı uyanışa davet eder, onlara umut aşılar.

Mitingler; İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaliyle Fatih, Üsküdar, Sultan Ahmet başta olmak üzere Anadolu’nun çeşitli yerlerinde düzenlenir. Böylece Türk kadını işgallere karşı bir duruş sergileyerek halka işgallere sessiz kalmamaları, kadın erkek demeden omuz omuza düşmana karşı çarpışmaları konusunda telkinlerde bulunur.

⁴³⁸ Lütfi Ârif, “Anadolu Mektupları-Ayşe Çavuşla Mülakat-“, *Vakit*, 1492, 5 Şubat 1338/5 Şubat 1922.

⁴³⁹ Şefika Kurnaz, “Millî Mücadele’de Türk Kadını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/34, 1996, 266.

Cephe gerisindeki kadınların bazıları cemiyetler aracılığıyla vatana hizmet eder. Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi gibi cemiyetlerin faaliyetleri Millî Mücadele'nin kazanılmasında etkili olur. Cemiyetler, “Değişik mercilere gönderdikleri telgraflarla Türk kadınının millî tepkisini gösteren ve kamuoyu oluşmasında yardımcı olan kadınlarımız, orduya ve şehit ailelerine yardım toplama hususunda büyük hizmetler görmüşlerdir.”⁴⁴⁰

Cephe gerisindeki kadınların bir kısmı ise cephedeki askerlere maddi ve manevi açıdan destek olur. Onlar, cephedeki etkinliği artırmak için beslenmeden giyime kadar çeşitli alanlarda üretim yaparlar.

Türk kadınının Millî Mücadele yıllarında cephede ve cephe gerisinde verdiği mücadele, dönemi aydınlatan eserlerde sıklıkla yer alır. Hemen her eser, kadının savaş yıllarındaki yerini ve Türk milletindeki değerini ortaya koyar.

“Halide Onbaşı'nın Destanı” adlı şiir, Türk askeriyle cephede omuz omuza mücadele eden Halide Edip adına yazılmıştır:

*“Bir yanardağım ki sönmez ateşim,
Bu cihan içinde bulunmaz eşim,
Tarihe aşına olanlar bilir:
(Kara Fatma) ile (Jan Dark) kardeşim!*

*Kalemi bırakıp aldım silahı,
Çarşafı çıkarıp giydim külâhı,
Süngümün ucundan doğacak benim
Selâmet güneşi, zafer sabahı!..”⁴⁴¹*

Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'nda mitingler düzenlemiş, yazdığı eserlerle halkı uyanışa davet etmiştir. Bunun dışında o, cephede de bizzat görev almıştır. Bu sebeple Halide Edip'in onbaşı rütbesi aldığı bilinmektedir.

Halide Edip yukarıdaki şiirde, cephede ve cephe gerisindeki etkinliğiyle 93 Harbi'nde Aziziye Tabyaları'nda yaptıklarıyla unutulmayan, kadınları vatani işgalden

⁴⁴⁰ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, 2. bs., (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 120.

⁴⁴¹ Onbaşı Edip Kızı Halide, “Halide Onbaşı'nın Destanı”, *Aydede*, 18 (2 Mart 1338/2 Mart 1922), 2.

kurtarmak için etrafında toplayan Kara Fatma'ya ve Yüzyıl Savaşları'nda İngiltere'ye karşı Fransa'ya manevi destek olan Azize Jeanne D'arc'a benzetilir.⁴⁴²

Tahsin Nahit, “Anadolu Kadını” adlı şiirde Anadolu kadını konu edinir:

“Erkeksiz çalıştın bir arslan gibi!..

Yurdumun sönmesin diye kekkebi!..

Kimsesiz, yuvanda azminle durdun,

Ektin biçtin orduları doyurdun!

Sehersiz, sabahsız uzun geceler...

Sana haram oldu hep eğlenceler!

Ölümlle çarpıştın, dağlardan aştın,

Orduya top, tüfek, silah taşıdın!

Cephede cenk ettin yaralar sardın,

Secdeye kapandın Hakk'a yalvardın”⁴⁴³

mısralarında Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı'nda cephede ve cephe gerisinde verdiği mücadele dikkatlere sunulur. Anadolu kadını, Millî Mücadele'ye inanır, imanının ve inancının verdiği güçle cephede ve cephe gerisinde yer alır. Cephe gerisindeki Anadolu kadını bir yandan çift sürüp, tarla ekerek aile geçimini sağlarken bir yandan da korkusuzca gece gündüz, yaz kış demeden sırtında, kucağında, kağnisında orduya top, silah, tüfek taşır. Cephede mücadele eden Anadolu kadını ise milletini zafere götüren yolda nice kahramanlıklar gösterir. Türk kadınının vatan, millet, bayrak ve din uğruna verdiği bu zorlu mücadele onun çalışkanlığını, azmini, cesaretini, fedakârlığını, imanını ve umudunu ortaya koyar.

Necmettin Sahir “İzmir'e Doğru” adlı şiirinde Anadolu kadınının cephede nasıl savaştığını, gerektiğinde askerlere nasıl yol gösterdiğini şöyle dile getirir:

“Ne demek diyordu vatan ağlasın,

⁴⁴² Jeanne D'arc ile Halide Edip arasında kurulan ilişkiye bu şiirden çok sonra dikkat çekenlerden biri de Ayşe Durakbaşı'dır. Ayşe Durakbaşı, “Feminist Tarih Açısından Otobiyografiler” adlı çalışmasında Halide Edip'i Jeanne D'ar'ın olumlu örneği olarak tanımlar. Detaylı bilgi için bk. Ayşe Durakbaşı, “Feminist Tarih Açısından Otobiyografiler”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3 (1995), 12.

⁴⁴³ Tahsin Nahit, “Anadolu Kadını”, *Halk Yolu*, 10 (30 Haziran 1339/30 Haziran 1923), 147-148.

*Yunan'ın hançeri kalbi dağlasın,
Yiğitler gitsin de Ayşe sızlasın,
Olamaz böyle şey... Haydi, Türk kızı!
(...)*

*Şu kız ki yüreği imanla dolu,
Haykırıp orduya gösterdi yolu;
Yürüyün yiğitler İzmir'e doğru
Yunan'ı kovalım.. Haydi, Türk kızı!’⁴⁴⁴*

A. Hikmet, “Ninemin Öğüdü” adlı şiirinde yaşları ilerlemiş kadınların da Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasında üstlerine düşen görevleri yerine getirdiklerinin somut bir örneğini verir. Şiirde nine, askerlere hem maddi hem de manevi açıdan destek sağlar.

*“Ak saçımla yiğitlere ben de sargı dokurum,
Çalışırım, çabalarım mallarımı satarım
Varımı da, yoğumu da Allah için çarpışan
Askerlere dağıtarak yaşarım...”⁴⁴⁵*

H. Rüştü, “Mülakat Gecesi” adlı şiirinde kadınların askerlere yolladıkları giysilerden ve yiyeceklerden söz eder:

*“Kurban olsun sana Mehmet’in Gülsüm
(...)
Yeniydi mintanım, çarığım, üstüm
Çok güzel besledi bizi bu millet
Biz de canla, başla eyledik hizmet”⁴⁴⁶*

Abdülmecit Fehmi, “Kahraman Askerlere” adlı şiirinde sınırda düşmanla çarpışan Türk askerine çorap, mintan, eldiven yapmayı bir borç bilen Türk kadını anlatır:

*“Döndü gitti köye derhal, şöyle dedi: O kadın
Ey kadınlar, gelin kızlar! Dinleyiniz, hepiniz,
Boş geçmesin günlerimiz kış gelmeden çalışın
Hudutlarda cenk ederken şanlı, mutlu ordumuz*

⁴⁴⁴ Necmettin Sahir, “İzmir’e Doğru”, *İleri*, 9/1241, (13 Temmuz 1337/13 Temmuz 1921), 3.

⁴⁴⁵ A. Hikmet, “Ninemin Öğüdü”, *Dertli*, 26 (27 Eylül 1336/27 Eylül 1920), 2.

⁴⁴⁶ H. Rüştü, “Mülakat Gecesi”, *Güteryüz*, 90, Yıl: 2, (4 Kânunusani 1338/4 Ocak 1922), 3.

(Çorap, mintan, eldivenler yapmak bizim borcumuz) ⁴⁴⁷

Ziya Gökalp “Mektepli Hanım Kızların Marşı”nda eğitimli kadınların da cephe gerisinde Kurtuluş Savaşı’na destek olduğunu dile getirir:

“Siz atarken hasme bomba

Çiftinizi kimler sürdü?

Zahireyi omuzunda hudutlara kim götürdü?⁴⁴⁸

Florinalı Nazım, “İnönü Kadınlarına” adlı şiirini kahramanlık gösteren Anadolu kadınlarına ithaf eder. Şair, bu yaklaşımıyla Kurtuluş Savaşı’na destek veren kahraman Türk kadınına duyduğu minnettarlığı gösterir. Şiirde cephe gerisindeki kadınlar, düşmanın Anadolu topraklarında daha fazla ilerlememesi için mücadele ederler:

“Düşmanına karşı gerer:

Aslan kızlar tel örgüler

Saçlarından, seni korur!..

Canavarlar ki başvurur:

O çelikten örgülere,

Parçalanır düşer yere!

Ay, yıldızlı bayrakları,

Taze gelin duvakları:

Kucaklayıp yara sarar.. ⁴⁴⁹

diyen şair, İnönü kadınının işgaller sırasında gösterdiği yiğitliği ölümsüzleştirir.

4.1.3.1. Aile Geçimini Sağlayan Kadın

Kadınlar, Kurtuluş Savaşı’nda fedakârlığıyla yiğitliğiyle her türlü zorluğa göğüs germesiyle öne çıkar. Kadın, bu vasıflarıyla cephe gerisini tasvir eden şiirlere konu olur. Şiirlerde kadınlar, aile geçimini sağlayarak bir yandan nesillerin fiziksel gelişimlerine destek olur bir yandan da sevdiklerine kazandıkları parayla ihtiyaç duydukları şeyleri gönderirler.

⁴⁴⁷ Abdülmecit Fehmi, “Kahraman Askerlere”, *Kızılırmak*, 43, Yıl: 2 (2 Kânunusani 1915/2 Ocak 1915), 3.

⁴⁴⁸ Ziya Gökalp, “Mektepli Hanım Kızların Marşı”, *Küçük Mecmua*, 21 (30 Teşrinievvel 1338/30 Ekim 1922), 7-8.

⁴⁴⁹ Florinalı Nazım, “İnönü Kadınlarına”, *Tevhid-i Efkâr*, 3174-146 (4 Teşrinisani 1337/4 Kasım 1921), 2.

Seleli adlı şairin “Fatma’dan Ali’ye” adlı şiirinde 60 yaşındaki anne, oğlu cephedeyken evin geçimini sağlamaya çalışır:

*“Yavuklun da gelip bize senden haber soruyor,
(Veli) yine değirmende gündelikle duruyor,
İnekleri, koyunları, sağmak beni, yoruyor,*

*Bu hâlimde tarlamızı kendim gider, ekerim,
Harman vakti, ekinimi, toplar eve çekerim!*

*Geçen sene buğdayları tam yılına yetirdik,
Bu yaz yine, ekinleri, evimize getirdik,
Tarlamızda, bağımızda, hep işleri bitirdik”⁴⁵⁰*

Ispartalı Hakkı, “Anaları Görmeliydi” adlı şiirinde bir annenin cephede olan evladı dışında geçimini sağlayacak kimsesi olmadığından küçük oğlunu evde bırakarak sabahın erken saatlerinde tarlada çalışmasından söz eder:

*“Veli gitti.. Ali çocuk.. Yardımcımız yok idi,
Tan yerleri ağarmadan kalktığımız çok idi..
Ali kalır evde yarı güle, yarı ağlaya,
Geceleri erken erken gider idik tarlaya..
Kadıncığın dikenlerden parça parça tabanı.*

*Veli asker, ben yalnız.. Hicranlara alıştım..
Çift önümde.. Biri eşek, biri inek çalıştım..
Kıraçlarda topal, sakat sürükledim sabanı.*

*(...)
Yalnızdık, ne yapalım, borca girdik, sıkıldık..
Bugün şükür.. Saray gibi dopdoludur çardağım”⁴⁵¹*

H. Rüştü’nün “Mülakat Gecesi” adlı şiirinde ise eşini askere gönderen kadın, on yıl boyunca tek başına tarla ekip biçerek geçimini sağlar:

*“Mehmet’im bilsen ki ben neler çektim
Büyük arpalığa hep tütün ektilim*

⁴⁵⁰ Seleli, “Fatma’dan Ali’ye”, *Güleryüz*, 33 (15 Kânunuevvel 1337/15 Ekim 1921), [3].

⁴⁵¹ Ispartalı Hakkı, “Anaları Görmeliydi!”, *Halka Doğru*, 28 (17 Teşrinievvel 1329/30 Ekim 1913), 219.

Sana çarık, mintan gönderecektim

İşte işlediğim oyalı mendil”⁴⁵²

Bu başlık altında yer alan şiir örnekleri gösteriyor ki, Anadolu kadını bir yandan cephede gönüllü olarak bulunarak erkeklerle birlikte düşmanı Anadolu topraklarından atmak için mücadele ederken cephe gerisindikiler de evin geçimini sağlamış, evlatlarına hem anne hem de baba olmuştur. Öte yandan Halide Edip Adivar, -Mediha Muzaffer, Meliha Avni, Nezihe Muhittin- gibi kitleleri harekete geçirecek yetkinliği olan kadınlar da verdikleri mitingler aracılığıyla topyekûn mücadeleye destek olmuşlardır.⁴⁵³ Tüm bu örnekler, Kurtuluş Savaşı sırasında ailede ve toplumda aktif şekilde rol alan Türk kadınının gücünün, cesaretinin, fedâkarlığının, önderliğinin ispatıdır.

4.2. Anadolu Erkeği

1895-1923 yılları arasında Anadolu kadını kadar Anadolu erkeği de şiirlerde yer alır. Bu dönemde yazılan şiirlerde Anadolu erkeğinin; âşık, çoban, çiftçi, zeybek, asker tiplerine rastlanır. Şiirlerde işlenen Anadolu erkeği tipleri arasındaysa şairler daha çok asker tipine yer verir. Bu durum Osmanlı’nın yıkılış sürecinde pek çok toprağının işgal altında olmasıyla ilgilidir. Anadolu erkeği, bu yıllarda vatan toprağını işgal altından kurtarabilmek için mücadele eder. Yaşanılan hadiseler şairlerin şiirlerinde Anadolu erkeğinin işgal yıllarında gösterdiği yiğitliğe hissettikleri duygulara yönelmelerinde etkili olur.

4.2.1. Âşık Çoban

Vedat Nedim, “Ahmet’le Emine” adlı şiirinde çocuklukları bir arada geçen iki öksüz çobanın, birbirlerine duyduğu aşkı dile getirir. Ahmet, Emine’ye gençlik çağlarına eriştiği yıllarda âşık olduğunu fark eder:

“3

Ahmet kaval çalarak inletirken ormanı;

Uzaklardan göründü sürüsüyle Emine..

Örtüsünün ucundan taşan siyah saçını

Çapkın bahar rüzgârı dolamıştı eline..

⁴⁵² H. Rüştü, “Mülakat Gecesi”, *Güteryüz*, 90, Yıl: 2 (4 Kânunusani 338/4 Ocak 1922), 3.

⁴⁵³ Detaylı bilgi için bk. Hülya Yalçın, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı İnşası (1928-1938)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2019), 43-49; Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklâl Harbi’nde Mücahit Kadınlarımız* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1988), 21.

*Ahmet, onu görüncə kavalını susturdu,
Genç kalbinde hissetti bir acayip çarpıntı..*⁴⁵⁴

Bu dönemde yazılan şiirlerde çobanın köylü kızına duyduğu aşkla köyde yaşayan gencin çoban veya çiftçi kızına duyduğu aşk da şiirlere konu edilir. Falih Rıfkı'nın “Bir Türkü”sünde:

*“Ey çiftçi kız! Boynuma sar
Bir tekini şu ellerin!
Daha eğil şu göğsüme,
Ve nefes ver derin derin.”*⁴⁵⁵

diyen çoban, çiftçi kızına olan aşkını ve ondan beklediği karşılığı somut şekilde dile getirirken; Süheyla Muhterem'in “Çoban Türküsü”nde çobanın sevdiğine olan bakışı dikkat çeker:

*“Fatma'nın gözleri geceden koyu
Leylak fidanına benziyor boyu.
Susuyor kavalım, nişanlım uyu,
Öreyim güllerle kumral saçını!”*⁴⁵⁶

Kocaoğlu Cevat Turgut'un “Köy Geceleri”nde bu kez çobanın kendisine duyulan sevgi karşısında gamsızlığı öne çıkar:

*“Gamsız çoban kavalını yanık yanık çalarken
Bir ağacın serin tatlı gölgeliği altında;
Köylü kızı kuzusunu öper, sever, okşarken
Aşk fidanı mavi, pembe çiçek açar kalbinde.”*⁴⁵⁷

Çobanın aşkına karşılık bulamaması da şiirlerde sıklıkla işlenen konular arasında yer alır. Köprülüzade Mehmet Fuat'ın “Yamaçlarda Kaval” adlı şiirinde çoban sevdiğinden ayrı olduğu için üzülür. Şair, çobanın hüznüne çare olarak onun kavalını gösterir. Ona göre çoban, kavalından çıkan nağmelerle acısını dindirebilecektir:

*“Benziyor mu sevdiğine?
Hasretin coşacak yine..*

⁴⁵⁴ Vedat Nedim, “Köy Hikâyelerinden: Ahmet'le Emine”, *Türk Yurdu*, 9/4 (95), Yıl: 5 (22 Teşrinievvel 1331/4 Kasım 1915), 51/2793.

⁴⁵⁵ Falih Rıfkı, “Bir Türkü”, *Türk Duygusu*, 2-6 (9 Mayıs 329/22 Mayıs 1913), 26.

⁴⁵⁶ Süheyla Muhterem, “Çoban Türküsü”, *Yarın*, 10 (22 Kânunuevvel 1337/22 Aralık 1921), 4.

⁴⁵⁷ Kocaoğlu Cevat Turgut, “Köy Geceleri”, *Halka Doğru*, 50 (20 Mart 1330/2 Nisan 1914), 395.

*Gecenin durgun yeline
Nağmeler sal, güzel çoban!*

*Elindeki hasta kamış
Belli, sevdaya susamış.
Bilsen ne dertli bu bakış..
İstersen kal, güzel çoban!’’⁴⁵⁸*

Ali Mümtaz, “Sonbahar Akşamı”nda da genç çobanın sevgisine karşılık bulamamasından dolayı duyduğu üzüntüyü çoban ve kaval ilişkisinden hareketle verir:

*“Gökleri boyarken pembemsi bir kan,
Işıksız ve dilsiz dinlerken köyler
Rüzgârlar hıçkırır ve genç bir çoban
Kalbinde gizlenen derin aşkından
Hasta kavalına bir matem söyler.
Işıksız ve dilsiz dinlerken köyler
Gökleri boyarken pembemsi bir kan.’’⁴⁵⁹*

A. Hikmet ise “Ey Çoban”da çobanın karşılıksız sevgisinin onda oluşturduğu ruhsal durumu, Leyla-Mecnun benzetmesiyle ifade eder:

*“Ağlayıp durursun mahzun mu nedin?
Dağlarda gezersin Mecnun mu nedin?
Sen de bir Leyla’ya meftun mu nedin?
Ağlama ey çoban kuzum ağlama,
Şu yanık gönlümü sen de dağlama!’’⁴⁶⁰*

Yukarıdaki şiirlerde yer alan çoban tipi, duygu ve düşünce dünyasıyla gündelik hayata uygundur. Şairler, çobanın kavalından ya da kamışından çıkan nağmelerle tabiat unsurlarından da faydalanarak onun sevdasını, hayallerini, geleceğe dair ümitlerini ifade ederler. Bu yönüyle âşık çoban tipini teşkil eden şiirler, çobanın tek düze süren hayatını örnekler.

⁴⁵⁸ Köprülüzade Mehmet Fuat, “Yamaçlarda Kaval”, *Şair*, 3 (26 Kânunuevvel 1918/26 Aralık 1918), 36.

⁴⁵⁹ Ali Mümtaz, “Sonbahar Akşamı”, *Dergâh*, 4/40, Yıl: 2, (5 Kânunuevvel 1338/5 Aralık 1922), sy.

⁴⁶⁰ A. Hikmet, “Ey Çoban”, *Düşünce*, 2 (16 Mart 1338/16 Mart 1922), 5.

4.2.2. Millî Mücadele Yıllarında Çoban

Çoban denilince akla daha çok dağlarda sürüleriyle neşeli vakitler geçiren, kavalının sesiyle baharı müjdeleyen kişi gelse de bu dönemde yazılan şiirlerde çobanın bambaşka şekilde tasvir edildiği görülür. Bu durumun nedeni Anadolu'nun işgalidir. Şairler, işgal yıllarında çobanı bilinenin aksine matemli şekilde şiirin başkişisi yaparak Anadolu işgalini, bir bakımdan Anadolu'nun sembolü sayılan/görülen çobanın ruhsal durumuyla ifade ederler.

Baha Kâmil'in "Kuzu ile Çoban"ında çobanın üzgün olduğu görülür. Onun da kavalından matemli sesler yükselir:

*"Çoban dedi: Yuvaları kara duman bürüdü,
O dağlara, ovalara şimdi düşman yürüdü,
Nazlı kuzum, gel yanıma; yine kurtlar ürüdü,
Kollarımı senin güzel ak boynuna dolayım,
Gel ben hem arkadaş hem de anne olayım!"⁴⁶¹*

Ozan mahlasını kullanan şairin "Yurdumun Kaval Sesi" adlı şiirinde çobanın kavalından duyulan hüznünlü nağmeler, aslında Anadolu'nun hüznüdür.

*"Titredi uzaklarda hazin bir kaval sesi
(...)
Anladım kavaldaki bu titreyen sihri ben
Düşmanlar yurdumuzu geçen yıl çiğniyorken
Bu kavalı üfleyen yanık bağırlı çoban
Dolaşırdı Bursa'nın dağlarında o zaman
Görmüştü gözleriyle yakılan ocakları
Şehit kardeşlerini öpmüştü dudakları
Ak saçlı babasından kalmıştı bir parça kan
Günlerce dinlemişti hep hıçkırık hep figan
Şimdi hazin birer ses olan o hıçkırıklar
Bağrı yanık çobanın kavalcığında ağlar"⁴⁶²*

Yine Ali Mümtaz "Çoban ve Yolcu"⁴⁶³da; Vâlâ Nurettin "Çobanla Ay"⁴⁶⁴da; Ziya Gökalp ise "Yörük Ali"⁴⁶⁵de çobanı şiirin başkişisi yaparak Anadolu'daki işgalden söz ederler.

⁴⁶¹ Baha Kâmil, "Kuzu İle Çoban", *İnci*, 2/2 (gy. Temmuz 1338/Temmuz 1922), 13.

⁴⁶² Ozan, "Yurdumun Kaval Sesi, *Yeni Mekteb*, 2 (23 Teşrinievvel 338/23 Ekim 1922), 6.

4.2.3. Millî Mücadele Yıllarında Efeler

Çobanların Millî Mücadele'deki rolünü ifade eden şiirlerdeki durum efelerin söz konusu edildiği şiirlerde de yer alır. Cemil Sena'nın "Efe Türküsü" ve Kozanoğlu Cenap Muhyittin'in "Gökçe Efe"si bu duruma örnek gösterilecek eserlerdendir.

Kozanoğlu Cenap Muhyittin, Millî Mücadele'ye katılan meşhur zeybeklerden biri olan Gökçen Efe'yi⁴⁶⁶ şiirinin başkışısı yaparak hem Gökçen Efe'nin hem de onun ardından gelen diğer efelerin Millî Mücadele'deki rolünü ölümsüzleştirir:

*"Kahraman gökçe, bir akşam Ödemiş'ten bindi,
Bildiğim gökçe değil, şimdi o bir şahindi,
(...)
Atının bastığı yerlerde kemikten, taştan
Tozdan, ottan ona bir ses gelerek -Her baştan-:
-Gökçe! Tarihini mahvetme, harap etme dedi;
Bizi sen çiğne, fakat ellere çiğnetme, dedi!"⁴⁶⁷*

Cemil Sena ise efelerin Millî Mücadele sırasında ne kadar cesur olduklarını Anadolu kadınının efelere seslenişiyile dile getirir. Şiirde adı belirtilmeyen kadın Yunanlıları işgal ettiği topraklardan atabilmek için efelerle birlikte mücadeleye katılmak ister:

*"Bir kızsam da kanım var,
Oğuz gibi hânım var,
Yurduma bir canım var:
Beni de al, ak efem!
Özü gönlü pak efem...*

*Sakarya'dan geçeyim,
Sularından içeyim,
Yunan başı biçeyim,
Aslan kılıklı efem,
Kaytan bıyıklı efem"⁴⁶⁸*

⁴⁶³ Ali Mümtaz, "Çoban ve Yolcu", *Dergâh*, 2/17 (20 Kânunuevvel 337/20 Aralık 1921), 71.

⁴⁶⁴ Vâlâ Nurettin, "Çobanla Ay", *Ümid*, 16, Yıl: 2 (13 Kânunusani 337/13 Ocak 1921), 8.

⁴⁶⁵ Ziya Gökalp, "Yörük Ali", *Genç Yolcular*, 4 (15 Kânunusani 1336/15 Ocak 1920), 51.

⁴⁶⁶ Okan Ceylan, "Ödemiş ve Beydağ Yöresindeki Millî Mücadele Özelinde Zeybekler: Gökçen Hüseyin Efe", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 5 (2017), 108.

⁴⁶⁷ Kozanoğlu Cenap Muhyittin, "Gökçe Efe", *Dilek*, 9 (15 Mayıs 338/15 Mayıs 1922), sy.

Cemil Sena, Anadolu'nun işgali sırasında Anadolu insanının tutumunu bir kadın ağzından aktarır. Şiir, bir şairin Anadolu insanına bakışından ziyade onların birbirlerine olan bakışını ifade etmekle diğerlerinden ayrılır.

Yukarıdaki şiir örneklerinde Anadolu topraklarında yaşanan matemli havanın Anadolu'nun sembolleri olan çoban ve efelerin aracılığıyla verilmesi son derece dikkat çekicidir. Şairler bu yaklaşımıyla Anadolu gerçeğine Anadolu insanının gözünden bakar. Şiirde yaşanan bu değişim Cumhuriyet sonrasında Anadolu insanını ön plana alarak ona içerden bakmayı başaran yazarlara yol gösterir.

4.2.4. Çiftçi

Anadolu son derece bereketli topraklara sahiptir. Bu bereketli topraklarda çalışan köylü, yaz ayında ekip biçtikleriyle kış ayında yiyeceğini hazırlar. Bununla da yetinmeyerek ekip biçtiklerini yurdun çeşitli yerlerine göndererek oralarda yaşayan insanların da ihtiyaçlarını karşılar. Köylünün yazın sıcağında durmak bilmeden çalışarak evin geçimini sağlamaya çalışması şiirlere konu olur.

Nazım Hürrem “Çiftçi”de çiftçilerin tarlada geçirdiği bir günü şöyle tasvir eder:

*“Şafak söker, uykusundan uyanır,
Tembel tembel uyumaktan utanır,
Namaz kılıp dua eder Tanrı'ya
Besmeleyle çıkıp gider tarlaya.*

*Bu çiftçiye selamlıyor bülbüller,
Âh ne güzel ne tatlıdır bu diller,
Horozlar da bir taraftan ötüyor
Sanki ona: “Haydi durma, koş” diyor.”⁴⁶⁹*

Nazım Hürrem'in şiirinin birinci dördlüğünde bir çiftçinin hayat tarzını, yaşama üslubunu ifade etmesi dikkate değerdir. Çiftçi için sağlam bir imanla kuvvetli bir azimle çalışmak, üretmek ve şükretmek hayatın özünü teşkil eder.

F. N. mahlasını kullanan şair ise “Çiftçi Şarkısı”nda çiftçilerin çalışma koşullarını anlatmak için sözü bir köylüye bırakır:

⁴⁶⁸ Cemil Sena, “Efe Türküsü”, *Anadolu Duygusu*, 7 (28 Nisan 1337/28 Nisan 1921), 104.

⁴⁶⁹ Nazım Hürrem, “Çiftçi”, *Çocuk Dünyası*, 21 (1 Ağustos 1329/14 Ağustos 1913), 2.

*“Yavaş yavaş gün doğarken karşı dağlara
Açarız biz kalbimizi esen rüzgâra.
Çalışırız tarla, sapan sevgilimizdir;
Sa’yimizle neşe bulur, şenlenir kara...”*

*Sevgilimiz: Tarla, sapan: Annemiz: Vatan!
İkisinden ayırmayın bizi Yaradan.*

*Söyler dönüş zamanını bize yıldızlar,
Tarlalardan ayrılırken kalbimiz sizler.
Ezan vakti yorgun argın köye dönerken
Yolumuza güller saçan köylü genç kızlar...”⁴⁷⁰*

Bu şiirde de yine bir köylünün yaşama üslubu başka bir ifadeyle hayata bakışı, hayat felsefesi, yaşama sevinci dikkatlere sunulur. Köylünün çalışma azminin temelinde tarlasını, sapanını bir sevgili, vatanı bir anne olarak görmesi vardır. Bu sebeple köylü/çiftçi ekip biçtiği toprağı bir sevgili bir anne gibi kendinden bir parça olarak görür ve bağlanır.

E. Tevfik “Rençber” ve Kocaağaoğlu Turgut ise “Bahtiyar Çiftçi”de çiftçilerin zorlu koşullarda çalışsalar da hâllerinden memnun olduklarını söyler. E. Tevfik, “Rençber”inde:

*“Günün bütün sıcaklığı yeryüzünde kaynarken,
Tarlalarda mesut köylü şarkıları fısıldar!
Bakarsınız bir genç çocuk elinde saban var!
Şarkı söyler, çalışırken, yeşillikte oynarken!”⁴⁷¹*

derken Kocaağaoğlu Turgut ise:

*“Tarlasında sevinerek
Kışlığını hep yasanlar”⁴⁷²
Batan güneş eğilerek
Mutlu çiftçiye selamlar”⁴⁷³*

diyerek çiftçilerin mutluluğunu ortaya koyarlar. Şairlerin çiftçilerin çalışma koşullarının zorluğunu görmezden gelmeleri tamamen hayal ürünü manzaralar anlattıklarını düşündürmektedir. Şiirlerde insanın duygusal yönü eksik bırakılmıştır. Güneşin tepe

⁴⁷⁰ F. N., “Çiftçi Şarkısı”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, 7, Yıl: 2 (1 Mayıs 1334/1 Mayıs 1918), [299].

⁴⁷¹ E. Tevfik, “Rençber”, *Çocuk Bahçesi*, 34 (22 Eylül 1321/5 Ekim 1905), 2.

⁴⁷² Şiirde yasan kelimesiyle ilgili şu dipnot yer alır: Yasanlamak –hazırlamak- demektir.

⁴⁷³ Kocaağaoğlu Turgut, “Bahtiyar Çiftçi”, *Halka Doğru*, 46 (20 Şubat 1329/5 Mart 1914), 363.

noktasında binbir emekle tarlasını süren çiftçinin hiçbir olumsuz duyguya kapılmaması ya da kaygılarının olmaması imkânsızdır.

Öte yandan her iki şiir, köy başlığında ağa/muhtar baskısı ile siyasi idarenin ağır vergi yükümlülüğünden dolayı mutsuz olan köylünün konu edildiği şiirlerden farklıdır. Bu şiirlerde çiftçilerin neşe içinde çalışmaları şairlerin köye, köylüye, çalışma koşullarına ve yaşam standardına mutsuz köylüden bahseden şairlerden farklı şekilde baktıklarını gösterir. Mutsuz köylü ve mutlu köylü tezatlığında bir yanda ezilen, hâlimden memnun olmayan Anadolu insanı varken bir yanda da hayatın zorluklarından ve yoksulluktan şikâyetçi olmayan; yorgunluğun, yılgınlığın, bıkkınlığın aksine çalışmak, üretmek azmiyle hayata bağlı mutlu bir köylü anlatılır.

4.2.5. Millî Mücadelede Türk Askeri

Askerlik, Türk milleti için son derece kutsal bir vazifedir. Anadolu erkeği, Türk bayrağının Anadolu topraklarında dalgalanmaya devam etmesi ve Anadolu halkının bu topraklarda hürriyetle yaşaması için elinden gelen mücadeleyi verir. Türk askeri; yiğit, fedakâr, vatan-millet sevgisi ile dolu bir kahramandır. O, bu üstün nitelikleriyle Millî Mücadele’de nice başarılar kazanır.

İ’ dâdi-i Askerî münteha sınıf talebesinden Ömer Zekâî’nin “Asker” adlı şiirinde yer alan:

*“Asker” deyince hâtıra mutlak vatan gelir,
Bir dalgadır, sevâhili pîşinde yeltenir,
Mülkün şerefli bekçisi askerdir ey beşer;
Öz yurda saldıranları yırtar, deler, deşer.*

*Kimdir şu nurlu ülkeye serpen saadeti?
Kimdir ya kurtaran yüzü solmuş şu milleti?
(...)
Titrer, ölür.. Fakat onu, hicranlı bağların
Elbet, Cenab-ı Rabbi şehâdetle hâleler..*

*Asrın bugünkü ey yaşayan kahramanları!
Askerle her ocakta tüter zevk dumanları!
Bir milletin hayatını asker kazandırır!*

*Asker gören minarelerin hep ezanlıdır!*⁴⁷⁴

mısralarda asker; minarelerde yükselen ezanların, millet hayatının kaynağı, ocaklardaki saadetin özü olan vatanın bekçisi, milletin kurtarıcı bir kahramanı olarak takdim edilir.

Ali Hâdi'nin “Ana Öğüdü” adlı şiirinde oğlunu askere gönderen anne, Türk askerinin vatan ve millet için taşıdığı değeri şöyle ifade eder:

*“Bu toprakta sizlersiniz bizi rahat yaşatan,
Sizlersiniz düşmanları ezmek için can atan;
Hep sizsiniz hürriyeti hıfzıleyen, sevdiren
Sizlersiniz onun için şehit olan, can veren”*⁴⁷⁵

Yukarıdaki mısralarda yine Türk askeri vatan topraklarında yaşanan saadet ve hürriyetin hem kahramanı hem de bekçisi olarak değerlendirilir.

M. F. adlı şairin “Mehmetçik!”; Mithat Cemal'in ise “Anadolu Askerine” adlı şiirinde “Sen olmasan...” diye başlayan mısralar dikkat çeker. Şairlere göre Türk askerinin yiğitliği sayesinde, İslam hakaretten, millet esaretten, namus tasalluttan ve Türk-İslam medeniyeti boğulmaktan kurtulmuştur.

*“Sen olmasan İslâm'a hakaret inecekti;
Hürriyyet-i akvâma esaret binecekti;
Rus nalçası cem'iyeti süst eyleyecekti,
Çar (Avrupa)'nın altını üst eyleyecekti!
Hetk etmediği ırz u bekâret mi kalırdı?
Caniliği bundan da ibaret mi kalırdı?
(...)
Hep bir yığın enkâz olacaktı şu evabid!
Dünyâyı, hülâsa, tutacaktı o tehakküm..
(...)*

*Sen olmasan elbette Boğazlar açılırdı,
Afaka o muhnik kara gazlar saçılırdı.
Bir yol bularak şimdi o âfât-ı cemâdât,
Geçseydi evet! (Marmara)'dan ey ser-i sâdât!
Bî-şüphe bütün bir medeniyet boğulurdu”*⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ İ'dâdi-i Askerî münteha sınıf talebesinden Ömer Zekâî, “Asker”, *Halk*, 11 (24 Haziran 1339/24 Haziran 1923), [1].

⁴⁷⁵ Ali Hâdi, “Ana Öğüdü”, *Zafer*, 15 (7 Haziran 1328/20 Haziran 1912), 208.

diyen M. F'ye; Mithat Cemal “Anadolu Askerine” adlı şiiriyle âdeta cevap verir:

“Sen olmasan ay yıldızım olmazdı da çoktan

(...)

Sen olmasan, ecdadımızın türbelerinde

Bir ürperen ukdeydi o sorguçlu kavuklar,

Çoktan bu mülevves kürenin kalb-i leîmi,

Atmıştı unutmuştu Süleyman'ı, Selim'i;

(...)

Artık koca bir Saltanat'ın bayrağı bezdi;

Bin fırtına kopsaydı temevvüç edemezdi!”⁴⁷⁷

Yukarıdaki şiirlerde ifade edildiği gibi, Türk askeri, Millî Mücadele yıllarında hem vatanını hem değerlerini hem de milletini korumuştur. Türk askeri sayesinde Anadolu topraklarında Türk bayrağı dalgalanmaya devam etmiş, minarelerde ezan sesleri yankılanmış, Türk milleti saadetli, huzurlu günlerine kavuşmuştur.

4.2.5.1. Türk Askerinin Nitelikleri

Askerliğe yüklenen maddi ve manevi değerler etrafında Türk askeri yiğit, imanlı, vicdanlı ve yardımsever olmasıyla dikkat çeker. Pek çok şiirin konusu olur. Çanakkale Savaşı'nda yer alan Ömer Necmettin adlı asker, “Şair Bir Gazi” adlı şiirinde İngilizlere karşı verilen mücadelede Türk askerinin imanlı duruşunu şöyle ifade eder:

“Kan ile doldu bütün çukurlar

Kimi ezan kimi Kur'an okurlar

Kimi yaralanmış anam diye uğuldar

Kimi dua eder, Allah düşmanı kahreylesin”⁴⁷⁸

Ahmet Nedim'in “Çanakkale'nin Ölmez Hatıralarından: Namaz” adlı şiirinde yine Çanakkale Cephesi'nde namazını kılmayı ihmal etmeden kurtuluş için Allah'a dua eden Türk askerinin duruşunu şöyle ifade eder:

“Allah Allah, bu ne yüksek imandır Yâ Rabbi

Bir Müslüman, ne büyük bir kahramandır Yâ Rabbi!

⁴⁷⁶ M. F., “Mehmetçik!”, *Sebilürreşad*, 14/360 (13 Teşrinievvel 1332/13 Ekim 1916), 188.

⁴⁷⁷ Mithat Cemal, “Anadolu Askerine”, *Sebilürreşad*, 20/520 (6 Teşrinievvel 1338/6 Ekim 1921), 311.

⁴⁷⁸ Ömer Necmettin, “Şair Bir Gazi”, *Turan*, 1337, Yıl: 6 (20 Temmuz 1915), 2.

*Kahramandır, çünkü toplar etrafında patlarken
Zerre kadar titremedi, namazını bozmadı.
Dört yanına ateş saçan, türlü türlü afetten
Sanki onu koruyordu bir meleğin kanadı.
Onun, böyle tevekkülü bana pek çok dokundu.
Yüreğimi bir şey ezdi... İki gözüm sulandı.*

*Ey medeni İngilizler! Daha varsa getirin
İnsanları, küme küme öldürecek şeyleri...
Getirin de şu cenneti, cehenneme çevirin,
Bak onlar korkutur mu, bir Müslüman neferi?''⁴⁷⁹*

mısralarında Müslüman Türk askeri, yüksek imanıyla büyük bir kahraman olarak takdim edilir.

Çanakkale Muharebesi sırasında cephede bizzat bulunan Hakkı Süha da “Siperlerde” şiirinde Türk askerinin iman gücüyle imkânsız gibi görülen bir zafere gidişini dile getirir:

*“Ta uzakta ufuklarla öpüştü seher
Gür bir sada dalgalandı ezandan evvel:
Duaların zamanıdır namaza asker
Niyazınla vecd içinde Allah’a yüksel’’⁴⁸⁰*

Türk askerinin askerlik mesleğine/görevine yüklediği manevi değer Manastırlı Hasip’in “Bir Şehid-i Muhteremin Son Hitab-ı Hazini” adlı şiirinde de dile getirilir. Şiirde asker, Allah’a kavuşma, şehit olma isteğiyle cephede korkusuzca mücadele eder:

*“Hazırlandım ulu Tanrı ’m huzuruna gelmeye
Senin hakkın için girdim bu al kanlı gömleğe
Yurt başında siper olsun kemiklerim, bedenim
Kur’ân’ına hâdim olan sancak oldu kefenim’’⁴⁸¹*

Türk askerinin vatan uğruna Allah yolunda şehit düşme isteği, cephe gerisine ait hasretini bile gölgede bırakır. Onun için şehitlik mertebesi her şeyin üstünde bir

⁴⁷⁹ Ahmet Nedim, “Çanakkale’nin Ölmez Hatıralarından: Namaz”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası* (5-18 Mart 331/18 Mart 1915), 84-85.

⁴⁸⁰ Hakkı Süha, “Siperlerde”, *Harp Mecmuası*, 3 (gy. Kânunusani 1331/Ocak-Şubat 1916), 45.

⁴⁸¹ Manastırlı Hasip, “Bir Şehid-i Muhteremin Son Hitab-ı Hazini”, *Yeni İzmir*, 3 (9 Mayıs 1335/9 Mayıs 1919), 2.

duygudur. M. Hâdi, “Kahraman Anadolu’ya” adlı şiirinde askerin imanla dolu duygu ve düşünce dünyasına işaret eder:

*“Bir sabah köyümüzden uzaklaştık,
Anam, babam ağlaştılar için için;
Nişanlımla yol üstünde kucaklaştık,
Saçlarına çelenk takmış benim için..
Gözlerinde son ümidin aksi vardı,
“Korkma dedim pek yakında geleceğim;
Şu gördüğün siyah bulut yurdu sardı
Gidip onu kanlarımla sileceğim!..”*

*Bu ayrılık haftasının bir günüydü:
Cephe kurduk sıradağlar eteğinde.
İşte bugün ordumuzun düğünüydü:
Bir ses duydum: “Şehit olmak var bu dinde..”*

*Bu müjdenin sevinciyle doldu kalbim;
Abdest aldım, vedalaştık bölüğümle”⁴⁸²*

Millî Mücadele yılları öncesinde askeri konu edinen şiirler arasında yer alan “Anadolu’dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken”de, Anadolu insanının sesi belki de ilk kez gerçekçi şekilde duyulur. Sahip olduğu dinin, mensubu bulunduğu milletin yüceliğine inanan ve bununla gurur duyan Türk askeri için vatan, Yaradan’ın kitabı/Kur’ân ve Osmanlı’nın bayrağı ile en değerlidir. Bu nedenle Kur’an ve bayrak hakkı için vatan/anayurt kutsaldır; “Tanrı evidir.” “ecdad ocağıdır”, “Tanrı kucağıdır”. Düşmana teslim edilemez. Savunması âdeta bir kulluk vazifesi, bir ibadettir.

*“Ben bir Türk’üm; dinim, cinsim uludur.
Sinem, özüm ateş ile doludur.
İnsan olan vatanının kuludur.
Türk evladı evde durmaz; giderim*

*Yaradanın kitabını kaldırtmam.
Osmanlı’nın bayrağını aldirtmam.
Düşmanımı vatanıma saldırtmam.*

⁴⁸² M. Hâdi, “Kahraman Anadolu’ya”, *Yeni Nesil*, 13 (21 Temmuz 337/21 Temmuz 1921), 5.

Tanrı evi virân olmaz, giderim

*Bu topraklar ecdadımın ocağı
Evim, köyüm hep bu yerin bucağı
İşte vatan! İşte Tanrı kucakları
Anayurdu evlat bulmaz, giderim”⁴⁸³*

Eyüpzade Hüseyin Avni’nin, “Nineme” adlı şiirinde cepheye koşmak için sabırsızlanan Türk gencinin söyledikleri de, yukarıda dile getirilen duygunun bir başka ifadesidir:

*“Bırak, bana engel olma, ey sevgili nineciğim,
Dinim, yurdum, sizin için hudutlara gideceğim!
Ben babamın vebalini boynumda taşıyamam,
Vatan bensiz yaşar, fakat ben vatansız yaşayamam!
Beni yoldan alıkoyma, ver elini öpeyim,
Sen burada dua eyle ben askere gideyim!”⁴⁸⁴*

Türk askeri, her daim adaletin temsilcisidir. O, gerekirse zulme uğrayanların haklarını korumak için canını feda edecek kudrete sahiptir. Bu durum A. Nedim’in “Kırık Kundak” adlı şiirinde şöyle ifade edilir:

*“Hele Moskof adını işittikçe milletin
Yüreğinde burkulur, sızıltılı bir damar.
Her gün artan, kaynayan üç yüz yıllık hiddetin
Keskin dili, insanın ciğerini yaralar.
Biz, o hain Rusların unutmadık zulmünü,
Yalvararak bekledik, Rabb’imizden bugünü.
(...)
İman gibi göğsünde taşıdığın bu silah,
Senin demir pençende hakkını tam ödemiş.
O, yerleri gökleri yaratıcı bir Alla[h],
Cezasını zalimin böyle vermek istemiş.
Sen, ey yiğit! Allah’ın en sevgili kulusun,
Çünkü onun dü[n]yada bir adale[t] kolusun!”⁴⁸⁵*

⁴⁸³ Şiir önce *Asır* gazetesinde yayınlanır. Bu başlık altında alınan şiir için ayrıca bk. Mehmet Emin, “Cenge Giderken Anadolu’dan Bir Ses”, *Büyük Mecmua*, 16 (11 Kânunuevvel 1919/11 Aralık 1919), 248.

⁴⁸⁴ Eyüpzade Hüseyin Avni, “Nineme”, *Genç Anadolu*, 8 (28 Mayıs 1338/28 Mayıs 1922), 4.

“Doğru Dastan” adlı şiirde Türk askeri; vicdanlı, merhametli ve adaletli olarak takdim edilir:

*“Fethettiği yere adâlet girer
Kimsenin kılına gelmez bir keder
Öderiz var ise haksız bir zarar
Gördünüz mü böyle asker vicdanlı”*⁴⁸⁶

İbrahim Alaattin’in “İnsanlık Aşkı” adlı şiirinde yer alan Türk askeri, bir Fransız neferi hakkında söyledikleriyle merhametini, adaletini, vicdanını ortaya koyar:

*“- A efendi bırak düşkü[n] garibi;
Bizim gibi o da gönül sahi[b]i..”*⁴⁸⁷

mısraları Türk askerinin vatanına, milletine, dinine, bayrağına, değerlerine kasteden esir düşmana bakışını gösterir.

Türk askeri Anadolu topraklarını düşmandan kurtarmak için canla başla mücadele eder. Onun savaş sırasında gösterdiği kahramanlıklar şiirlere konu olur. Turgut adlı şairin “Nöbet Yeri[n]de” adlı şiiri gece nöbetindeki askerin yiğitliğini gösterir:

*“Şu dağın ardında siyah d[u]man var,
Sanırım bu suda yavuz düşman var.
Rahatça uyusun sevgi[lim] köyde
Orda düşman varsa bur[d]a aslan var!”*⁴⁸⁸

Çileli adlı şair, “Mehmet Çavuş’tan Papulas’a” adlı şiirinde Yunanlılarla savaşan Mehmet Çavuş’un Papulas’a gözdağı verişini konu edinir:

*“Nerde kaldı hani sizin o eski sözünüz
İnönü’nde, Sakarya’da kızarmadı yüzünüz,
İzmir ile Türkiye’de kaldı zannım gözünüz,
Türk sinesi çeliktendir dökme kurşun delemes,
Bir Türk dursa bir manganız ona karşı gelemes!”*

İki yüz bin Türk aslanı hudutlarda yatıyor,

⁴⁸⁵ A. Nedim, “Kırk Kundak”, *Harp Mecmuası*, 2 (gy. Kânunuevvel 1331/Aralık-Ocak 1915), 19-20.

⁴⁸⁶ Şairi Belirtilmemiş, “Doğru Dastan”, *Âhenk*, B- 389, 230, Yıl: 3 (29 Nisan 1313/11 Mayıs 1897), 4.

⁴⁸⁷ İbrahim Alaattin, “İnsanlık Aşkı”, *Yeni Mecmua*, 19, (15 Teşrinisani 1917/15 Kasım 1917), 368.

⁴⁸⁸ Turgut, “Nöbet Yeri[n]de”, *Yeni Mecmua*, 11 (20 Eylül 1917), 212.

*Yunanlılık Anadol'da bakın nasıl batıyor,
Ordumuzun mert yüreği İzmir! Diye atıyor,
Bize aslan demesinler postunuzu delmezsek
Ordunuzu çiğneyerek ta İzmir'e gelmezsek!''⁴⁸⁹*

Çavuşun bu sözleri, Türk askerinin Yunanlıların Anadolu'yu er ya da geç terk edeceğinden emin olduğunu gösterir. Bu yönüyle Türk askeri yiğitliğiyle imanının verdiği güçle ve geleceğe olan inancıyla cephelerde savaşır.

Vedat Nedim, "Hücum" adlı şiirinde cephedeki Türk askerinin yiğitliğini şöyle ifade eder:

*"Karşılaştı göğüslerin kızgın, haris nefesi..
Süngülerin sivri ucu göğüslerde parladı..
Senelerin öcünü Türk, Rus bağrına sapladı,
Beyinleri parçaladı Türk'ün dipçik darbesi..."⁴⁹⁰*

Türk askeri Çanakkale'de üstün başarılar gösterir. Nâbedid "Bocurgad"⁴⁹¹ adlı şiirinde bu başarılarından birini söz konusu eder:

*"Unutmadım.. Unutmam. Büyük Çanakkale
(...)
Fakat oportada zincir şırak kırılmaz mı!
Ne dâne.. Tam iki yüz on beş okka sıkletce;
Yuvarlanır yere, besbelli kalkmamak azmi.
Mürettebât eli böğründe kükrüyor, çılgın.
Kumandanın gözü mermide; muhtarib, dalgın:
"Yazık, yazık bize. En son vazife, kaldı" diyor.
Yazık mı? Hem bize ha! İşte Seyit⁴⁹² isminde
Takımda Çumralı bir kahraman zuhûr ediyor;
Vurunca sırtına mermiyi, belki vinçten de
Çabuk, demir basamaklardan atlayıp çıkıyor;
O dîv-i müdhişi korkunç kovuğuna hop tıkıyor."'⁴⁹³*

⁴⁸⁹ Çileli, "Mehmet Çavuş'tan Papulas'a", *Güleryüz*, 57, Yıl: 2 (1 Haziran 1338/1 Haziran 1922), [1].

⁴⁹⁰ Vedat Nedim, "Hücum", *Harp Mecmuası*, 2 (gy. Kânunuevvel 1331/Aralık-Ocak 1915), 30.

⁴⁹¹ Bocurgad: "İrgatların ağır şeyleri kaldırmak için manivela ile döndürdükleri bir alet." Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 306.

⁴⁹² Şiirde Seyit Onbaşı hakkında şu açıklama yer alır: Bahr-i Sefid muhafaza dördüncü alay beşinci bölük efradından Mehmetoğlu Seyit.

⁴⁹³ Nâbedid, "Bocurgad", *Sebilürreşad*, 18/460 (26 Cemaziyelahir 1338/17 Mart 1920), 207.

Nâbedid yukarıdaki mısralarla Çanakkale Savaşı'ndaki zorlu mücadeleyi hatırlatır. Çanakkale'de savaşan askerler, kazandıkları zaferle Türk milletinin kaderini değiştirir.

Nâbedid, şiiriyle Türk milletinin kaderini değiştirenlerden birini “Seyit Onbaşı”yı ölümsüzleştirir. Seyit Onbaşı, bir insanın kolayca taşıyamayacağı top mermisini tek başına kaldırıp top kundağına yerleştirir. Atışlarıyla düşmanın gemisini yan batırır. O; cesareti, azmi, kararlılığı, fedakârlığı, yiğitliği, vatan ve millet sevgisi ile Türk askerinin temsilidir. Bu sebeple Nâbedid şiiriyle Seyit Onbaşı'yı tekrar anar. Onun aracılığıyla Türk askerinin sahip olduğu nitelikleri ifade ederek kurtuluş yolunda verilen mücadelede milletini umutlandırır.

Sakarya'daki cengin kahramanları ise Necmettin Sahir'in “Sakarya Önlerinde” adlı şiirinde yüceltilir:

*“Ey Yunanlı! Şunu bil ki dünyada
Anadolu Kâbe'sine girilmez,
Türk askeri yakar, yıkar ezilmez
Çelik gibi bir aslandır dünyada...”⁴⁹⁴*

Çileli mahlasını kullanan şairin “Hacı Anesti'nin Raporu”, “Anesti'nin Tekmil Haberi!” adlı şiirleri ise Yunan komutanı Georgios Hacıanestis'in ağzından yazılır. Türk askeri savaşta canla başla mücadele ettiği için Hacıanestis, yenilgiyi kabul etmek zorunda kalır:

*“Hülasası askerimiz mert Türkleri yoramaz,
Anadol[u]'da duramaz,
Böyle asker böyle ordu burda temel kuramaz,
Bizim için bir çare var, o da: derhal savuşmak
Bir gün evvel sağ selamet Atina'ya kavuşmak!”⁴⁹⁵*

diyen Anesti, “Anesti'nin Tekmil Haberi!”nde ise Türk askerinin Yunan askerinin sayısıyla kıyaslandığında az olmasına rağmen yılmadan mücadele edişinden söz eder:

*“On bin nefer, hastamız var, çadırlarda yatıyor,
Beş bin nefer gerilerde, rakı, şarap satıyor,
Üç bini de ısıtmadan son topunu atıyor,*

⁴⁹⁴ Necmettin Sahir, “Sakarya Önlerinde”, *İleri*, 9/1315 (28 Eylül 1337/28 Eylül 1921), [1].

⁴⁹⁵ Çileli, “Hacı Anesti'nin Raporu”, *Güleryüz*, 59, Yıl: 2 (15 Haziran 1338/15 Haziran 1922), 2.

*Şimdi artık elde kalan yirmi iki bine bak,
Üşenmezsen ey çorbacı hesaplara sen de bak!*

*Toplasam da mevcudumuz yirmi, bine varamaz,
Varsa bile kalanları artık işe yaramaz,
Bilirsin ya, zaten Türkler çoğu, azı aramaz,
Bir hücumla kalktılar mı defterleri kaparız,
Atina'da yekûnunu hep beraber yaparız!’⁴⁹⁶*

Çileli adlı şair yukarıda yer alan “Hacı Anesti’nin Raporu” ve “Anesti’nin Tekmil Haberi” adlı şiirlerini Yunan komutanı Anesti’nin ağzından -aslına mutabıktır- notuyla yayımlar. Şiirlerde Yunan komutanı başkişi yapıldığı için bu şiirler, Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen diğer şiirlerden farklıdır. Şair, Anesti’yi şiirin başkişisi yaparak Yunanlıların nasıl ağır bir yenilgiyle karşılaştıklarını daha çarpıcı şekilde verir.

4.2.6. Komutanlar

93 Harbi, Balkan Harbi, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi ifade edilen tarihî olaylar, Türk milletinin kaderinde büyük değişimler meydana getirir. Zayıfladığı düşünülerek düşman tarafından parçalanmak istenen Osmanlı Devleti, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere komutanların ve askerlerin savaş meydanında verdiği mücadeleyle makûs talihinden kurtulur. Cephelerden gelen zafer haberleri karamsarlığa düşen insanlara ümit ışığı olur.

Anadolu topraklarını düşmandan kurtarmak için Millî Mücadele ateşini yakan Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarına Cumhuriyet öncesi şiirlerde sıklıkla yer verilir. Bu şiirlerde komutanlara duyulan sevginin, komutanların zor şartlar altında gösterdikleri üstün başarıların, devlet ve millet hayatında meydana gelen sosyal, siyasi değişimlerdeki rollerinin ifade edilmesi dikkat çekicidir.

4.2.6.1. Mustafa Kemal Paşa

Türk milletinin yetiştirdiği dâhi komutan Mustafa Kemal’den sadece tarih kitapları bahsetmez. O, edebî eser kahramanı olarak Türk edebiyatında önemli yer tutar. Cumhuriyet öncesinde Mustafa Kemal adına yazılmış pek çok hikâye, roman, tiyatro ve şiir türünde eserler vardır. Mustafa Kemal’den söz eden ilk mensur eser, Uryanizade Ali

⁴⁹⁶ Çileli, “Anesti’nin Tekmil Haberi!”, *Güleriyyüz*, 67, Yıl: 2 (27 Temmuz 1338/27 Temmuz 1922), 2.

Vahid'e aittir. Uryanizade Ali Vahid, Çanakkale cephesine gittikten sonra eserini kaleme alır. “Çanakkale cephesini ziyaret edip de susmak, gördüklerinden bahsetmemek insnain elinden gelmez düşüncesiyle orada aldığı notları “*Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim*” adlı kitapta bir bütün hâlinde okuyucuya takdim eder.”⁴⁹⁷

Edebiyatımızda Mustafa Kemal Paşa için yazıldığı tespit edilen ilk şiir, Mehmet Emin Yurdakul'un “Ordunun Destanı” adlı eseridir.⁴⁹⁸ Çanakkale Cephesi'ni ziyaret eden Mehmet Emin bu sırada Türk askerinin fedakârlığını, yiğitliğini görür, Mustafa Kemal Paşa'nın başarılarına şahit olur. Mehmet Emin'in cephede gördüğü ve hissettiği şeyler ona “Ordunun Destanı” şiirini yazdırır. Mehmet Emin şiirinde Mustafa Kemal'i Çanakkale Muharebeleri'ndeki kahramanların sembolü olarak görür:

*“Ey bugüne şahit olan sarp hisarlar,
Ey kahraman Mehmet Çavuş siperleri,
Ey Mustafa Kemallerin aziz yeri,
Ey toprağı kanlı dağlar, yanık yarlar!
Sizler burada gördüğünüz büyük cengi
Elde kılıç parladıkça unutmayın”*

Şiirde geçen Mustafa Kemal Yeri, Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebesi boyunca karargâh olarak seçtiği yerdir. Karargâhın, Kemal Yeri olarak anılması savaş esnasında gerçekleşir. 3. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin Altay karargâha Kemal Yeri adını veren kişidir. 19. Fırka Kumandanlığına yazacağı müsveddede “Kemal Yeri'nde 19. Fırka Kumandanlığına” ifadesini kullanır.⁴⁹⁹ Böylece Çanakkale'de Mustafa Kemal'in bulunduğu mevkiye Kemal Yeri denir. Şiirimizde de Mustafa Kemal adı ilk kez yukarıdaki Kemal Yeri mevkiinden hareketle Mehmet Emin tarafından dile getirilir. Şiire dikkat edildiğinde Mehmet Emin, önce kahraman Mehmet Çavuş siperlerine daha sonra ise Mustafa Kemallerin aziz yerlerine seslenir. Şair, Mehmet Çavuş ifadesiyle Mehmetçiklerle siperlerinden, Mustafa Kemallerin aziz yeri ile de Mustafa Kemal başta olmak üzere cephede savaşan diğer komutanlarla bulundukları mevkilerden bahseder. Bu durum Çanakkale'deki cengin, Mehmetçiklerin,

⁴⁹⁷ Ömer Çakır, “Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk) İsminin Yer Aldığı İlk “Manzum” ve “Mensur” Esere Dair”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 17/49, Mart 2001, 127.

⁴⁹⁸ Necat Birinci, “Millî Mücadele Devri Edebiyatı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 6, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 361.

⁴⁹⁹ Detaylı bilgi için bk. *Çanakkale 1915 Dergisi*, 5, 2010. (Emekli Orgeneral Fahrettin Altay'ın *Yeni Tarih Dünyası Dergisi*, Aralık 1953'te yayınlanan anlatımı.)

çavuşların ve komutanların birlik ve beraberlik duygusu içinde korkusuzca mücadele etmeleriyle kazanıldığını gösterir. Düşman her ne kadar Çanakkale'nin geçileceğinden emin olsa da Çanakkale Muharebesi'nde Mustafa Kemallerin aziz yerinde ve Mehmet Çavuşların siperlerinde gösterilen mücadele düşmanlara Çanakkale'nin geçilmez olduğunu gösterir.

Samih Rifat, “Akdeniz Kıyılarında” adlı şiirinde de Mustafa Kemal'den bahseder. Samih Rifat, Çanakkale Cephesi'nde düşmanla korkusuzca savaşan Mehmetçiklerden biridir. Samih Rifat şiirini Çanakkale Cephesi'nden gazi olarak döndükten sonra yazar. “Yaslı gittim, şen geldim” mısrasıyla başlayan şiir, Çanakkale'nin kurtuluş destanının başlangıcı olduğuna işaret eder:

*“Yaslı gittim, şen geldim;
Aç koynunu ben geldim,
Bana bir yudum su ver,
Çok uzak yoldan geldim.
(...)
Açıldı (kale) yolu
Göründü Gelibolu...
Bırak deniz gideyim
Orası yasla dolu*

*Yürü ey şanlı Gazi
Kılıcı kanlı Gazi!
Seni "Meriç" bekliyor
Büyük unvânlı Gazi!”*

diyen Samih Rifat, şiirinde Mustafa Kemal'in kahramanlığını, ümit ve teselli dağıtan kudretini ortaya koyar. Samih Rifat, âdeta Türk milletinin sesi olur. Türk milleti, Mustafa Kemal önderliğinde Çanakkale'de kazandığı destansı zaferin ardından istiklale daha fazla inanır. Samih Rifat, Millî Mücadele yıllarında kazanılan zaferin ardından yazdığı bu şiirle milletinin istiklale olan inancını, Mustafa Kemal'e duyduğu güveni ifade eder.

Mehmet Emin, “Mustafa Kemal -I- Zafer” adlı şiirinde Mustafa Kemal'in nasıl kurtarıcı bir rol üstlendiğini ifade eder. Mustafa Kemal, Türk milletinin esaret altında olduğu yıllarda bir kurtarıcı rolü üstlenerek hürriyet ordusunu biraraya getirir. Onun

ilahî sadası etrafında toplanan “Harise kan, ölüm!” diye ant içen hürriyet ordusunun önünde Avrupa geri çekilir. Mustafa Kemal’in öncülüğünde Türk ordusu vatan için, istiklal için, hak için mücadele eder. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar kendini Türk milletinden üstün gören Avrupa’nın hezimete uğrayışının ispatı olur. Bir zamanlar ifritlerin dolaştığı sırtlarda artık istiklale kavuşan halkın hürriyet aşkı ve hakka olan bağlılığı öne çıkar.⁵⁰⁰ Bu mücadelenin kahramanı, daha şiirin ilk mısralarından itibaren şiirde bir peygamber gibi anılır:

*“Kavminin bir idam günündeydi ki
Ey Münci, sen Rabbin yolundan geldin;
Mukaddes dağların üzerindeki
Bir aziz tepeye doğru yükseldin.”⁵⁰¹*

Şiirin devamında Mustafa Kemal’in müncî sıfatı öne çıkar. Mustafa Kemal milletini karanlıktan aydınlığa kavuşturan, onları esaret zincirinden kurtaran, Allah’ın intikam kılıcını elinde taşıyarak zalimlere gereken dersi veren en büyük kurtarıcı olarak anılır:

*“Ne büyük baht sana, ne mutlu sana
Ey büyük Münci ki hırsı devirdin;
Esirler gömleği giyen vatana
Bir atlas bayrağı hilat getirdin.”⁵⁰²*

Denilebilir ki Mehmet Emin’in şiirinde Mustafa Kemal; vatanı, milleti ve bayrağı için korkusuzca mücadele eden, umutların tükendiği anda birleştirici, yol gösterici tavrıyla millete umut aşılayan, milletini esaret zincirinden kurtaran bir lider, bir kahramandır.

Mustafa Kemal Paşa’ya duyulan sevgi, Cumhuriyet öncesi yazılan şiirlerin bazılarında aşırıya giden ifadelerin kullanılmasına neden olur. Örneğin; Faruk Nafiz, yazdığı bir şiirine “Allah’ın En Büyük Kulu” adını verir. Üstelik şair, şiirinin son dördünlüğünde vatan evlatlarına Paşa’nın adını anarken besmele çekmelerini söyler:

*“Eğilmez azmini dünyaya bildir,
Yurdunu ölümden sen halas eyle.
Anmazsa evladım benden değildir*

⁵⁰⁰ Mehmet Emin, “Mustafa Kemal -I- Zafer”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 755, Yıl: 4 (5 Mart 1923), [1]

⁵⁰¹ Mehmet Emin, Mustafa Kemal -I- Zafer, [1]

⁵⁰² Mehmet Emin, Mustafa Kemal -I- Zafer, [1]

İsmi bir değil, bin besmeleyle!”⁵⁰³

Faruk Nafiz’in Mustafa Kemal’e duyduğu sevgi, onun Anadolu topraklarını işgalden kurtarmasıyla ilgilidir. Fakat şairin Paşa’ya duyduğu sevgiyi aşırıya kaçan ifadelerle ortaya koyması sadece ona has olan bir durum değildir. Hikmet Nurhan “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine” adlı şiirinde Paşa için şu ifadeleri kullanır:

*“Bir yıldızsın karanlıklar içinde
Işığınla Anadolu kurtuldu;
Bir ilâhî varlıksın ki; karşında;
Hançerlenen Müslümanlık kurtuldu.
(...)
Kahramansın bu milletin tacısın,
Sensin şimdi mazlumların Kâbe’si.
Anıldıkça bütün başlar eğilsin;
Sensin çünkü Türk ilinin kiblesi”*⁵⁰⁴

Hikmet Nurhan’ın, Paşa’yı “mazlumların Kâbe’si” ve “Türk ilinin kiblesi” olarak ifade etmesi aşırıdır. Şair bu yaklaşımıyla Mustafa Kemal’e kutsallık atfeder.

H. Rüştü, “Sevgili Paşamıza” adlı şiirinde Türk milletinin Mustafa Kemal’e duyduğu sevgi ve saygıyı ifade eder. Şiirde kişiler, Paşa’nın bastığı taş yüzlerini sürmek için heyecan duyarlar. Bu istek, divan şiirinde sıklıkla karşılaşılan “hâk-i pay”⁵⁰⁵ imgesini akla getirir:

*“Türk’ün gözbebeği, kahraman Paşa!
Kâinat durdukça sen binler yaşa
Yüzünü sürmekçün bastığın taş
Millet heyecanla yolları bekler”*⁵⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele ateşini yakarak Türk milletini esaretten kurtarmak için 16 Mayıs 1919’da Samsun’a doğru yola çıkar. 19 Mayıs 1919 sabahı

⁵⁰³ Faruk Nafiz, “Allah’ın En Büyük Kulu”, *Ev Hocası*, 1 (1 Temmuz 1339), 7; Dertli, “İnna Fethna Leke Fethan Mübina ...”, *Âyine*, 6 (22 Eylül 1337/22 Eylül 1921), [1]’de de şiirin son dördlüğü aynı şekilde yer alır.

⁵⁰⁴ Hikmet Nurhan, “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine”, *Dertli*, 49 (7 Mart 1337/7 Mart 1921), [1].

⁵⁰⁵ Divan şiirinde “Toprak, özellikle sevgilinin ya da memduhun (övgüsü yapılan kişinin) ayağının toprağını ifade etmek için kullanılır. Ayak toprağı olan çoğu zaman âşıktır. Çünkü sevgilinin ayağının toprağı olmak âşığı yüceltir. Gölgenin “hâk ile yeksân” toprakla bir olduğu ifade edilir. Âşık, gölge gibi sevgilinin ayağının toprağına yüzünü sürer.” H. Dilek Batıslam, “Divan Şiirinde Toprak ve Toprakla İlgili Unsurların Kullanımı”, *Folklor/edebiyat*, 25/99 (2019/3), 459.

⁵⁰⁶ H. Rüştü, “Sevgili Paşamıza”, *Güleryüz*, 78, Yıl: 2 (ty.), 2.

Samsun’a varır varmaz hazırlıklara başlar. Mustafa Kemal, vatani işgalden kurtarmak için hazırlıklar yaparken Türk milleti onu yalnız bırakmaz. Çünkü Türk milleti için Mustafa Kemal kurtuluş mücadelesinin önderidir. Türk milletin Mustafa Kemal’e ve Millî Mücadele’ye olan inancı, dönemin şiirlerine de yansır.

Hayrani adlı şair “Mustafa Kemal Paşa’ya” adlı şiirinde Paşa’yı İzmir’in kurtarıcısı olarak görür. Şair, Paşa’nın önderliğindeki Türk ordusunun İzmir’den zaferle döneceğinden emindir:

*“Bir şanlı tarih görmüş, geçirmiş;
Mağluba rahmet, kevser içirmiş;
Şefkat yüzünden her hâle girmiş
Millet, bu millet Gazi Kumandan!*

*Koş, durma! İzmir bekler hürriyet,,
Layık değildir artık inayet;
Fırsat bu fırsat, bitsin bu hasret,
Bitsin bu hicran Gazi Kumandan!”⁵⁰⁷*

Çileli adlı şairin “İzmir’e Doğru” şiirinde İzmir’in kurtuluşu için Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğine ihtiyaç duyulduğu ortadadır:

*“Vur ey Paşam, görsün Yunan Türk iline akmayı
(...)
Aslan paşam Yunanlının can evini yakarak,
Geç de yürü ta İzmir’e, mahmuzunu çakarak!*

*Şanlı ordu hazırlandı işarete bakıyor,
Hücum emri verilince seller gibi akıyor,
Süngüsünü düşmanların ta kalbine kakıyor,
Senin gibi başkumandan böyle yılmaz bir ordu,
İnşallah pek yakında kurtaracak bu yurdu!”⁵⁰⁸*

Yahya Saim, Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle sonuçlanmasının ardından “Sakarya Güneşi” adlı şiiri yazar. Şiirde Türk halkının Mustafa Kemal’e olan sevgisi şöyle dile getirilir:

⁵⁰⁷ Hayrani, “Mustafa Kemal Paşa’ya”, *Güleriüz*, 27 (3 Teşrinisani 1337/3 Kasım 1921), 3.

⁵⁰⁸ Çileli, “İzmir’e Doğru”, *Güleriüz*, 60, Yıl: 2 (22 Haziran 1338/22 Haziran 1922), [1].

*“O günden beri yaşar
Dillerde “Kemal” adı,
Duyunca ruhum taşar
Kırılmasın kanadı..”⁵⁰⁹*

Anadolu’daki savaş fiilen bittikten sonra Mustafa Kemal’in cephede gösterdiği başarıları öven şiirlerin sayısında artış gözlemlenir. Bunlardan biri Ziya Gökalp’ın “Niçin?” adlı şiiridir:

*“Millet fedaidir kahramanına
Kim taş atabilir onun şanına?
Dil uzatma sakın Türk aslanına!
Anlatayım sana bilmezsen niçin..*

*O millî dehânın tam kemâlidir
Türk’ün hem Celali hem cemalidir
Mefkûre görünmez, o timsalidir
Mefkûreye çattın söyle, sen niçin?”⁵¹⁰*

diyen Ziya Gökalp, Mustafa Kemal’i dâhi olarak takdim eder. Şair, Mustafa Kemal’i mefkûre sahibi olması ve milletini tam anlamıyla temsil etmesi sebebiyle dâhi olarak nitelendirir. Bu yönüyle Mustafa Kemal; millî dehanın, Türk’ün celali ve cemalinin ve millî mefkûrenin timsalidir.

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele yıllarında gösterdiği başarılarla birlikte Türk devletinin sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda ilerlemesinin önderi olarak da görülür. Cumhuriyet öncesi yazılan şiirlerde Paşa’nın cephe gerisinde Anadolu’nun kalkınması için neler yapabileceği söz konusu edilir:

Ziya Gökalp, “İstid’a” adlı şiirinde, önce Anadolu’nun durumunu tasvir eder, daha sonra işgal altındaki toprakların kalkınabilmesi için Mustafa Kemal Paşa’ya seslenir:

*“Bu yurt mahrum düzenlikten, umrandan..
Köylülerin nasibi yok irfandan;
Ey kurtaran bizi zalim Yunan’dan!
Kurtar bizi daha birçok düşmandan!*

⁵⁰⁹ Yahya Saim, “Sakarya Güneşi”, *Küçük Mecmua*, 10 (30 Temmuz 338/ 30 Temmuz 1922), 16.

⁵¹⁰ Ziya Gökalp, “Niçin?”, *Küçük Mecmua*, 26 (11 Kânunuevvel 1338/11 Aralık 1922), 14.

*Medeniyet gerçi bize uzaktır;
Mefkûremiz güneş kadar parlaktır..
Bütün millet yükselmeye müştaktır:
Kurtar bizi cehaletten, noksandan!”⁵¹¹*

Ziya Gökalp, şiirinde Mustafa Kemal’i kurtarıcı olarak nitelendirir. “Kurtar bizi” diyerek Mustafa Kemal’e seslenir. Şiirde ifade edilen “biz” Türk milletidir. “Biz”in karşısında yer alan tek kişi ise millete önderlik eden kahraman: Mustafa Kemal’dir. Onun izinden gidecek Türk milleti aydınlığa kavuşacak, hayal ettiği medeniyet seviyesine ulaşacaktır. Bu durum Mustafa Kemal’in başlangıçta devleti esaretten kurtarma rolünü üstelenen kurtarıcı kimliğinin zamanla nasıl değiştiğini ortaya koyar. Artık Mustafa Kemal’den beklenen halkı cehaletten kurtarması ve Türk milletini medeniyet seviyesine yükseltmesidir.

4.2.6.2. İsmet Paşa

Cumhuriyet öncesindeki şiirlerde Mustafa Kemal dışında Kurtuluş mücadelesinde rol oynayan diğer komutanlara da yer verilir. Komutanlara arasında şiirlerde en çok bahsedilen kişi İsmet Paşa’dır. İsmet Paşa’yla ilgili yazılan şiirlerde onun savaşlar kadar Lozan Barış Antlaşması’nda gösterdiği başarıları yer verilir.

H. Rüştü, İsmet Paşa’nın Kurtuluş mücadelesindeki yiğitliğini ve sulh görüşmelerindeki cesaretini “Büyük Millet’in Büyük Babası Yavuz İsmet Paşa’ya” adlı şiirinde ifade eder:

*“Sensin paşam! Düşmanlara aslan gibi saldıran
Bu milletin yerde yatan hilâlini kaldıran
Sakarya’da, Afyon’da zafer marşı çaldıran
Evvel Allah, sonra sana arkalandık, yürüdük
Bir emrinle dağı, taşı al kanlara bürüdük
(...)*

*Askerliği Türk’e layık şanla yaptın, bitirdin
Avrupa’ya diplomatlık seslerini yetirdin
En nihayet sulh kızını getirdin*

⁵¹¹ Ziya Gökalp, “İstid’a”, *Küçük Mecmua*, 20 (23 Teşrinievvel 338/23 Ekim 1922), 8.

*Aslan paşam! Seni tarih şanlı yere yazacak
Milletimiz, isminizi vic[d]anlara kazacak”⁵¹²*

4.2.7. Asker Mektupları

4.2.7.1. Askerden Gelen Mektuplar

I. Dünya Savaşı’nda ve Millî Mücadele yıllarında Türk askeri, fırsat buldukça ailesine cepheden mektup göndermeye çalışır. Bu mektuplarda özlemlerini, isteklerini, kaygılarını dile getirir. Hatta savaşın seyri hakkında bilgiler de verir. Son derece önem arz eden bu mektuplar; Halit Fahri, Yusuf Ziya, Hakkı Süha, Kemalettin Kâmi gibi şairlerin mektup adını taşıyan şiirler yazmalarına yol açar.

Halit Fahri “Bayram Mektubu” adlı şiirinde bir askerin ninesine gönderdiği mektupla Çanakkale Cephesi’nde savaşın gidişatı, askerin durumu hakkında bilgi verir:

*“Bütün gün aslanca dövüştük yine,
Düşmandan üç siper aldık bu akşam.
Kaçtılar, atıldık biz peşlerine:
Zafer bizde kaldı... Ne büyük bayram!..”⁵¹³*

Halit Fahri, şiirin devamında cephe gerisinde yaşananlarla ilgili bilgiler verir:

*“[Para yollamıştım]⁵¹⁴, aldın mı, bu ay?
Köyde ne var, ne yok?.. Harman bitti mi?
Bu yıl bereketli diyorlar buğday.
Koyunlar yaylaya çoktan gitti mi?..*

*Ben son kâğıdını henüz dün aldım:
“Yavuklun, diyorsun, düşündüğünü
Saklayıp ağlıyor...” şaşkırdım kaldım:
Türk kızı ağlar mı intikam günü?..
(...)*

*Bayramın mübarek, ömrün çok olsun,
Beni soranların hepsine selâm.
Dua et, düşmanlar saçını yolsun,
Bizi de her zaman güldürsün Mevlâ’m!..”⁵¹⁵*

⁵¹² H. Rüştü, “Büyük Millet’in Büyük Babası Yavuz İsmet Paşa’ya”, *Güleryüz*, 122, Yıl: 2 (14 Ağustos 1339/14 Ağustos 1923), 2.

⁵¹³ Halit Fahri, “Bayram Mektubu”, *Yeni Mecmua*, 9 (6 Eylül 1917), 175.

⁵¹⁴ Kelime “yu parallamıştım” şeklinde yazılmış.

Hakkı Süha, “Siperden Mektup 1” adlı şiiriyle cephedeki askerin geride kalanlara duyduğu hasreti şöyle dile getirir:

*“Kaç gecedir rüyalarım sizinle dolu;
Kalbim erir bu hasretin yangınlarından.
Kaç zamandır yine düşman akınlarından
Cephemize uğramadı postanın yolu.*

*Ey annesiz yavrularım, ak saçlı ninem!
Eğer sık sık yazamazsam üzülmeiniz!
Etrafımda çalkanırken bu kanlı deniz
Kılıç kadar munis değil elimde kalem...”⁵¹⁶*

Yusuf Ziya “Asker Mektupları 1” adlı şiirinde cephedeki askerin durumunu o günden bugüne taşır. Cephedeki asker, siperde yaşanan mücadelelerden dolayı sevdiğine ya mektup yazamaz ya da yazdığı mektup uzun süre yarıda kalır:

*“Geçende seni andım,
(...)
Mektup yazmak istedim!..*

*Çok geçmedi aradan,
İki satır yazmadan
Hücum borusu çaldı.
Mektup yarıda kaldı...
(...)*

*Neden böyle karışık,
Bazı sık, bazı açık
Değil mi, ey sevgilim...
Âh, çünkü sağ elim
Yanımda değil artık,*

*Gerçi yazık, çok yazık,
Fakat asla üzülmeye,*

⁵¹⁵ Halit Fahri, “Bayram Mektubu”, 176.

⁵¹⁶ Hakkı Süha, “Siperden Mektup 1”, *Yeni Mecmua*, 3/66 (26 Teşrinievvel 1918/26 Ekim 1918), 267.

*Çünkü sol kol kalbime
Sağdan daha çok yakın!..
Beni unutma sakın!.. ”⁵¹⁷*

Kemalettin Kâmi, “İzmir Yollarından” adlı şiirinde cephede şehit düşmeden hemen önce annesine mektup yazan askeri konu edinir. Şiirdeki asker, Yunan işgali sırasında vatan için canını feda eden Mehmetçiği temsil eder:

*“Belki şimdi, sana son
Sözlerimi yazmadan,
Gözlerim kapanacak..
Belki var daha beş on
Dakikalık bir zaman..*

*Anne, için yanacak
Mektubum okunurken..
Lakin ölümün eli
Alnıma dokunurken
Beliren bir emeli
Çok görme bana sakın!
Ben Tanrı’ya en yakın
Bir yola sapıyorum,
Milletimin uğrunda
Türbemi yapıyorum!.. ”⁵¹⁸*

Çileli adlı şairin “(Veli) den Annesine!” adlı şiiri cephede mücadele eden Türk askerinin cesaretini, heyecanını ve Millî Mücadele’ye olan inancını ortaya koyar. Şiirde yer alan Veli adlı kişi, Türk askerini temsilidir. Veli, Sakarya’daki zorlu cenk kazanılınca İzmir’in işgalden kurtulacağına daha fazla inanır. Bu inancın verdiği etkiyle cenk meydanlarında çarpışır. Şair de Veli aracılığıyla cephedeki Türk askerinin kurtuluşa olan inancından şöyle söz eder:

*“Benim, annem! Yersiz yurtsuz yaşamaya bıktımdı,
(...)
Karşı koydum, Sakarya’da, Yunanlının piçine!*

⁵¹⁷ Yusuf Ziya, “Asker Mektupları 1”, *Türk Yurdu*, 12/2 (130), Yıl: 6 (15 Mart 1333/15 Mart 1917), 19/3361; Yusuf Ziya, “Asker Mektubu”, *Büyük Mecmua*, 8 (ty.), 117.

⁵¹⁸ Kemalettin Kâmi, “İzmir Yollarından”, *Dergâh*, 5 (20 Haziran 1337/20 Haziran 1921), 69.

*Anneciğim. Yunan ile kavga, yaman oluyor,
En sonunda kahpeciğin sözü aman oluyor,
Yüce dağlar, ova, dere, bütün duman oluyor,
Atıldık mı süngü takıp aslan gibi meydana,
Ölüm, filan gözüküyor o sırada insana!*

*Kara bulut gibi baksan karşıdaki yamaçlar
Mitralyözün kurşunuyla biçiliyor ağaçlar
Süngülerin şakırtısı, o kılıçlar, kırbaçlar
Aslan topçu güllesini bir taraftan sağıyor
Bomba, kurşun taneleri yağmur gibi yağıyor!*

*Defettik mi önümüzden kalafatacı soyunu!..
Kumandanım kahramandır, pek severim huyunu,
İzin verir, ah bir görsen sen bizdeki oyunu,
Takım takım toplaşırız, gölge gölge gideriz
Güleş eder, türkü söyler, zevk-i sefa ederiz!*

*Şimdi yine bekliyoruz, dört gözle biz o günü,
Anneciğim gösterdi ya ulu Mevla bugünü,
İnşallah ta İzmir'de yapacağız düğünü,
Ben o zaman (gazi) olup öpeceğim elini,
Hem başçavuş göreceksin bu sevgili (Veli)ni!"⁵¹⁹*

Yukarıdaki şiir örnekleri, Türk edebiyatında kullanılan manzum mektup türünün örneğini teşkil eder. Bu şiirleri daha öncekilerden ayıran en önemli özellik I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında yazılmış olmalarıdır. Manzum mektuplar bir yandan dönemi aydınlatırken bir yandan da Türk askerinin cephedeki durumunu, geleceğe olan inancını, sevdiklerine duyduğu hasreti bugüne taşır. Bu açıdan I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında görülen manzum mektup örnekleri, Türk şiirinde ayrı bir değere sahiptir.

⁵¹⁹ Çileli, “(Veli) den Annesine!”, *Güleryüz*, 63, Yıl: 2 (3 Temmuz 1338/3 Temmuz 1922), [1].

4.2.7.2. Askere Gönderilen Mektuplar

Millî Mücadele yıllarında cephedeki askerin sevdiklerine gönderdikleri mektuplar dışında ona eşi, dostu, akrabası tarafından gönderilen manzum mektup türünde örnekler de yer alır.

“Güllü’den Memiş’e” adlı şiirde Anadolu kadınının cephedeki eşine bakışı, onu yüreklendirişi dikkate değerdir. Güllü, Memiş’in yaralandığını duymasına rağmen onu iyileştikten sonra düşmanla vuruşmaya devam etmesi konusunda tembihler:

“ 9

*Bu taraftan etme merak!
Sen cenge bak bizi bırak,
Kaldıksa da biraz ırak,
Gönlümüz hep sende Memiş.*

10

*Küçük büyük selam eder, yok
Bizlerde hiçbir keder”⁵²⁰*

Güllü, eşine yazdıklarıyla Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı yıllarında vatan uğruna gerekirse sevdiklerinden vazgeçebileceğini gösterir.

Anadolu kadınının savaş yıllarındaki tutumunu gösteren bir başka şiir ise Abdülehat Nuri’nin “Fatma’dan Hasan’a” adlı şiiridir. Fatma da tıpkı bir önceki şiir örneğindeki gibi eşinin savaşın zaferle sonuçlanmasının ardından evine dönmesini ister:

*“Gelme yiğit, silahının bırakma!
Güzel İzmir elimize girmezden;
Su olsan da köyden bana hiç akma,
Edirne’ye, Meriç’ine ermezden.”⁵²¹*

Cephe gerisinde askere yazılmış manzum mektuplar incelendiğinde mektupların Mehmetçiği cesaretlendiren, ona geride kalanların iyi olduğunu anlatan mahiyette olduğu görülür. Cephe gerisinde bekleyenler, sevdiklerinin Anadolu’yu işgalden kurtarabilmeleri için gerekirse vatan uğruna gazi, şehit olmalarını ister. Bu durum

⁵²⁰ Mün[ş]î Dede, “Güllü’den Memiş’e”, *Köy Hocası*, 2/33 (18 Nisan 1337/18 Nisan 1921), 263.

⁵²¹ Abdülehat Nuri, “Fatma’dan Hasan’a”, *Doğu*, 8, (15 Nisan 1338/15 Nisan 1922), 63.

cephedekiler kadar cephe gerisindeki kişilerin de işgal yıllarında fedakâr bir tutum sergilediğini gösterir; çünkü onlar vatan uğruna sevdiklerinde vazgeçmeyi göze alırlar.

Öte yandan manzum mektuplarda dikkat çeken bir diğer husus da şairlerin cephe gerisindeki kişilerin duygu ve düşüncelerini, Anadolu'ya has isimler taşıyan Fatma, Güllü gibi kişiler aracılığıyla ifade etmeleridir. Bu durum şairlerin Anadolu kadar Anadolu insanının kendine has dokusunu şiirlerinde yansıtmaya çalıştıklarını gösterir.

4.2.8. Gaziler

Bir milletin devam edebilmesini sağlayan temel unsurlardan biri güçlü bir millî ruha sahip olmasıdır. Bu millî ruh zayıfladığı takdirde millet gücünü ve hayatta kalma isteğini kaybeder. Fakat tarih sahnesinde yok olacağını inanılan milletlerin sahip olduğu millî ruhu yeniden dirilterek bambaşka bir talihe kavuştuğu da görülür. Bu milletlerden ilk akla gelen hiç şüphesiz Türk milletidir. Avrupa'nın "hasta adam" olarak nitelendirdiği, topraklarını paylaşmaktan istediği Osmanlı Devleti, milletin sahip olduğu millî ruh sayesinde Anadolu topraklarını düşman işgalinden kurtarabilmiştir.

Millî ruhu yaşatan, Türk milletini yeniden ayağa kaldıran gruplar vardır. Bunlardan biri gazilerdir. Gazi; milleti, vatanı, dini, bayrağı uğruna cenk meydanlarında savaşı, savaştan sağ şekilde dönen kişi demektir. "Denilebilir ki bu yurttaki millî birlik Malazgirt öncesinden İstiklâl Savaşı sonrasına, Battal Gazi'den Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya uzanan büyük ve millî bir ruh yapısının müşterek eseridir."⁵²² Geçmişten günümüze millî ruhun canlanmasında etkili olan gaziler, edebiyatımızda sıklıkla işlenir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında gaziler, cephede tedavi olduktan sonra düşmanı Anadolu topraklarından atmak için savaşımaya devam eder. Gazilerin bu davranışı dönemin şiirlerine yansır. Bu şiirlerde gaziler; cesaretli, fedakâr, yiğit olarak takdim edilirler.

"Memiş'ten Güllü'ye" adlı şiirde Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı mücadele eden Memiş, sağ bacağından yaralanır. Memiş, tedavi olduktan sonra yeniden cepheye dönmek ister:

"11

⁵²² Müjgân Cunbur, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız", 807. (Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu'na düzenlenen dizi konferanslardan 5 Mart 1987 günü yapılan konuşmadır.) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693613>

*Yaram gayrı kavuşuyor
Sızısı da savuşuyor
Arkadaşlar çarpışıyor
Ben de gideceğim Güllü’’⁵²³*

“Hasan Çavuş’tan Zeliha Anneye” adlı şiirde de Hasan Çavuş, cephede yaralanmasına rağmen bir an önce iyileşip Yunanlılarla cenge devam etmek ister:

*“Kurtarmazsam vatanımı
Osman’ımı, Orhan’ımı
Dökmez isem hep kanımı
Haram olsun sevdam anam*

(...)

*Bakma yaram çok hafiftir
Vücudum da az zayıftır
Yattığım yer pek hafiftir
Merak etme beni ana’’⁵²⁴*

Yukarıda örneği verilen her iki şiir, Türk askerinin gazilikten sonra da vatan uğruna mücadele etmekten vazgeçmediğini gösterir.

Millî Mücadele ruhunu eserlerinde yansıtmaya çalışan şairler, gazilerin evlerine dönerken yaşadığı ruhsal değişime de şiirlerinde yer verir. Necmettin Halil, Türk askerinin vatan uğruna gözünü kırpmadan canını feda edeceğini “Dönüş” adlı şiirinde ortaya koyar. Şiirde yıllarca oğullarının cepheden dönüşünü bekleyen anne ve baba evlatlarını karşılarında görüp sevinirken onun sağ kolunun olmadığını fark ederler. Yaşadıkları sevinç kısa süreli olur:

*“Borcumu ödedim bunu anla da
İhtiyar, kalbini sarsmasın keder.
Gazadan döndükten sonra tarlada
Bana imanımla bir kol da yeter...’’⁵²⁵*

⁵²³ Kırşehirli Hoca Müfit Efendi Kardeşi Âyetullâh, “Memiş’ten Güllü’ye”, *Köy Hocası*, 2/34 (17 Şaban 1339/26 Nisan 1921), 271.

⁵²⁴ Mehmet Muhlis, “Hasan Çavuş’tan Zeliha Anneye”, *Köy Hocası*, 2/35 (2 Mayıs 1337/2 Mayıs 1921), 280.

⁵²⁵ Necmettin Halil, “Dönüş”, *Dergâh*, 2 (1 Mayıs 1337/1 Mayıs 1921), 22.

Gazi, sağ kolu olmadan köyüne dönse de vatana olan borcunu cenk meydanında düşmanla vurularak ödediği için mutludur. Gazinin bu mutluluğu, Anadolu insanının geçim kaygısından önce vatanının istiklalini düşündüğünü gösterir.

İbrahim Alaattin, Çanakkale Cephesi’ni ziyaret ettikten sonra yazdığı “Çanakkale’nin İzleri: Yaralının Derdi” adlı şiirde, cephede yüzü parçalanan askerin ruhsal durumunu tasvir eder:

*“Vurulmadan aslan gibi civandım,
Ocağımda bir tek gürbüz fidanım,
Yaşlı, dertli anacığıma bakandım;
Yine gelip bakar sansın, söyleyin!*

*Benim derdim görünenden daha çok;
İçimde var acı, yanık zehir, ok.
Siz söyleyin ağzım, dilim artık yok.
Gönlüm biraz ferahlansın, söy[l]eyin!*

*Ekin olsa harmanı kim sürececek?
Haram olsun milletime bu emek
Beyaz saçlı anam yerse bir değnek,
Jandarmalar hoş davransın, söyleyin!
(...)*

*Bir kız gördüm daha on beş yaşında,
Peri gibi bir pınarın taşında,
Ağlamıştı bana geçit başında;
Bu hâlimi duyup yansın, söyleyin!”⁵²⁶*

Şair, yukarıdaki mısralar aracılığıyla gazinin yaralanmasının ardından yaşadığı üzüntüyü ifade eder. Kişi, cepheye gelmeden önce nice hayaller kurmuş, yüzü parçalandıktan sonra yaşadığı acıyı bile unutmuştur. Acının yerini bunalım almıştır. Çünkü Anadolu insanı için birine muhtaç olmak, yardım almadan ihtiyaçlarını giderememek, geride kalanlara yetememek kabul edilir şeyler değildir.

⁵²⁶ İbrahim Alaattin, “Çanakkale’nin İzleri: Yaralının Derdi”, *Yeni Mecmua*, 2/50 (27 Haziran 1918), 466-467.

Cumhuriyet öncesi şiirlerden biri olan M. Servet'in "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Analık" adlı şiiri ise gazi ailelerinin, evlatlarının vücut uzuvlarını kaybettiklerini öğrendikten sonra verebileceği tepkiyi örnekler. Şair, şiirde bir annenin oğlunun kolu kırık, total şekilde cepheden dönmesiyle yaşadığı ruhsal değişimi ifade eder:

*"Harp zamanı sakat olup Hasan köye dönünce
"Kolu kırık, ayak total" anacığı görünce
Yavrusunun yüzün gözün sinesine sürünce
Aklı başından kaçtı, gitti dayanmadı bu derde:*

*Sokaklarda geziyor bak yalın ayak, baş açık
İki dertle oluyordu böylece aklı kaçık
Kinamayın ey yolcular üstünde var fenalık
Bilirsiniz ne kaygıdır ne duygudur "Analık"⁵²⁷*

Şiirdeki anne, evladına son derece bağlıdır. Annelik duygusunun verdiği etkiyle evladının kolu kırık, ayağı total şekilde evine dönmesine tahammül edemez. Bu duyguyla başa çıkamadığı için aklını yitirir. M. Servet, şiiri aracılığıyla gazi yakınlarının duygularıyla başa çıkmasının zor olduğunu ifade eder. Şiirde aklını yitiren bir anneyi örnek göstererek gazi yakınlarının yaşadığı travmanın büyüklüğünü gösterir.

4.2.9. Şehitler

Şehitlik; vatan, millet, bayrak, din kavramlarıyla ilişkilidir. Çünkü şehitler; vatani istiklâl kavuşturmak, millî ve manevi değerleri topraklarında yaşatmaya devam etmek ve millî ruhu canlandırmak için canlarını fedâ ederler. Bu yönüyle şehitler, son derece kutsal bir vazife yüklenirler. Cumhuriyet öncesinde yazılan şiirlerde şairler, şehitlere duyulan minnettarlığı, sevgiyi ve özlemi dile getirerek Türk milletinin hislerine tercüman olurlar.

Enis Behiç, Çanakkale Cephesi'ni ziyaret ettikten sonra "Çanakkale Şehitliğinde.." adlı şiiri yazar. Şair, şiiri aracılığıyla Çanakkale'deki şehitlere seslenerek onların değerini ifade etmeye çalışır:

*"Sizler ki: Bilinmez isimleriniz,
Bu taşsız mezarlar değil yeriniz.*

⁵²⁷ M. Servet, "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Analık", *Davul*, 17 (18 Şubat 1324/3 Mart 1909), 14.

*“Türklüğün tarihi” türbeniz sizin
Kandili “hilâl”dir bu türbenizin.”⁵²⁸*

Kurtuluş Savaşı’nda şehit düşenlerin değerini ifade eden şairlerden biri de Kemalettin Kâmi’dur. Şair, “İstiklal Ordusu’nun Şehitlerine” adlı şiiriyle şehitlerin sonsuza dek Türk milletinin gönlünde yer alacağını, onların Allah’ın övülen kullarından bile üstün olduğunu söyler:

*“Düne kadar en akûr ölümlere güldünüz;
Bugün bütün milletin gönlüne gömüldünüz;
Rahat rahat uyuyun son aşya[nını]zda!*

*Artık, ne gözünüzde köye dönmek emeli,
Ne yaranızı saran ince bir kadın eli;
Belki arkanızda yok bir ağlayanınız da!*

*Varsın dolu bulunsun bin elemle göğsünüz;
Siz, Tanrı’nın övdüğü kullardan büyüksünüz;
Zemzem kutsiyeti var her damla kanınızda!”⁵²⁹*

Hasan Ali, “Şehitlerimizi Tahattur” adlı şiirini Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan sulh görüşmelerinin verdiği sevinçle yazar. Sulhu bayram olarak nitelendiren şair, savaşın zaferle sonuçlanmasında etkili olan fakat cephede şehit düşen evlatlara Türk milletinin minnettar kalacağını şu mısralarla ortaya koyar:

*“Sanmayın unuttuk, kurtulduk diye;
Bugün her gün çok hatırlandınız.
Sevginiz benzemez hiçbir sevgiye;
Sevinin, yerine geldi andınız!*

*Dün hücum edenler bugün oldu râm,
Sizin sayenizde Türk’e zulm yok!
Şehit armağanı, bu kutlu bayram,
Türk yaşadıkça size ölüm yok!..”⁵³⁰*

⁵²⁸ Enis Behiç, “Çanakkale Şehitliğinde...”, *Yeni Mecmua*, 2/36 (21 Mart 1918), 197.

⁵²⁹ Kemalettin Kâmi, “İstiklâl Ordusunun Şehitlerine”, *Dergâh*, 2/22 (5 Mart 338/5 Mart 1922), 147.

⁵³⁰ Hasan Ali, “Şehitlerimizi Tahattur”, *Yeni Mecmua*, 4/82 (16 Ağustos 1923), 348.

İbrahim Alaattin “Çanakkale’de” adlı şiirini cephede gördüklerinin tesiriyle yazar. Yaşları küçük olan askerlerin cephede şehit düşmesi şairi derinden sarsar. Yaşadığı üzüntü mısralarına şöyle yansır:

*“Kandan çiçek açmış genç bedenleri,
Solgun emel gibi hep çemenleri;
Andıkça uzakta bekleyenleri
Kalbimi bir derin elem bağlıyor”⁵³¹*

İhsan Mukbil tıpkı İbrahim Alaattin gibi şehitleri andıkça yüreğinde tarifsiz acı hisseder. Şair, “Şehitleri Anarken” adlı şiirinde şehitleri yâd ederken neler hissettiğini şu mısralarla dile getirir:

*“Ruhumuz bizim kanayan sızı
Yâd eder ağlarınız hatıranızı
Kalbimiz size bir ebedî mezar,
Ey kara toprakta öksüz kalanlar!”⁵³²*

4.2.9.1. Şehitlerden Geriye Kalanlar

Millî Mücadele yıllarında Anadolu topraklarını işgalden kurtarmak için mücadele eden Türk askerinden birçoğu şehit düşer. Bu nedenle geride kalanlar maddi manevi birtakım zorluklar yaşar. Cumhuriyet Dönemi öncesinde şehitlerin konu edildiği şiirlerin bazılarında şehit düşenlerin ardında bıraktığı kişilerin yaşadığı zorluklar bazılarında da geride kalanların sevdiklerine olan bağlılıkları ifade edilir.

Âkil Koyuncu, “Şehit Nişanlısı” adlı şiirinde nişanlısı şehit olan kadının, ona olan vefasını şöyle dile getirir:

*“Nişanlın sevgilim, şehit kızıdır
Şehide varması layık olmaz mı?
Bu hayat ruhuna artık sızdır,
Firkatin hicrete saik olmaz mı?”⁵³³*

Görülüyor ki Türk kadını, nişanlısını eşi olarak kabul eder. Şehit düşen eşi ya da nişanlısıyla sonsuzlukta kavuşmanın isteğiyle ömrünü geçirir.

⁵³¹ İbrahim Alaattin, “Çanakkale’de”, *Yeni Mekteb*, 10 (2 Nisan 339/2 Nisan 1923), 83.

⁵³² İhsan Mukbil, “Şehitleri Anarken”, *Yeni Mecmua*, 3/57 (15 Ağustos 1918), 88.

⁵³³ Âkil Koyuncu, “Şehit Nişanlısı”, *Yeni Mecmua*, 2/31 (8 Şubat 1918), 84.

Osman Nuri, “Şehit Evladı” adlı şiirinde eşi şehit olan kadının yaşadıklarını çocuğunun duyguları ile verir:

*“Bir annemle iki bacım
Gurbetlerde kaldık yaya
Yüreğimde büyük acım
Doyamazdım ağlamaya*

*Anamın garip gönlünü
Sürekli bir hüznün sarardı
Oturup Allah’ın günü
Yüreğini paralardı”⁵³⁴*

Osman Nuri, şehitliğin aile üzerinde maddi-manevi açıdan yarattığı etkiyi yetim kalan çocuğa sözünü emanet ederek ortaya çıkardıktan sonra şiirin son dördlüğünde yine çocuk aracılığıyla Anadolu evlatlarının yapmaları gereken şeyi ortaya koyar:

*“Anadolu! Anadolu!
Ey babamın cennet yolu
Dertli anam, garip anam
Benim dileğim: İntikam!”⁵³⁵*

Osman Nuri, yukarıdaki dizeleriyle gelecek nesle olan inancını ifade eder. Şair, yeni neslin Anadolu topraklarından düşmanı atarak Türk milletini aydınlık bir geleceğe ulaştıracağından emindir.

Server Ziya, “Fatmacık” adlı şiirinde Fatma adlı genç kızın, sevgilisinin şehit olduğunu öğrendikten sonra yaşadığı hazine sonu şöyle tasvir eder:

*“Uzun uzun hıçkırdı.. Sonra dağlara çıktı,
Ayakları çıplaktı; göğsü, bağı açıktı.*

*Günlerce aç ve susuz top sesleri dinledi,
Çok defalar azapla “Âh, ben de gitsem” dedi.*

*Köylüler Fatmacık’ı aradılar günlerce
Nihâyet bir yıldızlı, ıssız, derin, mor gece*

⁵³⁴ Osman Nuri, “Şehit Evladı”, *Musavver Çocuk Postası*, 7 (15 Teşrinievvel 1339/15 Ekim 1923), 2.

⁵³⁵ Osman Nuri, “Şehit Evladı”, 2.

*Saatlerce dağ, tepe koştular, yoruldular;
Bir kayanın dibinde ölüsünü buldular.*”⁵³⁶

Server Ziya’nın şehit yakınının ruhsal durumunu ifade ettiği yukarıdaki şiir, şehidin geride bıraktığı kişilerin yaşadığı trajedi örneğinden biridir.

4.3. Çocuk

Ailenin en önemli yapı taşlarından biri çocuktur. Çocuk, neslin devamını sağladığı gibi ait olduğu milletin sosyal, kültürel değerlerini gelecek nesillere taşır. Çocuğun hem aile hem de toplum içindeki yeri, onun sanatta ve edebî eserlerde yer almasında etkili olduğu gibi eserler aracılığıyla da çocuklar duyuşsal ve bilişsel açıdan beslenir, geleceğe hazırlanır.

Türk edebiyatında çocuğa yönelik ilk ürünler sözlü geleneğimizde yer alır. “Türk halk edebiyatında manzum ya da mensur olan ve çocukları obje edinmiş veya onları hedef kitle konumunda değerlendirmiş birçok edebî tür bulunmaktadır.”⁵³⁷ Maniler, ninniler, türküler, ağıtlar, dualar, beddualar, masallar, destanlar, efsaneler, atasözleri, tekerlemeler, fıkralar, bilmece, halk hikâyeleri, Karagöz oyunları sözlü geleneğin içinde yer alan anlatı türleridir. Bu anlatı türleri, çocukların yetiştirilmesinde etkilidir. Hemen her edebî tür, çocuğun ihtiyaç duyduğu gelişime katkı sağlar.

Divan şiirinde çocuk daha çok benzetme unsuru olarak kullanılır. “Yaramaz çocukların kuşlarla, özellikle de güvercinlerle oynamayı sevmesi ya da çocukların sır saklayamaması klasik Türk şiirinde çocuk kelimesinin çağrışımları arasında yer alır.”⁵³⁸ Bu çağrışımlar dışında çocuğu bir özne olarak şiir konusu hâline getiren isimlerden biri Nabi’dir. Nabi 17. yüzyılda kaleme aldığı *Hayriye* adlı eserinde kendi çocuğundan yola çıkarak gençlere seslenmektedir. Onun açtığı yolda ilerleyen Sümbülzade Vehbi ise 18. yy’da *Lutfiye* adlı eserini yazar.

Nabi ve Sümbülzade Vehbi eserlerinde çocuklara verilecek mesajlara odaklanırlar. Onlara neleri yapıp yapmamaları konusunda bilgiler verirler. “Bu eserler,

⁵³⁶ Server Ziya, “Fatmacık”, *Yarın*, 24 (30 Mart 1338/30 Mart 1922), 11.

⁵³⁷ Yavuz Bayram, “Türk Halk Edebiyatında ‘Çocuk’ Kavramı Üzerine”, *Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 2. bs., 104-105, Yıl: 9, (Ağustos-Eylül 2005), 144.

⁵³⁸ *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Tacettin Şimşek, 5. bs. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 48.

her ne kadar şairlerin çocuklar için yazmış olduğu eserler olsa da, ele aldıkları konu ve içerikleri bakımından daha çok büyüklere yönelik olduğundan çocuk edebiyatı içinde değerlendirilemezler.”⁵³⁹

Yeni Türk şiirinde çocuk, dünya çocuk edebiyatı klasiklerinden yapılan çevirilerle öne çıkar. Bu çeviriler sayesinde çocuk edebiyatının temelleri atılır. Şinasi La Fontaine’den fabl çevirileri yaparken, Recaizade Mahmut Ekrem *Naçiz* adlı eserinde fabl çevirilerine yer verir. Ahmet Mithat Efendi, Fransızca’dan bazı şiir ve hayvan hikâyeleri tercüme eder. Yusuf Kamil Paşa Fenelon’dan *Telemak*, Ziya Paşa ise J. J. Rousseau’dan *Emile* çevirisini yapar. Bu çevirileri *Robinson Crusoe*, *Güliver’in Seyehatnamesi*, *Seksen Günde Devr-i Âlem* gibi roman çevirileri takip eder.

Tanzimat Dönemi’nde çeviri yoluyla çocuk edebiyatı örnekleri verilirken bir yandan da telif eser örnekleri verilir. Şinasi “Müntebahat-ı Eşar” adlı eserinde iki telif fabl örneği verir. Ahmet Mithat Efendi’nin *Hace-i Evvel* ile *Kıssadan Hisse* adlı eserlerini ilk çocuk kitapları arasında saymak gerekir. Telif çocuk edebiyatı eser örneklerine Recaizade Mahmut Ekrem’in *Tefekkür* adlı eseriyle Muallim Naci’nin *Ömer’in Çocukluğu* adlı eserini de dâhil etmek gerekir.

Çocuğa yönelik telif eser örnekleri I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri’nde artış gösterir. “Bu dönemlerden itibaren geliştirilen ‘yerel kaynaklara yönelme anlayışı’ Ali Nusret, Satı Bey gibi eğitimcilerin çabalarıyla çocuk edebiyatımız bir noktaya getirilmeye çalışılmıştır.”⁵⁴⁰ Özellikle eğitimci Satı Bey’in şairleri yönlendirmesiyle çocuk edebiyatına dâhil edilecek eserler kaleme alınır. İbrahim Alaattin, *Çocuk Şiirleri* (1911) adlı eseriyle çocuğu edebiyatın başlıca konusu yapar. Onun *Çocuk Şiirleri*, “estetizmi göz ardı etmeden eğitici olmayı hedefleyen ilk çocuk şiir kitabı”⁵⁴¹dır. İbrahim Alaattin’den bir yıl sonra Ali Ulvi, *Çocuklarımıza Neşideler* (1912) adlı kitabı yayınlamıştır.

Çocuk konusunu işleyen şiir sayısındaki artışın yanı sıra Satı Bey’le, Tevfik Fikret yeni bir çocuk eğitimi programı planlayarak hayata geçirmek ister. “Yeni

⁵³⁹ Alemdar Yalçın-Gıyasettin Aytaş, “Türkiye’de Çocuk Edebiyatının Gelişimi”, *Çocuk Edebiyatı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 24.

⁵⁴⁰ Mahmut Değirmenci, “Çocuk Hikâyesi ve Fakir Baykurt’un Çocuk Hikâyeciliğine Katkısı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010), 33.

⁵⁴¹ A. Mecit Canata, “İbrahim Alâettin’in (Gövs) Çocuk Şiirleri Adlı Eserinin Çocuk Edebiyatındaki Yeri”, *Turkish Studies*, 6/2 (Spring 2011), 290.

Mektep” olarak adlandırılan bu programda “Fikret, arkadaşı eğitimci Satı Bey’le birlikte; Anglo-Sakson eğitim sisteminden esinlenerek öğretimin amaç değil; araç olarak düşünüldüğü; çocuğun duygu, düşünce ve bedensel boyutlarıyla bir bütün olarak geliştirildiği bir süreçte, “iş ve hayat adamı” yetiştirmeyi amaçlar.”⁵⁴² Ne yazık ki gerekli koşullar sağlanamadığı için Yeni Mektep kurma istediği gerçekleşemez. Yine de Tefik Fikret yazdığı şiirlerle çocuklara yol göstermeye çalışır. Şair, çocuklar için yazdığı *Şermin* adlı kitabında yer alan şiirlerle (1914) çocukları Türk gelenek ve göreneklerine uygun şekilde eğitmek ister.

Çocuk eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalar yukarıda adı geçen kişilerle sınırlı kalmaz. Ali Ekrem Bolayır’ın *Çocuk Şiirleri* ve *Şiir Demeti*, Ziya Gökalp’ın *Kızıl Elma*, *Yeni Hayat*, *Altın Işık* adlı eserleri, “Küçük Vatandaşlarım” ithafıyla çocuklara yönelik bir dizi eser yayımlayan Mehmet Emin’in şiirleri, Mehmet Âkif’in *Safahat*’ındaki şiirler ve Köprülüzade Mehmet Fuat’ın *Mektep Şiirleri* çocuk edebiyatının gelişimine katkı sağlar. Bu eserlerde çocuk, bir özne olmanın dışında vatanın devamlılığını sağlayacak kişidir. Bu sebeple şiirlerin çoğunda ideal çocuk örnekleri verilir. Bu şiirlerde çocuklar iyi, ahlaklı, eğitilmiş, çalışkan, vatanını seven, onu koruyan ve yüceltmek için uğraş veren, düşmandan intikam alma hissiyle dolu olan bireylerdir.

Şairlerin ideal çocuk örnekleri vermelerinde millî bilince sahip çocuk yetiştirme istekleri etkilidir. “Özellikle şiir türü üzerinden doğrudan mesajların verilmesi, üstüne üstlük çocuk şiirlerinde bunun sıklıkla yapılması da çocukların müstakbel vatandaş olarak kabul edilmeleri ve yeni Türkiye’nin kuruluşu için vatanperver vatandaşlar yetiştirme fikrinden kaynaklanmaktadır.”⁵⁴³ Onlara göre bu bilinçle hareket edilirse millî ve manevi değerlerle örülü gelecek nesil inşa edilebilecektir.

Çocuklara yönelik oluşturulan eserlerden söz ederken Cumhuriyet öncesi süreli yayınlardan da bahsetmek gerekir. Çocuklara yönelik süreli yayın faaliyeti Tanzimat Dönemi’nde başlar. İlk çocuk dergisi 1869 yılında çıkarılan *Mümeyyiz*’dir. Derginin her sayısında çocuklara yönelik fabllar, masallar, hikâyeler, bilmece, ahlakî yazılar yayımlanır. *Mümeyyiz*’in ardından Cumhuriyet öncesine kadar yayımlanmış 41 süreli

⁵⁴² Sedat Sever, “Tefik Fikret ve Çocuk Şiirleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 29/1, (1996), 37.

⁵⁴³ Şahika Karaca, *Türk Edebiyatında Çocuk Millî Kimlik İnşası (1900-1923)* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 265.

yayın tespit edilmiştir.⁵⁴⁴ Bu süreli yayınlar; *Hazine-i Etfâl, Sadakat, Etfâl (1875), Âyine, Tercüman-ı Hakikat, Aile, Bahçe, Mecmua-i Nevresidegân, Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Kıraat, Vasıta-i Terakki, Etfal (1886), Numune-i Terakki, Debistan-ı Hired, Çocuklara Talim, Çocuklara Mahsus Gazete, Talebe Defteri, Çocuk Duygusu, Türk Yavrusu, Çocuklar Âlemi, Kırlangıç, Çocuk Bahçesi, Çocuk Dostu, Mini Mini, Küçükler Gazetesi, Hür Çocuk, Haftalık Çocuk Gazetesi, Lane, Hacıyatmaz, Bizim Mecmua, Yeni Yol, Musavver Çocuk Postası, Çıtı Pıtı, Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi, Musavver Küçük Osmanlı, Mekteplilere Arkadaş, Çocuk Dünyası, Ciddi Karagöz, Çocuk Yurdu ve Mektebi*’dir. Bu süreli yayınlar arasında 1895-1923 yılları arasında çıkanlar ise *Çocuklara Mahsus Gazete*’de dâhil bu gazetenin ardından sıralanan mecmualardır. Bu mecmuaların sayısı ise 26’dır.

Cumhuriyet öncesinde çocuklara yönelik süreli yayınların sayısının fazla oluşu bu dönemde çocuğa yönelen dikkatlerin arttığını gösterir. Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Ulvi, Faik Ali Ozansoy, Celal Sahir Erozan gibi sanatçılar çocuklar için yayımlanan süreli yayınlarda eserler kaleme alırlar. Bu dönemde verilen eser örnekleri çocukları eğitmek ve eğlendirmek üzerine inşa edilir. Çocuklar, her şeyden önce millî bilinçle donatılmaya çalışılır. Vatana hizmet konusunda eğitilir. Bunun dışında süreli yayınlarda aile, vatan, millet, bayrak, din, arkadaşlık, eğitim, çalışkan olmanın önemi, iyi ahlaka sahip olma gibi konularda eserler yer alır.

4.3.1. Çocuk Sevgisi

Çocuğu bir özne olarak şiire yerleştirmeyi başaran şairlerden bazıları, çocuk sevgisiyle ilgili şiirler yazarlar. Bu konuda eser veren şairler arasında Mehmet Emin’in ayrı bir yeri vardır. Mehmet Emin, çocuğa toplumsal açıdan değer biçer. Mehmet Emin, “Çocuklar” adlı şiirinde çocuk sevgisini diğer sevgilerden üstün tutar. Şair, şiirinde gül ile bülbül arasında tercih yapmasını isteyen kişilere:

“Ey çocuklar, ben sizleri onlardan çok severim,
Yüzünüze her gün baksam yine doymaz gözlerim”⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, (İstanbul: Kitabevi, 1999), 216-217. Ayrıca bk. Öztürk Emiroğlu, *Eski Harfli Süreli Çocuk Yayınları (1869-1928)* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2020).

⁵⁴⁵ Mehmet Emin, “Çocuklar”, *Çocuk Bahçesi*, 20 (2 Haziran 321/15 Haziran 1905), [3].

diyerek cevap verir. Şaire göre her şey bir çocuğu sevmekle başlar. Fert, çocuğa duyduğu sevgi sayesinde eşsiz güzelliğin, masumiyetin farkına varır; çocuk ise sevildiğini hissettiği ölçüde duygusal ve bilişsel açıdan yetkinleşir.

Mehmet Emin şiirin devamında gül ve bülbül imajından sıyrılamayan bu yüzden de sevgi denilince bir türlü çocuğa yönelmeyen kişileri, çocuğun değerini ifade eden şu mısralarla eleştirir:

*“Onlar ne ki!. Bu toprağın bir çiçeği, hayvanı!
Sizler ise onun büyük bir mahlûku, insanı;
Onun viran yerlerini şenletecek evladı!”⁵⁴⁶*

Denilebilir ki şair için gül ve bülbül vatanın güzelliklerindendir. Çocuk ise vatani güzelleştirecek olan yegâne güçtür. Çocuk olmadan vatanın güzelleşmesinden söz edilemez. Bu sebeple Mehmet Emin’in şiirinde vatan sevgisi, çocuk sevgisiyle ilişkilidir.

4.3.2. Ailede Çocuk

Çocuk, ait olduğu toplumun değerleriyle ilgili ilk eğitimini aileden alır. Kazandığı değerleri okulda geliştirir. Bu süreç içinde çocuğun ailede aldığı eğitim onun kişiliğini oluşturur. Buna dikkat çekmek isteyen şairler, şiirlerinde kimi zaman anneye kimi zaman da babaya sözlerini emanet ederek çocuklara yol gösterirler.

Emin Hâki’nin “Baba Öğüdü 2” adlı şiirinde baba, geleceğin annelerine çocuklarını nasıl yetiştirmeleri gerektiği konusunda öğütler verir:

*“- Ey istikbâl güneşinin yatağı,..
Ey derdimin, hayatımın ortağı,..
Ey karanlık gecelerde yıldızım
Benim melek yavrum, sevimli kızım:
Actıyorsan şu yaralı babana
Yâr olacak çocuk büyüüt vatana..”⁵⁴⁷*

Şiirde geleceğin annelerinin aile içinde ne kadar değerli olduğu babanın kızı için kullandığı “istikbal güneşi”, “dert ortağı”, “karanlık gecenin yıldızı” ifadeleriyle ortaya çıkar. Annenin gelecek nesli yetiştirmede ne kadar etkili olduğunun bilincinde olan

⁵⁴⁶ Mehmet Emin, “Çocuklar”, [3].

⁵⁴⁷ Emin Hâki, “Baba Öğüdü 2”, *Mektebli*, 8 (10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913), [121].

Emin Hâki, şiirde geleceğin annelerine evlatlarını millî bilinçle yetiştirmelerini telkin eder.

Emin Hâki, “Baba Öğüdü” adlı şiirinde bu kez geleceğin babalarına seslenir. Şair, vatanın işgalinden kendi neslini sorumlu tutar. Düşükleri tembellik gafletini açık yüreklilikle itiraf eder:

*“İşte bizler çalışmadık yurdumuzu aldılar
En önceden içimize nifâkçılar saldılar
Mabetlere astıkları çanlarını çaldılar
(...)”*

*Bize sakın bakmayınız, atamıza bakınız
Bize ait tarihleri ateşlere yakınız
Yaşadıkça suçumuzu başımıza kakınız
Duygu denen devletliyi aramayın bizlerde
Çalışınız, oğullarım! Çünkü ümit sizlerde”⁵⁴⁸*

Şiirden hareketle denilebilir ki, vatanın ümidi, geleceğin babalarıdır. Onlar vatan uğruna gösterecekleri mücadelenin yanı sıra evlatlarını millî değerlerle yetiştirerek vatani eski güzel günlerine kavuşturacaklardır.

Rodoslu Ahmet Kemal, “Ninni” adlı şiirini -Bugünün Validelerine- ithaf eder. O da tıpkı Emin Hâki gibi geleceğin annelerine seslenir:

*“Ninni yavrum memleketin yücelsin,
Sen periden, meleklerden güzelsin,
Büyü, çalış garip yurdun yükselsin;
Ninni yavrum, ninni meleğim ninni!
(...)”*

*Kızıl kanlara boyandı her bucak!
Tütüyor kara duman her ocak:
Öksüz yavru ile doldu hep kucak:
Büyü, sen ak şafaklar söksün ninni...”⁵⁴⁹*

Çocuk, vatanın ümididir. Rodoslu Ahmet Kemal şiirde henüz bilinç düzeyine erişememiş çocuğa vatanın işgalinden, zulme uğrayan milletinden söz eder. Şiir bu

⁵⁴⁸ Emin Hâki, “Baba Öğüdü...”, *Kemâlât*, 2 (14 Teşrinisani 329/27 Kasım 1913), [19].

⁵⁴⁹ Rodoslu Ahmet Kemal, “Ninni”, *Mektebli*, 8 (10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913), 131.

yönüyle çocuğun duyuşsal ve bilişsel dünyasını şekillendirir. Çocuk, duyduğu ninni aracılığıyla vatan, millet gibi değerlerin farkına varır, büyüdüğünde de vatanın kurtarılması için elinden geleni yapar.

Çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişiminde etkili olan ninni unsurunu geleceğin annelerine yol göstermek için kullanan şairlerden biri de Mehmet Emin'dir. Şair, "Ninni" adlı şiirini "Turan'ın Aziz Kızlarına" ithaf eder:

*"Pak sütümü em, aslan ol ninni;
Aşklar sunsun bağrım sana ninni;
Kurtarıcı kahraman ol ninni;
Ömür versin Tanrı'm sana ninni.*

*Ninni, vatan sefil kalmış ninni;
Bak 'Irak'ın bağı yanık ninni;
Rumeli'yi yaslar almış ninni;
Anadolu ıssız, yıkık ninni.*"⁵⁵⁰

Ninniyle uyutulmak istenen çocuk, vatanın işgalinden haberdar olur. Anne, evladını vatanın kurtarıcısı olarak görür. Onu küçük yaştan itibaren bir kahraman olarak yetiştirir. Şiir, bir cephesiyle çocuk yetiştirmede, annelik görevinin esaslarını gösterirken, diğer cephesiyle de bir çocuğun, yetiştirilirken sadece fizikî ihtiyaçlarının karşılanmasını değil, onun "duyuşsal" ve "bilişsel" dünyasının beslenip şekillenmesini öne çıkarır.⁵⁵¹

Tahirü'l-Mevlevî, "Şair Çocuk-Ciddi Baba" şiirinde çocukları yaşlarının gereği olarak içinde bulundukları hayal dünyasından çıkarıp yaşama davet eder. Şiirde baba, vatan işgal altındayken evladının bunu fark edememiş olmasına katlanamaz:

*"Cetlerimiz, gökten alıp bayrağı,
Sâyesine çekti bütün toprağı.
(...)*

*Bizse ataletle düşüp gaflete,
Uğradık ondan nice bin zillete!*

⁵⁵⁰ Mehmet Emin, "Ninni", *Türk Kadını*, 1 (23 Mayıs 1334/23 Mayıs 1918), 8.

⁵⁵¹ A. Fikret Kılıç, "Mehmet Emin Yurdakul'un Şiirlerinde Çocuk", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Eylül 2020), 231.

*Bilmiş ol oğlum ki atâlet gibi
Düşmen-i bed-hâh olamaz millete.*

*Bayrağımız indi semâdan yere!
(...)
Düştü bugün toprağa... Lakin yarın,
Ey yetişenler! Onu, siz kaldırın!”⁵⁵²*

Şiirdeki baba, hem kendi neslinin düştüğü gafletten hem de yeni neslin kapıldığı hayal dünyasından söz eder. Şair, sözünü babaya emanet ederek her iki kuşağa vatani kurtarma sorumluluğunu hatırlatır.

Çocuğun kişilik gelişiminde terbiyenin önemini fark eden şairler, yeni neslin Türk milletine ait manevi değerlerle yetişmesi için uğraşırlar. Onlara uygun eserler vererek duygu ve düşünce dünyalarının gelişimine katkı sağlarlar.

Mehmet Emin, “Alîl” adlı şiirinde oğluna ders veren baba aracılığıyla çocukların dinî anlamda gelişimine katkı sağlar. Şiirde baba ile oğul yolda yürürken gözleri görmeyen bir çocuğun dilendiğini görürler. Baba, talihsiz çocuğun bu hâline oldukça üzülür. Ona sadaka verir. Ardından:

*“Evladım bak,
O ağrısız, o gök ela gözlerinle,
Buna bak da Allah’ına bin şükr eyle!..”⁵⁵³*

der. Baba, evladına dilenci çocuğun sahip olamadığı güzelliklerden bahseder. Böylece evladına sahip olduklarıyla yetinebilmeyi, Allah’a şükretmeyi öğretir.

Ziya Gökalp, “Çocuk Duaları 1”de sabahın erken saatlerinde kalkarak vazifelerini yerine getiren, tam anlamıyla Türk-İslam tipini teşkil eden çocuğu konu edinir. Şiirde anne ve babanın çocuğu nasıl yetiştirdiğinden bahsedilmez.

*“Her sabah erken
Uyanırım ben,
Derim gönülden:
Elhamdülillah...*

⁵⁵² Tahirü'l-Mevlevî, “Şair Çocuk-Ciddi Baba”, *Sebilürreşad*, 11/263 (12 Eylül 1329/25 Eylül 1913), 39-40.

⁵⁵³ Mehmet Emin, “Alîl”, *Kadın*, 12 (29 Kânunuevvel 324/11 Ocak 1909), [1].

*Bülbüller sazda,
Güller niyazda,
Derim namazda:
Elhamdülillah...*

(...)

*Elimde cüzdan,
Mektebe revan
Olurum hemen;
Elhamdülillah.*⁵⁵⁴

Denilebilir ki Ziya Gökalp, “Çocuk Duaları 1” adlı şiirinde çocukların değerlerini erken yaşta kazanmalarını ve buna uygun davranışlarda bulunmalarını ister. Şiirde de ideal bir çocuk örneği verir.

4.3.3. Okulda Çocuk

Ailenin en önemli yapı taşlarından biri olan çocuk, ebeveynlerinden aldığı eğitimle hayata adım atar; mektebe başladığında ise bir yandan sahip olduğu değerleri hayata geçirir bir yandan da günün ve çağın gerekliliğine uygun şekilde donanım kazanır. Bu sebeple çocuğun aile içinde aldığı eğitim kadar mektepteki eğitim süreci de son derece önemlidir.

Süleyman Nesip “Gayretli Çocuk”, adlı şiirinde okulunu seven çalışkan çocukla okulu oyuna tercih eden tembel çocuğu kıyaslar:

*“Sabahleyin mektebime giderken,
Komşumuzun oğlu bana “dur!” dedi.
“Acelen ne, a kardeşim, pek erken!”
Deyişinden ben anladım maksadı:
“Oynayalım” demek imiş... “Olamaz,
Geç kalamam; hocam bana darılır...”
(...)
Hevesine ben de biraz kapıldım
Birdenbire fakat hemen ayıldım:
Mektebime gidiyorum diyerek*

⁵⁵⁴ Ziya Gökalp, “Çocuk Duaları 1”, *İslam Mecmuası*, 26, Yıl: 2 (16 Nisan 1331/29 Nisan 1915), 11.

*Evden çıkıp sokaklarda gezinmek
Bir çocuğa yakışır mı? Savuştum,
Koşa koşa mektebime kavuştum..”⁵⁵⁵*

Çocuğa görelık ilkesinden hareket eden Süleyman Nesip, sade ve anlaşılır bir dille yazdığı yukarıdaki şiirde çocuklar için eğitimin her şeyden önemli olduğunu göstermeye çalışır. Çalışkan ve tembel çocuk ikiliğinden yola çıkan şair, mektebe giden çocuğa mektep-oyun çatışmasını yaşatarak eğitimin çocuk için oyundan daha önemli olduğunu vurgular.

Mehmet Emin’in “Sabah” adlı şiirinde ise bu kez baba, çocuğuna sorumluluk bilinci kazandırmaya çalışır. Şiirde çocuk, sabahın erken saatlerinde mektepte olması gerekirken uyanma konusunda sıkıntı yaşar. Baba, her insanın yaşına, mesleğine göre yapması gereken işler olduğunu:

*“Bu saatte bak her yerde gayret var
Kimi insan sapanını sürükler,
Kimi insan ocağını körükler,
Herkes işe kendisini hazırlar.”⁵⁵⁶*

diye ifade ettikten sonra, evladının derse hazırlanmasını ister. Şair, çocuğun çevreyi model alacağını bildiğinden çocuğa sorumluluk bilinci kazandırmaya çalışırken ona önce çevresindeki insanları örnek gösterir. Böylece, herkesin sorumluluğunu yerine getirdiğinin farkına varan çocuk, kendisine düşen ilim irfan öğrenme sorumluluğunu kazanır.

Ali Ulvi, “Mektep” şiirinde mektebin medeniyetle insaniyetle ve irfanla olan ilişkisinden söz eder:

*“Medeniyet senin şanlı kucağında uyanır;
İnsaniyet sende doğar, vatan sana dayanır.
Senin koynun bu milletin irfanına bir ocak:
Ocağında, kucağında ne şuleler doğacak!”⁵⁵⁷*

diyen şair, mektepte eğitim alacak yavruların vatani yükseltip yücelteceğinden emindir.

⁵⁵⁵ Süleyman Nesip, “Gayretli Çocuk”, *Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası*, 1, (ty.), 20.

⁵⁵⁶ Mehmet Emin, “Sabah”, *Kadın*, 15 (19 Kânunusani 324/1 Şubat 1909), [7].

⁵⁵⁷ Ali Ulvi, “Mektep”, *Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası*, 17, Yıl: 2 (ty.), 192.

Mehmet Emin, “Mektepli” şiirinde sözü mektepteki çocuğa emanet eder. Mektepteki çocuk, kendini düşmanla mücadele eden biri olarak tanıtır:

“- Ey çocuk, kuvvetin ne?”

“- Marifet!

*Kalemim, bana silah olacak;
Kitabım, bir kal’alık edecek;
Günlerim fütuhatla dolacak;
Her yere benim ünüm gidecek!*

- Ey asker, düşmanın kim?

-Cehâlet!..”⁵⁵⁸

diyen çocuk, yeni dünya düzeninde savaşın sadece silahla topla tüfekle değil, kalemle de yapıldığını ifade eder. Şair, bu şiirde Türk milletinin üzerine düşen sorumluluğu cephe gerisinde de yerine getirerek en büyük düşmanlardan biri olan cehaleti bertaraf edeceğinden emindir.

Sadi adlı şairin “Köylü Çocuk” adlı şiiri, mektebin ne demek olduğunu bilmeyen, köylerde ve kırlarda gezip oyun oynayarak vakit geçiren çocuğun mekteple tanıştıktan sonra duygu ve düşüncelerinde yaşadığı değişimi konu eder:

*“Yok, çare yavaş yavaş alıştım
Ben derslere başladım, çalıştım*

*Evvelce oyun koyundu zikrim
Mektepte tebeddül etti fikrim*

*Tahsile heves uyandı bende
Meylim gece, gündüz ilm ü fende
(...)*

*Mektep bana olmasaydı me’men
Bî-şüphe çoban olur idim ben*”⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Mehmet Emin, “Mektepli”, *Türk Yurdu*, 3/5 (29), Yıl: 2 (13 Kânunuevvel 1328/26 Aralık 1912), 131.

⁵⁵⁹ Sirozdan: Sadi, “Köylü Çocuk!”, *Çocuklara Rehber*, 12, Yıl: 2 (25 Haziran 1314/7 Temmuz 1898), [1]-2.

diyen çocuk, zamanla mektebin değerini anlar. Mektep, çocuğun kaderini değiştirir. Köyde çoban olma dışında bir vasfı olmayacak olan bu çocuk, aldığı eğitimle önce doğup büyüdüğü toprakları, daha sonra da gittiği yerleri aydınlatacaktır. Sadi, bu gerçekliği köylü çocuğun bakış açısıyla vererek daha dikkate değer kılar.

Gökalp'ın “Mektep Çocuklarının İlahisi”ndeki çocuklar, mektepteki hocaları tarafından dinî ve millî değerler etrafında yetişir. Şiirde yer alan her parçadaki dört mısra bir çocuk tarafından, diğer iki mısra talebe tarafından terennüm olunur. Şiirde çocuklar, din ve vatan uğruna düşmanla mücadele edebilmek için Allah'a şöyle dua ederler:

*“Yüce Tanrı! Bize pak bir yürek ver,
Temiz aşkla sevmek için vatanı!
Hudut emin değil, bir tunç bilek ver,
O ezmeden, biz ezelim düşmanı!*

Hilal, haça yenilmesin: Âmin!

Türklük bitti denilmesin: Âmin!”⁵⁶⁰

Vatanı koruyacak, aydınlık geleceğe kavuşturacak olan çocuklardır. Bu gerçeklik, çocuklara küçük yaştan itibaren telkin edilmelidir. Çocuk; vatan, millet, bayrak, din uğruna mücadele etmelidir. Çocuğun duyuşsal ve bilişsel dünyasında yer alması gereken değerleri, şairler eserlerinde sıklıkla işler. Denilebilir ki çocuk, Yeni Türk şiirinden itibaren şiirin odak noktası hâline gelmiştir. Bu şiirler, bir yandan çocuğu hayata hazırlarken bir yandan da onun hayata bakışını verir. Eserlerde çocuğa yönelik, şiirin konusu kadar şiirin üslubunu da etkiler. Hemen her şiir, çocuğun dünyasına uygun şekilde verilmeye çalışılır.

Yukarıdaki şiirlerde, özenin çocuk olduğu eser sayısı oldukça azdır. Fakat edebiyatımızda çocuk merkezli şiirlerin divan ve halk şiirlerine göre Meşrutiyet'ten itibaren daha fazla olduğu düşünüldüğünde bu durum göz ardı edilebilir.

4.3.4. Toplumda Çocuk

Cumhuriyet öncesinde çocuğa daha önceki dönemlerde görülmeyen duyarlılıkla yaklaşan şairler, eserlerinde yoksul ve çaresiz çocukların trajedilerine yer verir. Tevfik Fikret, “Ramazan Sadakası”nı, yağmurlu bir akşam köprüünün üzerinde gördüğü

⁵⁶⁰ Gökalp, “Mektep Çocuklarının İlahisi”, *Çocuk Dünyası*, 21 (1 Ağustos 1329/14 Ağustos 1913), [1].

çocuğun etkisiyle yazar.⁵⁶¹ Şair, şiirde dilenci bir çocuğu konu edinir. Çocuk şiirde “Efendiler!” diyerek yanından geçen kişilerden yardım ister. Fakat çocuk, isteğine karşılık bulamaz. Tevfik Fikret, karşılarında yoksul bir çocuk olmasına rağmen çocuğun yardım talebini reddedenleri şiiri aracılığıyla eleştirir:

“Soğuk, soğuk... Bu tahammül-gezâ bürûdetle

Çocuk harap olacak; âh, ey saâdetle

O süslü haclelerin sine-i muattarına

Koşanlar!.. İşte bir insan ki inliyor nefesi;

Bakın şu sıska, şu çıplak, şu eğri kollarına;

Bu artık işleyemez.. Hisse-i mesaisi

Sizindir işte, verin, susturun bu hasta sesi!”⁵⁶²

diyen şair; paylaşmanın, yardımlaşmanın değerinin daha fazla hissedildiği Ramazan ayında sadaka vermeyi ihmal eden insanları duyarlı olmaya çağırır.

Mehmet Emin, “Ahretlik” şiirinde yoksullukla başa çıkabilmek için Anadolu’nun bağrından kopup İstanbul’a çalışmaya gelen genç kız tipini okuyucuyla tanıştırır. Şiirde kendine kahve ikram edilen şahsın “Anadolu goncası” olarak ifade edilen genç kıza sorduğu sorular, onun trajedisini ortaya koyar:

— “Nerelisin?..

— Bolu’luyum.

— Niçin geldin?

— Bunaldık;

Tarlamızı süremedik, yiyeceksiz, aç kaldık;

— Peki, senin İstanbul’a gelmen ile n’olacak?

— Benim birkaç yıllığımla babam öküz alacak!..”⁵⁶³

⁵⁶¹ Ruşen Eşref Ünaydın, *Tevfik Fikret Hayatına Dair Hatıralar*, haz. Songül Taş (İstanbul: Hilal Matbaası, 1919).

⁵⁶² Tevfik Fikret, “Ramazan Sadakası”, *Servet-i Fünûn*, 14/359, Yıl: 7 (15 Kânunusani 1313/27 Ocak 1898), 322.

⁵⁶³ Mehmet Emin, “Ahretlik”, *Âşiyân*, 4 (18 Eylül 1324), 101; Mehmet Emin, “Ahretlik”, *Türk Yavrusu*, 2 (3 Teşrinievvel 1329/16 Ekim 1913), 10.

Şiirde baba, aile geçimini sağlamak için evladını bilmediği bir memlekete göndermiştir. Şair, babanın bu davranışını haklı gösteren hiçbir mısraya şiirde yer vermez. Bu sayede okuyucunun da babanın tavrını eleştirmesini ister.

Mehmet Emin, “Kibritçi Kız” adlı şiirinde bu kez babası hayatta olmadığı için hasta annesine bakmak zorunda olan küçük bir kızın hayat hikâyesini şiirine taşır:

“Çalışıyor; çalışmasın ne yapsın?
Çalışmaktan başka yol yok ki sapsın.
Kendisiçün çabalayan kimi var?
Kimi var ki bir ekmeği, “Al, ye!...” der;
Bir şey veren ondan da bir şey ister.
Âh yoksulluk!.. ah babasız çocuklar!...”⁵⁶⁴

Şiirdeki kibritçi kız yaşadığı zorluklara rağmen dilenmeden, kimseye yalvarıp yakarmadan alın teriyle parasını kazanmaya devam eder. Mehmet Emin, küçük kızın verdiği mücadeleyi takdir ettiği gibi kibritçi kız aracılığıyla toplumda çalışmak zorunda olan çocuklara dikkat çeker.

Mehmet Emin, hem “Ahretlik” hem de “Kibritçi Kız” şiirinde sefalet içinde olan çocukları güçlü şekilde gösterir. Onlar kaderlerine isyan etmeyerek erken yaşta kendilerine yüklenen çalışma zorunluluğunu kabul ederler. Kimseye el açmadan hayatlarını devam ettirirler. Bu yönüyle sebebi ne olursa olsun çalışmak zorunda olan çocukların örneğini teşkil ederler.

Mehmet Âkif, “Küfe” adlı şiirinde Hasan adlı yetim çocuğun, aile geçimini sağlamak için eğitiminden hatta çocukluğundan vazgeçmek zorunda kalışını trajik şekilde ifade eder:

“O anda mekteb-i rüştîyeden taburla çıkan
Bir elliden mütecâviz çocuk ki, muntazaman
Geçerken eylediler ihtiyârı vakfe-güzin...
Hasan’la karşılaşınca bu sahne oldu hazin:

Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürûd-i şebâb,
Eder dururdu birer âşiyân-ı nûra şitâb.

⁵⁶⁴ Mehmet Emin, “Kibritçi Kız”, *Servet-i Fünûn*, 19/487, Yıl: 10 (29 Haziran 1316/11 Ağustos 1900), 300.

*Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi!
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
-Ki ezmek istedi görmekle reh-güzârında-
İlelebed çekecek düş-i ıztırârında!”⁵⁶⁵*

Anlaşıyor ki Hasan’ın yaşlıları okulda eğitim görürken Hasan, yetim kaldığı için hamallık yapmak zorunda kalır. Hasan’ın kaderi, küfenin etrafında şekillenir. Onun yaşlıları gibi eğitim alacak, oyun oynayacak, eğlenecek, sorumsuzca hareket edecek lüksü yoktur. Bu durum Hasan’ı isyana sevk eder. Fakat “Hasan’ın asıl isyanı, küfe ile hamallık yapmaktan çok, onu sonuna kadar göremediği düşünden uyandıran kaderidir.”⁵⁶⁶

Âkif, çocukluğunu yaşayamayan Hasan’a şiirinde yer vererek yetim, öksüz, yoksul çocukların durumuna dikkat çeker. Bu çocuklar daha çok küçük yaşta hayatın bütün yükünü taşımak zorunda kalırlar. Onlara çocukluklarını yaşamadan büyük adam olma rolü biçilir, onlarda bunu kabullenmek zorunda kalırlar.

4.3.4.1. Vatanın Ümidi Çocuklar

Çocukları vatanın ümidi olarak gören şairler, çoğunlukla çocukların vatani kurtarabilmeleri için intikam duygusuna sahip olması gerektiğini düşünür. Ferdî bir his olarak düşünüldüğünde intikam, daha çok bu hisle hareket eden bireye zarar verse de milletlerin varlığının devamı için gereklidir. Bunun bilincinde olan şairler, çocuklarda intikam duygusunu oluşturmak için şiirlerinde vatanın işgalinden, Türk milletinin uğradığı zulümlerden söz ederler.

Süleyman Sırrı, “Vatanın Ümidisin!” şiirinde vatanın kurtuluşunu gençlerin çalışmasına bağlar. Şairin şiirinde hasta olarak nitelendirdiği vatan, çocukların azmi sayesinde ayağa kalkacak, eski gücüne kavuşacaktır:

*“Gece deme! Gündüz durma! Hep çalış!
Dedelerin çalışmıştı bir zaman.
O zamandan artık eser kalmamış.
Ümit sende; geniş değil, dar meydan.*

⁵⁶⁵ Mehmet Âkif, “Küfe”, *Sırat-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 324/17 Eylül 1908), 52.

⁵⁶⁶ Abdülkadir Hayber, “Mehmet Âkif’in Safahat’ına Yansıyan Çocuk”, *Türk Dili*, 48. (<https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2012/12/20121215.pdf>)

*Vatanımız, ey Turanlı, pek hasta
Sa'yin, ona, bir ilaştır; unutma!*"⁵⁶⁷

Vefa İdadî'sinden: Ertuğrulzade Sait Hüseyin "İntikamı Unutma!.."da; Zaime Hayriye ise "Uyan Türk Yavrusu"nda çocukları düşmandan intikam alma konusunda harekete geçirmek isterler. Her iki şiirde intikam hissini var edebilmek için önce vatanın işgalinden söz edilir. Vefa İdadisi'nden: Ertuğrulzade Sait Hüseyin, "İntikamı Unutma!.."da:

*"Askerimiz Çatalca'da birçok şehit dökerken
Edirne'de Osmanlı'nın top sesleri öterken
Rumeli'de ana, baba, çoluk çocuk ezilmiş
Ağlaşarak, bağrışarak süngülere dizilmiş"*⁵⁶⁸

diyerek işgal yıllarındaki Çatalca, Edirne ve Rumeli'nin durumunu tasvir ederken; Zaime Hayriye "Uyan Türk Yavrusu"nda mazinin tüm kanlı sahnelerini çocuğa hatırlatmak ister:

*"Mazi, kanlı acı sahneler gösteriyor,
Hâl, sana bakarak, sızlayarak geçiyor"*⁵⁶⁹

Her iki şair de çocuklara milletin varlık ve yokluk mücadelesinde olduğunu fark ettirdikten sonra onlara, vatani düştüğü durumdan kurtarabilmeleri için yol gösterir. Şairlere göre yapılması gereken şey; düşmandan intikam almaktır. Ertuğrulzade Sait Hüseyin şiirinde:

*"İşte bunu böyle belle intikamı unutma!
Alamazsan öcünü âh!.. Sakın kini uyutma"*⁵⁷⁰

diyerek bu durumu ifade ederken, Zaime Hayriye ise "Uyan Türk Yavrusu" adlı şiirinde:

*"Çalış durma koş, haydi intikam,
Şehit mezarlarına selamete bin selâm,
Anlat, yık cehâleti, ver ikdâm!
Zaman istikbâl bekliyor, hep intikam
İleride merâm..."*⁵⁷¹

⁵⁶⁷ Süleyman Sırrı, "Vatanın Ümidisin!", *Çocuk Dünyası*, 45 (16 Kânunusani 1329/29 Ocak 1914), [3].

⁵⁶⁸ Vefa İdadisi'den: Ertuğrulzade Sait Hüseyin, "İntikamı Unutma!..", *Mektebli*, 8 (10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913), 134.

⁵⁶⁹ Zaime Hayriye, "Uyan Türk Yavrusu", *Mektebli*, 27 (27 Kânunuevvel 1329/9 Ocak 1914), 503.

⁵⁷⁰ Vefa İdadisi'den: Ertuğrulzade: Sait Hüseyin, "İntikamı Unutma!..", 134.

der. Hem Ertuğrulzade Sait Hüseyin hem de Zaim Hayriye'nin şiirlerinde dikkat çeken husus, çocuklarda görmek istedikleri intikam hissinin ferdilikten uzak oluşudur. Onlar, genç neslin millete yapılan zulümlere aynı şekilde zulüm uygulayarak karşılık vermesinden yana değildir. Şairler, genç neslin intikamını düşmanı işgal ettiği topraklardan atarak almalarından yanadır.

4.3.4.2. Çocuklarda Millî Bilinç

Vatanın ümidi olarak nitelendirilen çocuklar, millî bilince erken yaşta varırlar. Çocuklar, dönemin sosyal, siyasi koşulları sebebiyle Osmanlı'nın yıkılış sürecinde vatan, millet, bayrak sevgisi üzerine düşünüp bu millî duygularla hareket ederler. Çocuklardaki millî bilinç, onların işgal yıllarında vatan, millet ve bayrak uğruna mücadele etmelerini sağlar. Mehmet Muhyittin, Nazif Alp gibi şairler, buna dikkat çekmek için şiirlerinde sözü çocuklara bırakır. Bu kez şiirlerde duygu ve düşüncelerini açık şekilde ifade eden çocuklardır.

Afitab-ı Maarif'ten Mehmet Muhyittin'in "Vatana" adlı şiirinde adı belirtilmeyen küçük çocuk, vatanı "nine" olarak nitelendirir. Çocuğa göre vatan, evlatlarını besleyip büyütmiş fakat evlatları onu düşman saldırılarından koruyamamıştır. Çocuğu rahatsız eden bu gerçeklik, Türk milletinin işgal yıllarındaki duygularının ve düşüncelerinin yansımasıdır:

*"Güzel vatan niçin senin ak saçını yoldular?
Niçin seni o melûnlar tâ göğsünden vurdular?
Senin şanlı kucağında beslenen, büyüyen
Evladını pis düşmanlar vatanından kovdular?.."*⁵⁷²

Şiirde vatan savunması yapacak kadar büyük olmadığı anlaşılan çocuğun, işgallerin nedenleri konusunda düşünmesi ve vatanın değerini bilmesi dikkate değerdir. Çocuk, kendinden yaşça büyük kişilerin sahip olacağı değer yargılarına küçük yaşta ulaşır. Şiirin devamında:

*"Güzel vatan! Sen yavrunu kucağından ayırma..
İstikbâlin ümitleri –Emin ol ki- bizleriz..
Müsterih ol nineciğim! Sen ağlama, bağırma:
Büyüyünce senin için düşmanla harp ederiz!.."*⁵⁷³

⁵⁷¹ Zaim Hayriye, "Uyan Türk Yavrusu", *Mektebli*, 27 (27 Kânunuevvel 1329/9 Ocak 1914), 503.

⁵⁷² Afitab-ı Maarif'ten Mehmet Muhyittin, "Vatana", *Mektebli*, 3 (30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913), 46.

diyen çocuk, vatanın Türk milletini var ettiğini bilir. Bu sebeple milletin varlık yokluk mücadelesinde -gençlik çağına varır varmaz- vatan borcunu ödemek ister.

Nazif Alp, “Feryat” şiirinde sözü öksüz bir çocuğa emanet eder. Şiirde adı belirtilmeyen çocuk, vatanın işgalinden dolayı son derece kederlidir. İşgal gerçeği bu çocuğa küçük yaşta evin yıkılışını, ailenin dağılışını öğretir. Çocuk yaşadıklarının etkisiyle intikam hissiyle yanıp tutuşur:

“Anne, beni milletim
Bırakmıyor ki yetim..
Yıkıldıysa ocağım?
Ayrıldıysam anamdan,
İntikâmını.. Yunan,
Bil ki: Ben alacağım!”⁵⁷⁴

Mazlumlar Şairi mahlasını kullanan şair, “Rahat Olmam” adlı şiirde, vatan ve millet uğruna canını feda edecek çocuklardan bahseder:

“Rahat olmam millet rahat olmadan...
Mademki bedenimde bu can var,
Mademki bu ateş var, bu kan var,
Mademki kurtulacak vatan var,
Göz yummam ben göze toprak dolmadan!”⁵⁷⁵

Yukarıdaki şiirde adı belirtilmeyen çocuk, gelecek güzel günler için canını feda etme hassasiyetine ve olgunluğuna erişen küçük kahramanların temsilidir.

Kuleli İ’ddâdi-i Askeriyesi’nden A. S., “Bir Şehit Oğlunun Hitabı” adlı şiirde, Türk milletini vatana hizmet etmeye çağırır. Şair, bu görevi şehit bir çocuğun ağzından dile getirir. Şiirde babası şehit düşen çocuk, babası gibi asker olmayı tercih ettiği gibi çevresindekileri de vatan uğruna çalışmaya davet eder:

“Ben askerim kılıcımı demirciye borçluyum
Fakat güzel vatanımız sa’yimizle şen olur.
Ben kılıçla, sen kalemle o çekiçle çalışıp çabalarsak;
Bu topraklar yaşarıp gülşen olur.”⁵⁷⁶

⁵⁷³ Mehmet Muhyittin, “Vatana”, 46.

⁵⁷⁴ Nazif Alp, “Feryat”, *Varlık*, 101, Yıl: 2, (30 Teşrinisani 1338/30 Kasım 1922), 2.

⁵⁷⁵ Mazlumlar Şairi, “Rahat Olmam”, *Varlık*, 34 (6 Mart 1338/6 Mart 1922), [1].

Kuleli İ'dâdi-i Askeriyesi'nden A. S.'ye göre herkes, vatana karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir. Cephedekiler düşmanı topraklardan atmaya çalışarak, cephe gerisindikiler ise ilim öğrenerek vatani daha da yükseltmelidir.

4.3.4.3. Millî Mücadele Yıllarında Çocuklar

Millî Mücadele yılları çocuklarda unutamayacakları izler bırakır. Çocukların kimi cephede kimi cephe gerisinde Türk milletinin varlık yokluk mücadelesine şahit olur. Cephedeki çocuklar, kendilerinden beklenenlerin çok üstünde başarılar elde ederler. Kurtuluş mücadelesinin kahramanları, cephedeki yiğitliğiyle ölümsüzleşirler.

Abdülkerimzade Ahmet Hamdi, “Genç Nefer”de, cephedeki çocuk kahramanların yiğitliğini, cesaretini, korkusuzluğunu anlatmaya çalışır:

*“Yine bir gün akından
Dönüyorken muzaffer,
Beş esir de düşmandan
Getirir bu genç nefer.*

*Koşup hemen kumandan
Terli alnından öper;
“Bundan sonra artık sen,”
Onbaşısın oğlum der.”⁵⁷⁷*

Denilebilir ki, şiirde örneği verilen cephedeki kahraman, yaşından çok büyük erdemlere sahiptir. O vatan, millet, bayrak uğruna canından, sevdiklerinden vazgeçmiştir. Çocuk, kurtuluş için çarenin genç nesillerde olduğunun bilincine varmış, sorumluluğunu yerine getirmeye gayret etmiştir.

Cephe gerisindeki çocuklar babalarından ayrı kaldıkları için fiziksel olduğu kadar duygusal açıdan da olumsuz etkilenirler. Çünkü onlar; yoksulluk, çaresizlik, yetim kalmak gibi bir çocuğun kolayca başa çıkamayacağı zorluklarla mücadele ederler. Çocukluklarını yaşayamayan bu “küçük adamların” dramları, pek çok şiire konu olur.

Aka Gündüz “Redif” adlı şiirinde cephe gerisindeki çocukların duygularına ve düşüncelerine tercüman olur:

⁵⁷⁶ Kuleli İ'dâdi-i Askeriyesi'nden A. S., “Bir Şehit Oğlunun Hitabı”, *Çocuk Bahçesi*, 20 (3 Temmuz 1330/16 Temmuz 1914), 296.

⁵⁷⁷ Abdülkerimzade Ahmet Hamdi, “Genç Nefer”, *Yeşil Yuva*, 1 (1 Ağustos 1338/1 Ağustos 1922), 3.

*“Babacığım redif oldu geçen kış
Çıktı gitti, son çıkışmış, o çıkış*

*Tam bir yıldır gece gündüz bekledik
Fakirliğe bir de hasret ekledik
(...)*

*Ey mavi dağ! Rastladın mı babama?
Söyle bana şenlik gelsin obama
(...)*

*Ey akan su! Bir dert yakar kalbimi:
Babam senden bir yudum su içti mi?
(...)*

*Her şey susar, her şey bakar gözüme
Cevap vermez kimsecikler sözüme”⁵⁷⁸*

Çocuk, babasından haber alamadığı için çareyi dağlara, taşlara sormakta bulur. Çocuğun yaşadığı çaresizlik dağdan, sudan haber alma isteğiyle daha fazla hissedilir. Şair, çocuğun yaşadıklarına daha fazla tahammül edemeyerek redif ve erlerin çocuklarıyla paşaların ve rütbelilerin çocuklarını kıyaslar:

*“Sor, giyerse baban paşa urbası:
Bu öksüzün nerde kaldı babası?*

*Sor kardeşim, sormak günü bugündür
Sorgu varsa, ölüm bile dövünür*

*Sor: Ölüm mü rediflerin mirası?
Hiç gelmez mi paşaların sırası?”⁵⁷⁹*

Aka Gündüz, sorduğu soruların cevabını bilir. Bahtsız çocuğun özlemi, babanın olmayışıyla artan yoksulluğu onun kaderidir. Rediflerin çocukları bu hayatı yaşamaya mahkûmdur. Şair, bahsettiği ikiliklerle hem redif çocuklarının kaderine isyan eder hem de devam eden düzeni sorgular.

⁵⁷⁸ Aka Gündüz, “Redif”, *Çocuk Dünyası*, 19 (18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913), [1].

⁵⁷⁹ Aka Gündüz, “Redif”, [1].

Aka Gündüz'ün "Redif"inde yer alan çocuğun babasının askerden dönmeyişiyle hissettiği çaresizlik ve yalnızlık, Yaşar Nezihe'nin "Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk" adlı şiirindeki çocukta da görülür:

*"Bir yıl evvel babam harbe gitmişti
Bu ayrılık beni mahzûn etmişti"*⁵⁸⁰

diyen çocuk, Aka Gündüz'ün "Redif"indeki çocuk gibi babasından haber almak için tabiatla konuşur. Çocuğun yaşadığı çaresizlik, şiirde en çok şu mısralarda hissedilir:

*"Akarsular, yüce dağlar, yamaçlar
Ey ovalar, ey ihtiyar ağaçlar
(...)
Issız yollar babam buradan geçti mi
Sessiz göller sizden bir su içti mi"*⁵⁸¹

Yukarıdaki şiirde yer alan çocuk, babasından haber alabilmek için tabiat unsurlarıyla konuşmasına rağmen babasından haber alamaz. Çocukta babanın yokluğuyla oluşan duygusal boşluk hiçbir şeyle doldurulamaz. Yaşar Nezihe, küçük çocuğun hasretini dile getirdikten sonra şiirin bir başka cephesini meydana getirir, çocuk aracılığıyla toplumu eleştirir:

*"Ne hâldeyim bir hâlimi bilen yok
Gözyaşımı açıp da silen yok"*⁵⁸²

diyen çocuk, çevresinde onu ve annesini teselli edecek kimsenin olmadığını söyler. Herkes kendi dünyasına çekilmiş, çocuğun yaşadığı ıstırapı göremeyecek kadar bencilleşmiştir. Yaşar Nezihe, duyarsızlaşan insanları acıyı yaşayan bir çocuk aracılığıyla eleştirerek çocuğun çoğu zaman büyüklerden daha duyarlı olduğunu gösterir.

*"Anacığımı avutmaya koşarım
Onu ağlar görür, yine coşarım."*⁵⁸³

Mehmet Emin, "Yetim Çocuk Yahut Ahmet'in Kaygısı" adlı şiirinde on yaşındaki Ahmet'in maddi ve manevi açıdan yaşadığı zorlukları anlatır. Şiirde Ahmet:

"On yaşında boynu bükük, bağı yanık bir çocuk,

⁵⁸⁰ Yaşar Nezihe, "Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk", *Küçükler Gazetesi*, 2 (16 Mayıs 1918), 5-6.

⁵⁸¹ Yaşar Nezihe, "Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk", 5-6.

⁵⁸² Yaşar Nezihe, "Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk", 5-6.

⁵⁸³ Yaşar Nezihe, "Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk", 5-6.

*Üstü başı eski püskü yalın ayak yavrucuk*⁵⁸⁴

diyerek tasvir edilir. Ahmet, savaşın meydana getirdiği mağduriyeti yaşar, fakat onun asıl derdi yoksulluk değildir. Şair, birkaç mısra aracılığıyla cephe gerisinde yaşanan yoksulluktan söz ettikten sonra, çocuğun babasına duyduğu hasrete, ondan haber alamanın meydana getirdiği kaygıya odaklanır:

*“Uzaklardan yola doğru bir karartı görünce,
Her genç rençber tarlasından evciğine dönünce,
“İşte odur! odur!” diye sevinerek koşuyor.
(...)
“Köyümüze askerliği bitirerek dönen çok”
“Çiçek ayında gitmişti, bugüne dek haber yok”*⁵⁸⁵

Mehmet Emin, yukarıdaki şiirinde çocuğun cepheden dönmeyen babasının gelmeyişiyle nasıl bir hayal kırıklığı yaşadığını okuyucuya hissettirir.

4.4. Gurbet

İnsanın kendini ait hissettiği yerden ve sevdiklerinden uzak olması onda gurbet duygusu oluşturur. Gurbette olan kişi günden güne artan özlem duygusuyla sılaya bir an önce kavuşmak ister.

Anadolu insanının problemlerinden biri olan gurbet, ya ferdî nedenlerden kaynaklanan mekân değişiminden ya Anadolu’nun işgal edilmesiyle yaşanan zorunlu göçten ya da sevgiliden uzak düşmekten kaynaklanır.

Orhan Şaik, “Gurbet Acısı”nda insanın doğup büyüdüğü yere uzak olmanın verdiği acıyı tarif etmeye çalışır. Fakat şaire göre, duyduğu acıyı ifade edebilecek kelimeler olmadığı gibi onu anlayabilecek insanlar da azdır. Şair, gurbet acısının ancak gurbette olanlar tarafından hissedilebileceğini şöyle ifade eder:

*“Gurbette tek başına
Kalarak kana kana
Candan ağlayan bilir..”*⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Mehmet Emin, “Yetim Çocuk Yahut Ahmet’in Kaygısı”, *Kuyudat*, 1/8 (20 Nisan 327/3 Mayıs 1911), 10.

⁵⁸⁵ Mehmet Emin, “Yetim Çocuk Yahut Ahmet’in Kaygısı”, 11.

⁵⁸⁶ Orhan Şai[k], “Gurbet Acısı”, *Giresun’da Işık*, 58, Yıl: 4 (15 Teşrinisani 338/15 Kasım 1922), 7.

Burhanettin Ali, “Gurbet Akşamı” şiirinde gurbette olmanın etkisiyle yaşanan yere aidiyetle bağlanamama sorununu dile getirir:

*“Ufuk bürünürken ye’se, kedere
Derinden derine sönüyor köyler...
Orada kıvrılan esmer bir dere,
Bu solan akşama bir ninni söyler...*

*Alçalıp inerken yollara gece,
Civar karışıyor tâ uzaklarla...
Bir canlı su gibi yorgun gizlice
Sürüler geçiyor çingiraklarla...*

*Bilmem akşamları neden inlerim,
Derinden geldikçe bu çan sesleri.
Maziden bir sada gibi dinlerim
Rüzgârlardan rüzgâra o çan sesleri...”⁵⁸⁷*

Burhanettin Ali’nin yukarıdaki mısraları, şairin yaşadığı yerdeki her unsurun kederinden bir pay aldığını gösterir.

*“Ne sevgim ne emelim
Soluk bir karanfilim
Ben gurbette değilim,
Gurbet benim içimde!..”⁵⁸⁸*

diyen Kemalettin Kâmi ise dilden dile dolaşan yukarıdaki mısralarını İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi üzerine yazmıştır. 16 Mart’ın meydana getirdiği acı, şairin şiiriyle ölümsüzleşerek vatan topraklarına duyulan bağlılığı ifade eder.

Kırşehirli Âyetullah “Yurt Hicranı” adlı şiirini Kırşehir’e olan hasretinden dolayı yazmıştır.

*“Gurbetin kahrını çekemez oldum
Varayım sılaya gideyim dedim
On yıldır gurbette sarardım soldum
Sılada bayramı edeyim dedim*

⁵⁸⁷ Burhanettin Ali, “Gurbet Akşamı”, *Yarın*, 22 (16 Mart 1338/16 Mart 1922), 14.

⁵⁸⁸ Kemalettin Kâmi, “Gurbet Geceleri 1”, *Genç Yolcular*, 3 (1 Kânunusani 1336/1 Ocak 1920), 37.

*Vardım ki, hep solmuş çiçeği gülü
Ötmüyor bağında şakrak bülbülü
Açıyor dağında lale sümbülü
Bir an durdum öyle nerdeyim dedim*

*Anamın ninnisi hicran uyutmuş
Bülbülün yerini baykuşlar tutmuş
Yadırgar oğlunu, bakın unutmuş
(...)*

*Ne oldu, ocağın neden tütmüyor
Çobanın yamaçta koyun gütmüyor’’⁵⁸⁹*

Kırşehirli Âyetullah, yıllar sonra döndüğü memleketinde her şeyi eskisi gibi bulma arzusuyla doluyken hiçbir şey onun bıraktığı gibi değildir. Şiir, gurbette olan pek çok kişinin sılaya kavuştuğu an her şeyi eskisi gibi bulma arzusunu dile getirir. Fakat şairin beklentisiyle gördüğü manzara arasında büyük bir zıtlık vardır.

Kemalettin Kâmi, “Hicret” şiirini ata toprağı olan Erzurum işgal edilince orayı terk etmek zorunda kaldığı için yazar. Aşağıdaki mısralar, gurbete çıkan “ben”in hüznünü, geleceğe dair kaygısını, ait olduğu topraklara bir türlü veda edemeyişini anlatır:

*“Allah’ım, ne bunaltıcı, ne boğucu bir gece
Gözlerimiz bulutlandı arabaya binince;
Karanlıkta kaçıyoruz, çoğalıyor korkumuz:
Umulmadık bir felâket geçiriyor ordumuz;*

*Zaman zaman top sesleri duyuluyor derinden,
Sarsılıyor yüreğimiz kopar gibi yerinden;*

*Fakirleri yalın ayak, zenginleri atında,
Yollar uzun bir inilti yıldızların altında!..*

Gönüllerin gözyaşına inandığı bir anda,

⁵⁸⁹ Kırşehirli Âyetullah, “Yurt Hicranı”, *Halk Yolu*, 1/6 (gy. Nisan 1339/Nisan 1923), 88.

*Çok sevgili yuvamızı yâd ellerde bıraktık!
Dirseğimi dayayacak bir pencere yok artık..
Elveda, ey harap olan baba evi, elveda!
(...)
Arkamızda kayboluyor beldemizin bağları;
Arkamızda beyaz başlı Anadolu dağları”⁵⁹⁰*

İmzasız olarak yayınlanan “Kesik Saçlar!” adlı şiirde ise işgal edilen toprakları terk etmek zorunda kalan insanların gurbette yaşadıkları/yaşayacakları sıkıntılara yer verilir. Şiirde adı belirtilmeyen kadın, muhtemelen askerde olan eşine yazdığı mektupta gurbete çıkarken ve gurbetteyken neler yaşadığını şöyle dile getirir:

*“Yazamam yolda çektiğim mihneti:
Ne olur öyle karda, kışta çıkan?
Dağ, tepe hep birer soğuk volkan
Önde yağmur, tipi, bora, açlık;
Arkada süngü, top ve bin acılık
Korkular arkadan iter ve kakar
Gelme der, gelme der! Tokatlar, kar
(...)
Şimdi bir köydeyiz, fakir ve zelil,
Hacer’in âh zavallı kızcağızın
Satıyorduk cihazını bu yazın
Hep geçindik onunla tam bir yıl.
O da bitti, musibet oldu tamam.*

*Dün dedi anne bir saçım kaldı
Onu da kes de yollayıver babama
Anlasın ki sağım, varım; ama:
Deme kötürüm, merak eder, iyi de
İşte bir deste saç; onu, kokla!”⁵⁹¹*

Şair, bir annenin gurbet elinde çocuğuyla yaşadığı zorlu hayatı ve geleceğe dönük kaygısını ifade ettiği yukarıdaki şiirle gurbetin her daim insanlara mutluluk, huzur getirmediğine işaret eder.

⁵⁹⁰ Kemalettin Kâmi, “Hicret”, *Anavatan Mecmuası*, 1 (2 Temmuz 1338/2 Temmuz 1922), 2.

⁵⁹¹ Şairi Belirtilmemiş, “Kesik Saçlar!”, *Yeni Hayat*, 11 (3 Haziran 1338/3 Haziran 1922), 3.

Anadolu'dan başka diyarlara yapılan zorunlu göçlere örnek gösterilebilecek şiirlerden biri de Malta'ya sürgün edilen Süleyman Nazif'in memlekete duyduğu hasreti ortaya koyan "Daüssıla"sıdır:

*"Demek bu mahbes-i âmâl içinde ben ebedî
Yabancıyım, bana her şey yabancıdır şimdi:*

*Ne rüzgârında şemîm-i cibâlimizdir esen;
Ne dağlarda haber var bizim sevâhilden.*

*Garibiyim bu yerin zevki yok... Harareti yok...
Doğan, batan güneşin günlerimde nisbeti yok.*

*Olunca yâdına hasret-fiken fezâ-yı vatan,
Semâ-yı şark'ı sual eylerim bulutlardan.*⁵⁹²

Süleyman Nazif, Malta'dayken yabancılık hisseder. Bulunduğu yerde onu bu histen uzaklaştıracak bir unsur yoktur. "Burada her şey yabancı, ilgisiz ve can sıkıcıdır. Fakat ötede ruhumuzun sımsıkı bağlı olduğu saadet ve güzellik dolu bir ülke vardır: Vatan!"⁵⁹³ Yukarıdaki mısralar, şairin Anadolu topraklarına duyduğu özlemin yoğunluğunu gösterir. Ancak şairdeki gurbet duygusunun oluşmasına kaynaklık eden asıl unsur sürgündeyken vatanın işgal altında olmasıdır. Süleyman Nazif, kendini ait hissedemediği topraklarda bir de vatanının işgal altında oluşunun verdiği acıyı hissetmektedir. Bu sebeple "Daüssıla"ya hâkim olan karamsar ruh hâli ve bulunduğu yeri kabullenmeme durumunun şairin yaşadıklarından, vatanın işgalinin verdiği acıdan kaynaklandığı söylenebilir.

Sevdiği kadından ayrı düşen kişiler gittiği yerlerde kendilerini gurbette hissederler. Yaşadıkları yerin onların gözünde hiçbir önemi yoktur. Onları gurbetteyken teselli eden tek şey hatıralardır. Faruk Nafiz, "Gurbette Şarkı" adlı şiirinde sevdiği kadından uzak düşen kişinin yaşadığı acıyı gurbet hissiyle ilişkilendirerek verir:

*"Ağlar, sorarım hep seni gurbet gecesinden,
Rüzgâr getirir kalbime bir nağme sesinden..."*

⁵⁹² Süleyman Nazif, "Daüssıla", *Anadolu Duygusu*, 4 (18 Mart 337/18 Mart 1921), 50.

⁵⁹³ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 29. bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 137.

*Bir lahza yanmış gibi kalbim nefesinden
Titrer seni koynunda uyutmak hevesinden!
Yalnız yaşamaktansa Nigar'ımdan uzakta
Ölsem yaraşır dâr u diyarımdan uzakta.”⁵⁹⁴*

diyen Faruk Nafiz, sevdiğinden ayrı kalmaya tahammül edemeyen insanın ruhsal durumunu sade, anlaşılır dille ifade eder. Var olan durumuna çözüm bulamayan şiirdeki kişi, ölümü çare olarak görür. Bu, onun gurbetten dönme umudunun olmadığını gösterir.

Faruk Nafiz'in kişilerin gurbette neler hissettiğini ifade ettiği “Gurbet Şarkısı”na benzer bir başka şiir örneği de Mehmet Mesih'e ait olan “Ayşe'm Türküsü"dür. Faruk Nafiz'in ve Mehmet Mesih'in şiirlerindeki âşık ile sevilen kişinin adı değişse de asıl tema hep aynıdır. Bu tema kişinin, sevdiği kadından ayrı olduğu için hissettiği gurbet duygusudur.

*“Ey Ayşe'm, ey Ayşe'm, ey anlı Ayşe'm
Güzeller içinde ey şanlı Ayşe'm,
Aşkima ağlayan hicranlı Ayşe'm,
Yanarım, ağlarım gurbet elinde!..*

*Ayşe'm benden uzak yollarda kalmış,
İşittim: Zülfünü yâd eller almış!
O sevda günleri sanki masalmış,
Yanarım, ağlarım gurbet elinde!..*

*Ey Ayşe'm, gönlüme rüzgâr ol da sin,
Koynuna yabancı sakın girmesin!
Elân kulağında o nâzlı sesin
Yanarım, ağlarım gurbet elinde!...”⁵⁹⁵*

Necmettin Halil'in “Köyden Mektup 2” adlı şiiri ise gurbete olan bakışın değişmesinde etkili olabilecek şiirlerdendir. Gurbet başlığındaki şiir örneklerinden farklı olarak şiirdeki kişi memleketinde olmasına rağmen gurbet duygusu yaşamaktadır:

*“Doğduğum köydeyim, bir aydan beri.
Ömrümün bu تنها köyde günleri*

⁵⁹⁴ Faruk Nafiz, “Gurbet Şarkısı”, *İnci*, 2/11 (gy. Haziran 339/1923), 3.

⁵⁹⁵ Mehmet Mesih, “Ayşe'm Türküsü”, *Millî Mecmua*, 2 (15 Teşrinisani 1339/15 Kasım 1923), 25.

Ne durgun geçiyor daima sensiz!

(...)

Çocukken gezdiğim bahçeler, bağlar

Göklerle bitişik sandığım dağlar

Gönlüme bir neşe vermiyor bugün...

(...)

Derdinle yaşarken burda sevgilim

Gerçi ben büsbütün yalnız değilim

“Hatıra” isimli yoldaşlarım var;

Bu gurbet derdini bir parça silen,

Hâlden anlayan, sırrımı bilen,

Canımdan süzülen gözyaşlarım var...

İşte, her dakikam, her saatim bu...

Baktıkça geldiğim yollara doğru

Hayalin canlanır şimdi her yanda.

Günlerim kasvetli, geçtikçe böyle

Usandım nihâyet bu şirin köyle

Teselli bulduğum inzivadan da...

Hem aşkım gün günden taşarken sana

Ne hazin geliyor bilsen insana

Eski şen günleri hatırlamak da!

En güzel yerinde olsa cihanın

Ne coşkun bir ömrün ne inzivanın

Anladım, zevki yok senden uzakta.”⁵⁹⁶

Şiir öznesi, seneler sonra köyüne dönmüştür. Onun doğup büyüdüğü topraklara aidiyet duygusu hissetmesi beklenirken bambaşka hislerle yaşadığı coğrafyayı seyreder. Ona gurbet duygusunu hissettiren asıl unsur, sevdiği kadından ayrı olmasıdır. Her ne kadar hatıralarına sığınarak teselli bulmaya çalışsa da köy hayatı ona huzur vermez. Bu

⁵⁹⁶ Necmettin Halil, “Köyden Mektup 2”, *Dergâh*, 2/13 (20 Teşrinievvel 337/20 Ekim 1921), 12.

durum Necmettin Halil'in gurbet duygusu taşıyan şiirlere farklı bakış açısıyla yöneldiğini gösterir.



SONUÇ

1895-1923 yılları arasında yayınlanan mecmualarda yer alan Türk şiirinde Anadolu konusunu teşkil eden bu çalışma, Osmanlı'nın yıkılış sürecinde yaşanan sosyal, siyasi, askerî ve kültürel gelişmelerin insana ve tabiata yansımaları bugüne taşır. Önce Avrupa'da yayılan milliyetçilik hareketinin etkisiyle daha fazla toprak kayıpları yaşamaya başlayan Osmanlı'yı bu durumdan kurtarmak isteyen aydınlar çeşitli fikir hareketlerinden bahsederler. Bu konuda manzum ve mensur eserler kaleme alırlar. Verilen her eser örneği Osmanlı topraklarının tamamına duyulan sevgiyi ve bağlılığı ön plana çıkarırken o dönemde yaşanan işgalleri, işgallerin maddi, manevi tahribatını, insana etkisini de ortaya koyar. Çalışmadaki şiir örnekleri bir sıra hâlinde takip edildiğinde Batı'da Rumeli, Bulgaristan, Yunanistan, Girit, Arnavutluk, Kuzey'de; Kafkasya, Güney'de; Bağdat, Şam, Yemen, Trablusgarp gibi önemli toprakların işgali dolayısıyla Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileriyle bağdaşan pek çok şiir yazıldığı görülür. Şiirlerde daha çok Rumeli'yle Trablusgarp'ın işgalinden dolayı yaşanan acılar ifade edilir. Pek çok toprak kayıplarının yaşandığı yıllarda Rumeli ve Trablusgarp odaklı şiir örneklerinin varlığı Osmanlı'nın Rumeli ve Trablusgarp'la olan bağıyla ilişkilidir. Avrupa'ya yönelişte önemli olan bu iki toprak parçası Boğazların hâkimiyetinin sağlanması için de önemlidir. Bu toprakların kaybı, Osmanlı'yı daha da zayıflatacaktır. Bu sebeple işgal yıllarında Rumeli ve Trablusgarp şiirin ana konularından biri hâline gelmiştir. Şairler millî romantik duyuş tarzıyla tabiata ve insana yönelik şiirler yazmıştır.

Vatanı çoğunlukla Anadolu'yu geri planda tutarak işleyen şairler, şiirlerinde işgallerin nedenlerini de sorgulama cesaretinde de bulunurlar. Onlar, yöneticilerin ve halkın hatalarını açık şekilde dile getirirler. Bununla da yetinmeyerek durum tespiti yaptıktan sonra işgallerin son bulması için şiirlerinde birtakım çözüm önerilerinde bulunurlar. Bu durum incelenen şiirlerin şairler tarafından bir araç olarak kullanıldığını gösterir. Şairler, eserleri aracılığıyla Türk-İslam topraklarını işgalden kurtarabilmenin yolunu ararlar.

Millet ve devlet anlayışının önüne geçilemeyecek şekilde yaygınlaşması ve Balkan Savaşları'nın sona ermesiyle Osmanlı'daki aydınların çoğu bu kez Türkçülük fikrini benimser. Böylece her daim hissedilen ve yaşatılan fakat Osmanlıcılık

anlayışıyla yüksek sesle dillendirilmeyen millî benlik öne çıkarılır. Bir süre sonra Türkçülük hareketi, bazı aydınlar tarafından Turancılık anlayışıyla genişletilmek istenir. Osmanlı toprakları dışında diğer Türk Müslüman coğrafyalarıyla birleşme isteği olan aydınlar, bunu Turan ülküsünü yayacak eserlerle ifade eder. Fakat Osmanlı topraklarında işgallerin artmasıyla bu görüşten belli süreliğine vazgeçen aydınlar ya Türkçülük ya da Anadolu milliyetçiliği anlayışının doğru olduğunu ifade etmeye başlar. Bu durum büyük bir müebbed ülke olan Turan'ı Osmanlı'nın elinde kalan Anadolu'yla sınırlar. Başlangıçta Osmanlı toprakları denilince akla gelen büyük coğrafya artık sınırları belli olan Anadolu'yla çevrili alanı ifade eder. Çalışmadaki şiir örnekleri de vatan denilen geniş coğrafyanın sosyal, siyasi etkilerle giderek somutlaşarak daha dar bir alanı karşıladığını gösterir. Bu açıdan coğrafyanın vatan hâline dönüşünden vatan Anadolu'ya doğru gidiş, çalışmadaki şiir örnekleriyle adım adım takip edilir.

Anadolu, 1910 sonrasında şiirlerde anavatan, anayurt, ana ocağı, baba yurdu olarak ifade edilir. Artık Anadolu coğrafyası işlenirken Türkler Anadolu'ya ayak basıp bu topraklarda Türk-İslam izini nasıl var ettiği hatırlatılır. Bu bakış bir nevi öze dönüş hareketidir. Anadolu milliyetçiliğinin tohumunu oluşturan fikir adamları, Osmanlı'nın yıkılışını engellemek, Türk milletinin maddi ve manevi değerlerini korumak için mücadele eder. Vatan Anadolu'nun evlatlarına coğrafya, tarih ve millet ilişkisiyle örülmüş eserler verirler. Türk milleti Anadolu'ya sığınarak geçmişinden aldığı güçle yeniden diriliş hareketine dâhil olur.

Anadolu coğrafyası şiirlerde bir bütün olarak dağları, denizleri, şehirleriyle ele alınır. Coğrafya hemen her şiirde güzelliğiyle birlikte Anadolu insanının acılarına, sevinçlerine, beklentilerine özlemlerine, başkaldırılarına yoldaşlık eden; bireysel olduğu kadar toplumsal meselelerin odağında olan önemli bir mekândır. Bu yönüyle şiirde dağ, deniz, şehir izleği mekân/insan arasındaki ilişkiyi özetler mahiyettedir.

Şairler, şiirlerinde coğrafya unsurların detaylarına inmezler. Bu durum şiirlerin belli bir amaç doğrultusunda yazıldığıyla da ilişkilendirilebilir. Anadolu'nun güzelliğinden bahseden az sayıdaki şiir örneği dışında yazılan hemen her şiir, işgal gerçeğini hatırlatır. Millî uyanışın devamlılığı için kaleme alındığını hissettirir.

Cumhuriyet öncesi yazılan şiirlerde Anadolu insanına yer vermeye başlanır. Anadolu insanı başlığındaki köy bahsinde köylü kızlar, kadınlar ve erkeklerin sabahın

ışıklarıyla başlayan iş bölümlerinin karanlığın çöküşüyle son buluşu, köy kadınlarının sazlıklarda çamaşır yıkayışı, köy kızlarının akşam destilerine su dolduruluşu ruhsal durumlarının yansıtılmasından uzak şekilde şiirlerde yer alır. Gerçekçi tasvirlerin yer almadığı bu şiir örnekleri, sadece köy insanının günlük yaşamını birkaç cümleyle özetleyen yapıda da olsa şiirde başlayan Anadoluçuluğa dayalı millî hareketin yansımasıdır.

Şairler, çalışmanın belirtildiği tarih aralığında (1895-1923) daha çok köy insanının manevi değerleri üzerine şiirler yazar. Asker uğurlamaları, gazilerin dönüşünde yapılan kutlamalar cepheye gidişlerin önemini ortaya koyarken; köylünün savaşlarda ön saflarda yer aldığına işaret eder. Şairlerin bu yaklaşımı, köylüyü cepheye göndermek için attıkları bir adım gibidir. Öte yandan köylünün misafirperverliği, ölüm hadisesiyle yas tutma durumu, adak adayıp Allah'tan istekte bulunuşu çeşitli şiirlerde yer alan konulardandır.

Köy bahsinde dikkat çeken merkezî idarenin köylüye bakışıdır. Şairler geri planda kalan Anadolu insanı imajını bu şekilde gerçekçi olarak işlemenin yollarını ararlar. Mektep, yol ve sağlık kuruluşlarıyla ilgili eksikliklerle; faizin köylünün yoksulluğunu daha da artıran yönü pek çok şiirde benzer mısralarla ifade edilir. Dönemin aydınlatılmasında köylünün Meşrutiyet'e olan inancı Meşrutiyet sonrasında ise hayal kırıklığı yaşaması şairlerin köylünün durumunu tasvir etmekten ziyade problemlerin çözümüne katkı sunacak fikirlere şiirlerde yer vermelerine sebep olur.

Şairler, köylünün sesi oldukları kadar, onların durumlarını kendi ağızlarından anlatmalarına fırsat veren şiir örnekleri meydana getirirler. Bu, Cumhuriyet öncesi şiirleri için önemli bir adımdır. Fakat konuşanın köy insanı mı yoksa şair mi olduğu belirsizdir. Köylünün ifadeleri de onların eksikliklerini dillendiren şairden farksızdır. Sıkıntıların insana olan etkileri, şiirlerde tam anlamıyla yer almaz. Son derece yüzeysel şekilde oluşturulan şiirler, köylünün sorunlarına dikkat çekmenin ötesinde önem arz etmez.

Şiirlerde Anadolu kadının, çocuğunun ve erkeğinin ailede, toplumda sahip olduğu değeri ortaya koyan şiir örnekleriyle karşılaşılması önemli bir yeniliktir. Divan ve Halk şiirinde çok fazla yer almayan bu kişiler, edebiyatın hayata dönük yanını gösterir. Şiirlerde kadının sevgili, eş, anne olarak değeri ayrı ayrı bakış açılarıyla ifade

edilirken; çeşitli kadın problemlerine de yer verilir. Çok evlilik, eğitim meselesi, kadının iş hayatı gibi Cumhuriyet öncesinde toplumda yer alan durumlar, yüksek sesle dile getirilir. Şairler, güçlü bir milletin inşası için güçlü, cesaretli, sağlam kadınların varlığına ihtiyaç duyulduğu konusunda hemfikirdir. Bu dönem şiirlerinde kadının Millî Mücadele’de cephe ve gerisinde etkin şekilde yer alması da şairlerin üzerinde durduğu meseleler arasındadır.

Şiirlerde erkek; günlük hayatta karşılaşılan tiplere yakın şekilde verilmeye çalışılır. Âşık, çoban, zeybek, çiftçi tiplerinin şiirlerdeki varlığı Cumhuriyet sonrası Anadolu insanını tüm cepheleriyle ele alan şiirlerin ilk örneklerini oluşturur. Şairler, erkeklerin hüznünü, sevincini, umutlarını vermede çok da başarılı değildir. Mekâna yükledikleri çeşitli tasvir unsurlarıyla ruhsal durumu vermek isterlerken gerçek duyguların ifadelerinden oldukça uzaklaşırlar. Son derece yapay şekilde kurgulanan şiirler, belli konuları vermenin dışında okuyucuyu çok fazla etkilemez. Üstelik çiftçilerden bahseden bazı şairler onların yaşam koşullarını, çalışma şartlarını görmezden gelerek mutlu çiftçi imajını yerleştirmeye çalışırlar. Hâlbuki köy bahsinde yer alan şiirlerde köylünün çeşitli sıkıntılar yaşadığı görülür. Bu durum, şairlerin bir kısmının köy ve köylü sorunlarına bakışlarında romantik bir yapıda hareket ettiklerini gösterir. Onlar, gerçeği vermek yerine köylüyü mutlu bir atmosferin içine dâhil etmek isterler.

Cumhuriyet öncesinde yazılan şiirlerde şairler, askeri anlatma konusunda son derece başarılıdır. Askerin önemi, yiğitliği, Türk devletinin devamı için verdiği mücadele hemen her şiirde coşkun dizelerle verilir. Şairler, cephedekilerden övgüyle bahseder. Geniş bir perspektifle döneme ışık tutanlar, cephedekilerin ruhsal durumundan bahsettikleri gibi cephe gerisinde onları bekleyenlerin tedirginliğini, heyecanını, üzüntüsünü de şiirlerde yansıtmaya çalışırlar. Bu dönemde en çok Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik şiirler yazılır. Onun ileri görüşlülüğü, Millî Mücadele’deki yiğitliği övgü dolu mısralarla ifade edilir.

Çalışmada yer alan şiirlerde çocuğa yönelik de dikkate değerdir. Anadolu insanı bahsinde ruhsal durumun en iyi yansıtılmaya çalışıldığı şiirler çocuğu konu edinenlerdir. Çocuğun cephe gerisinde babasına duyduğu özleminden çocukluğunu yaşayamayan küçük adamların hikâyelerine kadar çocuk geniş şekilde ele alınır. Şairler

şairlerde çocuğa; bir yandan onu hayata hazırlamak için bir yandan da onun bakış açısını verebilmek için yer verirler. Bu kısımda da şairlerin çocuğa sözü emanet ettiği şiir sayısındaki azlık dikkat çeker. Yine de Divan ve Halk şiirinde bir mesele olarak görülmeyip şiirlerde yer almayan çocuk bahsinin Meşrutiyetten itibaren artışı önemli bir yeniliktir.

Anadolu tarihinin, Anadolu tabiatının ve Anadolu insanının yukarıda bahsedildiği gibi şiirlerde geniş şekilde yer alışı Türk şiirinin özellikle II. Meşrutiyet sonrasında tema, şahıs kadrosu ve mekân bakımından değişikliğe uğradığını gösterir. 1911 öncesi Anadolu'ya dayalı, sade dille, bazen hece ölçüsü bazen serbest vezinle oluşturulan toplumun işgal yıllarındaki durumunu ortaya koyan, millî tarihi öne çıkaran eserler az veya çok kendinden sonra gelen sanatkârlara tesir etmiştir. Bu açıdan Anadolu konusunu ele alan şairlerin 1911'den önce millî edebiyat zevk ve anlayışını oluşturmaya başladıkları söylenebilir.

Öte yandan Cumhuriyet'in ilanından sonra *Anadolu Mecmuası*'yla ilkeleri belirlenen Anadoluculuk hareketinin aslında çalışmanın belirtildiği tarihten Cumhuriyet'in ilanına dek olan sürede (1895-1923) meydana gelmeye başladığı belli bir topluluk yer almadığı için bireysel çabalarla sürdürüldüğü görülür. Bu bireysel çabalar, Anadoluculuğun ilkeleri belli olan belli bir toplulukla oluşturulan hareket olmasının önüne geçer. Yine de verilen eser örnekleriyle şairler, 1923'ten sonra oluşan Anadoluculuk hareketinin zeminini oluştururlar.

Bu çalışma yapılırken Meşrutiyet öncesi ve sonrasında Anadolu'nun değeri, Anadolu'daki hayat, Anadolu ıslahatı, işgal yıllarında Anadolu'nun durumu, Millî Mücadele ruhunun Anadolu'da var olmaya başlaması gibi konularda çeşitli nesir yazılarının varlığı da tespit edilmiştir. Anadolu'yla ilgili nesir çalışmaları dikkatli şekilde incelendiği takdirde pek çok önemli soruna Cumhuriyet öncesinde yer verildiği görülecektir. Bu sebeple süreli yayınlarda yer alan şiirler kadar nesir yazıları da o dönemin Anadolu'sunu aydınlatmada etkili olacaktır. Çalışmanın konusunu sınırlamak için süreli yayınlarda yer alan şiirlerde Anadolu bahsine yer verilmesine rağmen ileriki çalışmalarda nesir yazılarında Anadolu dikkate alınırsa uzun yıllar Anadolu'nun karanlıkta kalan yönleri daha da aydınlanacaktır. Bu yönüyle çalışmanın ileriki araştırmalara kaynaklık edeceği umulmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul: Can Yayınları, 1962.
- Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*, haz. Sabahattin Çagın, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- Akçura, Yusuf, *Türkçülük*, haz. Latif Uğurdıkan, Ankara: Dorlion Yayınları, 2021.
- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Akçura, Yusuf, *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
- Aktaş, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012.
- Aktaş, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 2*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012.
- Anadolu Mecmuası*, haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Arik, Remzi Oğuz, *Coğrafyadan Vatana*, İstanbul: Devlet Kitapları, 1969.
- Arik, Remzi Oğuz, *Meseleler*, İstanbul: Hareket Yayınları, 1974.
- Arıkan, Zeki, *Antalya'da Anadolu Gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem* (Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2008).
- Ayvazoglu, Beşir, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı Arıburnu ve Deddülbahir'de On Gün*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Ayvazoglu, Beşir, *Geleneğin Direnişi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.
- Balcı, Merve, *Muharrir Hanım Halide Edip Adıvar'ın Gazete ve Dergi Yazıları*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2019.
- Banarlı, Nihad Sâmî, *Edebiyat Sohbetleri*, 2. bs., İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2004.
- Bayram, Yavuz, "Türk Halk Edebiyatında 'Çocuk' Kavramı Üzerine", *Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 2. bs., 104-105, Yıl: 9, (Ağustos-Eylül 2005), 133-145.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, 2. bs. İstanbul: YKY, 2002.
- Bilgegil, M. Kaya, *Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972.
- Birinci, Necat, *Edebiyat Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Birinci, Necat, *Faruk Nafiz*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Bulut, Birol, *Zirvenin Işıltısı Yeni Türk Şiirinde Dağ (1860-1908)*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Can, Adem, *Cumhuriyet Devri Şiir Poetikası -Dergâh'tan Büyük Doğu'ya-*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012.
- Cansever, Hasan Ferit, *Türk Ocağı'nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler*, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1993.
- Çaka, Cahit, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi, Ankara 1948.
- Çetin, Nurullah, *Takma-Müstear İsimler Sözlüğü*, Ankara: Edebiyat Otağı Yayınları, 2006.

- Çetiřli, İsmail-Çetin, Nurullah vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Çıkla, Selçuk, *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar 1860-1960*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Duman, Hasan. *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, I-II, Ankara: Özkan Matbaacılık, 2000.
- Emiroğlu, Öztürk, *Eski Harfli Süreli Çocuk Yayınları (1869-1928)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.
- Enginün, İnci, *Tanzimat Dönemi'nde Shakespeare –Tercümleri ve Tesiri-*, İstanbul: İ. Ü. Basımevi, 1979.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Erbay, Erdoğan-Selâhattin Tozlu-Tacettin Şimşek, *Potin ve Şiir Emin Hâkî'nin Hayatı ve Eserleri*, Erzurum: Suna Yayınları, 2005.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, 45. bs., İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011.
- Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, Ankara: Hece Yayınları, 2010.
- Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş (Meâricü'l-Kuds)*, çev. Serkan Özburun, 2. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Göçgün, Önder, *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Göka, Şenol, *İnsan ve Mekân*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Gözübüyük, A. Şerif-Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Günyol, Vedat, *Yaza Yaza Yaşarken*, İstanbul: Cem Yayınları, 1991.
- Hacııbrahimoğlu, Işıl Çakan, *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu'nun Sesi*, haz. Şadan Gökovalı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008.
- Hıfzı Fikret-Hammamizade İhsan-Hasan Ali, *Türk Edebiyatı Numuneleri*, I, İstanbul: Millî Matbaa, 1926.
- Huyugüzel, Faruk, *Necip Türkçü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*, haz., M. Bilgin Saydam, 2. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 29. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1976.
- Karaca, Şahika, *Türk Edebiyatında Çocuk Millî Kimlik İnşası (1900-1923)*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri*, (1876-1907), VIII, 3. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Karataş, Cengiz, *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

- Kayıp Ülkenin İzinde Anadolu Mütefekkirlerinin Dünyası*, haz. Mustafa Alican, Bahattin Çatma, İlyas Sucu, “Bir Kimlik Arayışı: Anadoluçuluk ve Anadolu Mecmuası”, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 4. bs., (Tıpkı Basım), Ankara: TTK Basımevi, 2010.
- Korkmaz, Tuğrul, *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk*, Ankara: A Kitap, 2016.
- Köroğlu, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Kösoğlu, Nevzat, *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- Kur'an-ı Kerim*, Fetih, 26/48.
- Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Tacettin Şimşek, 5. bs., Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, 2. bs., Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Kushner, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, çev. Şevket Serdar Türet-Rekin Ertem-Fahri Erdem, İstanbul: Kervan Yayınları, 1979.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, 3. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 5. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Narlı, Mehmet, *Şiir ve Mekân*, 2. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Nurettin, Vâlâ, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 2. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969.
- Oba, Ali Engin, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Okay, Cüneyd, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi, 1999.
- Okay, M. Orhan, *Abdülhak Hamid'in Romantizmi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1971.
- Okay, M. Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Okay, Orhan, “XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyet'e Yeni Türk Şiiri (1908-1923)”, *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı IV)*, 481-482, Ocak-Şubat 1992, 286-313.
- Önertoy, Olcay, *Tanzimat Döneminde Edebiyat Anlayışı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Özcan, Hidayet Özcan, “1901-1935 Yılları Arasında Gelişen Türk Şiiri”, *Hece Türk Şiiri Özel Sayısı*, 53/54/55, Yıl: 5, (Mayıs/Haziran/Temmuz 2001), 65-73.
- Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, Ankara: Bilgesu, 2021.
- Recaizade Mahmut Ekrem, *Recaizade Mahmut Ekrem'in Bütün Eserleri-2 Takdîr-i Elhân, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat*, haz. Hakan Sazyek-Tolga Bayındır-Esra Sazyek-Doğan Evcecen, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014.
- Şehristâni, *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, 6. bs., İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- Şemseddin Sami, *Kadınlar*, haz., İsmail Doğan, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 20. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yahya Kemal*, 4. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1988.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyatı 1 Şiirler ve Halk Masalları*, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1977.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyatı II-Limni ve Malta Mektupları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Tekin, Talât, *Orhon Yazıtları*, 4. bs., Ankara: TDK Yayınları, 2010.
- Tevetoğlu, Fethi, *Mehmet Emin Yurdakul*, Ankara: KTB Yayınları, 1988.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Millet ve Tarih Şuuru*, 4. bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 9. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, *Tevfik Fikret Hayatına Dair Hatıralar*, haz. Songül Taş, İstanbul: Hilal Matbaası, 1919.
- Vural, Mithat K., *II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Millet Dergisi ve Anadolucu Milliyetçilik*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2020.
- Yahya Kemal, *Edebiyata Dâir*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2005.
- Yalçın, Alermdar-Aytaş Gıyasettin "Türkiye'de Çocuk Edebiyatının Gelişimi", *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Yusuf Has Hacıp, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Fikri Silahdaroğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kitap Zamanı, İstanbul 2010.
- Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, haz. Osman Karatay, 2. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.

SÖZLÜKLER VE ANSİKLOPEDİLER

- A. Bican Ercilasun, "Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, 1, İstanbul: Ötüken-Söğüt, 1985.
- Ahmet Vefik Paşa, "Anadolu", *Lehce-i Osmânî*, I, 49. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/lehceiosmani/tafsil-434969-fr3.html>)
- Ali Seydi Bey, "Taşra", *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, 2, 649. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/resimlikamus/tafsil-531050-ri8.html>)
- Ali Seydi Bey, "Vatan", *Kâmûs-ı Osmânî*, 4, 627. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusiosmani/tafsil-40527-zb9.html>)
- Banarlı, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987.
- Birinci, Necat, "Millî Mücadele Devri Edebiyatı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 6, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.

- Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, 1, Ankara: TDK Yayınları, 1985.
- Ertan, Veli. “Gerçekler, Mustafa Fehmi (1868-1950)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- İbrahim Cûdî Efendi, “Vatan”, *Lûgat-ı Cûdî*, 1075. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/Cûdî/tafsil-371789-kf2.html>)
- Karaman, Hayreddin, “Efgânî Cemâleddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Muallim Naci, “Köy”, *Lugat-ı Nâcî*, 643. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/lugatinaci/tafsil-82211-gh3.html>)
- Polat, Nazım Hikmet, “Nâyîler”, *TDEA*, 6, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1986.
- Şemseddin Sami, “Anadolu”, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 56.
- Şemseddin Sami, “Anadolu”, *Kâmûsü'l-A'lâm*, 1, 389. (<https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusulalam/tafsil-2561-mz6.html>)
- Şemseddin Sami, “Bocurgad”, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Şemseddin Sami, “Köy”, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları 2010, 1218-1219.
- Şemseddin Sami, “Taşra”, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 884.
- Şemseddin Sami, “Vatan”, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010, 1493.
- Şentürk, Recep “Millet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 64. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/millet>)
- Tuncel, Metin, “Anadolu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler-İsimler-Eserler-Terimler*, I, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977, 210.

MAKALELER

- “Türk Ocağı Kongresi”, *Türk Yurdu*, 14, 160 (10), Yıl: 7, 15 Temmuz 1334/15 Temmuz 1918, 4297-4300.
- Abdülhak Şinasi, “İsmail Hakkı Bey Ve Eseri”, *Dergâh*, 1/3, (16 Mayıs 1337/16 Mayıs 1921), 44-45.
- Ağaoğlu, Ahmet, “Türkçülük-Türkiyecilik”, *Tercüman-ı Hakikat*, 13457, Yıl: 3, (19 Ağustos 1334/19 Ağustos 1918).
- Ahmet Ferit, “Türk Ocağı”, -Genç Ocaklı'ya-, *Nevsâl-i Millî*, 1/94, 1330/1914-1915, 188-191.
- Aktaş, Atilla, “Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Ömer Seyfettin'in Hikâyelerine Göre Türk Kimliğinin Tanımları ve Millî Kimlik Bağları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 23, 2, 2019, 413-439.
- Aktaş, Şerif, “Millet Olma Sürecinde Edebiyatımız ve Atatürk”, (Bu metin 1989-1990 Öğretim Yılında Atatürk Üniversitesi'nin Açılış Dersi İçin Hazırlanmış ve Verilmiştir), 16-26.
- Aktaş, Şerif, “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı”, *Türkiye Günlüğü*, 38, (Ocak-Şubat 1996), 170-175.
- Alver, Köksal, “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, Haziran 2001, 133-138.

- Aslan, Celal, “Bahçe Dergisi (1908-1910)”, *Bilig*, 47, Güz 2008, 167-176.
- Atay, Falih Rıfkı, “Anadolu Seyahatleri”, *Tanin*, 12 Temmuz 1913, 3.
- Aydın, Hakan, “Sakarya Savaşı Sırasında Anadolu’da Yenigün”, *Selçuk İletişim*, 6/2, 2013, 218-229.
- Bacaklı, Yılmaz-Enver Kapağan-Mustafa Kundakcı, “Divanü Lügati’t-Türk’ün Yazılma Amacı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/8, 2016, 3259-3267.
- Batıslam, H. Dilek. “Divan Şiirinde Toprak ve Toprakla İlgili Unsurların Kullanımı”, *Folklor/edebiyat*, 25/99, 2019/3, 457-470.
- Bayram, Pervane, “Şarkın Büyük Filozoflarından Cemaledin Afganî Ve Onun Türk Dünyasına Tesirleri”, *Journal of Qafkaz Üniversitesi*, 1/10, 2002, 1-12.
- Canatak, A. Mecit, “İbrahim Alâettin’in (Gövsâ) Çocuk Şiirleri Adlı Eserinin Çocuk Edebiyatındaki Yeri”, *Turkish Studies*, 6/2 Spring 2011, 287-296.
- Ceylan, Okan, “Ödemiş ve Beydağ Yöresindeki Millî Mücadele Özelinde Zeybekler: Gökçen Hüseyin Efe”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 5, 2017, 93-114.
- Çakır, Ömer, “Çanakkale Muharebelerinin Türk Şiirindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/34, 1996, 331-338.
- Çakır, Ömer, “Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk) İsmi’nin Yer Aldığı İlk “Manzum” ve “Mensur” Esere Dair”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17/49, Mart 2001, 119-130.
- Çanakkale 1915 Dergisi, 5, 2010. (Emekli Orgeneral Fahrettin Altay’ın Yeni Tarih Dünyası Dergisi, Aralık 1953’te yayınlanan anlatımı.)
- Durakbaşı, Ayşe, Feminist Tarih Açısından Otobiyografiler”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3, 1995, 7-13.
- Dündar, A. Merthan. “Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Âkif’in Mısralarında Japonya ve Japonlar”, *Türk Yurdu*, 295, Yıl: 101, (Mart 2012), 589-593.
- Erbay, Erdoğan, “Recaizâde Mahmut Ekrem: Bir Tablo Üç Şiir”, *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, Yıl: 2, (4, Aralık 2019), 206-228.
- Erler, Mehmet Yavuz, “Meşrutiyet İdaresi Altında Erzurum Sel Baskını 1910”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11, Yıl: 2010, 31-61.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, “Halikarnas Balıkcısı”, *Cumhuriyet*, 1973, 2.
- Halide Edip, “Türkiyecilik Yoktur”, *Vakit*, 303, 23 Ağustos 1334-23 Ağustos 1918.
- Hayber, Abdülkadir, “Mehmet Âkif’in Safahat’ına Yansıyan Çocuk”, *Türk Dili*, 48. (<https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2012/12/20121215.pdf>)
- İsimsiz, “Başlarken”, *Anadolu Terbiye Mecmuası*, 1, (gy. Kânunusani 1338/1922), [1]-2.
- İsimsiz, “Bismillahirrahmanirrahim”, *Anadolu*, 1, 24 Nisan 1902, [1].
- İsimsiz, “Maksat ve Meslek”, *Anadolu Duygusu*, 1, 3 Şubat 1337/3 Şubat 1921, [3].
- İsmail Hakkı, “Kerbela’ya Giden Derviş”, *Dergâh*, 1/1, Nisan 1337/1921.
- K. N., “Bizden Evvelkiler”, *Anavatan Mecmuası*, 1, 2 Temmuz 1338/2 Temmuz 1922, 1-3.

- Kaplan, Mehmet, “Cenab Şehabeddin’in Şiirlerinde Pitoresk”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/5, (1953): 15-31.
- Kaya, Ceval, “Dîvânı Lugâtî’t-Türk Araplara Türkçeyi Öğretmek İçin Mi Yazıldı?” III. *Uluslararası Türkoloji Kongresi*, 2009, 145-148.
- Kellecioğlu, Sevim, “Gaziantep’in 25 Aralık Kurtuluş Günü Kutlamaları (1931-1936)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, Nisan 2016, 801-811.
- Kılıç, A. Fikret, “Mehmet Emin Yurdakul’un Şiirlerinde Çocuk”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2020, 225-245.
- Kılıç, A. Fikret-Gülbüz, Handan, “Recaizade Mahmut Ekrem’in Edebiyata Dair Bazı Dikkatleri ve Eleştirileri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/2. Yıl: 2019, 223-245.
- Kılıç, Ahmet Fikret, “Mehmet Emin Yurdakul’un Şiirlerinde Kadın”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/4 201, 34-56.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Millî Mücadele’nin Sözcülerinden: Anadolu’da Yeni Gün”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36/1, 1981, 179-203.
- Köprülü, Mehmet Fuat, “Türkçülüğün Gayeleri”, *Vakit*, 266, 16 Temmuz 1918.
- Kurnaz, Şefika, “Millî Mücadele’de Türk Kadını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/34, 1996, 257-268.
- Lütfî Ârif, “Anadolu Mektupları-Ayşe Çavuşla Mülakat-“, *Vakit*, 1492, 5 Şubat 1338/5 Şubat 1922.
- Mustafa Şekip, “Hakiki Hürriyet”, *Dergâh*, 1/3, 16 Mayıs 1337/16 Mayıs 1921.
- Odabaşı, Arda, “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Dergilerinden Genç Kalemler”, *Araştırma Notları*.
- Öz, Mehmet, “Kut”tan Millî İradeye: Türklerde Egemenlik Anlayışı”, *Türk Yurdu*, 392, Yıl: 109, Nisan 2020, (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4994>)
- Öz, Mehmet, “Kutadgu Bilig’de Devlet ve Toplum Anlayışı”, *Türk Yurdu*, 386, Yıl: 108, Ekim 2019. (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4873>)
- Özkan, Tuğba, “Ahmet Mithat Efendi’nin Kurmaca Eserlerinde Kadın Temsilleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, Kasım 2019, 385-395.
- Sever, Sedat, “Tevfik Fikret ve Çocuk Şiirleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 29/1, 1996, 31-47.
- Şahin, Hafize, “Ziya Gökalp’in Manzumelerinde Kadın Söylemi”, *Turkish Studies*, 12/22, 653-672.
- Şimşir, Sebahattin, “Eski Türklerde Milliyetçilik”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16, Yıl: 8, 2013, 229-244.
- Uçar, Hüseyin. “Bir Kültün Özellikleri: Türklerde Su Kültü”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 2020, 24-47.
- Ulucan, Mehmet. “Kültür ve Edebiyatımızda Dicle”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/4, 2020, 103-122.
- Yahya Kemal, “Üç Tepe”, *Dergâh*, 1/1, 15 Nisan 1337/15 Nisan 1921, 1-2.
- Yakıt, İsmail, “Millet Kavramı ve İslamiyet”, *Türk Yurdu*, 283, Yıl: 100, Mart 2011 (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1409>)

- Yalçın, Osman, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yıllarında Bir Kararlılık Göstergesi: ‘Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi’”, *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, 2014, 327-347.
- Yücel, Tahsin, “Fransız Coşumculuğu”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi (Yazın Akımları Özel Sayısı)*, 349, Ocak 1981, 59-68.
- Ziya Gökalp, “Türkçülük-Türkiyecilik”, *Yeni Mecmua*, 2/51, 4 Temmuz 1918.

TEZLER

- Akdik, Hazel Melek, *Modern Türk Edebiyatında Tabiat Algısı: Servet-i Fünun Dönemi (1896-1901)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, 2018.
- Değirmenci, Mahmut, *Çocuk Hikâyesi ve Fakir Baykurt’un Çocuk Hikâyeciliğine Katkısı*, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Pekel, Sevinç, *Bursa Metropol İlçelerindeki Köy Yerleşmelerinin Kasabalaşma Süreci*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Sütçü, Tevfik, *Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, 2004.
- Topçu, Ümmühan Bilgin, *Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1999.
- Ünsal, Ferhan Akgün, *Türk Hümanizmi Bağlamında Mavi Anadoluculuk Hareketi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
- Yalçın, Hülya, *Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı İnşası (1928-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldırım, Emre, *Modern Cumhuriyet’in Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi 2012.
- Yüce, Sefa “Nesir Yönünden Dergâh Mecmuasının İncelenmesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

İNTERNET KAYNAKLARI

- “Uludağ”, Erişim Tarihi: 28.03.2022. <http://www.osmangazi.gov.tr/uludag>
- Akdur, Recep, “Kara Fatma”, Erişim Tarihi: 09.02.2022, <https://www.recepakdur.com/media/1699/005-temmuz-2019-kara-fatma.pdf>
- Cunbur, Müjgân, “Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız”, 807. (Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu’nca düzenlenen dizi konferanslardan 5 Mart 1987 günü yapılan konuşmadır.) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693613>

Online Eytymology Dictionary, “Anatolia”, Erişim Tarihi: 21.11.2021,
<https://www.etymonline.com/word/Anatolia>.

TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima Senesi: IV, 28, Devre: 1, 17. İçtima, 3 Nisan 1339/3 Nisan 1923, 326-330. Erişim Tarihi: 15.02.2022,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028017.pdf>

SÜRELİ YAYINLAR

- A. Âtîf, “Anadolu Seyahati”, *Beyanü'l-Hak*, 5, 20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908, 96.
- A. Cevat, “İmdat”, *Yeni Mecmua*, 2/46, 30 Mayıs 1918, 398.
- A. G. N., “Ali Onbaşı’nın Köylü Kardeşlerine Sözü”, *Halka Doğru*, 24, 19 Eylül 1329/2 Ekim 1913, 188-189.
- A. Hamit, “İlham-ı Nusret”, *Sabah*, 9472, 10 Kânunusani 1331/23 Ocak 1916, 1.
- A. Hikmet, “Ey Çoban”, *Düşünce*, 2, 16 Mart 1338/16 Mart 1922, 5.
- A. Hikmet, “Ninemin Öğüdü”, *Dertli*, 26, 27 Eylül 1336/27 Eylül 1920, 2.
- A. Nedim, “Kırık Kundak”, *Harp Mecmuası*, 2, gy. Kânunuevvel 1331/Aralık-Ocak 1915, 19-21.
- Abdurrahman Adil, “Kocaeli-Orhaneli”, *Tevhid-i Efkâr*, 28-3056, 1 Temmuz 1337/1 Temmuz 1921, 2.
- Abdülehat Nuri, “Fatma’dan Hasan’a”, *Doğu*, 8, 15 Nisan 1338/15 Nisan 1922, 63.
- Abdülkerimzade Ahmet Hamdi, “Genç Nefer”, *Yeşil Yuva*, 1, 1 Ağustos 1338/1 Ağustos 1922, 3.
- Abdülmecit Fehmi, “Kahraman Askerlere”, *Kızılırmak*, 43, Yıl: 2, 2 Kânunusani 1915/2 Ocak 1915, 3.
- Afitab-ı Maarif’ten Mehmet Muhyittin, “Çalışalım!”, *Mektebli*, 11, 21 Ağustos 1329/3 Eylül 1913, 181-182.
- Afitab-ı Maarif’ten Mehmet Muhyittin, “Vatana”, *Mektebli*, 3, 30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913, 46.
- Ahmet Necmettin, “Ulu Işık”, *Halka Doğru*, 47, 27 Şubat 1329/12 Mart 1914, 373.
- Ahmet Nedim, “Çanakkale’nin Ölmez Hatıralarından: Namaz”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 1331/31 Mart 1915, 84-85.
- Ahmet Talat, “Marş”, *Halk Yolu Mecmuası*, 1/1, 15 Şubat 1339/15 Şubat 1923, 10.
- Aka Gündüz, “Redif”, *Çocuk Dünyası*, 19, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, 1.
- Aka Gündüz, “Seher Yıldızı”, *Türk Yurdu*, 4/20 (44), Yıl: 2, 27 Haziran 1329/10 Temmuz 1913, 648-656.
- Âkil Koyuncu, “Şehit Nişanlısı”, *Yeni Mecmua*, 2/31, 8 Şubat 1918, 84.
- Ali Canip, “Bir Köy Hayatı”, *Kadın*, 9, 8 Kânunuevvel 1324/21 Aralık 1908, 5.
- Ali Canip, “Gurup”, *Yeni Mecmua*, 3, 26 Temmuz 1917, 44.
- Ali Hâdi, “Ana Öğüdü”, *Zafer*, 15, 7 Haziran 1328/20 Haziran 1912, 208.
- Ali Mümtaz, “Çoban ve Yolcu”, *Dergâh*, 2/17, 20 Kânunuevvel 1337/20 Aralık 1921, 71.
- Ali Mümtaz, “Hayalet”, *Dergâh*, 4/39, Yıl: 2, 20 Teşrinisani 1338/20 Kasım 1922, 40.

- Ali Mümtaz, “Sonbahar Akşamı”, *Dergâh*, 4/40, Yıl: 2, 5 Kânunuevvel 338/5 Aralık 1920, 52.
- Ali Rıza Seyfi, “Anadolu”, *Ümmet*, 7, 24 Haziran 1326/7 Temmuz 1910, 3.
- Ali Rıza Seyfi, “Askerin Nişanlısı”, *Anadolu*, 340/29, 27 Kânunuevvel Rumi 327/9 Kânunusani 1912, 2.
- Ali Rıza Seyfi, “Kızılırmak Kıyısında”, *Türk Yurdu*, 2/15, 31 Mayıs 1328/13 Haziran 1912, 443-444.
- Ali Rıza Seyfi, “Sakarya Zaferi”, *Tevhid-i Efkâr*, 133-3161, 22 Teşrinievvel 337/22 Ekim 1921, [1].
- Ali Ulvi, “Mektep”, *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, 17, Yıl: 2, ty., 192.
- Arif Dünder, “Yurdumun Önünde!..”, *Millî Mecmua*, 5, 27 Kânunuevvel 1339/27 Aralık 1923, 74.
- Ay Yıldız, “Sakarya’da Bir Türk’ün Arkadaşlarına Hitabı”, *Âyine*, 21, 12 Kânunusani 1338/12 Ocak 1922, [1].
- Baha Kâmil, “İzmir’im!”, *İnci*, 2/1, 1 Haziran 1338/1 Haziran 1922, 22.
- Baha Kâmil, “Kuzu İle Çoban”, *İnci*, 2/2, gy., Temmuz 1338/Temmuz 1922, 13.
- Balisan, “Vatan”, *Feyz*, 55, 3 Şubat 1324/16 Şubat 1909, 2.
- Bir Köylü, “Edebin Köylü Kısmı-Öğüt 2”, *Gencine-i Edeb*, 2, 15 Teşrinisani 1324/28 Kasım 1908, 6-7.
- Bolayır, Ali Ekrem “Küçük Ali’m”, *Yeni Şark*, 98, 8 Kânunusani 338/8 Ocak 1922, 2.
- Burhanettin Ali, “Gurbet Akşamı”, *Yarın*, 22, 16 Mart 1338/16 Mart 1922, 14.
- Câmiü’n-Nûr Hatibi S: Enis, “İbcâl-i Kemâl ve Tebcîl-i İstiklâl”, *Tarsus*, 77-276, 23 Mart 1339/23 Mart 1923, [1].
- Cananî, “Girit Şarkısı”, *Nesl-i Âtî*, 5-9, Yıl: 2, 7 Mart 329/20 Mart 1913, 96.
- Celal Sahir, “Türk Kızı Diyor Ki”, *Talebe Defteri*, 16, 19 Kânunuevvel 1329/1 Ocak 1914, 247.
- Cemil Sena, “Efe Türküsü”, *Anadolu Duygusu*, 7, 28 Nisan 1337/28 Nisan 1921, 104.
- Cemil Sena, “Kızılırmak’a”, *Anadolu Duygusu*, 2, 17 Şubat 337/17 Şubat 1921, 25.
- Çileli, “(Veli) den Annesine!”, *Güleryüz*, 63, Yıl: 2, 3 Temmuz 1338/3 Temmuz 1922, [1].
- Çileli, “Anesti’nin Tekmil Haberi!”, *Güleryüz*, 67, Yıl: 2, 27 Temmuz 1338/27 Temmuz 1922, 2.
- Çileli, “Hacı Anesti’nin Raporu”, *Güleryüz*, 59, Yıl: 2, 15 Haziran 1338/15 Haziran 1922, 2.
- Çileli, “Hepsi Senindir!”, *Güleryüz*, 73, Yıl: 2, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, 3.
- Çileli, “İzmir’e Doğru”, *Güleryüz*, 60, Yıl: 2, 22 Haziran 1338/22 Haziran 1922, [1].
- Çileli, “Mehmet Çavuş’tan Papulas’a”, *Güleryüz*, 57, Yıl: 2, 1 Haziran 1338/1 Haziran 1922, 1.
- Çileli, “Uğur Ola Bayram Ağa”, *Güleryüz*, 57, Yıl: 2, 1 Haziran 1338/1 Haziran 1922, 2.
- Dertli, “İnna Fetehna Leke Fethan Mübina”, *Âyine*, 6, 22 Eylül 1337/22 Eylül 1921, [1].
- Dertli, “Sakarya’ya Destan”, *Âyine*, 8, 6 Teşrinievvel 1337/6 Ekim 1921, [1].

- Doğan, “Aras...”, *Türk Yurdu*, 9/12 (103), Yıl: 5, 12 Şubat 1331/25 Şubat 1916, 2919-2923/177-181.
- Doktor Mehmet Fahri, “Çanakkale Hücumu”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 331/31 Mart 1915, 97.
- E. E., “Vatan Duygusu”, *Musavver Şebâb*, 1, 7 Kânunusani 1325/20 Ocak 1910, 8.
- E. Tevfik, “Rençber”, *Çocuk Bahçesi*, 34, 22 Eylül 1321/5 Ekim 1905, 2.
- Edirne Mekteb-i Sultanî Talebesinden Naci, “Yurdun”, *Vatan*, 119, 26 Nisan 1328/9 Mayıs 1912, 3.
- Elbistanlı Hasan, “Feryat ve Ümit”, *Kızılırmak*, 10, Yıl: 2, 13 Kânunusani 1329/26 Ocak 1914, 4.
- Emin Hâki, “Akd-i Sulh”, *Mektebli*, 15, 26 Eylül 1329/9 Ekim 1913, 238.
- Emin Hâki, “Baba Öğüdü 2”, *Mektebli*, 8, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, [121].
- Emin Hâki, “Baba Öğüdü”, *Kemâlât*, 2, 14 Teşrinisani 329/27 Kasım 1913, [19].
- Emin Hâki, “Vâveylâ-yı Tahassür”, *Mahfil*, 2/13 (Zilkade 1339/Temmuz-Ağustos 1921), 11.
- Emin Hâki, “Yemin”, *Büyük Duygu*, 20, 16 Teşrinievvel 329/, 328/*Kemâlât*, 1, 2 Teşrinisani 1329/15 Kasım 1913, 2.
- Emin Recep, “Arda Nehrinde Bir Gurup”, *Dergâh*, 3, 16 Mayıs 337/16 Mayıs 1921, 41.
- Emin Recep, “Meriç”, *Dergâh*, 7, 20 Temmuz 337/20 Temmuz 1921, 100.
- Enis Behiç, “Çanakkale Şehitliğinde...”, *Yeni Mecmua*, 2/36, 21 Mart 1918, 197.
- Esat Rıza, “O Zaman Görürler”, *Nesl-i Âtî*, 5-9, Yıl: 2, 7 Mart 329/20 Mart 1913, 82.
- Eyüpzade Hüseyin Avni, “Nineme”, *Genç Anadolu*, 8, 28 Mayıs 1338/28 Mayıs 1922, 4.
- F. N., “Çiftçi Şarkısı”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, 7, Yıl: 2, 1 Mayıs 1334/1 Mayıs 1918, [299].
- F. Sacit, “Hasret Sana”, *Büyük Duygu*, 2, 16 Mart 329/29 Mart 1913, 24.
- F. Sacit, “Hicrân İçinde”, *Anadolu’da Yenigün*, 4/517-137, 27 Kânunusani 1327/9 Şubat 1912, 1.
- F. Sacit, “Yurdumuzun Toprağı”, *Türk Yurdu*, 2/13, 3 Mayıs 1328/16 Mayıs 1912, 379-380.
- Fahrünnisa, “Severim”, *Kadınlar Dünyası*, 7, 10 Nisan 1329/23 Nisan 1913, 2.
- Faik Ali, “Uçurumun Kenarında”, *Servet-i Fünûn*, 42/1074, 22 Kânunuevvel 1327/4 Ocak 1912, 175-176.
- Falih Rıfkı, “Bir Türkü”, *Türk Duygusu*, 2-6, 9 Mayıs 329/22 Mayıs 1913, 26.
- Faruk Nafiz, “Allah’ın En Büyük Kulu”, *Ev Hocası*, 1, 1 Temmuz 1339/1 Temmuz 1923, 7.
- Faruk Nafiz, “Bir Macera”, *Türk Kadını*, 7, 15 Ağustos 1334/15 Ağustos 1918, 104.
- Faruk Nafiz, “Gezdiğim Yer”, *Yeni Mecmua*, 2/50, 27 Haziran 1918, 471.
- Faruk Nafiz, “Gurbet Şarkısı”, *İnci*, 2/11, gy. Haziran 339/Haziran 1923, 3.
- Fettan, “Hanımlarımızın Yeni Türküsü”, *Güleryüz*, 113, Yıl: 2, 12 Haziran 1339/12 Haziran, 2.

- Feyzullah Sacit, “Kızılırmak”, *Türk Yurdu*, 12/5 (133), Yıl: 6, 26 Nisan 1333/26 Nisan 1917, 3409.
- Feyzullah Sacit, “Tabiatta Güzellik”, *Varlık*, 37, 16 Mart 1338/16 Mart 1922, 1.
- Florinalı Nazım, “İnönü Kadınlarına”, *Tevhid-i Efkar*, 3174-146, 4 Teşrinisani 1337/4 Kasım 1921, 2.
- Gökalp, “Mektep Çocuklarının İlahisi”, *Çocuk Dünyası*, 21, 1 Ağustos 1329/14 Ağustos 1913, [1].
- H. Nihal, “Sakarya”, *Yarın*, 2/39, 20 Temmuz 1338/20 Temmuz 1922, 231.
- H. Rüştü, “Bayram İçinde Yas”, *Güleryüz*, 82, Yıl: 2, ty., 3.
- H. Rüştü, “Bom, Bom”, *Güleryüz*, 67, Yıl: 2, 27 Temmuz 1338/27 Temmuz 1922, 2.
- H. Rüştü, “Büyük Milletın Büyük Babası Yavuz İsmet Paşa’ya”, *Güleryüz*, 122, Yıl: 2, 14 Ağustos 1339/14 Ağustos 1923, 2.
- H. Rüştü, “Mülakat Gecesi”, *Güleryüz*, 90, Yıl: 2, 4 Kânunusani 1338/4 Ocak 1922, 3.
- H. Rüştü, “Sevgili Paşamıza”, *Güleryüz*, 78, Yıl: 2, ty., 2.
- Hafız Abdülbâki, “Güzel Vatan”, *Musavver Mekteb*, 3, 12 Eylül 1334/12 Eylül 1918, 5-6.
- Hakkı Süha, “Akın”, -Siper İlhamlarından-, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 1331/31 Mart 1915, 69.
- Hakkı Süha, “Meriç”, *Yeni Mecmua*, 2/51, 4 Temmuz 1918, 484.
- Hakkı Süha, “Siperde Fecr”, *Fağfur*, 1, 22 Ağustos 1334/22 Ağustos 1918, 10.
- Hakkı Süha, “Siperden Mektup 1”, *Yeni Mecmua*, 3/66, 26 Teşrinievvel 1918/26 Ekim 1918, 267.
- Hakkı Süha, “Siperlerde”, *Harp Mecmuası*, 3, gy., Kânunusani 1331/Ocak-Şubat 1916, 44-45.
- Halide Nusret, “Adak”, *Ümid*, 14, Yıl: 2, 25 Teşrinisani 1336/24 Kasım 1920, 3.
- Halil Edip, “Biraz da İntibah”, *Donanma*, 5, Temmuz 1326/Temmuz-Ağustos 1913, 409-410.
- Halit Fahri, “Bayram Mektubu”, *Yeni Mecmua*, 9, 6 Eylül 1917, 175-176.
- Halit Fahri, “Çanakkale İçin...”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 1331/31 Mart 1915, 55.
- Halit Fahri, “Dağda Bir Yolcuya”, *Yarın*, 10, 22 Kânunuevvel 1337/22 Aralık 1921, 2.
- Hamit Hamdi, “Rumeli’ye”, *Dicle*, 98, Yıl: 3, 15 Temmuz 1329/15 Temmuz 1913, 4.
- Hasan Ali, “Şehitlerimizi Tahattur”, *Yeni Mecmua*, 82, 16 Ağustos 1923, 348.
- Hasan Fahri, “Misafirperver Köylü”, *Tedrisat Mecmuası*, 4, ty., 172.
- Hâşim Nâhit, “Vatan Şarkısı”, *Yarın*, 15, 26 Kânunusani 1338/26 Ocak 1922, 8-9.
- Hayrani, “Mustafa Kemal Paşa’ya”, *Güleryüz*, 27, 3 Teşrinisani 1337/3 Kasım 1921, 3.
- Hayri, “Kızıl Destan”, *İhtiyat Zabıtları Postası*, 22, 22 Mayıs 1335/22 Mayıs 1919, 4.
- Hıfzı Tevfik, “Çanakkale’ye Giderken”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 1331/31 Mart 1915, 64-65.
- Hikmet Nurhan, “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine”, *Dertli*, 49, 7 Mart 1337/7 Mart 1921, [1].
- Hilmi, “Bir Hatıra-i Müttehassirâne”, *Emniyet*, 13, 21 Temmuz 1312/2 Ağustos 1896, 2.

- Hüseyin Suat, "Ayşe'nin Ramazan Duası", *Köy Hocası*, 36, 14 Mayıs 1337/14 Mayıs 1921, 290.
- Hüseyin Suat, "Hücum Borusu", *Resimli Anadolu Hediyesi*, 2, 1337/1921, sy.
- İspartalı Hakkı, "Anaları Görmeliydi!", *Halka Doğru*, 28, 17 Teşrinievvel 1329/30 Ekim 1913, 219.
- İ'dâdi-i Askerî Münteha Sınıf Talebesinden Ömer Zekâi, "Asker", *Halk*, 11, 24 Haziran 1339/24 Haziran 1923, [1].
- İbn Hazım Naim, "Vatanın Kalbi", *Sebilürreşad*, 7/181, 9 Şubat 1327/22 Şubat 1912, 392-393.
- İbn Hazım Naim, "Tesellî-i Âtî", *Sebilürreşad*, 9/223, 6 Kânunuevvel 1328/19 Aralık 1912, 263.
- İbn Hazmi Nimet, "Fırkalara", *Sırât-ı Müstakim*, 7/172, 8 Kânunuevvel 1327/21 Aralık 1911, 247.
- İbrahim Alaattin, "Çanakkale İzleri", -Bir Kurşun-, *Yeni Mecmua*, 2/48, 13 Haziran 1918, 432.
- İbrahim Alaattin, "Çanakkale'de", *Yeni Mekteb*, 10, 2 Nisan 1339/2 Nisan 1923, 83.
- İbrahim Alaattin, "Çanakkale'nin İzleri: Yaralının Derdi", *Yeni Mecmua*, 2/50, 27 Haziran 1918, 466-467.
- İbrahim Alaattin, "İnsanlık Aşkı", *Yeni Mecmua*, 19, 15 Teşrinisani 1917/15 Kasım 1917, 368.
- İbrahim Alaattin, "Milletin Derdi", *Terbiye ve Oyun*, 6, 15 Teşrinievvel 1327/28 Ekim 1911, 85.
- İbrahim Fehmi, "Âh Rumeli", *Çocuk Bahçesi*, 1, 10 Mayıs 1330/23 Mayıs 1914 İlave 1.
- İhsan Adli, "Bir Köylü Lisanından", *Nesli-Âtî*, 5-9, Yıl: 2, 7 Mart 1329/20 Mart 1913, 95.
- İhsan Mukbil, "Marmara'ya Karşı", *Yeni Mecmua*, 2/44, 16 Mayıs 1918, 344.
- İhsan Mukbil, "Şehitleri Anarken", *Yeni Mecmua*, 3/57, 15 Ağustos 1918, 88.
- İhsan Raif, "Bağcı Kızı", *Genç Yolcular*, 4, 15 Kânunusani 1336/15 Ocak 1920, 58.
- İrfan Emin, "Yurdumun Baharı", *Yeni Nesil*, 3, 12 Mayıs 1337/12 Mayıs 1921, 3.
- İshak Refet, "Antep'e Selam!..", *Hâkimiyet-i Milliye*, 60, 2 Eylül 1336/2 Eylül 1920, 3.
- İsmail Hami, "Gemide", *Kanad*, 2, 13 Teşrinievvel 1326/26 Ekim 1910, 9.
- İzzet Ulvi, "Milletime!", *Anadolu Duygusu*, 4, 18 Mart 1337/18 Mart 1921, 55.
- Kabataş Sultanisi'nden Mehmet Muhyittin, "Türk Gençleri Ne Diyor?", *Gençler Defteri*, 1, 29 Mayıs 1330-1332/11 Haziran 1914-1916, 6.
- Kalender, "Vatan", *Yıldız*, 2, 22 Şubat 1324/7 Mart 1909, 7-8.
- Karatay, "Yaz Günü", *Türk Yurdu*, 6/9 (69), Yıl: 3, 26 Haziran 1330/9 Temmuz 1914, 2275.
- Kâzım Nâmi, "Denizli Dağlarına", *Halka Doğru*, 17, 1 Ağustos 1329/14 Ağustos 1913, 132.
- Kâzım Nâmi, "Tosun Onbaşı'nın Destanı", *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 1331/31 Mart 1915, 49-51.
- Kemalettin Kâmi, "Erzurum", *Tarik*, 33, 22 Ağustos 1335/22 Ağustos 1919, [1].

- Kemalettin Kâmi, “Gurbet Geceleri 1”, *Genç Yolcular*, 3, 1 Kânunusani 1336/1 Ocak 1920, 37.
- Kemalettin Kâmi, “Hicret”, *Anavatan Mecmuası*, 1, 2 Temmuz 1338/2 Temmuz 1922, 2.
- Kemalettin Kâmi, “İstiklâl Ordusunun Şehitlerine”, *Dergâh*, 2/22, 5 Mart 1338/5 Mart 1922, 147.
- Kemalettin Kâmi, “İzmir Yollarından”, *Dergâh*, 5, 20 Haziran 1337/20 Haziran 1921, 69.
- Kemalettin Kâmi, “Şam”, *Bursa Mecmuası*, 21, 1 Teşrinisani 1334/1 Kasım 1918, 336.
- Kırşehirli Âyetullah, “Yurt Hicranı”, *Halk Yolu*, 1/6, Nisan 1339/6 Nisan 1923, 88.
- Kırşehirli Âyetullah, “Zafer Türküsü”, *Halk Yolu*, 10, 30 Haziran 1339/30 Haziran 1923, 147.
- Kırşehirli Hoca Müfit Efendi Kardeşi Âyetullâh, “Memiş’ten Güllü’ye”, *Köy Hocası*, 2/34, 17 Şaban 1339/26 Nisan 1921, 271.
- Kocaağaoğlu Turgut, “Bahtiyar Çiftçi”, *Halka Doğru*, 46, 20 Şubat 1329/5 Mart 1914, 363.
- Kocaoğlu Cevat Turgut, “Köy Geceleri”, *Halka Doğru*, 50, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914, 395-396.
- Kozanoğlu Cenap Muhyittin, “Gökçe Efe”, *Dilek*, 9, 15 Mayıs 1338/15 Mayıs 1922, sy.
- Köprülüzade Mehmet Fuat, “Anadolu Akşamı”, *Türk Yurdu*, 4/22 (46), Yıl: 2, 8 Ağustos 1329/21 Ağustos 1913, 740.
- Köprülüzade Mehmet Fuat, “Kış”, *Büyük Mecmua*, 4, 27 Mart 1919, 56.
- Köprülüzade Mehmet Fuat, “Meriç Türküsü”, *Türk Yurdu*, 4/15 (39), Yıl: 2, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913, 475-477.
- Köprülüzade Mehmet Fuat, “Yamaçlarda Kaval”, *Şair*, 3, 26 Kânunuevvel/26 Aralık 1918, 36.
- Köyceğizli Cemil Bey RefİKası Hâlet, “Ağlama Türk Kızı”, *İlham*, 2, 5 Haziran 1330/18 Haziran 1914, 4.
- Kuleli İ’âdî-i Askeriyesi’nden A. S., “Bir Şehit Oğlunun Hitabı”, *Çocuk Bahçesi*, 20, 3 Temmuz 1330/16 Temmuz 1914, 296.
- M. A., “Küçük Köylerin Lüzum-ı Tevhidi Emniyesiyle”, *Karagöz*, 377, Yıl: 8, 18 Ağustos 1332/31 Ağustos 1916, 3.
- M. F., “Mehmetçik!”, *Sebilürreşad*, 14/360, 13 Teşrinievvel 1332/26 Ekim 1916, 188.
- M. Hâdi, “Kahraman Anadolu’ya”, *Yeni Nesil*, 13, 21 Temmuz 1337/21 Temmuz 1921, 5.
- M. Muhyittin, “Köy Hayatı”, *Yeni Nesil*, ty., 16.
- M. Sait, “Fakir Yolcu”, *Kelebek Büyük Bayram Nüshası*, 16, gy., Temmuz 1339/Temmuz 1923, 12.
- M. Servet, “Anadolu’dan Bir Ses Yahut Analık”, *Davul*, 17, 18 Şubat 1324/3 Mart 1909, 14.
- Manastırlı Hasip, “Bir Şehid-i Muhteremin Son Hitab-ı Hazini”, *Yeni İzmir*, 3, 9 Mayıs 1335/9 Mayıs 1919, 2.
- Mazlumlar Şairi, “Rahat Olmam”, *Varlık*, 34, 6 Mart 1338/6 Mart 1922, [1].

- Mefkûre İsmail, “Kadın..”, *Kadınlar Dünyası*, 100-19, 23 Teşrinisani 1329/6 Aralık 1913, 8.
- Mehmet Âkif, “Küfe”, *Sırât-ı Müstakim*, 1/4, 4 Eylül 324/17 Eylül 1908, 51-52.
- Mehmet Emin, “Âh Analık! Yahut Zeynep’in Duası”, *Servet-i Fünun*, 16/399, Yıl: 8, 22 Teşrinievvel 1314/3 Kasım 1898, 134.
- Mehmet Emin, “Ahretlik”, *Âşiyân*, 4, 18 Eylül 1324, 101-102; *Türk Yavrusu*, 3 Teşrinievvel 1329/16 Ekim 1913, 10.
- Mehmet Emin, “Alîl”, *Kadın*, 12, 29 Kânunuevvel 324/11 Ocak 1909, [1].
- Mehmet Emin, “Ana İle Kızı”, *Çocuk Bağçesi*, 25, 21 Temmuz 321/3 Ağustos 1905, 2-3.
- Mehmet Emin, “Anadolu”, *Türk Yurdu*, 2/14, 17 Mayıs 1328/30 Mayıs 1912, [409]-413.
- Mehmet Emin, “Biz Nasıl Şiir İsteriz?”, *Servet-i Fünûn*, 15/380, Yıl: 8, 11 Haziran 1314/23 Haziran 1898, 244.
- Mehmet Emin, “Cenge Giderken Anadolu’dan Bir Ses”, *Büyük Mecmua*, 16, 11 Kânunuevvel 1919/11 Aralık 1919, 248.
- Mehmet Emin, “Çocuklar”, *Çocuk Bahçesi*, 20, 2 Haziran 321/15 Haziran 1905, [3].
- Mehmet Emin, “İlim!”, *Gönüllü*, 2-8, 12 Teşrinievvel 327/25 Ekim 1911, 3.
- Mehmet Emin, “Kafkas’a”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, 24-55, 16 Şubat 1918, 8.
- Mehmet Emin, “Kaynana İle Damat”, *Çocuk Bağçesi*, 25, 21 Temmuz 321/3 Ağustos 1905, [1]-2.
- Mehmet Emin, “Kibritçi Kız”, *Servet-i Fünûn*, 19/487, Yıl: 10, 29 Haziran 1316/12 Temmuz 1900, 300.
- Mehmet Emin, “Köyde Fırtına”, *Musavver Fen ve Edeb*, 25, 10 Şubat 1315/22 Şubat 1900, 97.
- Mehmet Emin, “Mektepli”, *Türk Yurdu*, 3/5 (29), Yıl: 2, 13 Kânunuevvel 1328/26 Aralık 1912, 130-131.
- Mehmet Emin, “Mustafa Kemal -I- Zafer”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 755, Yıl: 4, 5 Mart 1923, [1]
- Mehmet Emin, “Ninni”, *Türk Kadını*, 1, 23 Mayıs 1334/23 Mayıs 1918, 8.
- Mehmet Emin, “Sabah”, *Kadın*, 15, 19 Kânunusani 324/1 Şubat 1909, [7].
- Mehmet Emin, “Sen Feryada Başlayınca!”, *Türk Yurdu*, 3/1 (25), Yıl: 2, 18 Teşrinievvel 1328/, 1; *Türk Derneği*, 2, 1327/1911, [72].
- Mehmet Emin, “Yetim Çocuk Yahut Ahmet’in Kaygısı”, *Kuyudat*, 1/8, 20 Nisan 327/3 Mayıs 1911, 10-11.
- Mehmet Emin, “Zavallılar”, *Bağçe*, 2/52, 26 Ağustos 325/, 415/Çocuk Bağçesi, 25, 21 Temmuz 321/3 Ağustos 1905, [1]-3.
- Mehmet Mesih, “Ayşe’m Türküsü”, *Millî Mecmua*, 2, 15 Teşrinisani 1339/15 Kasım 1923, 25.
- Mehmet Muhlis, “Hasan Çavuş’tan Zeliha Anneye”, *Köy Hocası*, 2/35, 2 Mayıs 1337/2 Mayıs 1921, 280.
- Mehmet Muhsin, “Badire”, *Tirâje*, 17, 23 Temmuz 327/5 Ağustos 1911, 13.
- Mehmet Muhsin, “Girit İçin...”, *Tirâje*, 15, 4 Haziran 327/17 Haziran 1911, 8-9.

- Mehmet Nurettin, “İstanbul ve İzmir”, *Yeni Nesil*, 8, 16 Haziran 337/29 Haziran 1911, 2.
- Mehmet S., “Cenge Giderken”, *Büyük Duygu*, 8 (İlave Gençler Kısmı: 1), 6 Haziran 1329/19 Haziran 1913, 2-3.
- Mihrünnisa. “Vatanıma”, *Yeni Nesil*, 12, 14 Temmuz 337/14 Temmuz 1921, 4.
- Mithat Cemal, “Anadolu Askerine”, *Sebilürreşad*, 20/520, 6 Teşrinievvel 1338/6 Ekim 1922, 311.
- Mithat Cemal, “Girit”, *Nesl-i Âtî*, 5-9, Yıl: 2, 7 Mart 1329/20 Mart 1913, 78.
- Mithat Cemal, “Vatan Hisleri”, *Türk Yurdu*, 1/12, 19 Nisan 1328/2 Mayıs 1912, 352-353.
- Mithat Vehbi, “Buhran ve Ümit”, *Halk Yolu*, 2, 31 Temmuz 1335/31 Temmuz 1919, 5-6.
- Muallim Sâdi, “Sevgili Tan’a Bir Türk Armağanı”, *Tan*, 3, 18 Kânunuevvel 1329/31 Aralık 1913, 38.
- Mustafa Fehmi Efendi, “Bursa’nın Hasreti”, *Feyz*, 88, Yıl: 15, 26 Eylül 1338/26 Eylül 1922, 2.
- Mustafa Kemal, “Erzurum Hatıralarından -Kırk Değirmenler-”, *Musavver Meşher*, 2, 29 Eylül 1324/12 Ekim 1908, 16.
- Mün[ş]î Dede, “Güllü’den Memiş’e”, *Köy Hocası*, 2/33, 18 Nisan 1337/18 Nisan 1921, 263.
- Münir Tevfik, “Arda Kıyılarında Akşam,” *Dergâh*, 2/14, 5 Teşrinisani 337/5 Kasım 1921, 30.
- Nâbedid, “Bocurgad”, *Sebilürreşad*, 18/460, 26 Cemaziyelahir 1338/17 Mart 1920, 207.
- Naci Bin Halil, “Rumeli”, *İctihâd*, 141, 15 Kânunusani 1922/15 Ocak 1922, 2978.
- Naim Ziya, “Dua”, *Anadolu Duygusu*, 4, 18 Mart 337/18 Mart 1921, 57.
- Nazım Hürrem, “Çiftçi”, *Çocuk Dünyası*, 21, 1 Ağustos 1329/14 Ağustos 1913, 2.
- Nazif Alp, “Ayşe Türküsü”, *Süs*, 18, 13 Teşrinievvel 1339/13 Ekim 1923, 7.
- Nazif Alp, “Feryat”, *Varlık*, 101, Yıl: 2, 30 Teşrinisani 1338/30 Kasım 1922, 2.
- Necdet Rüştü, “İrmak”, *Ümid*, 17, Yıl: 2, 17 Şubat 337/17 Şubat 1921, 12.
- Necip Necati, “Ana Ocak”, *Kurtuluş Yolları*, 2, 15 Mart 1329/28 Mart 1913, 9-11.
- Necip Necati, “Anadolu Şenlenmeli”, *Kurtuluş Yolları*, 3, ty, 65-68.
- Necmettin Halil, “Dönüş”, *Dergâh*, 2, 1 Mayıs 337/1 Mayıs 1921, 22.
- Necmettin Halil, “Köyden Mektup 2”, *Dergâh*, 2/13, 20 Teşrinievvel 337/20 Ekim 1921, 12.
- Necmettin Halil. “Anadolu Dağlarında”, *Dergâh*, 8, 5 Ağustos 337/5 Ağustos 1921, 121.
- Necmettin Sahir, “Gaziantep’e” *Anadolu’da Yeni Gün*, 146-526, 7 Şubat 1337/7 Şubat 1921, [1].
- Necmettin Sahir, “Sakarya Önlerinde”, *İleri*, 9/1315, 28 Eylül 1337/28 Eylül 1921, [1].
- Necmettin Sahir, “İzmir’e Doğru”, *İleri*, 9/1241, 13 Temmuz 1337/13 Temmuz 1921, 3.
- Nurettin, Vâlâ, “Çobanla Ay”, *Ümid*, 16, Yıl: 2, 13 Kânunusani 337/13 Ocak 1921, 8.

- Nurettin, Vâlâ-Nazım Hikmet, “İç Anadolu’ya İlk Bakış”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 535-155, Yıl: 3, 17 Şubat 1337/17 Şubat 1921, [1].
- Oktay, “Düşman Elinde”, *Anadolu Duygusu*, 1, 17 Şubat 337/17 Şubat 1921, 26.
- Onbaşı Edip Kızı Halide, “Halide Onbaşı’nın Destanı”, *Aydede*, 18, 2 Mart 1338/2 Mart 1922, 2.
- Orhan Şai[k], “Gurbet Acısı”, *Giresun’da Işık*, 58, Yıl: 4, 15 Teşrinisani 338/15 Kasım 1922, 7.
- Osman Fahri, “Memleketime”, *Talebe Defteri*, 35, 1 Mart 1333/1 Mart 1917, 562.
- Osman Nuri, “Şehit Evladı”, *Musavver Çocuk Postası*, 7, 15 Teşrinievvel 1339/15 Ekim 1923, 2.
- Ozan, “Yurdumun Kaval Sesi”, *Yeni Mekteb*, 2, 23 Teşrinievvel 338/23 Ekim 1922, 6.
- Ömer Necmettin, “Şair Bir Gazi”, *Turan*, 1337, Yıl: 6, 20 Temmuz 1915, 2.
- Perviz, “Adana”, *Millî Mefkûre*, 4, 30 Haziran 338/30 Haziran 1922, 3.
- Rıza Tevfik, “Anadolu” *Rûbab*, 3/106, 27 Şubat 1329/12 Mart 1914, 82/*Talebe Defteri*, 21, 27 Şubat 1329/12 Şubat 1914, 340; *Halka Doğru*, 47, 27 Şubat 1329/12 Şubat 1914.
- Rıza Tevfik, “Gelibolu’da Hamza Bey Sahili ve Oradaki Ayazma İçin”, *Şelale*, 26, 3 Ağustos 1913, [1]-2.
- Rodoslu Ahmet Kemal, “Ninni”, *Mektebli*, 8, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, 131.
- Rodoslu Ahmet Kemal, “Öç Duygularından: Şehit Mehmet”, *Mektebli*, 3, 30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913, [37]-38.
- S. Korkut, “Dertleşme”, *Çocuk Dünyası*, 39, 5 Kânunuevvel 1329/18 Aralık 1913, 2-3.
- Sabri Beyzade, “Altın Oluk”, *Şelâle*, 30, 31 Ağustos 1913, 1.
- Sabri Cemil, “İnegöl’ün Küçük Kahramanlarına”, *Anadolu Duygusu*, 7, 28 Nisan 1337/28 Nisan 1921, 104.
- Safvet Behçet, “Sevgili Selanik”, *Kadınlar Dünyası*, 4, 7 Nisan 1329/20 Nisan 1913, 2.
- Samatya’da İttihat ve Terakki Mektebi’nden 190 Numarada: Mehmet Vedat, “Vatanıma”, *Çocuk Duygusu*, 2, 13 Haziran 1329/26 Haziran 1913, 6.
- Seleli, “Fatma’dan Ali’ye”, *Güleryüz*, 33, 15 Kânunuevvel 1337/15 Aralık 1921, [3]
- Server Ziya, “Fatmacık”, *Yarın*, 24, 30 Mart 1338/30 Mart 1922, 11.
- Sirozdan: Sadi, “Köylü Çocuk!”, *Çocuklara Rehber*, 12, Yıl: 2, 25 Haziran 1314/7 Temmuz 1898, [1]-2.
- Süheyla Muhterem, “Çoban Türküsü”, *Yarın*, 10, 22 Kânunuevvel 1337/22 Aralık 1921, 4.
- Süleyman Nazif, “Daüssıla”, *Anadolu Duygusu*, 4, 18 Mart 337/18 Mart 1921, 50.
- Süleyman Nazif, “Dicle ve Ben”, *Utârid*, 1, 6 Kânunusani 1335/6 Ocak 1919, [4-5].
- Süleyman Nazif, “Yâr-ı Nâim”, *Utârid*, 2, gay. 1335/1919, 20.
- Süleyman Nesip, “Gayretli Çocuk”, *Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası*, 1, ty., 20.
- Süleyman Sırrı, “Vatanın Ümidisin!”, *Çocuk Dünyası*, 45, 16 Kânunusani 1329/29 Ocak 1914, [3].
- Süleymaniyeli Âsım, “Donanmayı Unutmadayız”, *Çocuk Bahçesi*, 8, 10 Nisan 1330/23 Nisan 1914, 128.

- Şair Bir Gazi, *Turân*, 1337, Yıl: 6, 20 Temmuz 1915, 2.
- Şairi Belirtilmemiş, “Ağa Kimdir?”, *Peyman*, 3, 29 Haziran 1325/12 Temmuz 1909, 4.
- Şairi Belirtilmemiş, “Anavatana”, *Güleryüz*, 77, Yıl: 2, ty., 3.
- Şairi Belirtilmemiş, “Doğru Dastan”, *Âhenk*, B- 389, 230, Yıl: 3, 29 Nisan 1313/11 Mayıs 1897, 4.
- Şairi Belirtilmemiş, “Girit İçin!”, *Yıldız*, 22, 26 Temmuz 325/8 Ağustos 1909, 2.
- Şairi Belirtilmemiş, “Kesik Saçlar!”, *Yeni Hayat*, 11, 3 Haziran 1338/3 Haziran 1922, 3.
- Şairi Belirtilmemiş, “Köylülerin Yağmur Dileği!”, *Yıldız*, 12, 10 Mayıs 325/23 Mayıs 1909, 7-8.
- Şairi Belirtilmemiş, “Osmancık Yurdu”, *Çocuk Dünyası*, 40, 12 Kânunuevvel 1329/25 Aralık 1913, [3].
- Şairi Belirtilmemiş, “Ölsem de”, *Büyük Duygu*, 7, 23 Mayıs 1329/5 Haziran 1913, 104.
- Şevki Melal, “Âh... Antep!”, *Anadolu Duygusu*, 4, 18 Mart 337/18 Mart 1921, 56.
- T. Karauğuz, “İsyan: 2 Yavuz Sultan Selim Hiç Yılmaz Yine”, *Köroğlu*, 292, Yıl: 6, 25 Kânunuevvel 1330/7 Ocak 1915, 3.
- Tahirü'l-Mevlevî, “Hitap ve İtap”, *Sebilürreşad*, 9/229-47, 17 Kânunusani 1328/30 Ocak 1913, 365.
- Tahirü'l-Mevlevî, “Kulağında Küpe Olsun Unutma!”, *Medrese İ'tikâtları*, 13, 2 Ağustos 1329/5 Ağustos 1913, 106.
- Tahirü'l-Mevlevî, “Şair Çocuk-Ciddi Baba”, *Sebilürreşad*, 11/263, 12 Eylül 1329/25 Eylül 1913, 39-40.
- Tahsin Nahit, “Anadolu Kadını”, *Halk Yolu*, 10, 30 Haziran 1339/30 Haziran 1923, 147-148.
- Tahsin Nahit, “Gün Batarken”, *Halk Yolu*, 1/9, 15 Haziran 1339/15 Haziran 1923, 130.
- Tarsusizade Münif, “Sevda-yı Vatan”, *Rumeli*, 10, 3 Şubat 1321/16 Şubat 1906, 2.
- Tevfik Fikret, “Ramazan Sadakası”, *Servet-i Fünûn*, 14/359, Yıl: 7, 15 Kânunusani 1313/27 Ocak 1898, 322.
- Tevfik, Feylesof Rıza, “Rumeli Bozgunu”, *Deccâl*, 7, 6 Mart 1335/6 Mart 1919, 2.
- Trabzon Sultanîsi'ndeki İhsan Fahir, “Tayyarecilerimize”, *Gençler Defteri*, 1, 29 Mayıs 1330-1332/11 Haziran 1914-1916, 6.
- Turgut, “Nöbet Yeri[n]de”, *Yeni Mecmua*, 11, 20 Eylül 1917, 212.
- Vedat Nedim, “Hücum”, *Harp Mecmuası*, 2, gy. Kânunuevvel 1331/Aralık-Ocak 1915-1916, 30.
- Vedat Nedim, “Köy Hikâyelerinden: Ahmet'le Emine”, *Türk Yurdu*, 9/4 (95), Yıl: 5, 22 Teşrinievvel 1331/4 Kasım 1915, 2791-2796/49-54.
- Vefa İdadisi'nden: Ertuğrulzade Sait Hüseyin, “İntikamı Unutma!..”, *Mektepli*, 8, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, 134.
- Veliyüddin, “Köylünün Arzuhâli 4”, *Köylü* B-9, 1442, 29 Mayıs 1329/11 Haziran 1913, 3.
- Yahya Kemal, “Tahmis-i Manzume-i Hümayun”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 331/31 Mart 1915, sy.
- Yahya Saim, “Çanakkale!”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 331/31 Mart 1915, 108.

- Yahya Saim, “Sakarya Güneşi”, *Küçük Mecmua*, 10, 30 Temmuz 338/30 Temmuz 1922, 15-16.
- Yaşar Nezihe, “Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk”, *Küçükler Gazetesi*, 2, 16 Mayıs 1918, 5-6.
- Yusuf Ziya, “Asker Mektupları 1”, *Türk Yurdu*, 12/2 (130), Yıl: 6, 15 Mart 1333/15 Mart 1917, 3360-3361; Yusuf Ziya, “Asker Mektubu”, *Büyük Mecmua*, 8, ty., 117.
- Yusuf Ziya, “Eğil Dağlar Eğil”, *Büyük Mecmua*, 9, 5 Haziran 1335/5 Haziran 1919, 144.
- Yusuf Ziya, “Eski Nişanlı”, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, 2, 5 Teşrinievvel 1339/5 Ekim 1923, 14.
- Zaime Hayriye, “Uyan Türk Yavrusu”, *Mektebli*, 27, 27 Kânunuevvel 1329/9 Ocak 1914, 503.
- Zaimzade Hasan Fehmi, “Mukmir Tuna Kenarında”, *Servet-i Fünûn*, 38/979, Yıl: 19, 25 Şubat 1325/10 Mart 1910, 262.
- Ziya Gökalp, “Çanakkale”, *Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası*, 5-18 Mart 331/31 Mart 1915, 33-34.
- Ziya Gökalp, “Çocuk Duaları 1”, *İslam Mecmuası*, 26, Yıl: 2, 16 Nisan 1331/29 Nisan 1915, 11.
- Ziya Gökalp, “Ev Kadını”, *Ev Hocası*, 1, 1 Temmuz 1339/1 Temmuz 1923, 6.
- Ziya Gökalp, “İstid’a”, *Küçük Mecmua*, 20, 23 Teşrinievvel 338/23 Ekim 1922, 8.
- Ziya Gökalp, “Karacadağ”, *Küçük Mecmua*, 12, 21 Ağustos 338/21 Ağustos 1922, 15-16.
- Ziya Gökalp, “Mektepli Hanım Kızların Marşı”, *Küçük Mecmua*, 21, 30 Teşrinievvel 338/30 Ekim 1922, 7-8.
- Ziya Gökalp, “Meslek Kadını”, *Yeni Mecmua*, 30, 31 Kânunusani 1918/31 Ocak 1918, 72.
- Ziya Gökalp, “Niçin?”, *Küçük Mecmua*, 26, 11 Kânunuevvel 1338/11 Aralık 1922, 14-15.
- Ziya Gökalp, “Yörük Ali”, *Genç Yolcular*, 4, 15 Kânunusani 1336/15 Ocak 1920, 51.

DİZİN

(Veli) den Annesine!	185	Âkil Muhtar.....	31
A. Âtîf.....	131, 135	Alay	39, 256
A. Cevat.....	64	Ali Bey Hüseyinzade	30
A. G. N	147	Ali Canip.....	94, 126, 127
A. Hikmet	156, 161	Ali Ekrem Bolayır.....	104
Abdurrahman Adil.....	119	Ali Hâdi.....	167
Abdülehat Nuri	187	Ali Kemal	26, 27
Abdülhak Hamit	86, 87	Ali Mümtaz	99, 161, 162
Abdülkerimzade Ahmet Hamdi.....	213	Ali Nusret.....	196
Abdülmecit Fehmi	156	Ali Onbaşı'nın Köylü Kardeşlerine Sözü.....	147
Açık Deniz.....	94	Ali Rıza Seyfî.....	80, 89, 91, 99, 123
Adak	134	Ali Suavi	23
Adana	115	Ali Ulvi	140, 196, 204
Adanalı Süleyman Vahit.....	37	Alîl	202
Afitab-ı Maarif'ten Mehmet Muhyittin ...	69, 211	Allah'ın En Büyük Kulu	178
Ağa Kimdir?	129	Altın Oluk	100
Ağlama Türk Kızı.....	77	Ana İle Kızı.....	151
Âh Analık Yahut Zeynep'in Duası.....	92	Ana Ocak	82
Âh Rumeli	62	Ana Öğüdü	167
Âh... Antep!	118	Anadolu	42, 256
Ahmet Ağaoğlu	30, 34, 35, 36	Anadolu (Ali Rıza Seyfî)	89
Ahmet Ferit	26, 27	Anadolu (Haydar Rüştü)	38
Ahmet Haşim.....	93	Anadolu (Hilmi Ziya-Reşit Kayı)	36
Ahmet Hikmet	31	Anadolu (Mehmet Burhanettin).....	37
Ahmet Mithat Efendi.....	31, 141	Anadolu (Mehmet Emin)	137
Ahmet Necmettin	75	Anadolu (Rıza Tevfik)	81
Ahmet Nedim	168, 171	Anadolu (Süleyman Vahit)	37
Ahmet Rıza.....	23, 24, 32	Anadolu Akşamı	96
Ahmet Talat.....	147	Anadolu Askerine	167, 168
Ahmet Vefik Paşa.....	29	Anadolu Çantası.....	38
Ahmet'le Emine	159	Anadolu Dağlarında	90
Ahretlik.....	207	Anadolu Duygusu.....	40
Aka Gündüz.....	39, 40, 65, 213, 214, 215	Anadolu Kadını	155
Akd-i Sulh	61	Anadolu Mecmuası.....	14, 16, 19, 44, 80, 228
Akın.....	113	Anadolu Seyahati	131, 135
Âkif Efendi	32, 33	Anadolu Şenlenmeli.....	61
Âkil Koyuncu	193	Anadolu Terbiye Mecmuası.....	40

<i>Anadolu Tıp Mecmuası</i>	39	Biblos Kadınları	41
<i>Anadolu Ticaret Gazetesi</i>	38	Bir Hatıra-i Mütahassirâne	51
<i>Anadolu'da Kalem</i>	38, 39	Bir Köy Hayatı	126
<i>Anadolu'da Peyâm-ı Sabah</i>	39, 256	Bir Köylü	128
<i>Anadolu'da Yenigün</i>	38, 39	Bir Köylü Lisanından.....	137
Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken 30, 170		Bir Macera	142
<i>Anadolu'da Peyâm-ı Sabah</i>	39	Bir Mektup	26, 27
Anaları Görmeliydi.....	158	Bir Şehidi Muhteremin Hitab-ı Hazini.....	169
<i>Anavatan Mecmuası</i>	40	Bir Şehit Oğlunun Hitabı	70, 212
Anavatana.....	82	Bir Türkü.....	160
Anesti'nin Tekmil Haberi.....	174, 175	Biraz da İntibah.....	71
Antep'e Selam	117	Biz Nasıl Şiir İsteriz?	98
Aras... ..	102	Bizden Evvelkiler.....	40
Arda Kıyılarında Akşam.....	97	Bocurgad.....	173
Arda Nehri	97	Bom, Bom	115
Arda Nehrinde Bir Gurup.....	97	Buhran ve Ümit.....	74
Arif Dünder	53	Burhanettin Ali.....	217
Asker	166	<i>Büyük Duygu</i>	66
Asker Mektupları 1.....	184	Câmiü'n-Nûr Hatibi S. Enis	113
Askerin Nişanlısı	91	Cananî	51
Ay Yıldız	103	Celal Sahir.....	74, 277
Ayetullah	114	Cem Sultan.....	54, 55
Ayşe Türküsü	142	Cemalettin Afganî.....	30
Ayşe'm Türküsü	221	Cemil Sena	100, 104, 163, 164
Ayşe'nin Ramazan Duası	102	Cenap Şehabettin	87
Azra Erhat	44, 46, 47	Cenge Giderken	132, 140
Baba Öğüdü.....	70, 200	Cevabımız	26
Baba Öğüdü 2.....	199	Cevat Şakir Kabaağaçlı.....	44, 45, 46
Babası Askerde Bulunan Köylü Çocuk	215	Çalışalım!	69
Bâdire	109	Çanakkale.....	121
Bağcı Kızı.....	142	Çanakkale Hücumu	112
Baha Kâmil.....	118, 162	Çanakkale İçin	121
Bahtiyar Çiftçi	165	Çanakkale İzleri: Bir Kurşun	112
Balisan.....	56	Çanakkale Şehitlerine	191
Bayram İçinde Yas	133	Çanakkale!	122
Bayram Mektubu.....	183	Çanakkale'de.....	193
Bedri Rahmi Eyüboğlu	44	Çanakkale'nin İzleri: Yaralının İzleri	190
Bernard Lewis	20	Çanakkale'nin Ölmez Hatıralarından: Namaz	168

Çanakkale'ye Giderken	119	Ertuğrulzade Sait Hüseyin.....	210, 211
Çığır	42	Erzurum	119
Çiftçi.....	164	Erzurum Hatıralarından.....	107
Çiftçi Şarkısı.....	164	Esat Rıza	64
Çileli	118, 130, 172, 174, 175, 180, 185	<i>Esâtîr-i Yunâniyân</i>	41
Çoban Türküsü	160	Eski Nişanlı	113
Çoban ve Yolcu	162	Ev Kadını	144
Çobanla Ay.....	162	Evimize Bakalım -Türkçülüğün Faaliyet Sahası-	34
<i>Çocuk Bahçesi</i>	140	Ey Çoban.....	161
Çocuk Duaları 1.....	202, 203	Eyüpzade Hüseyin Avni.....	171
<i>Çocuk Şiirleri</i>	196	F. N.	164
Çocuklar	198	Fahrünnisa	51
<i>Çocuklarımıza Neşideler</i>	196	Faik Ali	72, 140
Dağda Bir Yolcuya.....	134	Fakir Yolcu	130
Daüssıla	91, 220	Falih Rıfkı	79, 160
Denizli Dağlarına	90	Faruk Nafiz	95, 108, 142, 178, 179, 220, 221
<i>Dergâh</i>	42, 44, 80, 97	Fatma'dan Ali'ye	158
Dertleşme	60	Fatma'dan Hasan'a	187
Dertli.....	104, 105	Fatmacık.....	194
Dicle ve Ben	100, 105	Feryat	212
Doğan	102	Feryat ve Ümit	99
Doktor Mehmet Fahri	112	Feylesof Rıza Tevfik.....	65
Doktor Şükrü Eflatun	33	Feyzullâh Sâcit.....	53, 55, 58, 66, 99
Donanmayı Unutmadayız	71	Fırkalara	71
<i>Dönüm</i>	42	Filibeli Ahmet	27
Dönüş	189	Florinalı Nazım	157
Dua	116	Gayretli Çocuk	203
Dumlupınar Merasimi	18	Gaziantep'e	115, 117
Düşman Elinde	117	Gelibolu'da Hamza Bey Sahili ve Ayazma İçin	107
E. Tevfik.....	165, 166	Gemide	94
Edebin Köylü Kısmı Öğüt 2	128	<i>Genç Kalemler</i>	32, 41, 80, 140
Edirne Mekteb-i Sultânî Talebesinden Naci... 57		Gezdiğim Yer.....	95
Efe Türküsü	163	Girit.....	63, 64
Eğil Dağlar Eğil.....	91	Girit İçin!	55
Elbistanlı Hasan.....	99	Girit Şarkısı	51
Emin Bülent.....	32	Gökçe Efe.....	163
Emin Hâki	60, 61, 70, 76, 199, 200	Gurbet Acısı	216
Emin Recep	97, 101, 103		
Enis Behiç	191		

Gurbet Akşamı	217	Hilmi	51
Gurbet Şarkısı.....	221	Hilmi Ziya Ülken	14, 15, 16, 36
Gurbette Şarkı.....	220	Hitap ve İtap.....	63, 66
Gurup.....	94	Hücum.....	173
<i>Güleryüz</i>	82	Hücum Borusu	77
Güllü'den-Memiş'e	114, 187	Hüseyin	102
Gün Batarken.....	116	Hüseyin Abbas	33
Güzel Vatan	59	Hüseyin Cahit.....	140
H. Nihal	123	Hüseyin Suat	38, 77
H. Rüştü.....	115, 133, 156, 158, 179, 182	Hüseyinzade Ali	31
Hacı Anesti'nin Raporu	174, 175	İrmak	127
Hafız Abdülbaki	59	İspartalı Hakkı	158
Hakkı Süha	98, 101, 113, 169, 183, 184	İbcâl-i Kemâl ve Tebcîl-i İstiklâl	113
Halas Muharebesi	34	İbn Hazım Naim.....	73
Halide Edip.....	34, 35, 36, 154, 155	İbn Hazmi Nimet.....	71, 72
Halide Nusret.....	134	İbrahim Alaattin	69, 112, 172, 190, 193, 196
Halide Onbaşı'nın Destanı	154	İbrahim Fehmi.....	62
Halikarnas Balıkçısı	44	İbrahim Turgut	40
Halil Edip	71	İç Anadolu'ya İlk Bakış	108
Halit Fahri	121, 134, 183	İhsan Adli.....	137
Hamdullah Suphi.....	31, 32, 33	İhsan Fahir	68
Hamit Hamdi	62	İhsan Mukbil	95, 193
Han Duvarları	108	İhsan Raif.....	142
Hanımlarımızın Yeni Türküsü.....	148	İlim!	72
Hasan Ali Yücel	192	İmdat	64
Hasan Çavuş'tan Zeliha Ana'ya	189	İnegöl'ün Küçük Kahramanlarına	122
Hasan Fahri	134	İnna Fethna Leke Fethan Mübina.....	105
Hasret Sana.....	66	İnönü Kadınlarına	157
Hâşim Nâhit.....	101	İnsanlık Aşkı	172
Hayalet	99	İntikamı Unutma!.....	210
Haydar Necip.....	18	İrfan Emin	58
Haydar Rüştü.....	38	İshak Refet	117
Hayrani	180	İsmail Gaspıralı	31
Hayri.....	116	İsmail Hakkı.....	43, 260
Hepsi Senindir!	118	İsmail Hami.....	94
Hıfzı Tevfik	119	İsmet Zeki Eyüboğlu.....	46
Hicrân İçinde	55	<i>İstanbul</i>	207
Hicret.....	91, 218	İstanbul ve İzmir	83
Hikmet Nurhan	179	İstid'a	181

İstiklal Ordusu'nun Şehitlerine.....	192
İsyan	
1 Âlem-i İslâm	76
İsyan: 2 Yavuz Sultan Selim Hiç Yılmaz Yine	76
İzmir Yollarından	185
İzmir'e Doğru	155, 180
İzmir'im!	118
İzzet Ulvi	113
Kabataş Sultanisi'nden Mehmet Muhyittin	68
Kadın..	144
Kadınlar	141
Kafkas'a	75
Kahraman Anadolu'ya.....	170
Kahraman Askerlere	156
Kalender	56
Karacadağ.....	88
Karatay	89
Kaynana İle Damat.....	150
Kâzım Nâmi	40, 90, 132
Kemalettin Kamu.....	40, 64, 91, 119, 183, 185, 192, 217, 218
Kesik Saçlar.....	219
Kırgız-Uygur-Türkmen	15
Kırık Kundak.....	171
Kırşehirli Âyetullah	133, 217, 218
Kış	97
Kızıl Destan.....	116
Kızılırmak.....	99
Kızılırmak Kıyısında	99
Kızılırmak'a	100, 104
Kibritçi Kız.....	208
Kocaağaoğlu Turgut	165
Kocaeli-Orhaneli	119
Kocaoğlu Cevat Turgut	160
Kozanoğlu Cenap Muhyittin	163
Köroğlu.....	90
Köy Geceleri	160
Köy Hayatı	127

<i>Köy Hocası</i>	114
Köyceğizli Cemil Bey Refikası Hâlet	77
Köyde Fırtına	92
Köyden Mektup 2.....	221
Köylü Çocuk	205
Köylülerin Yağmur Dileği!	92
Köylünün Arzuhâli 4.....	137
Kulağında Küpe Olsun Unutma	59
Kuleli İ'dâdi-i Askeriyesi'nden A. S.....	70, 213
<i>Kur'an</i>	63
Kuzu ile Çoban	162
Küçük Ali'm	104
Küçük Köylerin Lüzum-ı Tevhidi Emniyesiyle	136
Leskofçalı Galip.....	50
<i>Letâif-i Rivâyât</i>	141
M. A.	136
M. F.....	167
M. Fuat Köprülü.....	31, 34
M. Hâdi	170
M. Markarian	38
M. Muhyittin	127
M. Sait.....	130
Mahmut Esat	39
Mahmut Nedim	33
Manastırlı Hasip.....	169
Marmara'ya Karşı	95
Marş	147
Mavi Anadoluculuk.....	44, 45, 47
Mazlumlar Şairi	212
Mefkûre İsmail.....	144
Mehmet Âkif.....	27, 30, 67, 73, 208
Mehmet Burhanettin	37
Mehmet Çavuş'tan Papulas'a.....	172
Mehmet Çavuş'tan Zeliha Ana'ya	122
Mehmet Emin.....	30, 31, 52, 72, 73, 75, 92, 98, 137, 140, 149, 150, 151, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 215, 216, 276
Mehmet Emin Resulzade	30

Mehmet Fuat	96, 97, 160	Mustafa Celalettin Paşa.....	29
Mehmet Halit.....	14, 16	Mustafa Fehmi Efendi.....	114
Mehmet Mesih.....	221	Mustafa Kemal (şair)	107
Mehmet Muhlis	122	Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine	179
Mehmet Muhsin	63, 109, 110	Mustafa Kemal Paşa'ya	180
Mehmet Muhyittin.....	211	Mükrimin Halil	16, 17, 18
Mehmet Murat.....	23, 24	Mülakat Gecesi	156, 158
Mehmet Nurettin	83	Münir Tevfik.....	97
Mehmet S	132	Naci Bin Halil	83
Mehmet Şemsettin.....	27	Naim Ziya	116
Mehmet Tevfik Paşa.....	41	Namık Kemal	23, 50, 51, 56
Mehmet Vedat	57	Nayi.....	45
Mehmetçik!	167	Nayiler	40
Mektep.....	204	Nayiler: Yeni Bir Gençlik Karşısında	40
Mektep Çocuklarının İlahisi	206	Nazım Hikmet	108, 109
Mektepli	205	Nazım Hürrem	164
Mektepli Hanım Kızların Marşı	146, 157	Nazif Alp.....	142, 211, 212
Melih Cevdet Anday	44	Necdet Rüştü.....	127
Memiş.....	188	Necip Asım	31
Memiş'ten Güllü'ye	114, 188	Necip Necati.....	61, 82
Memleketime.....	89	Necip Türkçü	33
Meriç	101	Necmettin Halil	90, 189, 221
Meriç (Emin Recep)	103	Necmettin Sahir	115, 117, 123, 124, 155, 174
Meriç Türküsü	96	Nefer	213
Meslek Kadını	145	Nev-Yunanilik.....	41, 45
Mihrünisa	57	Niçin?	181
Milletin Derdi	69	Nineme.....	171
Millî Tarihimizin İsmi	16	Ninemin Öğüdü.....	156
Millî Tarihimizin Mevzuu 1	17	Ninni	200, 201
Milliyet Meselesi.....	15	Niyazi Berkes.....	23
Milliyetperverliğin Manası	16	Nöbet Yerinde	172
Misafirperver Köylü	134	Nüzhet Haşim.....	39
Mithat Cemal.....	52, 54, 64, 167, 168	O Zaman Görürler.....	64
Mithat Vehpi	74	Oktay.....	117
Muallim Dr. Ekrem Hayri	39	Orhan Burian.....	44
Muallim Sâdi	81	Orhan Şaik	216
Muhammet Abduh.....	30	Osman	189
Mukmir Tuna Kenarında	94	Osman Fahri.....	89
Musa Kazım	27	Osman Nuri	194

Osmancık Yurdu.....	135	Satı Bey.....	196
Ozan	162	<i>Sebilürreşad</i>	73
Öç Duygularından: Şehit Mehmet.....	132	Seher Yıldızı	65
Ölsem de.....	66	Seleli	158
Ömer Naci	140	Sen Feryada Başlayınca	52
Ömer Necmettin	112, 168	Server Ziya.....	194, 195
Ömer Seyfettin	120	Sevda-yı Vatan.....	55
Ömer Zekâi.....	166	Severim	51
Perviz.....	115	Sevgili Paşamıza	179
Prens Sabahattin	23, 24, 32	Sevgili Selanik	63
Rahat Olmam.....	212	Sevgili <i>Tan</i> 'a Bir Türk Armağanı	81
Ramazan Sadakası	206	Sicilya Kızları	41
Recaizade Mahmut Ekrem	86, 87	Siperde Fecr	98
Redif.....	213, 215	Siperden Mektup 1	184
Rençber.....	165	Siperlerde	169
Reşit Kayı.....	36	Siyah Saçlı Yabancı İle Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri.....	41
Rıza Tevfik.....	31, 81, 107, 140	Sonbahar Akşamı	161
Rodoslu Ahmet Kemal	132, 200	Süheyla Muhterem	160
Rumeli	83	Süleyman Nazif.....	64, 91, 100, 101, 105, 220
Rumeli Bozgunu.....	65	Süleyman Nesip	203
Ruşen Eşref	39	Süleyman Sırrı	209
S. Korkut	60	Süleymaniye Kürsüsü	73
Sabah	204	Süleymaniyeli Âsım.....	71
Sabahattin Eyüboğlu.....	44	Şair Bir Gazi	112, 168
Sabri Beyzade.....	100	Şair Çocuk-Ciddi Baba	201
Sabri Cemil.....	122	Şehit Evladı	194
Sadi.....	205, 206	Şehit Nişanlısı	193
Sadri Ertem.....	40	Şehitleri Anarken	193
<i>Safahat</i>	67	Şehitlerimizi Tahattur	192
Safahât-ı Hayâtın Küfe	208	<i>Şelâle</i>	100
Safvet Behçet.....	63	Şemsettin Sami.....	141
<i>Sakarya</i>	163	<i>Şermin</i>	197
Sakarya Güneşi.....	123	Şevki Melal	117, 118
Sakarya Önlerinde	174	Şinasi.....	29
Sakarya Zaferi	123	T. Karauğuz.....	76
Sakarya'da Bir Türk'ün Arkadaşlarına Hitabı	103	Tabiatta Güzellik.....	58
Sakarya'ya Destan.....	104	Tahirü'l Mevlevi	59, 60, 63, 66, 67, 201
Salih Zeki Aktay.....	41	Tahmis-i Manzume-i Hümâyün	121

Tahsin Nahit	116, 155	Vâveylâ	51, 56
Tarsusizade Münif	55	Vâveylâ-yı Tahassür	60
Tayyarecilerimize	68	Vedat Günyol	44, 47
<i>Tercüman-ı Hakikat</i>	35	Vedat Nedim	159, 173
Tesellî-i Âti	73	Veliyüttin	137
Tevfik Fikret	93, 140, 196, 197, 206	Yahya Kemal	41, 93, 121
Tosun Onbaşı'nın Destanı	132	Yahya Saim	122, 123
Turgut	172	Yakup Kadri	39, 41
<i>Türk</i>	26	Yamaçlarda Kaval	160
<i>Türk Derneği</i>	31	Yâr-ı Naim	64
Türk Gençleri Ne Diyor	68	Yaşar Nezihe	215
Türk Kızı Diyor Ki	74	Yaz Günü	89
<i>Türk Yurdu</i>	31, 99, 108	Yemin	76
Türkçülüğün Gayeleri	34	Yeni Lisan	32, 140
Türkçülük ve Türkiyecilik	35	<i>Yeni Mecmua</i>	34, 241
Türkçülük-Türkiyecilik	34	<i>Yeni Türk Dergisi</i>	42
<i>Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?</i>	24	<i>Yenigün</i>	38
Türkiyecilik Yoktur	35	Yetim Çocuk Yahut Ahmet'in Kaygusu	215
<i>Türkler</i>	175	Yörük Ali	162
Türkler ve Moğollar	15	Yörük Selim	117
Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak	31	Yunus Nadi	38
Uçurumun Kenarında	72	Yurdumun Baharı	58
Uğur Ola Bayram Ağa!	130	Yurdumun Kaval Sesi	162
Ulu Işık	75	Yurdumun Önünde	53
Uyan Türk Yavrusu	210	Yurdumuzun Toprağı	53
Üç Tarz-ı Siyaset	26, 27	Yurdun	57
<i>Vakit</i>	34, 35	Yurt Hicranı	217
Vâlâ Nurettin	108, 109, 162	Yusuf Akçura	26, 27, 31
Vali Celal Bey	109	Yusuf Ziya	91, 113, 183, 184
Vali Hasan Tahsin Paşa	66	Zafer Türküsü	133
Vatan (Balisan)	56	Zaime Hayriye	210, 211
Vatan (Kalender)	56	Zaimzade Hasan Fehmi	94
Vatan Duygusu	53	Zavallılar	149
Vatan Hisleri	52, 54	Ziya Gökalp . 16, 28, 30, 31, 32, 34, 39, 88, 121,	
Vatan Şarkısı (Hâşim Nâhit)	101	144, 145, 146, 157, 162, 181, 197, 202, 203,	
Vatana	211	206	
Vatanıma	57	Ziya Paşa	23, 29
Vatanın Kalbi	73	Ziyaeddin Fahri	14, 15
Vatanın Ümidisin!	209		

EKLER

1895-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Süreli Yayınlardan İncelenenler

1. 11 Temmuz
2. Açıksöz
3. Adalet
4. Adl ü İhsan
5. Afacan/Cadaloz
6. Âfitâb
7. Afiyet
8. Âgâh Basurcu
9. Âhenk
10. Akbaba (İmtiyaz Sahibi: Yuzuf Ziya, Orhan Seyfi)
11. Akşam
12. Akvam (Müdîr-i Mes'ûl: Yusuf Kenan)
13. Alafranga
14. Alay/Anadolu'da Peyâm-ı Sabah
15. Albayrak
16. Âlem
17. Alemdar
18. Altın Yurt
19. Altınordu
20. Âmid-i Sevda
21. Anadolu (Adanalı Süleyman Vahid)
22. Anadolu Ajansı
23. Anadolu Çantası
24. Anadolu Duygusu
25. Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü
26. Anadolu Mecmuası
27. Anadolu Tıp Mecmuası
28. Anadolu'da Kalem Gazetesi
29. Anadolu'da Terbiye Mecmuası
30. Anadolu'da Yeni Gün
31. Anavatan Mecmuası
32. Arda
33. Arş
34. Arz-ı Hâl
35. Asker

36. Asker Hocası
37. Askerî Tıp Mecmuası
38. Âşîyan
39. Ateş
40. Ay
41. Aydede
42. Aydın
43. Aydınlık
44. Ayın Tarihi
45. Âzâd
46. Azm ü Emel
47. Babahimmet
48. Bağçevan
49. Bahriye Salnameleri
50. Balkan (Ahmet Zeki)
51. Balkan (Ethem Ruhi)
52. Balkan (Sermuharriri: Ahmet Zeki)
53. Balkanlar
54. Barbaros
55. Bârika
56. Bârika-i İrşad
57. Baytarî Mecmua
58. Beberuhi
59. Bedrekâ-i Selâmet
60. Besâ
61. Beşer Ve Tabiat
62. Beşeriyet
63. Beyanü'l-Hak (Sahib-i İmtiyaz: Şehrî Ahmet Efendi-Nasuf Efendizade Mustafa Asım)
64. Beyoğlu
65. Bilgi Yurdu Işığı
66. Bilmeceli Meşhur Hikâyeler Külliyyâtı
67. Bizim Mecmua
68. Bosna
69. Boşbağaz İle Güllâbi
70. Bozkurt
71. Bugün
72. Bursa Mecmuası
73. Bursa Sergisi

74. Büyük Duygu
75. Büyük Mecmua
76. Cart Beyim
77. Cem
78. Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıt Ceridesi
79. Ceride
80. Ceride-i Rûsûmiye
81. Ceride-i Vakfiye
82. Cici
83. Cidal
84. Cihâd
85. Cihân
86. Cingöz
87. Coşkun Kalender
88. Curcuna
89. Çekirge
90. Çingirak
91. Çırak Mektepleri Mecmuası
92. Çiftçi
93. Çiftçi Bilgisi
94. Çiftçiler Derneği Mecmuası
95. Çil Horoz
96. Çimdik
97. Çocuk Bahçesi (Müdür-i Mes'ûl: Mehmet Zihni)
98. Çocuk Bahçesi (Sahib-i İmtiyaz: N. Necati)⁵⁹⁷
99. Çocuk Dostu
100. Çocuk Duygusu
101. Çocuk Dünyası (Müdürü: Tefik Nurettin)
102. Çocuk Yurdu
103. Çocuklar Âlemi
104. Çocuklara Mahsus Gazete
105. Çocuklara Rehber
106. Çolpan
107. Dalkavuk

⁵⁹⁷ Çocuk Bahçesi daha sonra Bahçe adıyla çıkar.

108. Darü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası
109. Darü'l-Fünûn Hukuk Mecmuası
110. Darü's-Şafaka
111. Davul (Sahib-i İmtiyaz: A. Rifat)
112. Davul (Sahib-i İmtiyaz: Vâsıf)
113. Deccâl
114. Deli Orman
115. Demet (Sahib-i İmtiyaz: Hakkı)
116. Deniz
117. Dergâh
118. Dersaadet
119. Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi
120. Dertli
121. Dertli İle Garib
122. Dicle (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdürü: Attarzade Hakkı)
123. Diken
124. Dil Hayat Nota
125. Dilek (Müdür-i Mes'ûl: Rıdvan Nafiz, Cemal Gültekin)
126. Din Ve Maişet
127. Diş Tabibleri Cemiyeti Mecmuası
128. Diyâne
129. Dobruca Sadası
130. Doğru Öz... (Sahibi, Yazıcısı ve Müdürü: Âta Çelebi)
131. Doğru Söz (Sahib Ve Müdür: Arif Hikmet)
132. Doğru Söz (Sahip Ve Müdür: Ahmet Kemal)
133. Doğru Yol (Sahibi: Mahmud Âsaf)
134. Doğru (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Abdülehad Nuri)
135. Doğru (Sahib-i İmtiyaz: Niyazi Recep)
136. Dolâb
137. Donanma Emirnâmesi
138. Donanma Mecmuası
139. Duygu*
140. Düstûr
141. Düşünce (Müdür-i Mes'ûl: İsmail Hikmet Ertaylan)
142. Düşünce (Sahib Ve Müdürü: İsmail Hikmet Ertaylan)
143. Düşünceler
144. Düşünüyorum
145. Eczacı
146. Edeb Yahu!
147. Edebî Mecmua

* *Duygu* mecmuasının İMK'de kaydı olmasına rağmen mecmua kütüphanede bulunamadı.

148. Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası
149. Efkâr-ı Millet
150. Efkâr-ı Umûmiye
151. İkinci
152. Elhan
153. El-Medâris (Sahib-i İmtiyâz ve Sermuharriri: Şehsuvarzade Mehmet Behçed)
154. El-Üfürük (Sahib-i İmtiyâz: Mehmet İzzet)
155. El-Üfürük Zeylen Körük (Müdür: Kara Tahsin)
156. Emel
157. Emniyet (Muharrir Ve Müdürü: Mehmet Cemil)
158. Emniyet (Muharrir Ve Müdürü: Mehmet Cemil)
159. Emniyet (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: Emin Tevfik)
160. Enîn-i Mazlûm
161. Envâr-ı Hürriyet
162. Envâr-ı Ulûm
163. Envâr-ı Vicdan
164. Erkekler Dünyası
165. Eskişehir (İdâre Me'muru: İsmail Hakkı)
166. Eskişehir (İmtiyaz Sahibi: Takiyüddin)
167. Eskişehir (Müdür-i Mes'ûl: Mestan İsmail)
168. Eşek (Sahib-i İmtiyâz: Merzifonî)
169. Eşref
170. Ev Hocası
171. Evkâf-ı Hümayun Nezareti Bütçe Layihası
172. Evkâf-ı Hümayun Nezareti Muharreret-ı Umumiye Mecmuası
173. Ezan
174. Ezop
175. Fağfur
176. Falaka
177. Faruk
178. Fatih
179. Fazilet (Sahib-i İmtiyaz ve Müdürü: Ahmet Reşat)
180. Fecr
181. Felâhat
182. Felek
183. Felsefe Mecmuası
184. Fen

185. Ferah
186. Ferdâ (Müdîr-i Mes'ûl ve Sermuharriri: Ali İlmî)
187. Ferdâ (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdürü: Hulûsi Haverî)
188. Ferdâ (Sahib-i İmtiyaz: Muallim Kemaâleddin)
189. Feryâd (Nâşir Ve İdare Memuru: Mustafa Ragıb)
190. Feryâd (Sahib-i İmtiyaz: Hocazade Osmanî Enveriye)
191. Feylesof
192. Feyz
193. Fırtına (Müdîr-i Mes'ûl Ve Sahib-i İmtiyaz: Mehmet Cemal)
194. Fırtına (Sahib-i İmtiyaz: Köstenceli Himmetzade Sûdi)
195. Fiyat İstatistiği
196. Futbol
197. Fünûn u Sanayi
198. Füyûzat (Sahib-i İmtiyaz: Ali Rızâ)
199. Füyûzat (Sahib-i İmtiyaz: Hacı Zeynel Abidin)
200. Gaga Burun İle İbiş
201. Gamlı
202. Gâve (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Orman İdaresi Dava Vekili
Gelibolulu M. Rifat)
203. Gayret
204. Gazi Sancak
205. Gece Kuşu
206. Gemici
207. Gencine-i Edeb
208. Genç Anadolu
209. Genç Kadın (İmtiyaz Sahibi: Seyid Tâhir)
210. Genç Kadın (Sahib-i İmtiyaz: Karahisarlı Muallim Fuat Şükrü;
Müdürü: Fatma Fuat)
211. Genç Kalemler (Mes'ûl Ve Sahib-i İmtiyâz: Nesîmi
Sarım)
212. Genç Kalemler (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdür-i Mes'ûl: Kâzım
Azâmet)
213. Genç Kimyager
214. Genç Mühendis
215. Genç Müslüman
216. Genç Sanatkâr
217. Genç Tabib

218. Genç Türk
219. Genç Yolcular
220. Gençler Defteri
221. Gençler Derneği
222. Gençlik (İmtiyaz Sahibi: Mehmet Re'fet/Müdîr-i Mes'ûl: Âkil Koyuncu)
223. Gençlik Âlemi
224. Gençlik Duygusu
225. Gıdık
226. Giresun
227. Giresun Maarif Gazetesi
228. Giresun'da Işık
229. Girid (Çıkaran: Girid Vilâyeti)
230. Girid (Meccânendir)
231. Gönüllü
232. Gramafon
233. Güleryüz
234. Gülistân
235. Gülizâr
236. Gülşen-i Edeb
237. Gülünçlü Sahne-i Meddah
238. Gün Doğuşu
239. Güzel Prenses
240. Haber (Müdîr-i Mes'ûl: Süleyman Sûdi)
241. Haber Anası
242. Haberler
243. Habl-ü Metin
244. Hacivat
245. Hadîka-i Ezhâr Yahut Mecmua-i Letâif
246. Hâdisat
247. Haftalık Gazete*
248. Haftalık Gül Bahçesi
249. Haftalık İzmir Mecmuası
250. Haftalık Risâle-i Askeriye

* *Haftalık Gazete* adlı mecmuanın İMK'de kaydı olmasına rağmen mecmua kütüphanede bulunamadı.

251. Hak (Sahib-i İmtiyâz: H. Halit)
252. Hak (Yayınlayan: Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti)
253. Hak Yolu (Sahib Ve Müdür-i Sitâsî: Mehmet Übeydullah)
254. Hakâyık-ı Tarihiyye Ve Siyasîyye
255. Hakikat (İmtiyaz Sahibi: Bıçakcızade Arif; Mesul Müdür: Abdülhalim Şükrü)
256. Hakikat (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdür-i Mes'ûl: Vâsıf Necdet)
257. Hakikat (Sahibi: Neyyir Sıtkı)
258. Hakikat (Tarsusizade Münif)
259. Hakikat Anadolu Sesleri (Sahib-i İmtiyâz: Mestan İsmail)
260. Hâkimiyet-i Millîye (Sahib-i İmtiyaz: Mehmet Garib)
261. Hâkimiyet-i Millîye (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: Recep Zühtü)
262. Hakk (Sahib-i İmtiyâz: Mahmud Cemâl)
263. Hakk-ı Sarih
264. Hâle
265. Halk (Sahibi Ve Başmuharriri: Samizade Süreyya)
266. Halk Sadâsı
267. Halk Yolu (Sahib-i İmtiyaz Ve Muharras Müdürü: İbrahim Hakkı)
268. Halka Doğru (Çıkaran: Türk Yurdu)
269. Halka Doğru Mecmuası (Yayınlayan: Halka Doğru Cemiyeti)
270. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası
271. Hamidiye Etfâl Hastahane-i Âlîsinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi
272. Hamiyyet (Çıkaran: Mustafa Lütfü-İsmailof Şirvanski)
273. Hamiyyet (Sahib-i İmtiyaz: Rif'at)
274. Hançer
275. Hande (Çıkaran: Ferudun Fahri)
276. Hande (Müdürü: Hüseyin Nazmi)
277. Hanım
278. Hanımlar Âlemi
279. Hanımlara Mahsus Gazete
280. Harb-i Umumî Panoraması
281. Harbiye Nezareti Celîlesi İkrazât-ı Askeriye Sandığının Bilançosu...
282. Harp Mecmuası
283. Hasbihâl
284. Havâtır
285. Hayâl-i Cedîd
286. Hayat (Sahib-i İmtiyaz: Yanko Valas)
287. Hayat (Sahibi: Mücavirzade Mustafa Emin)
288. Hayat (Yayınlayan: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti/Sahib-i İmtiyaz: Ömer Niyazi)
289. Hayat Hazinesi

290. Hayat ve Sıhhat
291. Hayret
292. Hayrû'l-Kelâm
293. Hazine-i Fünûn
294. Hediye
295. Hekim (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mesûl: M. Raif-Ömer Dursun)
296. Hekim (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Dr. Ali Muhlis)
297. Hemşehri
298. Hıfzıssıhha
299. Hıyâbân (Sahib-i İmtiyaz: Hüsnü Vedat)
300. Hıyâbân (Sahib-i İmtiyaz: Müstecabîzade İsmet)
301. Hicaz Demiryolu İhsaiyat Mecmuası
302. Hikmet
303. Hilâl (Sahib-i İmtiyaz: Ahmet Cemil)
304. Hilâl (Sahib-i İmtiyaz: Mustafa Âsım)
305. Hizmet (Sahib-i İmtiyâz: M. Şerif)
306. Hizmet-i Umûmiyye
307. Hokkabaz
308. Hudâvendigâr
309. Hukuk
310. Hukuk Mecmuası
311. Hukuk-ı Beşer (Ali Sâcid)
312. Hukuk-ı Beşer (Dr. Avni Muhittin)
313. Hukuk-ı İbâd
314. Hukuk-ı Umûmiye
315. Hür Çocuk
316. Hür Memleket
317. Hürriyet (İmtiyaz Sahibi: Ali İffet Giridî)
318. Hürriyet (Müdürü: Kâzım, Sermuharriri: Cenap Şehabeddin)
319. Islah
320. Islahât
321. Islahât (Sahib-i İmtiyaz ve Sermuharriri:, Müdîr-i Mes'ûl: Sâbitzade Emin Süreyya)
322. Işık (Müdür: İbrahim Temo/Cevdet Kemâl)
323. Işık (Yayınlayan: Osmanlı İttihad Ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü)
324. İ'tidâl
325. İ'tilâf (Müdîr-i Mesûl: Ahmed Hilmi)

326. İ'tilâf (Sahib-i İmtiyaz: Teodos Teodosyadi)
327. İ'timâd
328. İ'tisâm
329. İctihâd
330. İçtimâiyât Mecmuası
331. İdman
332. İdrâk
333. İfhâm (Müdîr-i Mes'ûl: Hasan Vehbi-Mehmet Ali Hüseyin)
334. İğne
335. İhsâiyât-ı Maliye Mecmuası
336. İhtiyat Zabıtları Postası
337. İkâz
338. İkbâl (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Eyûbzade A. Nuri)
339. İkbâl (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Mehmet Muhtar)
340. İkbâl-i Millet
341. İktisadiyat Mecmuası
342. İktisad
343. İktisad Vekâleti Mecmuası
344. İleri
345. İlham
346. İmdâd (Müdîr-i Mes'ûl: Hakkı)
347. İmtiyaz
348. İnci (Sahib-i İmtiyâz ve Nâşiri: Sedat Simâvi)
349. İncili Çavuş (Musavvir Ve Muharriri: Köprülüzade Ressam Gâlib)
350. İncili Çavuş (Sahib-i İmtiyâz: İrfân)
351. İnkılâb (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Mustafa Bahaeddin)
352. İnkılâp-ı Edebî
353. İnkılâb
354. İnsâf
355. İnsaniyet
356. İntibâh (Müdîr-i Mes'ûl: Zührab)
357. İntibâh (Müessis Ve Müdürü: Abdülbâki)
358. İntibâh (Sahib-i İmtiyaz: Ahmed Âkif-Müdîr-i Mes'ûl: Âbidin)
359. İntibâh (Sahib-i İmtiyaz: Mehmet Süreyya)
360. İntibâh (Umûr-i Tahririyye: Şekib)
361. İntikâd
362. İravadi
- İrşâd (Müdîr-i Mes'ûl Ve Sahib-i İmtiyâz: Hâmid Hüsnü)
363. İrşâd El-Müslimîn
364. İrtikâ (Müdür ve Sermuharriri: Andelib)

365. İrtika (Sahib-i İmtiyâz: Memduh Bey)
366. İslâm (Sahib-i İmtiyâz: Doktor Hafız Cemal)
367. İslam Dünyası
368. İslam Mecmuası
369. İslâm Ve Ulûm
370. İstanbul Emrâz-ı Cildiyye Ve Efrenciyye Cemiyeti Mecmuası
371. İstanbul İhsaiyyat Mecmuası
372. İstanbul Paj Medikalleri
373. İstanbul Serîriyâtı
374. İstanbul Vilâyeti Meclis-i Umumisinin Zabıtnâmesi
375. İstatistik
376. İstihbarat-ı Siyasîyye-i Umumiyye Mecmuası
377. İstikbâl (İmtiyâz Ve Sâhibi: Sabancı Hakkı/Başmuharrir: Rauf Ahmed)
378. İstikbâl (Sahib-i İmtiyâz Ve Sermuharriri: Davavekili Faik Ahmet (Barutçu))
379. İstiklâl (Müdîr-i Mes'ûl: Hasan Basri)
380. İstirdâd
381. İstişâre
382. İştirâk (Yayınlayan: Osmanlı Sosyalist Fırkası)
383. İttifak (Müessis Ve Sermuharriri: Sâmi)
384. İttihâd (Müdîr: Nesim Masliyah)
385. İttihâd (Müdîr-i Umûmî: Barakbeyzade Mehmet Emin)
386. İttihâd (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Bekir Behlül) Sadece Mil
387. İttihâd (Yayınlayan: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Şubesi, Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Bekir Behlül)
388. İttihâd-ı Anâsır
389. İttihâd-ı İslâm
390. İttihâd-ı Osmanî
391. İttihad Ve Terakki
392. İzdivaç
393. İzmir (Müdîr-i Mes'ûl: Hüseyin Hilmi)
394. İzmir (Sahibi Ve Mes'ûl Müdürü: Nurettin Hayret) Mil
395. İzmir Vilâyeti İktisad İstatistiği
396. Jale
397. Jandarma Evâmîr Mecmuası
398. Jandarma Sadası
399. Kader
400. Kadıköyü

401. Kadın (Müdîr-i Mesûl: Nizameddin Hasib)
402. Kadın (Sahib-i İmtiyaz: Mustafa İbrahim)
403. Kadın Duygusu
404. Kadınlar Dünyası
405. Kadınlar Saltanatı
406. Kadınlık
407. Kadınlık Hayatı
408. Kahkaha (Sahib-i İmtiyâz Ve Sermuharririr: Mehmet Sırrı)
409. Kahveci
410. Kâhya Kadın
411. Kâinat
412. Kalem
413. Kanad
414. Kaplan
415. Kara Sinan
416. Karacahisar
417. Karadeniz
418. Kardeş
419. Kardeş Sesi
420. Karikatür (Müdîr-i Mes'ûl: M. Hilmi)
421. Karikatür (Müdürü: Kerameddin)
422. Karnaval
423. Kartal
424. Kasatura
425. Kastamonu Vilâyeti Âdi Ve Fevkalâde Bütçesi
426. Kaval
427. Kavlak
428. Kehkeşân
429. Kel Niyet
430. Kelebek
431. Kelime-i Tayyibe
432. Kemâlât
433. Kızıl Elma
434. Kızılırmak
435. Kibar
436. Kokonoz
437. Konferans

438. Köprülü
439. Koroğlu (Müdür: A. Nurettin)
440. Köy Hocası
441. Köylü (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Selânikli Ali Mün'im)
442. Köylü (Sahib-i İmtiyaz: İsmail Sıddık)
443. Kukuruk
444. Kurşun
445. Kurtuluş (Mes'ûl Müdürü: Mehmet Selahattin)
446. Kurtuluş (Yayınlayan: Türkiye İşçi Ve Çiftçi Partisi)
447. Kurtuluş Yolları
448. Kurultay
449. Kuyudat
450. Küçük Mecmua
451. Küçükler Gazetesi
452. Küre-i Arz
453. Kürsi-i Milel
454. Kütüphaneler İstatistiği İzmir
455. Lâk Lâk
456. Lâla
457. Lâle (Müdür: Şinasi)
458. Lâle (Müdîr-i Mes'ûl: Mehmet Âsaf)
459. Lâne (Müdîr-i Mes'ûl: L. İhsan Vecdi)
460. Lâne (Sahib Ve Muharriri: Ercümend Ekrem)
461. Lem'a
462. Leylâk
463. Lim
464. Ma'lûm
465. Ma'lumât (Artin Efendi)
466. Ma'lûmât (Muharriri: Avânzade M. Süleyman)
467. Ma'lûmât (Sahib-i İmtiyâz Müdür Ve Muharriri:
Mehmet Tâhir)
468. Ma'rifet
469. Maarif
470. Maarif İstatistiği
471. Mahâsin
472. Mahfil
473. Mahkûm
474. Mahşer
475. Malumat

476. Manyetizm Yahut İlm-i Ruh
477. Matbaacılık Ve Kitapçılık
478. Me'murîn
479. Mecmua-i Ebuzziya
480. Mecmua-i Fünûn-ı Baytariyye
481. Mecmua-i İrşât
482. Mecmua-i Kemal
483. Mecmua-i Lisân
484. Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye Ceza Kısım
485. Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye Hukuk Kısım
486. Mecmua-i Rûhî
487. Mecmua-i Seneviye-i Bahriyye
488. Medeniyet (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: İsmail)
489. Medrese İ'tikâtları
490. Mefkûre
491. Mehmetçik
492. Mehtab (Sahib-i İmtiyaz: Mehmet Tâhir)
493. Mekârimü'l-Ahlâk
494. Mekteb (Sâhib-i İmtiyaz Ve Müdürü: Gaffur Reşâd)
495. Mekteb Müzesi
496. Mektebli (Müdîr-i Mes'ûl: Hüseyin Hâmid)
497. Mektebli (Müdîr-i Mes'ûl: Necmü'z-Zâhir)
498. Mekteb (İmtiyaz Sahibi: Karabet Efendi)
499. Memleket
500. Menba
501. Menekşe
502. Merâm
503. Mes'ûliyet
504. Meslek-i İçtimai
505. Meşveret
506. Metânet
507. Metin
508. Meziyyet
509. Midilli
510. Mihrâb
511. Mihverü'l-Ulûm
512. Mikyâs-ı Şerîat

513. Millet (Muharriri: İsmail Limanof)
514. Millet (Müessis Ve Müdürü: Tüccarzade İbrahim)
515. Millet (Sahib-i İmtiyaz: Kâmil)
516. Millet Yolu
517. Millî Gaye
518. Millî Mecmua
519. Millî Mefkûre
520. Millî Ordu
521. Millî Ta'lim Ve Terbiye Cemiyeti
522. Millî Tettebbular Mecmuası
523. Minber
524. Mini Mini
525. Mir'ât-ı Âlem (Sahib ve Müdür-i Mes'ûl: Mehmet Tevfik)
526. Mir'ât-ı Maarif
527. Mir'ât-ı Sanayi'-i İslâmiyye
528. Misbâh
529. Mişkât
530. Mizan
531. Mizânü'l-Hukuk
532. Muahede
533. Muallim (Müdür-i Mes'ûl: Hüseyin Râgıb)
534. Muallim (Müessisi Ve Müdürü: El-Şeyh Seyyid Mehmet)
535. Muallim (Sahib Ve Müessisi, Müdür-i Mes'ûl: Mahmud Mâcid)
536. Muhacir
537. Muhafız-ı Ticaret
538. Muhâmât
539. Muhârebe
540. Muhibbân
541. Muhit-i Mesâ'i
542. Muktebes
543. Musavver Akl
544. Musavver Büyük Donanma
545. Musavver Cellat
546. Musavver Çocuk Postası
547. Musavver Çöl
548. Musavver Devr-i Cedîd
549. Musavver Edeb
550. Musavver Emel
551. Musavver Ergânun

552. Musavver Fen Ve Edeb (Sahib-i İmtiyaz: M. Cemâl, Müdür: Ömer Lütü)
553. Musavver Fen ve Edeb (Sahib-i İmtiyaz: M. Cemâl, Müdür-i Mes'ûl: Mehmet Tahir)
554. Musavver Gençlik Vâhdeti
555. Musavver Hâle (Sahib-i İmtiyaz: Hüseyin Nazmi)
556. Musavver Hukuk-i Etfâl
557. Musavver İslam Salon Mecmuası
558. Musavver Küçük Gazete
559. Musavver Küçük Osmanlı
560. Musavver Maârif
561. Musavver Mahâsin
562. Musavver Malûmât-ı Nâfia
563. Musavver Mecmua
564. Musavver Mecmua-i Baytariyye Ve Zirâiyye
565. Musavver Mekteb
566. Musavver Meşher
567. Musavver Muhit
568. Musavver Nây
569. Musavver Nevzâd-ı Vatan
570. Musavver Papağan
571. Musavver Rusya Ve Japonya Vakayi-i Harbiyesi
572. Musavver Şâhika
573. Musavver Şark
574. Musavver Şebâp
575. Musavver Şükûfe
576. Musavver Terakki
577. Musavver Tiyatro
578. Musavverü'l-Medrese
579. Muvaffakiyyet-i Milliyye
580. Muvazene
581. Muzaffer
582. Mücâhede-i Milliyye
583. Müdâfaa-i Hukuk-i Vatan
584. Müdâfaa-i Maliye Ve İktisadiye
585. Müdafaa-i Milliye
586. Müddeâ-i Umûmî
587. Mühendis Mektebi Mecmuası
588. Mülkiye
589. Müneccimi

590. Mürüvvet
591. Müsâvât
592. Müşâhade
593. Müşterek Gazete
594. Mütalâa (Sahib-i İmtiyaz: Mümtaz Fehmi)
595. Mütalâa Salonu
596. Nâsıh
597. Nasîhat (Çıkaran: İttihat Ve Terakki Cemiyeti)
598. Nasrettin Hoca (Müdîr-i Mes'ûl: A. Haydar)
599. Nasreddin Hoca (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Osman Nuri
Ve Şürekâsı)
600. Nây
601. Ne Münasebet
602. Necm-i Terâkkî
603. Nedim
604. Nefir
605. Nekregû İle Pişekâr
606. Nesl-i Âti
607. Neşter
608. Nevâ Yahut Sadâ-i Ermeniyân
609. Nevzâd
610. Nihâl
611. Nimet (Başmuharrir: Fazıl Reşit)
612. Nurşid-i Kan
613. Ocak
614. Ordu Ve Donanma (Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i
Mesul: Tüccarzade İbrahim Hilmi [Çığırâçan])
615. Ortaoyunu
616. Osmanlı (Yayınlayan: İstikbal-i Vatan Ve Millet Cemiyet-i
Osmanîyesi)
617. Osmanlı Alım Satım Anonim Şirketi
618. Osmanlı Askeri
619. Osmanlı Genç Dernekleri
620. Osmanlı Kadınlar Âlemi
621. Osmanlı Mühendis Ve Mimarlar Cemiyeti Mecmuası
622. Osmanlı Ressamları Cemiyeti Gazetesi
623. Öğüt... (Mes'ûl Müdürü: G. Ahmed)
624. Öksüz Yurtları Mecmuası
625. Ölülerle Muhavere Yahut İspritizma
626. Parça Bohçası
627. Payitaht
628. Perde
629. Pertev-i Adalet
630. Pervîn
631. Peyâm

632. Peymân
633. Pinti
634. Piyano Gazetesi
635. Polis
636. Püsküllü Belâ
637. Rağbet
638. Ramazan
639. Ramazan Hediyesi
640. Rehber (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdürü: Mehmet Hulûsi)
641. Rehber-i İttihad-ı Osmanî
642. Rehber-i Saadet
643. Rehber-i Ticaret
644. Rehber-i Vatan
645. Rehnümâ
646. Resimli Anadolu Hediyesi
647. Resimli Gazete (Sermuharir: Andelib)
648. Resimli Gazete (Sermuharriri: Abidin Dâver)
649. Resimli İstanbul
650. Resimli Kitab
651. Resimli Mekteb Âlemi
652. Resimli Roman Mecmuası
653. Resimli Salon Mecmuası
654. Resimli Ziraat Gazetesi
655. Risâle-i Mevkute-i Bahriyye
656. Risâle-i Mevkute-i Harbiyye
657. Riyâziyyât
658. Roman Cüzdanı
659. Romanya (Müdîr-i Mes'ûl: İsmail Kemâl Zandalı)
660. Rumeli (Çıkaran: Ethem Ruhî)
661. Rübâb
662. Sa'y (Sahibi: Ali Haydar)
663. Sa'y ü Emel
664. Sadâ (Hocazade Mehmet Ubeydullah)
665. Sadâ (Sahib Ve Müdürü: Mehmet Abdullah Cevdet)
666. Sadâ (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Kemal Hulusi)
667. Sadâ-yı Mazlûm
668. Sada-yı Şark
669. Sada-yı Vatan
670. Safâhât-ı Şiir Ve Tefekkür
671. Salâh (Sahib-i İmtiyaz: Hasan Salah)
672. Salâ-yı Millet
673. Salon

674. Samsun'da Hilâl
675. Samsun'da Şark Yıldızı
676. Sanayi
677. Sancak (Sahib-İ İmtiyaz Ve Müdür-İ Mesûl: Ahmed Saib)
678. Say ü Tettebbu
679. Sebilürreşad
680. Sedâd
681. Selâmet (Sahib-i İmtiyaz: Mustafa Said)
682. Selâmet-i Umumiyye
683. Serbest Fikir (Müdür: Hâbil Âdem)
684. Serbestî
685. Sergi Ve Pazarlar İstatistiği
686. Servet-i Fünûn
687. Seyf
688. Seyf-i Hakikat
689. Sıhhi Sahifeler
690. Sırât-ı Müstakim
691. Simsar
692. Sinema
693. Sinema Postası
694. Sipahi Mecmuası
695. Siper-i Saika-i Hürriyet
696. Siyânet
697. Sofya Muhbiri
698. Son Haber (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Şerif)
699. Son Havadis Gazetesi
700. Sosyalist
701. Söz
702. Sulh ve Selâmet
703. Süavi
704. Sühâ (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: M. Raik)
705. Süngü
706. Süs
707. Şahidü'l-Hakayık
708. Şâhika
709. Şair
710. Şaka (Muharrir Ve Müdürü: Mehmet Cemil)
711. Şaka (Sahib-i İmtiyaz: Fuat Tal'at)
712. Şakacı
713. Şâkirdân
714. Şakrak

715. Şanlı Ordu
716. Şar
717. Şark (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdür-i Mes'ûl: İskender Fahrettin)
718. Şark (Sahib-i İmtiyaz: Ebu'l Mukbil Kemal)
719. Şark Cephesi Tıp Mecmuası
720. Şark Tıp Gazetesi
721. Şark Ve Garp
722. Şarkın Sesi
723. Şebâb (Müessisleri: Ali Nejad-İsmail Fâik)
724. Şebtâb
725. Şehir
726. Şehremânetinin 1335 Sene-i Maliye Bütçesi
727. Şelâle
728. Şems
729. Şeydâ
730. Şeytan (Sahib ve Müdürü: Avni Ali)
731. Şiir ve Tefekkür
732. Şikâyet (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: Artn Bogosyan)
733. Şule-i Edeb
734. Şûrâ-yı Osmânî
735. Şûrâ-yı Ümmet
736. Şübbân
737. Şükombi
738. Ta'kib Ve Tenkid
739. Ta'mim-i Hürriyet
740. Tababet-i Seririyye
741. Tabiat
742. Takvim-i Vakayi
743. Talebe (Sahibi: Mehmet Sırrı)
744. Talebe (Yayınlayan: Mektebi Sultanî)
745. Talebe Defteri
746. Talebe Mecmuası
747. Tan (Müdür: Mustafa Sabri)
748. Tan (Müdür-i Mes'ûl Ve Sahib-i İmtiyaz: Kadızade İsmail Hakkı)
749. Tanin
750. Tarih Ve Edebiyat
751. Tarîk (Müdür-i Mes'ûl: Mahmud Hamdi Bey)
752. Tarik-i Hidâyet

753. Tarsus
754. Tasavvuf
755. Tashih-i Efkâr
756. Tasvir-i Efkâr
757. Tasvîr-i Hayâl
758. Taş Demir
759. Tatlı Sert
760. Tavus (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Ferid Hacı)
761. Tearûf-i Müslimin
762. Teavün
763. Teceddüt (Sahib Ve Müessisi: Milaslı İbrahim Hakkı/Müdîr-i Umûr: İbrahim Edhem)
764. Teceddüt (Sahib-i İmtiyaz: Saruhan Mebusu Sabri)
765. Tecellî (Müdîr-i Mes'ûl: Ahmet Vefik)
766. Tecellî (Sahib-i İmtiyâz ve Başmuharriri: Osmanzade Ahmed Hamdi)
767. Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası
768. Teessüf (Çıkaran: Hakkı)
769. Telhis
770. Temâşâ (Sahib ve Müdürü: Melih Fikret)
771. Temâşâ (Sahibi: Seyyid Tâhir)
772. Temi
773. Temkin (Sahib-i İmtiyaz Ve Sermuharriri: Hafız Zühtü)
774. Tenkid
775. Tenvir-i Fikrim
776. Terakkî (Sahib-i İmtiyâz: Cerrâhizade Ali Sâcid)
777. Terbiye (Müessisi Ve Muharriri: Sâtı Bey)
778. Terbiye Mecmuası
779. Terbiye Ocağı
780. Terbiye Ve Oyun
781. Tercüman
782. Tercümân-ı Hakikât
783. Teşvîk (Sahib-i İmtiyaz: Abdülhakim Bekir)
784. Tettebbu
785. Ticaret Mekteb-i Alisi Mecmuası
786. Ticaret Ve Sanayi
787. Tirâje (Çıkaran: Mihran Kapapyan)
788. Tirâje (Sahib-i İmtiyâz: Ahmet Tal'at)
789. Tiyan-Şan
790. Tiyatro Ve Temaşa Mecmuası
791. Tokmak
792. Tokmak (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: Şahabeddin Hasib)
793. Tokmak (Sahib-i İmtiyaz: Mehmet Emin)
794. Ton Ton Risâlesi
795. Top
796. Toprak

797. Trabzon'da Meşveret
798. Trakya
799. Trakya Bilgi Demeti
800. Trakya Paşaili
801. Tulû (Sahib-i İmtiyaz: Kemal Emin)
802. Tuna
803. Tunca
804. Turân
805. Tüccar Gazetesi
806. Türk (Çıkaran: Mehmet Sâid Fevzi)
807. Türk Derneği
808. Türk Duygusu
809. Türk Dünyası
810. Türk Genci
811. Türk Gençleri
812. Türk İli (Mes'ûl Müdürü: Nebizade Ahmed Hamdi)
813. Türk İli (Sahib-i İmtiyâz: Ali Nihâd)
814. Türk Kadını
815. Türk Matbaacılar Cemiyeti
816. Türk Sadâsı
817. Türk Sözü (Müdür: Celal Sahir)
818. Türk Sözü (Sahibi: Yusuf Mazhar)
819. Türk Tarih Encümeni
820. Türk Tıp Mecmuası
821. Türk Yavrusu
822. Türk Yurdu
823. Türkiye Cumhuriyeti Sicil-i Kavânini
824. Türkiye Edebiyat Mecmuası
825. Türkiye Halk Mektepleri Mecmuası
826. Türkiye İdman
827. Türkiye İktisat Gazetesi
828. Türkiye Ticaret Rehberi
829. Ufk-ı Âtî
830. Uhuvvet (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdür-i Mes'ûl: Mevlevî Mehmet Abdülcebbar Hayri)
831. Uhuvvet-i Fikriyye
832. Ulûm-i İktisadiyye Ve İçtimaiyye

833. Ulûm-i Riyâziyye Ve Hikemiyye Mecmuası
834. Ulûm-i Siyasîyye Ve İktisadiyye Mecmuası
835. Ummân (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl: Süleyman Nutku,
Başmuharriri: Ali Rızâ Seyfî)
836. Ummân (Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûl: Süleyman Nutku,
Başmuharriri: Rızâ Şâkir)
837. Utârit (Müdîr-i Mes'ûl: Süleyman Tevfik)
838. Utârit (Sahib Ve Müdürü: Fintiyas Teodossiyades)
839. Ümid (Müdürü: Tarık Mümtaz)
840. Ümid (Sahib Ve Muharriri: Bedirhan Paşazade Mehmet Sâlih)
841. Ümmet
842. Vahdet
843. Vakit
844. Vakit (Sahib-i İmtiyaz: Mehmet Âsın-Hakkı Tarık)
845. Varlık (Mes'ûl Müdürü: Yusufzade Yusuf)
846. Vatan (Çıkaran: R. Murat)
847. Vatan (Sahib-i İmtiyâz: Ahmed Şevki. Müdîr-i Mes'ûl: Hüseyin
Hüsnü)
848. Vatan (Yayınlayan: İstikbâl-i Vatan Ve Millet Cemiyet-i
Osmaniyesi)
849. Vatandaş
850. Vazife (Müdîr-i Mes'ûl: Mustafa Subhi)
851. Vazife (Müessis, Müdîr-i Mes'ûl, Sermuharriri: Nüzhet Sâbit)
852. Vekâyi Ve Terakkiyyât-i Havâiyye
853. Vekayi'-i Tıbbiyye
854. Volkan
855. Yadigâr-ı Harb
856. Yaprak
857. Yarın (Müessisleri: Nâci Kâşif-Hâlid Rıfkı)
858. Yarın Müdür ve Sermuharriri: Subhi Nuri)
859. Yaşasın Ordu
860. Yeni Adım
861. Yeni Asır (Müdür Ve Başmuharrir: Fazlı Necip)
862. Yeni Avrupa
863. Yeni Çiftlik
864. Yeni Çolpan
865. Yeni Dünya (Sahib-i İmtiyaz Ve Müdîr-i Mes'ûl:
Selahaddin Sadi)
866. Yeni Edirne
867. Yeni Eğlence
868. Yeni Felsefe Mecmuası
869. Yeni Giresun
870. Yeni Hayat (Müdür: Haydar Rüştü)
871. Yeni Hayat (Müdîr-i Mes'ûl: Hakkı Nezihi)
872. Yeni Hayat (Yayınlayan: Nâzım)

873. Yeni Hisler
874. Yeni İnci (bk. İnci)
875. Yeni İstanbul
876. Yeni İzmir
877. Yeni Kafkasya
878. Yeni Mekteb (Sahib-i İmtiyâz Ve Muharriri: Hıfzurrahman Raşit Örmən)
879. Yeni Mekteb (Yayınlayan: Darü'l-Muallimin Rüştîyesi Heyet-i Ta'limiyyesi)
880. Yeni Muhitü'l-Maârif Gazetesi
881. Yeni Nesil (Sahib-i İmtiyâz ve Müdürü: Osman Yümnî)
882. Yeni Nesil (Sahib-i İmtiyâz: Eflâtun Cem)
883. Yeni Ordu Emirnâmesi
884. Yeni Ses (Sahib-i İmtiyaz: Fuat Şükrü)
885. Yeni Temmuz
886. Yeni Turan
887. Yeni Türkiye (Sahib-i İmtiyâz Ve Başmuharriri: Mehmet Sadi Bey, Celal Nuri Bey)
888. Yeni Yazı
889. Yeni Yol (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: M. Ali Rif'ât-Ârif Hikmet, Müdür-i Mes'ûl: D. K. Servet)
890. Yeniçeri
891. Yenilik
892. Yeşil Yurd
893. Yeşil Yuva (Sahib-i İmtiyâz Ve Müdür-i Mes'ûl: Ali Rızâ)
894. Yıldız (Müdür-i Mes'ûl Ve Başmuharriri: Mustafa Rahmi)
895. Yıldız (Yazan: Sûdi)
896. Yoldaş
897. Yuhâ
898. Yurd
899. Yürek
900. Zafer (Sahib Ve Müdürü: Hatipzade Kemâl)
901. Zafer (Sahib-i İmtiyâz Ve Başmuharriri: Sofizade Mehmet Tevfik)
902. Zafer (Sahib-i İmtiyâz: M. Şükrü, Müdür-i Mes'ûl: İsmail Hakkı)
903. Zafer-i Millî
904. Zaman
905. Zaman (Sahib-i İmtiyaz: Cevad İbrahim)
906. Zehirli Çiçekler (Muharrir: Sabribeyzade H[alid Hurrem])
907. Zekâ
908. Zelzele
909. Zemin
910. Zenbur
911. Zevzek

912. Zeybek
913. Ziraat Gazetesi (Müdür: Sıddık)
914. Ziraat Hayatı
915. Ziraat İstatistiği
916. Ziraat Ve Ticaret Gazetesi
917. Ziya (Sahibi: Saffet-i Ziya)
918. Ziyâ (Yayınlayan: Bulgaristan Komünist Ve Sosyalist Partisi)
919. Zonguldak
920. Zuhr Gazetesi
921. Zuhûr
922. Zuhûrî (Sahib-i İmtiyaz: Hasan Ferid)
923. Zuhûrî (Sahibi Ve Müdürü: Kemal Saadeddin)
924. Züğürt
925. Zülâl-i İrfân
926. Zümrid-i Anka

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Handan GÜRBÜZ YENİ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. A. Fikret KILIÇ-Handan GÜRBÜZ, “Füruzan’ın Romanlarında Kültürel Yozlaşma”, <i>Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, 10/2, Yıl: 2017, 259-266. 2. A. Fikret KILIÇ-Handan GÜRBÜZ, “Recaizade Mahmut Ekrem’in Edebiyata Dair Bazı Dikkatleri ve Eleştirileri”, <i>Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, 12/2, Yıl: 2019, 223-245. 3. Handan GÜRBÜZ-Hüsrev AKIN, “Popüler Roman/Estetik Roman Kavramları ve Aşk Romanı”, <i>Türkiyat Mecmuası</i>, 30/1, Yıl: 2020, 1-23. 4. Hüsrev AKIN-Handan GÜRBÜZ, “Elif Şafak’ın Aşk Romanında Niyet”, <i>HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi</i>, 13, Yıl: 6, Güz 2020, 328-344.	